

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫСЫ

“ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
АЙМАҚТАНУ” СЕРИЯСЫ

ИЗВЕСТИЯ

КАЗАХСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

СЕРИЯ «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN

OF KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF
INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

SERIES “INTERNATIONAL RELATIONS AND
REGIONAL STUDIES”

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

3 (53) 2023

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТИ
КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА
KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

---

3 (53) 2023

ISSN 2411-8753 (Print)

ISSN 2710-3633 (Online)

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және
АЙМАҚТАНУ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN

of Ablai Khan KazUIRandWL
series “INTERNATIONAL RELATIONS and
REGIONAL STUDIES”

Алматы
«Полилингва» баспасы
2023

© «Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті» Акционерлік қоғамының «Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия» ғылыми журналының «Халықаралық қатынастар және аймақтану» сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Алғашқы есепке қою кезіндегі нөмірі мен мерзімі № 674, 18.05.1999 ж. Тіркелу күзегі 10.04.2015 жылғы № 15196-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Шайморданова З.Д., тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакция алқасы мүшелері

Аллез Г., PhD, Әлеуметтік ғылымдар жоғары мектебі, Париж, Франция
Антонио Алонсо Маркос, PhD, профессор, Католикалық Сан-Пабло Университеті, Мадрид, Испания

Аренова А.А., Алматы қаласындағы ҚР СІМ өкілдігінің саяси тобының жетекшісі, Алматы, Қазақстан

Байсұлтанова К.Ш., саясаттану ғылымдарының кандидаты, профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Гессе Р., философия ғылымдарының докторы, хабилизиттік профессор, Фрайбург университеті, Фрайбург, Германия

Дронзина Т., саясаттану ғылымдары бойынша хабилизиттік доктор, Софиялық Әулие Климент Охридский университетінің профессоры, София, Болгария

Жабина Ж.Р., саясаттану ғылымдарының докторы, доцент, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Елбасының кітапханасының Халықаралық қатынастар қызметі, Астана, Қазақстан

Зиркер Д., PhD, Вайкато Университеті, Гамильтон, Жаңа Зеландия

Исаева М. PhD, Биналы Иылдырым атындағы Эрзинджен Университеті, Эрзинджен, Түркия

МакКленнен С., PhD, Пенсильвания Университеті, Филадельфия, АҚШ

Райчев Я., PhD, София университеті 'St. Климент Охридски, Қазіргі саяси оқиғалардың талдаушысы, София, Болгария

Семедов С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор, басқару және өңірлік даму институты, РФ Президенті жанындағы РАНХиГС, (Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясы) Мәскеу қ., Ресей

Хорак С., PhD, Карлов Ун-ті, Прага, Чех Республикасы

Шукыжанова А.Н., PhD, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Демирчи Садат, PhD, Экономика және әкімшілік ғылымдар факультеті, халықаралық қатынастар бөлімі, Каратекин университеті, Чанкыры, Түркия

Сальвадор Санчес Тапиа, PhD, Наварра университетінің профессоры, Мәдениет және қоғам институты, Памплона, Испания

Шығарушы редактор

Джекебаева М.А., философия ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал «Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана, серия «Международные отношения и регионоведение» Акционерного общества «КазУМОиМЯ имени Абылай хана» зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Номер и дата первичной постановки на учет № 674, 18.05.1999 г. Регистрационное свидетельство № 15196-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., ректор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, академик НАН РК,
доктор филологических наук, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Шайморданова З.Д., доктор исторических наук, профессор, КазУМОиМЯ
им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Аллез Г., PhD, Высшая школа социальных наук, Париж, Франция

Антонио Алонсо Маркос, PhD, профессор, Католический университет
Сан-Пабло, Мадрид, Испания

Аренова А.А., руководитель политической группы Представительства МИД
РК в г.Алматы, Алматы, Казахстан

Байсултанова К.Ш., кандидат политических наук, профессор, КазУМОиМЯ
им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Гессе Р., PhD, хабилитированный доктор политических наук, профессор,
Фрайбургский университет, Фрайбург, Германия

Дронзина Т., хабилитированный доктор политологии, профессор Софийского
университета Святого Климента Охридского, София, Болгария

Жабина Ж.Р., доктор политических наук, доцент, Служба международных
связей Библиотеки Первого Президента Республики Казахстан- Елбасы, Астана,
Казахстан

Зиркер Д., PhD, Университет Вайкато, Гамильтон, Новая Зеландия

Исаева М. PhD, Университет Эрзинджен имени Биналы Йылдырым,
Эрзинджен, Турция

МакКленнен С., PhD, Пенсильванский Университет, Филадельфия, США

Райчев Я., PhD, Софийский университет «Святого Климента Охридского»,
София, Болгария

Семедов С.А., доктор философских наук, профессор, Институт управления
и регионального развития, РАНХиГС (Российская академия народного хозяйства и
государственной службы) при Президенте РФ, Москва, Россия

Хорак С. (Horak S.), PhD, Карлов Университет, Прага, Чешская Республика

Шукужанова А.Н., PhD, КазУМОиМЯ им.Абылай хана, Алматы, Казахстан

Демирчи Садат, PhD, факультет экономики и административных
наук, кафедры международных отношений Каратекинского университета,
Чанкыры, Турция

Сальвадор Санчес Тапиа, PhD, профессор Университета Наварры,
Институт культуры и общества, Памплона, Испания

Выпускающий редактор

Джекебаева М.А., кандидат философских наук, ассоциированный профессор,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific journal «Bulletin» of Ablai khan KazUIR&WL. Series «International Relations and Regional Studies» of JSC “Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of Ministry for Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Number and date of first registration №674, from 18.05.1999. Certificate N 15196 – G, 10.04.2015.

Chief Editor

Kunanbayeva S.S., Doctor of Philology, Professor, Academician of NAS of the RK,
Almaty, Kazakhstan

Executive Editor

Shaymordanova Z.D., doctor historical sciences, professor, Ablai khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Editorial team members

Hallez X., PhD, High school of social sciences, Paris, France

Antonio Alonso Marcos, PhD, Professor, Universidad San Pablo CEU,
Madrid, Spain

Arenova A.A., Chief of political group, Representation of MFA of the RK in Almaty,
Almaty, Kazakhstan

Baysultanova K.Sh., candidate of political science, professor, Ablai khan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Hesse R., PhD, habilitated doctor of political sciences, Freiburg University,
Freiburg, Germany

Dronzina T., habilitated doctor of political sciences, professor, Sofia University
St. Kliment Ohridski, Sofia, Bulgaria

Zhabina Zh. R., Doctor of political science, associate professor, International
Cooperation Department, the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan
– Elbassy, Astana, Kazakhstan

Zirker D., PhD, Waikato University, Hamilton, New Zealand

Issayeva M., PhD, Erzincan Binali Yildirim University, Erzincan, Turkey

McClennen S., PhD, University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

Raychev Y., PhD, Sofia University ‘St. Kliment Ohridski’, Sofia, Bulgaria

Semedov S.A., Doctor of philosophical science, Professor, Institute of Management
and Regional Development, RANEPa under the President of the Russian Federation
(Russian Academy of National Economy and Public Administration), Moscow, Russia

Horak S., PhD, Charles University, Prague, Czech Republic

Shukyzhanova A., PhD, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Demirci Sadat, PhD, Faculty of Economics And Administrative Sciences,
Department of International Relations, Karatekin University, Çankırı, (Chankyry, Turkey)

Salvador Sanchez Tapia, PhD, Professor of Navarra University, Institute for
Culture and Society, Pamplona, Spain

Commissioning Editor

Jekebayeva M.A. candidate of philosophical science, associate professor, Ablai
khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

І БӨЛИМ.

ДҮНИЕЖҰЗІЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

РАЗДЕЛ I.

МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

I PART.

WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Izteleuova E.A. Foreign policy of Uzbekistan and Kazakhstan: main directions and achievements	9-17
Изтелеуова Е.А. Өзбекстан мен Қазақстанның сыртқы саясаты: негізгі бағыттар мен жетістіктер	9-17
Изтелеуова Е.А. Внешняя политика Узбекистана и Казахстана: основные направления и достижения	9-17
Delovarova L.F., Almanova B.K., Kiikbay M.K. Mechanisms and channels of international student migration of Kazakhstani youth	18-29
Деловарова Л.Ф., Альманова Б.К., Киікбай М.К. Қазақстандық жастардың халықаралық білім алу көші-қонының тетіктері мен арналары	18-29
Деловарова Л.Ф., Альманова Б.К., Киікбай М.К. Механизмы и каналы международной образовательной миграции казахстанской молодежи	18-29
Warren Zh.R. Youth direction in the activity of the Shanghai cooperation organization	29-41
Уоррен Ж.Р. Шанхай ынтымақтастық ұйымы қызметіндегі жастар бағыты	29-41
Уоррен Ж.Р. Молодежное направление в деятельности Шанхайской Организации Сотрудничества	29-41
Тұралин Е.М. Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастарды дамытудағы түркі фактордың ролі	42-54
Туралин Е.М. Роль тюркского фактора в развитии дипломатических отношений между Казахстаном и Турцией	42-54
Turalin E.M. The role of the turkic factor in the development of diplomatic relations between Kazakhstan and Turkey	42-54
Қожабек А.М., Турекулова Ж.Е., Муминов Н.А. Таяу Шығыс аймағындағы әскери-саяси өзгерістер және оның әлемдік тұрақтылық пен Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне әсері	55-71
Кожабек А.М., Турекулова Ж.Е., Муминов Н.А. Новая военно-политическая обстановка на Ближнем Востоке и ее влияние на международную политику и национальную безопасность Республики Казахстан	55-71

Kozhabek A.M., Turekulova Zh.E., Muminov N.A. The new military-political situation in the Middle East and its impact on international politics and national security of the Republic of Kazakhstan 55-71

**II БӨЛІМ.
ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕР
РАЗДЕЛ II.
ЗАРУБЕЖНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
PART II.
FORIEGN RESEARCHS**

Raghunath Mahabir. CONFLICTING PLURALISMS IN CARIBBEAN SOCIETY: Christian and non-Christian Views of the Other 72-83

Рагунат Махабир. КАРИБ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ҚАЙШЫЛЫҚТЫ ПЛЮРАЛИЗМДЕР: басқаларға христиандық және христиандық емес көзқарастар 72-83

Рагунат Махабир. КОНФЛИКТУЮЩИЙ ПЛЮРАЛИЗМЫ В КАРИБСКОМ ОБЩЕСТВЕ: христианские и нехристианские взгляды на других 72-83

Юй Чжочао. США и Китай в контексте деятельности частных военных компаний 83-97

Юй Чжочао. АҚШ және Қытай жекеменшік әскери компаниялардың қызметі аясында 83-97

Yu Zhuochao. USA and China in the context of the activities of private military companies.....83-97

Moshkal M.A., Akharpov Y.A., Ogihara A. An overview of sustainable development initiatives in Japan 97-111

Мошқал М.А., Ахапов Е.А., Огихара А. Жапониядағы тұрақты даму бастамаларына шолу 97-111

Мошқал М.А., Ахапов Е.А., Огихара А. Обзор инициатив устойчивого развития в Японии 97-111

**III БӨЛІМ.
ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ III.
ГЕОПОЛИТИКА И РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
PART III.
GEOPOLITICS AND REGIONAL STUDIES**

Noviks A.M. Intercultural communications in Central Asia in modern modernization processes: “soft power” of cultural modulators of Central Asian Countries.....112-128

Новикс А.М. Межкультурные коммуникации в Центральной Азии в современных процессах модернизации: «мягкая сила» культурных модуляторов стран Центральной Азии	112-128
Новикс А.М. Қазіргі жаңғырту процестеріндегі Орталық Азиядағы мәдениетаралық коммуникациялар: Орталық Азия елдері мәдени модуляторларының «жұмсақ күші»	112-128
Жанақова Н.Т., Кенжалин Қ.К. Ұлы Жібек Жолы кеңістігіндегі аймақтық сауда-экономикалық және мәдени үрдістер: өткені, бүгіні, болашағы	129-144
Жанақова Н.Т., Кенжалин К.К. Региональные торгово-экономические и культурные процессы на пространстве Великого Шелкового пути: прошлое, настоящее, будущее	129-144
Zhanakova N.T., Kenjalin K.K. Regional trade, economic and cultural processes in the space of the Great Silk Road: the past, present, future	129-144
Байзақова К.И., Оракбаева У.М., Усен М.А. Политика Китая в Центральной Азии	144-160
Байзақова Қ.И., Оракбаева У.М., Усен М.Ә. Қытайдың Орта Азиядағы саясаты	144-160
Baizakova K.I., Orakbayeva U.M., Ussen M.A. China's policy in Central Asia	144-160
Мармونتова Т.В., Рассказов С.В., Кушалиев Е.Т. Особенности репрезентации образа казахстанско-русской границы	161-174
Marmontova T.V., Rasskazon S.V., Kyshaliyev E.T. Image of Kazakhstan-Russian border: features of representation	161-174
Мармونتова Т.В., Рассказов С.В., Кушалиев Е.Т. Қазақстан-Ресей шекарасының бейнесін репрезентациялау ерекшеліктері	161-174
Mukatova D.B., Mansurova Sh.Sh., Anuarbekova A.A. New trends in Turkish foreign policy in the Central African Republic	174-184
Мукатова Д.Б., Мансурова Ш.Ш., Ануарбекова А.А. Орталық Африка Республикасындағы сыртқы Түркия саясатындағы жаңа тенденциялар	174-184
Мукатова Д.Б., Мансурова Ш.Ш., Ануарбекова А.А. Новые тенденции во внешней политике Турции в Центрально-Африканской Республике	174-184
Илимқожа А.Е., Раев Д.С. Анализ роли и интересов Китая в Центральной Азии	184-204
Ілімқожа А.Е., Раев Д.С. Қытайдың Орталық Азиядағы рөлі мен мүдделерін талдау	184-204

Pimkozha A.E., Raev D.S. Analysis of China's role and interests in Central Asia	184-204
Мадиев Д.А. Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусы – ҚХР-дың Қазақстанмен шекара аймағындағы қауіпсіздік кепілі	204-219
Мадиев Д.А. Синьцзянский производственно-строительный корпус – гарантия безопасности приграничных с Казахстаном районов КНР	204-219
Madiyev D.A. Xinjiang production and construction corps is a guarantee of the security of PRC border regions with Kazakhstan	204-219
Nursultanova L.N., Baissultanova K.Ch. On the question of the history of economic diplomacy	220-235
Нұрсұлтанова Л.Н., Байсұлтанова К.Ш. Экономикалық дипломатия тарихы туралы мәселеге	220-235
Нұрсұлтанова Л.Н., Байсұлтанова К.Ч. К вопросу об истории экономической дипломатии	220-235

**І БӨЛІМ.
ДҮНИЕЖҮЗІЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
РАЗДЕЛ I.
МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
I PART.
WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS**

UDC 327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.001>

IRSTI 11.25.43

**FOREIGN POLICY OF UZBEKISTAN AND KAZAKHSTAN:
MAIN DIRECTIONS AND ACHIEVEMENTS**

*Izteleuova E.A.¹

***¹doctoral student of the Faculty of International Relations,
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
e-mail: elena4bob@gmail.com**

Abstract. This article is devoted to the foreign policy of the Republic of Uzbekistan. At present, the foreign policy of the Republic of Uzbekistan towards the countries of Central Asia, namely Kazakhstan, is of special interest and discussion among the expert community. And this is no coincidence. Since 2016, after the accession of Sh. Mirziyev to the post of President, the foreign policy of the state began a new stage of development. In the Action Strategy in five priority areas in 2017-2021 and the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026, the President of the country outlined the main foreign policy priority - Central Asia, thereby setting the goal of creating a belt of good neighborliness and mutually beneficial cooperation, stability and harmonious neighborhood in the region. The author of the article considers the main directions of foreign policy at the present stage of development, noted in a separate direction of the Strategy, focusing on and analyzing the main achievements in the relationship between the Republic of Uzbekistan and the Republic of Kazakhstan, by applying methods such as historical, comparative and content analysis. These methods allowed the author to fully analyze and identify the main factors contributing to the strengthening and development of friendly relations between the Republic of Uzbekistan and Kazakhstan. The main purpose of this article is to analyze the foreign policy of the Republic of Uzbekistan and summarize the results

achieved by Sh. Mirziyev in cooperation with a neighboring state. The author came to the conclusion that Uzbekistan, being an equal subject of international relations, pursues an active foreign policy at the regional level, develops and strengthens mutually beneficial relations with the Republic of Kazakhstan.

Key words: Republic of Uzbekistan, Republic of Kazakhstan, foreign policy, Sh.Mirziyev, foreign policy priorities, national interests, Strategy, geopolitics

Basic provisions

The Republic of Uzbekistan pursues an open, mutually beneficial and constructive foreign policy based on the national interests of the country. The modern foreign policy of the republic is built taking into account the dynamically changing situation in the world and the region, as well as large-scale internal transformations in the country.

One of the main tasks of the foreign policy activity of Uzbekistan is the formation of a belt of peace, stability and security around the country. In this regard, the main priority of the foreign policy direction is the development and strengthening of friendly, good neighborly and mutually beneficial relations with the states of Central Asia. [1].

Introduction

Uzbekistan is the most populous country in Central Asia. It is noteworthy that the majority of the population is young, accounting for more than 60 per cent of the total population. It should be noted that Uzbekistan occupies a favourable geopolitical position in the centre of the Central Asian region, which contributes to mutually beneficial cooperation with the Central Asian countries. However, the State did not always have friendly relations with its neighbours. I. Karimov's approach in this regard was very conservative, which was reflected in his decisions. With the arrival of the new President, significant changes have taken place in the foreign policy of the Republic of Uzbekistan. Unlike his predecessor, Sh.Mirziyev started a multi-pronged policy process with an emphasis on cooperation with Central Asian countries, strengthening the position of an important regional player. The new President outlined his foreign policy vision in the Strategy for Action in five priority areas in 2017-2021, where a whole section was devoted to Uzbekistan's foreign policy. The main priority direction of foreign policy Sh.Mirziyev identified the countries of Central Asia and this is expected, as the observance of friendly neighborly relations between the states is important for the development of the country. The continuation of the policy of establishing relations with the neighbors continues in the New Uzbekistan Development Strategy for 2022-2026. The Strategy envisages

joint development of the Strategy for Regional Cooperation for Central Asia, continuation of the annual regular Consultative Meetings of the Heads of State of Central Asia and active participation in them, etc. [2] Despite the already existing pool of sources on this topic, the author intends to expand the source base on the foreign policy of the Republic of Uzbekistan.

Description of materials and methods

In the course of writing the article were analyzed both primary and secondary sources: scientific articles published in scientific publications and analytical portals, legislative documents, analytical notes and official statements of heads of states and politicians, speeches, interviews, messages of the President of the Republic of Uzbekistan. In carrying out the article, the author used traditional methods of research - comparative, historical, content analysis, which contributed to the analysis of the foreign policy of the state, priorities of its foreign policy and the identification of the main indicators, achieved during the presidency of Sh.Mirziyev.

Results

The main objective of the foreign policy activity of the Republic of Uzbekistan is to consolidate the independence and sovereignty of the State, strengthen its place and role in the international arena, and create a belt of security and stability around the country; active promotion of national interests of the republic. In a short period of time Sh.Mirziyev has given a new impetus to relations with the countries of Central Asia, especially with the Republic of Kazakhstan, having solved a number of important issues that have arisen under the first President of Kazakhstan. The new President has raised Uzbekistan's relations with its neighbouring State to a high level of strategic and alliance partnership, which is particularly important in the midst of the ongoing geopolitical transformation.

Discussion

Under I. Karimov, Uzbekistan was quite isolated from regional affairs. This inevitably affected relations with neighbouring countries, created difficulties in developing a common algorithm for solving regional issues, began to accumulate regional problems and increased tension in the region. Foreign policy of Sh.Mirziyev served as a trigger for new ideas and intensive integration into Central Asia. Over the years, the dynamics set by the president is only growing. The main strategic priority of the Republic of Uzbekistan is the strengthening of trustful and friendly relations with neighbouring States, for which integration and joint solution of pressing problems of ensuring stability are necessary, and achieving sustainable development in the region.

In 2017, Sh. Mirziyev initiated the annual Presidential Consultations. In total, 4 meetings were held, 5 meetings are planned in September 2023 under the chairmanship of Tajikistan. Such meetings have a positive impact on the relations of the states in the region, as they are open to constructive and open discussion of topical issues of cooperation in the region and solution of common problems.

Border disputes, as well as water problems, have often led to tensions between States. After the transit of the authorities in Uzbekistan, the process of delimiting the borders of the Republic of Uzbekistan with neighbouring States has almost been completed, and water issues have also been speedily addressed.

The first strategic ally of Uzbekistan in Central Asia is Kazakhstan, the largest country in Central Asia. Since S. Mirziyev came to power, the number of meetings and telephone conversations between Astana and Tashkent has increased dramatically. Sh. Mirziyev made his first visit as President to Kazakhstan in March 2017, during which the leaders of the states adopted a Joint Declaration on further deepening the strategic partnership and strengthening good neighborliness, signed documents and agreements worth more than \$800 million. The state visit of Sh. Mirziyev to Astana in December 2021 immediately after the inauguration is also proof of the improvement of relations. Leaders of Kazakhstan and Uzbekistan discussed a wide range of issues of bilateral strategic partnership, including key aspects of political, trade and economic, investment, transport and transit, cultural and humanitarian cooperation. Special attention was paid to ensuring stability and security in the region, as well as interaction through multilateral structures. [3]

Industrial and economic integration

The leading place among industrial cooperation and economic integration between the republics is occupied by the spheres of transport and communications, mechanical engineering and agricultural production. Due to the sale of fuel, agricultural products, textiles, transport equipment, trade between Kazakhstan and Uzbekistan is gaining momentum. Wheat, oil, cars, ores are mainly exported. Bodies, engines, spare parts for cars, grapes, etc. are sent to Kazakhstan from Uzbekistan.

The number of joint ventures is increasing every year. To date, more than 1,200 enterprises with the participation of Kazakh capital operate in the Republic of Uzbekistan, 14 representative offices of Kazakh companies are accredited, in Kazakhstan, in turn, there are about 200 enterprises with the participation of the Uzbek side. The level of mutual trade is increasing every year. The dynamics of trade between the Republic of Uzbekistan and the Republic of Kazakhstan is shown in Table 1.

Table 1. Dynamics of trade between Uzbekistan and Kazakhstan, 2016-2022
thousand US dollars

Years	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
General turnover	1 898 909,9	2 055 743,1	2 919 610,1	3 334 976,9	3 005 765,9	3 910 536	5 000 000
Export	945 023,7	1 057 579,0	1 352 167,8	1 392 964,9	908 419,8	1 172 114,6	3 500 000
Import	953 886,2	998 164,1	1 567 442,3	1 942 012,0	2 097 346,1	2 738 421,4	2 500 00
Note - Compiled by the author based on sources [4]							

At the end of 2022, the trade turnover reached a record \$5 billion, thus showing an increase of 29.8% compared to the previous year. In the near future, it is planned to increase the trade turnover to \$10 billion. Kazakhstan has taken one of the first places among trading partners in Central Asia, which confirms the importance and interconnectedness of the two economies.

In April 2021, on the border of Uzbekistan and Kazakhstan, the construction of the International Center for Trade and Economic Cooperation “Central Asia” was started, and in May 2023, Astana and Tashkent signed a Roadmap to accelerate the construction of the ICPC “Central Asia”, the construction of which will contribute to deepening cooperation in agriculture, including increasing mutual trade in the agro-industrial complex and the food industry, as well as further developing industrial cooperation.

Cultural and humanitarian cooperation

Relations between Uzbekistan and Kazakhstan are developing not only in the trade and economic sphere, but also in the cultural and humanitarian sphere. 2018 in Kazakhstan was proclaimed the year of Uzbekistan, and 2019 - the year of Kazakhstan in Uzbekistan. In this regard, various cultural events were held on the territory of Kazakhstan and Uzbekistan, for example, concerts, exhibitions, performances, festivals. This testifies to the mutual respect between the fraternal peoples. This is also evidenced by the “Declaration between the Republic of Kazakhstan and the Republic of Uzbekistan on allied relations” signed in December 2021, which brought the relationship of states to a completely new level. The priority area of cooperation is also the sphere of transport and transit traffic. Tourism between Kazakhstan and Uzbekistan is growing. Residents of Kazakhstan acquire tourist vouchers to Tashkent, Samarkand, Bukhara and other historical cities, where they get acquainted with the original culture and traditions of the Uzbek people. Tourists from Uzbekistan prefer to visit sacred places, for example, Turkestan, and the megacities of Astana, Almaty, the resorts of Burabay, Balkhash, etc.

The sphere of education is developing dynamically: memorandums are concluded between the higher institutions of the states (more than 50 memorandums), there is an exchange of students and teachers to increase the level of professionalism and exchange of experience. In 2023, there were more than 15 thousand students from Uzbekistan in Kazakhstan.

In addition, it is planned to open three Kazakh universities in the Republic of Uzbekistan. Negotiations are underway to open branches of Al-Farabi Kazakh National University, L.N. Gumilyov Eurasian National University and M. Auezov South Kazakhstan University in Tashkent. In turn, the opening of the Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers is planned in Taraz city. The opening of branches of Kazakh universities in Uzbekistan and branches of Uzbek universities in Kazakhstan is an important breakthrough in relations between the two states in terms of mutual projection of what is called “soft power”.

Regional Security

The integration of Uzbekistan and Kazakhstan plays a significant role in the security of the region. An example of this is the Declaration between the Republic of Kazakhstan and the Republic of Uzbekistan on allied relations signed in December 2021, which took the form of the Treaty on Allied Relations. “Allied relations between the Republic of Kazakhstan and the Republic of Uzbekistan are built on the basis of comprehensive cooperation, trust, equality and mutual consideration of national interests, mutual respect for independence, sovereignty, territorial integrity and inviolability of state borders, as well as conscientious fulfillment of mutual obligations,” the Treaty says [2]. The agreement provides for close cooperation in the field of security, that is, in the event of a threat to one of the republics, the other side guarantees comprehensive support, including military, if necessary. In addition, the parties undertake not to participate in any blocs or alliances, and also refrain from participating in any actions directed against the other side. At the same time, states are making efforts to promote the settlement of regional conflicts by peaceful means/through negotiations on the basis of generally recognized norms of international law, and above all, respect for and ensuring the sovereignty, territorial integrity and inviolability of the borders of states [5]. In the current realities, in the context of global geopolitical turbulence, we believe that this was a necessary step for even greater regional integration.

Conclusion

Thus, having made a brief analysis of the foreign policy of the Republic of Uzbekistan in relation to the Republic of Kazakhstan, it can be said with confidence that since 2016, the relationship between the two states has

reached a completely new high level. The leaders of the states resolved such issues as water use, delimitation and demarcation of state borders between Uzbekistan, use of transport communications, crossing state borders. Industrial and economic cooperation, the cultural and humanitarian sphere, and the sphere of regional security are actively developing. Undoubtedly, the foreign policy of the Republic of Uzbekistan meets the national interests of both states. To date, the leaders of the states have laid a solid foundation for prosperity and mutually beneficial cooperation and integration.

REFERENCES

[1] Джавакова К.В. О дружественной и миролюбивой политике Узбекистана. <https://iiv.uz/ru/news/on-the-friendly-and-peaceful-policy-of-uzbekistan>.

[2] Указ Президента Республики Узбекистан, 28.01.2022 г. № УП-60 <https://lex.uz/ru/docs/5841077>.

[3] Президент Казахстана провел переговоры с Президентом Узбекистана в узком составе. <https://akorda.kz/ru/prezident-kazahstana-provel-peregovory-s-prezidentom-uzbekistana-v-uzkom-sostave-6113036>.

[4] Агентство статистики при Президенте Республики Узбекистан. <https://stat.uz/ru/>

[5] Черненко Л. Казахстан и Узбекистан планируют подписать договор о союзнических отношениях. <https://www.zakon.kz/6377426-kazahstan-i-uzbekistan-planiruyut-podpisat-dogovor-o-soyuznicheskikh-otnosheniyakh.html>

REFERENCES

[1] Dzhavakova K.V. O druzhestvennoj i miroljubivoj politike Uzbekistana [On the friendly and peaceful policy of Uzbekistan] <https://iiv.uz/ru/news/on-the-friendly-and-peaceful-policy-of-uzbekistan> [in Russ.].

[2] Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan, 28.01.2022 g. № UP-60 [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan, dated January 28, 2022 No. UP-60] <https://lex.uz/ru/docs/5841077> [in Russ.].

[3] Prezident Kazahstana provel peregovory s Prezidentom Uzbekistana v uzkom sostave [The President of Kazakhstan held talks with the President of Uzbekistan in a narrow format] <https://akorda.kz/ru/prezident-kazahstana-provel-peregovory-s-prezidentom-uzbekistana-v-uzkom-sostave-6113036> [in Russ.].

[4] Agentstvo statistiki pri Prezidente Respubliki Uzbekistan [Agency of Statistics under the President of the Republic of Uzbekistan]. <https://stat.uz/ru/> [in Russ.].

[5] Chernenko L. Kazahstan i Uzbekistan planiruyut podpisat'

dogovor o soyuznicheskikh otnosheniyah [Kazakhstan and Uzbekistan plan to sign an agreement on allied relations] <https://www.zakon.kz/6377426-kazakhstan-i-uzbekistan-planiruyut-podpisat-dogovor-o-soyuznicheskikh-otnosheniyakh.html> [in Russ.].

ЎЗБЕКСТАН МЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ: НЕГІЗГІ БАҒЫТТАР МЕН ЖЕТІСТІКТЕР

*Изтелеуова Е.А.¹

*¹Халықаралық қатынастар факультетінің докторанты Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
e-mail: elena4bob@gmail.com

Аңдатпа. Бұл мақала Өзбекстан Республикасының сыртқы саясатына арналған. Қазіргі уақытта Өзбекстан Республикасының Орталық Азия елдеріне, атап айтқанда Қазақстанға қатысты сыртқы саясаты сараптамалық қоғамдастық арасында ерекше қызығушылық пен көптеген пікірталастарды тудырады. Және бұл кездейсоқ емес. 2016 жылдан бастап Ш. Мирзиеев президент қызметіне кіріскеннен кейін мемлекеттің сыртқы саясатында дамудың жаңа кезеңі басталды. 2017-2021 жылдардағы бес басым бағыт бойынша іс – қимыл стратегиясында және жаңа Өзбекстанның 2022-2026 жылға арналған Даму стратегиясында ел президенті сыртқы саясаттың басты басымдығы-Орталық Азияны белгілеп, сол арқылы өңірде тату көршілік пен өзара тиімді ынтымақтастық, тұрақтылық пен үйлесімді көршілік белдеуін құру мақсатын қойды. Мақала авторы Стратегияның жекелеген бағытында белгіленген сыртқы саясаттың қазіргі даму кезеңіндегі негізгі бағыттарын қарастырады, тарихи, салыстырмалы және контент-талдау сияқты әдістерді қолдану арқылы Өзбекстан Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы қарым-қатынастардағы негізгі жетістіктерге назар аударады және талдайды. Бұл әдістер авторға Өзбекстан Республикасының Қазақстанмен достық қарым-қатынасын нығайтуға және дамытуға ықпал ететін негізгі факторларды толық көлемде талдауға және анықтауға мүмкіндік берді. Осы баптың негізгі мақсаты Өзбекстан Республикасының сыртқы саясатын талдау және Ш.Мирзиеевтің көрші мемлекетпен ынтымақтастықта қол жеткізген нәтижелерін шығару болып табылады. Автор Өзбекстан Халықаралық қатынастардың тең құқылы субъектісі бола отырып, өңірлік деңгейде белсенді сыртқы саясат жүргізеді, Қазақстан Республикасымен өзара тиімді қатынастарды дамытады және нығайтады деген қорытындыға келді.

Тірек сөздер: Өзбекстан Республикасы, Қазақстан Республикасы, Сыртқы саясат, Ш. Мирзиеев, сыртқы саясаттың басымдықтары, көп ғасырлық, Стратегия, геосаясат

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА И КАЗАХСТАНА: ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ДОСТИЖЕНИЯ

*Изтелеуова Е.А.¹

*¹докторант факультета международных отношений,
ЕНУ им.Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
e-mail: elena4bob@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена внешней политике Республики Узбекистан. В настоящее время особый интерес и многочисленные дискуссии среди экспертного сообщества вызывает внешняя политика Республики Узбекистан в отношении стран Центральной Азии, а именно Казахстана. И это не случайно. С 2016 года после вступления Ш. Мирзиёева на пост Президента внешняя политика государства вступила в новый этап развития. В Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям в 2017-2021 годах и Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 года президент страны обозначил главный приоритет внешней политики – Центральная Азия, тем самым поставил цель - создать пояс добрососедства и взаимовыгодного сотрудничества, стабильности и гармоничного соседства в регионе. Автор статьи рассматривает основные направления внешней политики на современном этапе развития, отмеченные в отдельном направлении Стратегии, акцентируя внимание и анализируя основные достижения во взаимодействии между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан, путем применения таких методов как исторический, сравнительный и контент-анализ. Данные методы позволили автору в полной мере провести анализ и выявить основные факторы, способствующие укреплению и развитию дружеских отношений Республики Узбекистан с Казахстаном. Основной целью данной статьи является анализ внешней политики Республики Узбекистан и подведение результатов, достигнутых Ш.Мирзиёевым в сотрудничестве с соседним государством. Автор пришел к выводу, что Узбекистан, будучи равноправным субъектом международных отношений, проводит активную внешнюю политику на региональном уровне, развивает и укрепляет взаимовыгодные отношения с Республикой Казахстан.

Ключевые слова: Республика Узбекистан, Республика Казахстан, внешняя политика, Ш.Мирзиёев, приоритеты внешней политики, национальные интересы, Стратегия, геополитика

Статья поступила 20.06.2023

UDC 32.019

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.002>

IRSTI 11.25

MECHANISMS AND CHANNELS OF INTERNATIONAL STUDENT MIGRATION OF KAZAKHSTANI YOUTH

*Delovarova L.F.¹, Almanova B.K.², Kiikbay M.K.³

¹doctor of Philosophy, associate professor, Faculty of International
Relations Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: delovarova@mail.ru,

²Ph.D student of Faculty of International Relations

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: balmanova.kz@gmail.com,

³Ph.D student of Faculty of International Relations Al-Farabi Kazakh
National University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: moldirkiikbay@mail.ru

*This research is funded by the Science Committee of the Ministry of
Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No.
BR18574168).*

Abstract. International student migration is a current trend in modern migration processes. Educational migration of Kazakhstani youth is one of the vectors of the country's external migration, which has certain effects in the socio-economic and political development of the country. This study is intended to study the main channels and some of the mechanisms of international educational migration of Kazakhstani youth. The article provides an overview of the most used methods of admission to study abroad for young people from Kazakhstan. On the basis of the research, the main channels and types of mechanisms for educational emigration from Kazakhstan were established, including within the framework of the Bolashak program, within the framework of bilateral international agreements and independent admission to both paid and free education. The mechanisms of educational migration over the past two decades have already been stable, but still need to be improved. Educational migration from Kazakhstan is not only a current trend in the context of reflecting the migratory moods of young people, but in order to increase the competitiveness of specialists and form communities of professionals from various industries. The study of the main channels and mechanisms of educational emigration in the Kazakh context also affects the long-term effects of this phenomenon, including return, reintegration and involvement in the national labor market and its sustainable development.

Key words: International student migration, emigration from Kazakhstan, education migration, emigration channels, international scholarships, high education abroad, “Bolashak” program, Kazakhstani youth

Basic provisions

Over the past two decades, educational migration from Kazakhstan has become a significant trend, reflecting the aspirations of young people to seek educational opportunities abroad. This form of migration is driven by the desire to enhance competitiveness and gain access to a diverse range of educational resources and experiences. Thus, understanding the main channels and mechanisms of educational emigration of Kazakh youth allows to assess long-term effects and to encompass various aspects such as return, reintegration, and participation in the national labor market.

Introduction

International students are generally defined as having left their country of origin and moved to another country for the purpose of study, and are usually divided into two groups: a first group includes those who move abroad to complete a degree, the other for those who move for a short-term study exchange. Education was the most important factor in the production of human capital and was of great importance for the realization of the economic interests of the host states. With the rapid rise of international education, more and more students are seeking higher education in foreign countries and many international students now consider overseas study a stepping-stone to permanent residency within a country. It is crucial to highlight all possible mechanisms of youth migration for studying abroad. Kazakhstani youth choose to apply for universities in different ways. In particular, students traditionally study abroad through study abroad programs, or through a third-party provider, enroll directly with a university overseas or at a language school abroad. Besides, students take a global independent study based on their research projects, become an intern abroad, study through a student exchange program or get supported by the federal government to study abroad.

The main purpose of this study is to reveal main channels and mechanisms of educational migration that Kazakhstani youth are involved.

Description of materials and methods

The methodological basis of this scientific article lies upon the method of studying and analyzing resources, synthesis and statistical method. These methods have been employed to study and analyze scientific works and articles based on educational migration. A descriptive analysis has been used to identify basic channels and mechanisms in the case of Kazakhstan.

Literary review

The study of migration channels and mechanisms is therefore important since they play a key role in explaining how students choose to migrate, and, how international educational migration is controlled and directed. For the first time in the migration science, the complete description of the migration “channels” was developed by Findlay and Garrick who proposed “migration channels” for the evaluation of international skill transfers on patterns of British skilled transient movement” [1]. In particular, channel and mechanisms of international student migration were studied by Hans de Wit underlining “mechanisms and factors that shape student migration” [2], and Michael A. Woolf who has written extensively on topics related to student migration, including the mechanisms and factors that contribute to it, focusing on the “growth and expand of short-term programs” [3]. The study of student migration mechanisms has been enriched by the Ronald Skeldon noted “understanding the migration of students and skilled professionals” [4]. There are new actors, new rationales, new programs, new regulations, and the new context of globalization. It is important to shed a light on the growing numbers of students, professors, and researchers participating in academic mobility schemes, the increase in the number of courses, programs, and qualifications that focus on comparative and international themes, and the establishment of new national, regional, and international organizations focused on international education [5].

Results

For almost the entire second half of the 2000s and 2010, the trend of educational migration from Kazakhstan affected the change in the quality of the country’s human capital. Among the neighborhood countries, the Russian Federation is still leading the list of top destination countries for Kazakhstani youth, followed by Kyrgyzstan, Türkiye and China, although the number of Kazakhstani students choosing Russian universities has decreased over the past four years. It also should be noted, in particular, by 2020, educational emigration and student movement vectors and directions have changed significantly. In total, during the period under review, the main outflows of educational migration from Kazakhstan have been directed to European countries such as the UK, Czechia, Poland and Germany, and the USA [6]. UNESCO defines “mobile students” as those who cross a border to seek education, and works with global, regional, and national authorities to ensure that students receive a quality education that will benefit all concerned: the student and both origin and destination countries. According to the Bureau of Statistics, the number of young people leaving the country is really growing. For example, in 2016, 3,769 people left the country, in 2017

— 3,708, in 2018 — 4,069, in 2019 — 4,038 people, and in 2020, despite quarantine measures, 5,712 people (aged 14 to 28 years) left the country [7].

As educational migration involves the movement of individuals across borders for the purpose of pursuing educational opportunities, here are some key mechanisms to outline: a) International Student Exchange Programs; b) Scholarships and Financial Aid; c) Migration Policies and Visa Regulations; e) Global Rankings and Reputation; f) Language Proficiency and Standardized Tests; g) Cultural and social networks; h) Globalization and technological advancements. Consequently, we would extensively research based on resources within the framework of educational migration mechanisms and channels. This research will further determine primary mechanisms and channels of receiving education abroad which Kazakhstani youth prefer to imply.

Discussions

Educational migration, among other migration flows, can be distinguished based on such a classification feature as the purpose of movement. Educational migration accounts for a significant share in the overall structure of migration flows the period of globalization, the internationalization of higher education increased dramatically, and it has become a market driven activity. Mobility of students, scholars and programs; reputation and branding (manifested by global and regional rankings), and a shift in paradigm from cooperation to competition were the main manifestations of the agenda of internationalization in higher education over the past 30 years. International education became an industry, a source of revenue and a means for enhanced reputation and soft power.

In 2020, there were 4.4 million international students enrolled in the OECD, accounting for 7% of all tertiary students. The most important receiving countries are the United States (22% of all international students), the United Kingdom (13%) and Australia (10%) [8].

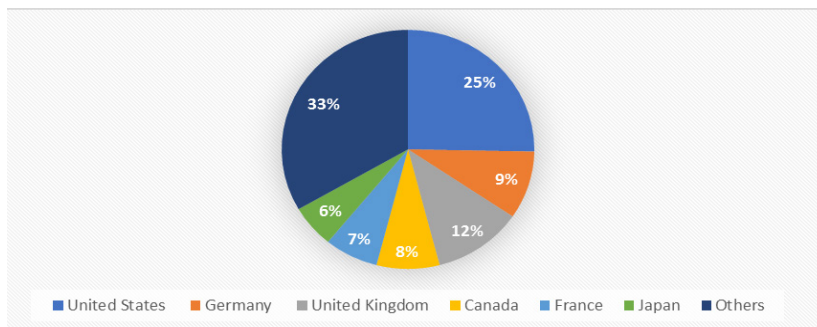
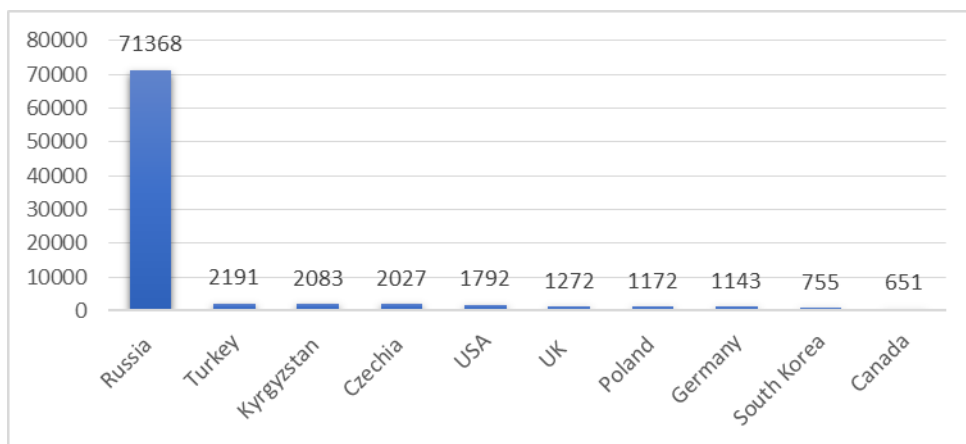

Figure 1 - International students enrolled in OECD countries by destination, 2020
Source: International Migration Outlook 2022.

According to the analysis of the recent outflow of Kazakhstani young people, the import of educational services and departure for higher education to foreign universities is growing. As of 2020-2021, about 14% of Kazakhstan students study abroad. In OECD countries, it ranges from 1% to 8%” [9].

In the case of Kazakhstan, young people who preferred to study abroad in the 2020-2021 academic year at various universities all over the world were 89, 292. We have listed the top 10 destination countries where Kazakh youth chose to study. Overall, the biggest share of students abroad shows the Russian Federation accounting for 71368 students. Then, Türkiye comprised nearly 2200 students, which was followed by Kyrgyzstan with 2083, and Czechia with 2027 students. The USA is leading in the list among the 1000s reaching at a mere 1800 students leaving behind the UK, Poland and Germany. South Korea takes the 9th place in the choice of student’s for education destination with 755 students whereas Canada showed 651 students [10].

Source: UNESCO Institute for Statistics. Global Flow of Tertiary-Level Students.
Figure 2 - The number of Kazakh students studying abroad, 2020-2021

Based on the concept of international education, countries offer various study programs in support to foreigners in the form of simplifying the process of obtaining visas, scholarships and creating the necessary infrastructure for the adaptation of newly arrived students. Business structures, as a rule, are interested in citizens of another country if they plan to expand the staff of a foreign branch of your company. They, like the state, provide scholarships to talented young people with subsequent employment in the company. For Kazakhstani youth, there are also main student migration channels. Kazakh students can achieve their missions to study abroad in 5 ways:

- 1) state program “Bolashaq”;
- 2) international scholarships eligible for Kazakhstani student population;
- 3) through bilateral scholarships and allowances;
- 4) mobility programs within the framework of the Bologna process;
- 5) independent admissions, which are more popular among youth;

In accordance with the carried-out research analysis, it is important to highlight that all possible mechanisms to foreign education lead to best experience of living and developing must-have skills widening students' horizons. Hence, we shall give descriptive data analysis of all channels of student migration from Kazakhstan.

Kazakh State scholarship “Bolashaq”. This well-established presidential scholarship program has been operating in Kazakhstan since 1993 and has already helped thousands of local students get a decent foreign education. Within the framework of the program, the government of the country pays for Kazakhstani students to study in master's and doctoral studies at leading foreign universities, a list of which can be found here. Support is also provided to Kazakhstanis who want to train in foreign companies. To receive assistance, a student must choose one of the priority specialties, pass a scholarship competition, submit the necessary documents, pass exams for knowledge of Kazakh and English languages. The Bolashak scholarship program is primarily aimed at training qualified personnel to work for the benefit of the economy of Kazakhstan. The vast majority of Bolashaq fellows return to the country after graduation to work in the civil service or in large local companies. It should be noted that among the universities of the USA and Europe. From 1993 to 2022, 12, 071 students have had an opportunity to study abroad through this program [11].

International scholarships for Kazakh youth. 1) Kazakhstan has had its own branch of the German Academic Exchange Service DAAD since 1994, which provides comprehensive assistance to students who dream of studying in Germany. With the support of DAAD, Kazakhstanis can enroll in German universities, as well as go to language and academic courses. However, the most popular service remains assistance in obtaining scholarships and grants to study at German universities. DAAD scholarship programs are designed for graduates of schools with in-depth study of the German language and for students entering the master's and doctoral programs of German universities [12]. 2) Kazakhstan is among the countries whose citizens can apply for Chevening government scholarships, has been available to students from Kazakhstan since 1993, which give the opportunity to study at universities in the UK for free. The scholarships are primarily aimed at supporting young leaders who are going to study full-time at master's degree programs

at British universities. Within the framework of this program, scholarships cover not only the cost of studying in the chosen program, but also living expenses during the entire study period [13].

Bilateral scholarship programs.

1) The “Abai-Verne” Scholarship Program is a joint program of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Europe and Foreign Affairs of the French Republic. Within the framework of this Program, which provides 30 scholarships for 2-year undergraduates master students’ studying at Kazakh universities and 5 scholarships for doctoral students preparing a dissertation under joint scientific supervision, a competition is announced without limiting the choice of specialties.

2) Within the framework of the Agreement between the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Human Resources of the Republic of Hungary on cooperation in the field of education and science, 250 grants are allocated annually under the Stipendium Hungaricum Program. Since 2014, Kazakhstani students have had the opportunity to apply for Stipendium Hungaricum scholarships to pursue their higher education studies in Hungary.

In general, students’ migration for studying purposes can also be described within *academic mobility*. The academic mobility refers to students and teachers in higher education moving to another institution inside or outside of their own country to study or teach for a limited time. The Bologna process regulates academic mobility within European higher education area. Mobile students are usually divided into two groups: free-movers are students who travel entirely on their own initiative, while program students use exchange programs at a department, faculty, institution, or national level. The best-known example of a mobility program is the Erasmus+ program, which was set up in 1987. In 2016, Erasmus+ supported 725 000 mobilities and funded close to 21 000 projects. Overall, 79 000 organizations have benefitted from the Erasmus+ program in 2016. In its turn, Erasmus+ program started in Kazakhstan in 2014. For the period 2015-2020, on international credit mobility Kazakhstan showed 56% leading among Central Asian countries. In its turn, *degree mobility*, the long-term form of mobility, is the physical crossing of a national border to enroll in a tertiary level degree program in the country of destination. Students are enrolled as regular students in any semester of a degree program taught in the country of destination, which is different from their country of origin with the intention of graduating from the program in the country of destination. *Credit mobility* is the short-term form of mobility. It is defined as temporary tertiary education or a study-related traineeship abroad within the framework

of enrolment in a tertiary education program at a “home institution” for the purpose of gaining academic credits. Through the opportunities provided for students to pursue a self-organized, mobility-based traineeship abroad with relevance for their studies at certain organizations or higher education institutions, students could develop real-life skills and experience in support of their longer-term professional goals.

In this article, we have analyzed the basic migration channels of students’ mobility. In particular, students choose to mobilize with a package of experience either to continue education for better qualification abroad, or they actually would have aims to set a good perspective in a destination country in terms of educational migration. For that, they mostly enroll by individual admissions and directly with universities abroad. Nowadays, technologies are improved and sending on-line applications makes it more convenient. Additionally, scholarships and allowances agreed between two countries for Kazakhstani young population, as for both graduates of high school and undergrads for further academic degrees, with the aim of full-time tuition is regarded as the second main channel. Seeking opportunities is a key intention of determinants of migration which relates to an educational emigrant.

Conclusion

Educational migration for Kazakhstan is increasingly seen as one of the factors influencing the socio-economic and demographic processes in the country. At the same time, this migration trend is seen as a necessary condition for the modernization of the country. Along with this, state regulation of educational migration is an important component in the system of state migration policy. Due to the educational migration of the country, the competitiveness of young people and the development of the internationalization of education, science and production are developing. The acquired experience in the field of culture and language during the period of study will contribute to further advancement and gaining benefits, and on the other hand, may contribute to the development of business structures between countries.

As part of our study, we conducted a study of the mechanisms of student migration, as a result of which the following conclusions were drawn. Firstly, education abroad guarantees the high quality of the educational process and its standards. Thus, students always try their educational missions abroad at the expense of the nation state and benefits, for example, this is attractive to young people from border provinces and regions. Another channel for the exchange of young minds is international training programs. Thirdly, most universities in the world offer individual admission programs, and the benefit for the exporter of education is obvious: the country does not incur costs but receives payment for the provision of educational services and the

integration of a young specialist and a member of the society into the host society. Bilateral study programs are also a reliable way to study abroad.

The definition of the main channels and mechanisms for the development of educational migration from Kazakhstan shows a diversified spectrum, including state participation, involvement in exchange programs and the use of financial opportunities of citizens themselves and other countries. To enhance the benefits of educational emigration abroad in the country of origin, in particular in Kazakhstan, it is necessary to have a steady attraction to the labor market and science so that the outflow channels have a reverse flow.

REFERENCES

[1] Findlay A., Garrick L. Scottish Emigration in the 1990s // Transactions, Institute of British Geographers. - 1990. - Vol. 15. - P. 177–192.

[2] Hans de Wit., Deca, L. Internationalization of Higher Education, Challenges and Opportunities for the Next Decade / In: Curaj, A., Deca, L., Pricopie, R. (eds.). - European Higher Education Area: Challenges for a New Decade. Springer, 2020. - P. 3-11.

[3] Woolf M. Impossible Things Before Breakfast: Myths in Education Abroad // Journal of Studies in International Education. - 2007. - Vol. 11(3–4). - P. 496–509.

[4] Skeldon R. International Migration as a Tool in Development Policy: A Passing Phase? // Population and Development Review. - 2008. - Vol. 34, No. 1. –P. 1-18.

[5] Knight J. The internationalization of higher education: Are we on the right track? Academic Matters // Ocuфа’s Journal of Higher Education, 2008.

[6] UNESCO Institute for Statistics. Global Flow of Tertiary-Level Students. <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>.

[7] International Migration Outlook, 2022. International students: A growing group of migrants in the OECD. https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2022_ec0742a4-en#page2.

[8] UNESCO Institute for Statistics. Global Flow of Tertiary-Level Students. <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>

[9] Official Website of “Bolashak” international scholarship. .

[10] Official website of DAAD German Academic Exchange Service. <https://www.daad-kazakhstan.org/ru/>

[11] Official website of Chevening. <https://www.chevening.org/scholarships/>

[12] Official website of Campus France Kazakhstan. .

[13] Official website of the Stipendium Hungaricum program. <https://apply.stipendiumhungaricum.hu/>

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСТАРДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БІЛІМ АЛУ КӨШІ-ҚОНЫНЫҢ ТЕТІКТЕРІ МЕН АРНАЛАРЫ

*Деловарова Л.Ф.¹, Альманова Б.К.², Киікбай М.К.³

*¹PhD докторы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар
және әлемдік экономика кафедрасының қауымдастырылған

профессоры Алматы, Қазақстан

e-mail: delovarova@mail.ru

²әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар факультетінің

PhD докторанты Алматы, Қазақстан

e-mail: balmanova.kz@gmail.com

³әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар факультетінің

PhD докторанты Алматы, Қазақстан

e-mail: moldirkiikbay@mail.ru

Аңдатпа. Халықаралық студенттік көші-қон қазіргі заманғы көші-қон процестерінің өзекті үрдісі болып табылады. Қазақстандық жастардың білім алу үшін көші-қоны елдің әлеуметтік-экономикалық және саяси дамуында анағұрлым әсері бар құбылыс, сонымен қатар ол сыртқы көші-қон векторларының бірі болып табылады. Бұл зерттеу қазақстандық жастардың халықаралық білім көші-қонының негізгі арналары мен кейбір механизмдерін зерделеуге арналған. Мақалада Қазақстан жастарының шетелде оқуға түсу үшін неғұрлым пайдаланалатын тәсілдеріне шолу жасалады. Жүргізілген зерттеулер негізінде білім көші-қоны үшін Қазақстаннан эмиграцияланудың негізгі арналары мен түрлері, оның ішінде “Болашақ” бағдарламасы шеңберінде, екіжақты және халықаралық келісімдер шеңберінде және ақылы да, тегін де оқуға өз бетінше түсу жолдары қарастырылды. Соңғы екі онжылдықтағы білім беру көші-қонының межанизмдері тұрақты сипатқа ие, бірақ әлі де жетілдіруді қажет етеді.

Қазақстаннан білім көші-қоны аясында эмиграциялану жастардың көші-қон көңіл-күйін көрсету тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру және индустрияның түрлі салаларында кәсіпқойлар қауымдастығын қалыптастыру үшін де өзекті тренд болып табылады. Қазақстандық контекстегі білім алу эмиграциясының негізгі арналары мен механизмдерін зерттеу осы құбылыстың ұзақ мерзімді әсеріне, оның ішінде ұлттық еңбек нарығына қайта оралуына, реинтеграциясына және тартылуына, сондай-ақ еңбек нарығының тұрақты дамуына әсер етеді.

Тірек сөздер: Халықаралық студенттік көші-қон, Қазақстаннан эмиграциялану, білім алу көші-қоны, эмиграция арналары, халықаралық шәкіртақы, Шетелдегі жоғары білім, «Болашақ» бағдарламасы, қазақстандық жастар

МЕХАНИЗМЫ И КАНАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МИГРАЦИИ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

*Деловарова Л.Ф.¹, Альманова Б.К.², Киикбай М.К.³

¹доктор PhD. и.о. доцента факультета международных отношений

КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: delovarova@mail.ru

²PhD докторант факультета международных отношений

КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: balmanova.kz@gmail.com

³PhD докторант факультета международных отношений КазНУ им.

аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: moldirkiikbay@mail.ru

Аннотация. Международная студенческая миграция является актуальной тенденцией современных миграционных процессов. Образовательная миграция казахстанской молодежи является одним из векторов внешней миграции стран, имеющий определенные эффекты в социально-экономическом и политическом развитии страны. Данное исследование призвано изучить основные каналы и некоторые механизмы международной образовательной миграции казахстанской молодежи. В статье делается обзор наиболее используемых способов поступления на обучение за рубежом для молодежи из Казахстана. На основе проведенных исследований установлены основные каналы и виды механизмов образовательной эмиграции из Казахстана, в том числе в рамках программы «Болашак», в рамках двусторонних и международных соглашений и самостоятельного поступления как на платное, так и на бесплатное обучение. Механизмы образовательной миграции на протяжении последних двух десятилетий уже имеют устойчивый характер, но все еще требуют совершенствования.

Образовательная миграция из Казахстана является не только актуальным трендом в контексте отражения миграционных настроений молодежи, но и для повышения конкурентоспособности специалистов и формирования сообществ профессионалов в различных сферах индустрии. Исследование основных каналов и механизмов образовательной эмиграции в казахстанском контексте влияют и на долгосрочные эффекты этого явления, в том числе возвращение, реинтеграция и вовлечение в национальный рынок труда и его устойчивое развитие.

Ключевые слова: Международная студенческая миграция, эмиграция из Казахстана, образовательная миграция, каналы эмиграции, международные стипендии, высшее образование за рубежом, программа «Болашак», казахстанская молодежь

Статья поступила 07.06.2023

UDC 323

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.003>

IRSTI 23.27

**YOUTH DIRECTION IN THE ACTIVITY OF
THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION**

*Warren Zh.R.¹

**¹The 3rd year PhD student, the “Conflict studies” specialty,
Department of Political Science and Political Technologies
Faculty of Philosophy and Political Science
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
e-mail: abdukhalyk.zhaniya@gmail.com*

Abstract. In the context of globalization and integration, the world community is a rather complex system of relationships between various actors. In addition, one of the active participants in civil society is the youth. Modern innovation and digitalization have contributed to rapid maturation, development of flexible skills and the integration of youth. Today young people started to participate in solving the pressing problems of society, especially if these issues affect such areas as the socio-political development of society, values, state stability and sustainable development, etc. Moreover, young people in this direction are gradually becoming more active on not only a national scale, but also show interest in working at international associations and organizations. Thus, young people are reaching a qualitatively new level of cooperation and integration, which contributes to the emergence of new structures and forms in regional and international organizations.

One of the examples of youth cooperation with supranational structures is the specifics of the youth direction in Shanghai Cooperation Organization (SCO). The purpose of this research is to show how young people work in SCO, what are the main areas of work and opportunities available today. The object of the study is youth and the youth direction in the activities

of the SCO. Subject of the article is the current issues and challenges that exist in the SCO region, and the role of young people, their assistance in resolving these problems. It was also concluded that activities of the SCO and the Youth Council provide great opportunities for young people and act as a unique platform for solving problems of the young generation both at the regional and state levels, create opportunities for young people to realize their interests and goals in order to build a more sustainable and secure peace.

Key words: youth policy, regional security, modern world, sustainable development, youth exchanges, Shanghai Cooperation Organization, civil society, integration

Basic provisions

In contemporary world, the trend towards internationalization of international relations has led to an expansion of the range of actors, and one of the active participants are represented by the young people. The desire of young people to participate in various international and regional associations gradually strengthens their willingness to integrate beyond the national level, and youth policy within countries and organizations plays a big role. Based on the analysis of works and research, it can be confirmed that youth policy today is becoming an integral part of the political mechanism of both a sovereign state and an integration association. And in the context of the development of modern integration processes in the Eurasian region, considering the existing socio-public relations between states, it is youth policy that should become the driving force that will contribute to the development of regional integration and mutually beneficial interstate cooperation in the long term.

Introduction

In the history of modern international relations, the process of establishment and development of the SCO is a positive result of creative and diplomatic work. The organization laid the foundation for a new world view of security, which contains the foundations of mutual trust, disarmament, partnership and security; enriched the new type of interstate relations initiated by the Russian Federation and China, on the basis of which a partnership, not a union, a form of regional partnership was created [1]. Being complex and at the same time attractive in its structure, the SCO is currently gradually transforming and evolving in its activities through the involvement of various civil society actors, especially the integration of young people of the participating countries through the organization's structures is interesting.

The youth generation representing the Shanghai Cooperation

Organization member countries accounts for almost half of the world's young population. The SCO member states are improving their work mechanisms and development policies in the field of geopolitics and regional security every day. Even today, we can observe a growing trend in the youth movement, which means that special importance is attached to the issue of involving the younger generation in pressing issues of the SCO.

The main directions in this research are updating the strengthening of youth integration within the SCO, identifying new challenges and new opportunities for youth cooperation. The article also attempts to analyze the possibilities of creating and expanding platforms for youth exchange and cooperation.

Description of materials and methods

When writing this article, the theoretical methods were based on the method of system historical analysis, as well as the method of forecasting and causal analysis. As an empirical method, we applied situational analysis, observation and description methods that were used to study the content of documents, speeches, events and other materials on the research topic.

Results

The development of young people themselves and their involvement in the processes of national and international development is quite a complex process in itself. Young people, together with their interests, goals and objectives, are a unique and at the same time insufficiently studied phenomenon of civil society.

Studies have shown that the integration of young people within the framework of international associations and organizations is directly related and depends on increasing the level of activity of these organizations, activating youth mobility, and the readiness of young people and organizations for mutual cooperation, an objective perception of socio-economic, socio-political, scientific and cultural transformations taking place in modern society. It was also revealed that the most popular programs among young people are cultural exchanges and youth policy, informal meetings and seminars, which are usually implemented in the SCO countries, and here the SCO Youth Council acts as a dialogue platform for cooperation between young people from the participating countries.

As a result of the research, data information was also obtained on the factors and features of the development of integration processes of the SCO youth, which can later be used to improve the work of the SCO, choose methods and forms of work on the development of communications of the younger generation, develop effective management decisions, forecast the potential of youth policy development not only at the and in the state policy of the participating countries.

Discussion

To date, the creation of regional and international organizations has become a general trend in international relations. Regional cooperation considers an increasing geography of actors in the global community, which in turn creates various conditions and mechanisms for interaction between participants, establishes their legal relationships with all legal consequences. Similar changes have taken place in the Eurasian space.

Shanghai Cooperation Organization

The collapse of the USSR on the one hand, and on the other hand, the mutual interests of independent states in the context of new socio-political and economic realities and geopolitical changes became the main factors in the formation of regional security and integration of the Central Asian countries [2].

Independent countries are faced with acute questions about self-identification, determining the future path of development, and solving problems in various areas of the state's life. At that time, the newly independent states were already making national security and the integrity of borders their primary task, countering challenges and threats, and preventing drug trafficking and terrorism.

The desire of States for socio-economic, military-political integration faced some unforeseen problems and challenges, such as the hidden confrontation that existed at that time in the ranks of some independent states that were not ready to delegate some of their powers and functions to supranational structures. Nevertheless, gradual trust and common goals for the sake of collective security in the region and further cooperation of States at the regional and international levels have led to the creation of organizations and associations that differ in their composition and direction of work, one of which is the Shanghai Cooperation Organization. This organization was created to ensure stability and geographical coverage, and it has become one of the most significant regional organizations in the world.

The main goals and objectives of the SCO are:

- strengthening mutual trust, friendship and good-neighborliness between the Member States;
- development of multidisciplinary cooperation aimed at maintaining and strengthening peace, security and stability in the region, contributing to the construction of a new democratic, just and rational political and economic international order;
- joint counteraction to terrorism, separatism and extremism in all their manifestations, fight against illegal drug and arms trafficking, other types of transnational criminal activities, as well as illegal migration;
- promotion of effective regional cooperation in political, trade and

economic, defense, law enforcement, environmental protection, cultural, scientific and technical, educational, energy, transport, credit and financial and other areas of common interest;

- promote comprehensive and balanced economic growth, social and cultural development in the region through joint actions based on equal partnership in order to steadily raise the standard of living and improve the living conditions of the peoples of the Member States;
- coordination of approaches to integration into the global economy;
- promotion of human rights and fundamental freedoms in accordance with the international obligations of Member States and their national legislation;
- maintaining and developing relations with other States and international organizations;
- cooperation in the prevention of international conflicts and their peaceful settlement;
- joint search for solutions to problems that will arise in the twenty-first century [3].

The launch of the SCO's activities in the Central Asian region gave a new impetus to the development of the region, and also became another incentive for the development and improvement of the mechanisms and principles of the international regulatory framework of the participating countries. It is also worth noting that when studying the work of the SCO and other organizations, it is also worth noting that there is mutual cooperation between young people, some mutual enrichment, exchange of opinions and views, which is useful both for young people and for improving the mechanisms of work in the organization itself.

Today, the SCO is one of the key players in the region, whose activities cover not only military-political, but also cultural, social, trade, economic and other areas of state life. Later, a number of important documents were adopted and structures were created, special operations and measures aimed at maintaining peace and stability in the region were implemented. However, one of the breakthrough events in the field of youth cooperation and integration within the SCO was the establishment of the SCO Youth Council.

According to the legal documents, the purpose of creating the Youth Council is to develop international youth cooperation of the SCO countries in various fields, such as:

- cooperation of young leaders — development of proposals to the SCO governing bodies on issues of interstate cooperation, on issues discussed within the framework of the SCO agenda, on the most acute problems of concern to the youth of the participating countries;

- development of cultural exchange – holding festivals, exhibitions, creative competitions, literary readings, lectures on art to get acquainted with the culture and traditions of countries; establishment of awards and implementation of encouraging programs; organization of youth camps; programs of multilateral youth exchanges;
- cooperation in the field of sports – tournaments and friendly matches, sports competitions of youth teams; holding sports camps;
- cooperation in the field of education-organization of international conferences, student exchanges.

5. The SCO Youth Council is a unique dialogue platform aimed at improving the activities of youth organizations, associations, and movements within стран the SCO countries: the Republic of Kazakhstan, the People's Republic of China, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation, the Republic of Tajikistan, and the Republic of Uzbekistan. (The national part of the Republic of Uzbekistan joined the SCO MC on July 15, 2018 in Qingdao.) [4]

The issue of including the youth component in the work of the SCO dates back to the moment of voicing the initiatives of the first President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev in 2017, and the meeting of the Council of Heads of SCO Member States, where the Joint Appeal of the Heads of SCO member States to Youth and the Action Program for its implementation were presented. The document emphasized the current idea, namely, the call to pay attention to education, spiritual and moral education of young people, the formation of the desire for knowledge and self-improvement among young men and women, the harmfulness of involving the younger generation in the activities of various types of terrorist organizations and extremist movements that seek to attract them to their activities by manipulating the fragile consciousness of destructive, in fact, criminal activity. The adoption of such a document was a breakthrough, as the SCO member states once again confirmed the organization's desire to cooperate with young people and identified the younger generation as a priority of the SCO countries.

Subsequently, a number of important documents were adopted and meetings were held, which became a breakthrough in the SCO's activities, and the voice of young people from each participating country became more significant in solving pressing problems in the region.

Currently, the Молодежном советеSCO Youth Council is working on the adoption of national parts from youth organizations of the Republic of India and the Islamic Republic of Pakistan. At the same time, the non-native part of the SCO Youth Council consists of representatives of national youth organizations that are founders Молодежного советаof the SCO

Youth Council, and meetings of the councils are held at least once a year. The Council's activities are carried out on the basis of special programs, for example, there are also projects to create a "youth map of the SCO", a youth business incubator in the SCO space, and an International Youth Information Agency of the SCO countries. Регулярно проводятся The forum of young leaders of the SCO countries, student forums, seminars, and youth informal meetings are regularly held.

In recent years, one can observe the gradual development of cooperation between the SCO and youth, and many researchers note the integration not only between young people from the SCO member states, but also the active interest, initiatives and involvement of young people in the development of strategies and programs, which gives a new impetus to the development and improvement of the SCO's working mechanisms. Thus, young people contribute to the achievement of a sustainable and secure world, which gives a new breath to the work of the SCO.

The importance of the role and participation of the younger generation is emphasized in almost all international meetings and events of the SCO. For example, on March 23-24, 2023 в Нью-Дели, at the international conference on the SCO "Reunification-Renewal" in New Delhi, the organization once again stressed the importance of strengthening integration and stability in the Eurasian space, strengthening connectivity and uniting peoples. Among other things, special attention was paid to the problem of climate change, as it has a negative impact not only in the environmental sphere, but also in humanitarian issues.

According to some researchers, more than 3.2 billion people currently live in the SCO, of which young people make up more than 55%. The younger generation of the SCO countries faces all the existing threats and new challenges, not only in the socio-humanitarian and economic spheres, but also in the military-political ones at the regional and international levels. One of these threats is the involvement of the younger generation in terrorist activities. Therefore, it is necessary to create conditions for self-realization of young people. This is one of the main tasks for the SCO member states [5].

Some aspects of youth policy

Today, against the background of socio-economic, cultural and political processes and changes, the voice and participation of young people are important components in solving the problems of society and the state. Despite the fact that it is impossible to speak with certainty about the strong influence of youth associations on the foreign policy of the state, it is impossible to ignore the great potential of young people in making decisions and programs at the national level.

6. Young people are not only the future of the country, they are an active participant in civil society, they are a carrier of the nation's genetic information. In this regard, States need to take into account the interests and needs of young people, as well as take into account the youth factor in the development of State and international programs and projects. An example of this is also the improvement of State mechanisms and policies on youth issues at the legislative level. For example, Kazakhstan has seen positive changes in the promotion of youth issues, and a number of documents have been adopted that have contributed to strengthening and improving the regulatory framework for youth policy.

The adoption of a number of important documents and the announcement of the Year of Youth in 2019 and in the following Year, serve as a vivid example of the activity and importance of the voice of the younger generation in society and strengthening the dialogue between the state and youth at the state level [6, 7]. There is no doubt that the state policy on youth should create certain conditions for supporting the potential of young people, developing their capabilities, ensuring their civic participation in decision-making, giving them the opportunity to be heard and respond to the needs of young people within the framework of the Concept of a "Hearing State", which is clearly reflected in the strategically important document as the "Concept of Youth policy of the Republic of Kazakhstan for 2023-2029" from 2023 [8].

When studying youth policy, many domestic and foreign researchers use a comprehensive approach and take into account the following areas: education, employment, cultural and political participation, and healthcare [9]. However, some issues of great importance for the integration of young people, such as migration, recreation and sports, the environment, family, society and religion, are still unresolved and often remain insufficiently studied.

Conclusion

In the Central Asian region, at the time of independence, two polar vectors were historically formed in the countries. These are, first of all, disintegrating tendencies associated with an attempt to overcome the influence of negative factors of the past as soon as possible. At the same time, there is also a tendency to establish new connections with the outside world. There is also competition in political and economic aspects, integration intentions and the desire for cooperation and integration-which are based on the political will of the leaders of the Central Asian countries [2]. E- features of the region in the Eurasian space received their legal reflection through the creation of regional associations and organizations. A striking example of this is the establishment of the Collective Security Treaty Organization, the Shanghai Cooperation Organization, the Conference on Interaction and Confidence-building Measures in Asia, and others [10].

Today, the SCO, like other regional organizations, strives to improve the mechanisms of interaction between its member countries, and is constantly looking for ways to solve modern challenges and threats. And one of the actors of civil society that can make positive changes not only at the national but also at the international level is the young generation, its initiatives and views.

Young people within the framework of international organizations and associations can contribute to the development of youth cooperation in such areas as education, culture, tourism, sports, mass media, information technology and the digital economy. Therefore, youth cooperation within the framework of the SCO Youth Council is of great importance for the development of both the SCO itself and the young population of the SCO countries, and opens up new opportunities for the self-realization of young people in these countries.

Due to the adoption of important programs and projects at the state and international levels and the implementation of measures to support young people in the framework of youth policy, certain difficulties arise in the participating countries today. First of all, this is related to one of the most pressing issues – how to support the interests and involvement of young people, what means and mechanisms to implement their initiatives. It is only a matter of time before these problems are resolved, and cooperation and dialogue between the younger generation and States are fundamental and strategically important factors.

REFERENCES

- [1] Лукин А.В. Проблемы и перспективы развития Шанхайской организации Сотрудничества: мнения экспертов // Вестник МГИМО-Университета. - 2011. № (2(17)). – С.82-88.
- [2] Кушкумбаев С.К. Казахстан и Центральная Азия между вызовами из прошлого и грядущего. –А.: КИСИ, 2022. - 366 с.
- [3] Хартия Шанхайской организации сотрудничества. <http://www.kremlin.ru/supplement/3450>
- [4] Молодёжный совет Шанхайской организации сотрудничества. <http://yc-sco.org>
- [5] Роль ШОС в современных исторических процессах обсудили в Нью-Дели. <https://nisi.kg/blog/196-Rol-ShOS-v-sovriemiennykh-istorichieskikh-protsiessakh-obsudili-v-Niu-Dieli.html>
- [6] 2019 год объявлен Годом молодежи в Казахстане 14 ноября 2018 года. <https://kazpravda.kz/n/2019-god-obyavlen-godom-molodezhi-v-kazahstane/>
- [7] Мемлекет Қ. Тоқаевтың Жастар жылының жабылуы және

Волонтер жылының басталуы рәсіміне арналған шарада сөйлеген сөзі. https://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/memleket-basshysy-k-tokaevtyyn-zhastar-zhylynyn-zhabylyu-zhane-volonter-zhylynyn-bastaluy-rasimine-arnalghan-sharada-soilegen-sozi (дата обращения: 06.02.2023).

[8] Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 247. Об утверждении Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан на 2023 - 2029 годы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000247>

[9] Формирование концептуальных подходов по реализации государственной молодежной политики Казахстана. Аналитический доклад. <https://cisc.kz/wp-content/uploads/2020/08/doklad-formirovanie-konceptualnyh-podhodov-po-realizaczii-gosudarstvennoj-molodezhnoj-politiki.pdf>

[10] Лаумулин. М.Т. Центральная Азия в эпохальной трансформации. Казахстанский институт стратега. исслед. при Президенте РК. – Нур-Султан, 2020. – 464 с.

REFERENCES

[1] Lukin A.V. Problemy i perspektivy razvitija Shanhajskoj organizacii Sotrudnichestva: mnenija jekspertov [Problems and prospects for the development of the Shanghai Cooperation Organization: expert opinions]. Vestnik MGIMO-Universiteta. 2011; (2(17)), p.82-8.

[2] Kushkumbaev S.K. Kazahstan i Central'naja Azija mezhdv vyzovami iz proshlogo i grjadushhego [Kazakhstan and Central Asia between challenges from the past and the future]. A.: KISI, 2022, p.366 [in Russ.].

[3] Hartija Shanhajskoj organizacii sotrudnichestva [Charter of the Shanghai Cooperation Organization]. <http://www.kremlin.ru/supplement/3450> [in Russ.].

[4] Molodjozhnyj sovet Shanhajskoj organizacii sotrudnichestva [Youth Council of the Shanghai Cooperation Organization] <http://yc-sco.org> [in Russ.].

[5] Rol' ShOS v sovremennyh istoricheskikh processah obsudili v N'ju-Deli [The role of the SCO in modern historical processes was discussed in New Delhi]. <https://nisi.kg/blog/196-Rol-ShOS-v-sovriemiennykh-istorichieskikh-protsiessakh-obsudili-v-Niu-Dieli.html> [in Russ.].

[6] 2019 god objavljen Godom molodezhi v Kazahstane 14 nojabrja 2018 goda [2019 was declared the Year of Youth in Kazakhstan on November 14, 2018 year]. <https://kazpravda.kz/n/2019-god-obyavljen-godom-molodezhi-v-kazahstane/> [in Russ.].

[7] Memleket Q. Toqaevtyn Jastar jylynyn jabylyu jane Volonter jylynyn bastaluy rasimine arnalğan şarada soilegen sozı [State K. Tokayev's speech at the ceremony for the closing of the Youth Year and the beginning of the Volunteer Year] [https://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs / in_speeches_and_addresses/memleket-basshysy-k-tokaevtyn-zhastar-zhylynyn-zhabylyu-zhane-volonter-zhylynyn-bastaluy-rasimine-arnalghan-sharada-soilegen-sozi](https://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/memleket-basshysy-k-tokaevtyn-zhastar-zhylynyn-zhabylyu-zhane-volonter-zhylynyn-bastaluy-rasimine-arnalghan-sharada-soilegen-sozi) [in Kaz.].

[8] Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 247: Ob utverzhdenii Konceptcii gosudarstvennoj molodezhnoj politiki Respubliki Kazahstan na 2023 - 2029 [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 28, 2023 No. 247. On approval of the Concept of the state youth policy of the Republic of Kazakhstan for 2023 – 2029] gody: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000247> [in Russ.].

[9] Formirovanie konceptual'nyh podhodov po realizacii gosudarstvennoj molodezhnoj politiki Kazahstana: Analiticheskij doklad [Formation of conceptual approaches to the implementation of the state youth policy of Kazakhstan. Analytical report]. <https://cisc.kz/wp-content/uploads/2020/08/doklad-formirovanie-konceptualnyh-podhodov-po-realizacii-gosudarstvennoj-molodezhnoj-politiki.pdf> [in Russ.].

[10] Laumulin. M.T. Central'naja Azija v jepohal'noj transformacii. Kazahstanskij institut stratega. issled. pri Prezidente RK [Central Asia in epochal transformation. Kazakhstan Institute of Strategist. research under the President of the Republic of Kazakhstan]. Nur-Sultan, 2020, p.464 [in Russ.].

ШАНХАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЖАСТАР БАҒЫТЫ

*Уоррен Ж.Р.¹

*¹«Конфликтология» мамандығының 3 курс докторанты
Саясаттану және саяси технологиялар кафедрасы
Философия және саясаттану факультеті
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
e-mail: abdukhalyk.zhaniya@gmail.com

Аңдатпа. Жаһандану мен интеграция жағдайында әлемдік қауымдастық әртүрлі субъектілер арасындағы қарым-қатынастардың біршама күрделі жүйесі болып табылады. Ал азаматтық қоғамның белсенді қатысушыларының бірі – бүгінгі жастар. Заманауи инновациялар мен цифрландыру жастардың тез жетілуіне, икемді дағдылардың дамуына және жастардың интеграциясына ықпал етті. Бүгінгі таңда жастар қоғамның өзекті мәселелерін шешуге

қатыса бастады деп айтуға болады, әсіресе бұл мәселелер қоғамның әлеуметтік-саяси дамуы, құндылықтар, мемлекеттің тұрақтылығы мен тұрақты дамуы және т.б. Оның үстіне бұл бағыттағы жастар бірте-бірте республикалық деңгейде белсенділік танытып қана қоймай, халықаралық бірлестіктер мен ұйымдардың жұмысына қызығушылық танытуда. Осылайша, жастар ынтымақтастық пен интеграцияның сапалы жаңа деңгейіне көтерілуде, бұл аймақтық және халықаралық ұйымдарда бірлестіктердің жаңа құрылымдары мен нысандарының пайда болуына ықпал етеді.

Жастардың ұлттан жоғары құрылымдармен ынтымақтастығының айқын мысалдарының бірі Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШЫҰ) жұмысындағы жастар бағытының ерекшелігі болып табылады. Бұл зерттеудің мақсаты – жастардың қалай жұмыс істейтінін, олардың ШЫҰ жұмысына қалай тартылғанын, бүгінгі таңдағы жұмыстың негізгі бағыттары мен мүмкіндіктері қандай екенін көрсету. Зерттеу нысаны – жастар және ШЫҰ қызметіндегі жастар бағыты. Жұмыстың тақырыбы – ШЫҰ аймағындағы өзекті мәселелер мен міндеттер және жастардың рөлі, олардың осы мәселелерді шешудегі көмегі. Сондай-ақ ШЫҰ мен Жастар кеңесінің қызметі жастарға үлкен мүмкіндіктер береді және өңірлік және мемлекеттік деңгейде жас ұрпақтың мәселелерін шешудің бірегей алаңы ретінде әрекет етеді, жастардың өз міндеттерін жүзеге асыруына мүмкіндіктер жасайды деп қорытындыланды.

Тірек сөздер: жастар саясаты, аймақтық қауіпсіздік, заманауи әлем, тұрақты даму, жастардың алмасуы, Шанхай ынтымақтастық ұйымы, азаматтық қоғам, интеграция

МОЛОДЕЖНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА

*Уоррен Ж.Р.¹

¹докторант 3 курса ОП «Конфликтология»

Кафедра «Политология и политические технологии»

Факультет «Философия и политология»

Казахский национальный университет им. аль-Фараби,

Алматы, Казахстан

e-mail: abdukhalyk.zhaniya@gmail.com

Аннотация. В условиях глобализации и интеграции мировое сообщество представляет собой довольно сложную систему взаимоотношений различных акторов. И одним из активных участников гражданского общества является современная молодежь. Современные

инновации и цифровизация способствовали быстрому взрослению, развитию гибких навыков и интеграции молодежи. Сегодня можно с уверенностью сказать, что молодежь начала участвовать в решении насущных проблем общества, особенно если эти вопросы затрагивают такие сферы как социально-политическое развитие общества, ценности, государственная стабильность и устойчивое развитие итд. Более того, молодежь в этом направлении постепенно активизируется не только в национальных масштабах, но и проявляет интерес к работе международных объединений и организаций. Таким образом, молодые люди выходят на качественно новый уровень сотрудничества и интеграции, что способствует возникновению новых структур и форм объединений при региональных и международных организациях. Одним из ярких примеров сотрудничества молодежи с надгосударственными структурами является особенности молодежного направления в работе Шанхайской организации сотрудничества (ШОС). Цель данного исследования состоит в том, чтобы показать, каким образом работает молодежь, как привлекается к работе ШОС, какие основные направления работы и возможности имеются на сегодняшний день. В качестве объекта исследования рассматривается молодежь и молодежное направление в деятельности ШОС. Предметом статьи являются актуальные вопросы и вызовы, которые существуют в регионе ШОС, и роль молодежи, ее содействие для разрешения данных проблем. Также был сделан вывод, что деятельность ШОС и Молодежного совета дают большие возможности для молодежи и выступает уникальной платформой для решения проблем молодого поколения как на региональном, так и на государственном уровнях, создают возможности для молодежи реализовать свои интересы и цели для построения более устойчивого и безопасного мира.

Ключевые слова: молодежная политика, региональная безопасность, современный мир, устойчивое развитие, молодежные обмены, Шанхайская организация сотрудничества, гражданское общество, интеграция

Статья поступила 29.05.2023

ЭОЖ 327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.004>

FTAMP 11.25.07

ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯ АРАСЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДЫ ДАМУДАҒЫ ТҮРКІ ФАКТОРДЫҢ РӨЛІ

*Тұралин Е.М.¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
8D03105-«Аймақтану» білім беру бағдарламасының докторанты

Алматы қ., Қазақстан

e-mail: esengazy19930323@gmail.com

Андатпа. Мақалада Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастарды дамытудағы түркі факторының маңыздылығы қарастырылған. Бұл екі елдің өзара әрекеттестігі ортақ лингвистикалық, мәдени және тарихи негізге негізделген, бұл ынтымақтастықтың жемісті өрісін жасайды. Автор Қазақстан 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейінгі алғашқы қадамдардан бастап, бұл фактордың қарым-қатынастардың әртүрлі аспектілеріне әсерін талдайды. Мақалада менеджмент, білім және мәдениет салаларында тәжірибе алмасу сияқты ынтымақтастықтың негізгі тұстарына назар аударылған. Сонымен қатар, екі ел арасындағы өзара тәуелділікті нығайтуға ықпал ететін экономикалық даму және өзара инвестиция саласындағы бірлескен күш-жігер қарастырылады. Зерттеу сондай-ақ қарым-қатынастардың геосаяси өлшеміне тоқталып, әлемдік мәселелер бойынша ұқсас мүдделер мен көзқарастардың халықаралық аренадағы ынтымақтастыққа қалай ықпал ететінін көрсетеді. Мақалада Қазақстан мен Түркияның әріптестікті дамыту барысында кездесетін қиындықтарға, мәселен, сан алуан мүдделер мен ұмтылыстар арасындағы тепе-теңдік қажеттігіне де назар аударылғанын айта кеткен жөн. Мақалада қорытындылай келе, Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастардың дамуына түркі факторының ықпалы зор екендігі баса айтылады. Ортақ мәдени негізге сүйене отырып және кең ауқымды ынтымақтастық салаларын біріктіре отырып, екі ел өзара қарым-қатынастарын көп қырлы және өзара тиімді түрде дамытуды жалғастыруда.

Тірек сөздер: Түрік факторы, дипломатиялық қарым-қатынастар, мәдени байланыстар, тарихи байланыстар, ынтымақтастық, геосаясат, білім, мәдени алмасу

Негізгі ережелер

Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастарды дамытудағы түркі факторының рөлі екі елдің жақын және ұзақ мерзімді қарым-қатынастарына әсер ететін сыртқы саясатының маңызды аспектісі болып табылады. Тарихи, мәдени және геосаяси факторларды талдау, сондай-ақ осы мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың әртүрлі салаларындағы тәжірибе алмасу түркі мұрасының беріктігі өзара түсіністік пен ынтымақтастықты нығайтып, тұрақты дипломатиялық байланыстардың қалыптасуына ықпал етіп, өзара ықпалдастыққа ықпал ететінін атап көрсетеді. аймақтық және әлемдік саясат.

Кіріспе

Қазіргі әлемде дипломатиялық қарым-қатынастар халықаралық аренаның қалыптасуында, мемлекеттер арасындағы өзара әрекеттестіктің үні мен сипатын анықтауда шешуші рөл атқарады. Әрбір ел аймақта және одан тыс жерлерде бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін өзінің сыртқы байланыстарын орнатуға және нығайтуға ұмтылады. Бұл тұрғыда түркітілдес фактор дипломатиялық қатынастардың дамуына әсер ететін маңызды аспектке айналады. Қазақстан мен Түркия арасындағы әріптестік осындай ықпалдың ерекше өзекті мысалы болып табылады.

Географиялық жағынан бөлінген, бірақ мәдени және тілдік байланыстары арқылы біріктірілген Қазақстан мен Түркия соңғы онжылдықтарда тығыз және достық қарым-қатынастарды көрсетті. Екі елдің де кең түркі тамыры бар, бұл өзара іс-қимылды дамытуға бірегей негіз жасайды. Мәдени және тілдік ерекшеліктердің осындай ортақтығына сүйене отырып, олардың жақындасуының маңызды құрамдастарының бірі ретінде түркітілдес факторды бөліп көрсетуге болады.

Қазақстан мен Түркия арасындағы тарихи байланыстардың тамыры тереңде жатыр. Екі ел де архаикалық мәдениеттерге бай және білім алмасуға, сауда-саттық пен мәдени байытуға негізделген тығыз тарихи достық қарым-қатынаста. Бұл екі ел арасындағы бүгінгі дипломатиялық қарым-қатынастар осы ежелден келе жатқан дәстүрді мұра етіп, оған заманауи аспектілерді қосады.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстан мен Түркия арасындағы қазіргі дипломатиялық қарым-қатынастардағы түркітілдес фактордың рөлін талдау. Біз тілдік және мәдени жақындық тәжірибе мен білім алмасуға қалай ықпал ететінін, экономикалық байланыстарды нығайтып, халықаралық аренада тиімдірек ынтымақтастыққа мүмкіндік беретінін қарастырамыз. Біз сондай-ақ осы серіктестікті дамытуда екі елдің алдында тұрған қиындықтар мен мүмкіндіктерді қарастырамыз.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы.

1. Әдебиеттерді талдау: Түркі факторының ықпалын ескере отырып, Қазақстан мен Түркияның тарихы мен қазіргі дипломатиялық қарым-қатынастары туралы мақалалар, кітаптар және академиялық еңбектер сияқты ғылыми дереккөздерге кең шолу кірді.

2. Тарихи талдау: Түркі факторы елдер арасындағы дипломатиялық қатынастардың дамуына әсер еткен негізгі тарихи оқиғалар мен кезеңдерді зерттеуді қамтиды. Тарихи прецеденттерді түсіну осы фактордың қазіргі рөлін түсінуге көмектесті.

3. Ресми құжаттарды талдау: екі ел қол қойған шарттарды, келісімдерді, меморандумдарды және басқа құжаттарды зерттеуді қамтиды. Мұндай талдау түркі факторының ресми құжаттарға енуін және оның келісімдердің мазмұнына әсерін бағалауға мүмкіндік берді.

4. Қоғамдық пікірді талдау: Түркі факторының дипломатиялық қатынастарға ықпалына қатысты Қазақстан мен Түркиядағы қоғамдық пікірді анықтау үшін сауалнамалар мен БАҚ талдауын қамтиды. Бұл қоғамдық түсініктерді және олардың ұлттық сезімге әсерін ашуға көмектесті.

5. Бенчмаркинг: Түркі факторының ықпалдастық контекстіндегі маңыздылығын анықтау үшін экономикалық ынтымақтастық, саяси мүдделер және геосаяси аспектілер сияқты басқа факторлармен түркі факторының ықпалын салыстыруды қамтиды.

6. Сапалық деректерді талдау: тақырыпты талдау және мазмұнды талдау сияқты сапалы талдау әдістерін пайдалана отырып, жиналған деректерді өңдеу мен талдауды қамтиды. Бұл зерттеу тақырыбына қатысты суреттер мен тенденцияларды анықтауға көмектеседі. Осы әдістерді біріктіру Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастарды дамытудағы түркі факторының рөлін тереңірек және жан-жақты қарастыруға мүмкіндік берді.

Тарих

Сан ғасырлық тарихта түркітілдес фактор Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастардың қалыптасуы мен нығаюында маңызды рөл атқарды. Бұл фактор екі ел арасындағы байланыстырушы буынның негізгі құрамдас бөлігіне айналды, олардың мәдени-тарихи байланыстармен өзара байланысын байытады. Түркия 1991 жылы 16 желтоқсанда тәуелсіздік алған Қазақстан Республикасын бірінші болып мойындады. Оның үстіне Түркия бауырлас Қазақстан Республикасының халықаралық ұйымдарға мүше болуына көмектесті. Өзара елшіліктер тағайындалғаннан кейін екі ел арасында қарқынды қарым-қатынас орнады. Расында, Кеңес Одағының ыдырауын жақсы түсінген 1989-90 жылдары Қазақстан мен Түркия арасында

министрлік байланыстар басталды. Түркия тек түркі халықтарының республикаларымен ғана емес, Мәскеумен де жақсы қарым-қатынас орнатқысы келді. Осы мақсатта Президент Тұрғыт Озал 1991 жылы 11-16 наурыз аралығында Мәскеуде, одан кейін Киевте, Алматыда және Бакуде болды [1]. 1991 жылы 15 наурызда Тұрғыт Озал мен Нұрсұлтан Назарбаевтың шынайы да достық келіссөздерінің соңында екі елдің қарым-қатынасын барлық салада жақсартатын жан-жақты келісімге қол қойылды. Бұл келісімге сәйкес барлық салаларда, әсіресе саяси, коммерциялық, ғылыми-техникалық, гуманитарлық, экологиялық, ақпараттық, мәдени-білім беру салаларында өзара тиімділік қағидасына негізделген ұзақ мерзімді ынтымақтастық кезеңі басталады. Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастардың дамуының маңызды кезеңдерінің бірі мәдени байланыстардың кезеңді түрде нығаюы болды. Мәдени алмасулар мен дәстүрлердің жақындасуы екі елдің халықтары арасындағы өзара түсіністіктің нығаюына ықпал етті. Көне түркі тамыры, ортақ тілдік ерекшеліктері мен ұқсас әдет-ғұрыптары Қазақстан мен Түркия арасындағы терең байланыстардың дамуына негіз болды. Бұл мәдени сапарлар мен алмасулар достық дипломатиялық қарым-қатынастардың қалыптасуына, олардың өзара әрекетін байытуға оң әсер етті. Дипломатиялық қатынастарды дамытудың тағы бір маңызды аспектісі экономикалық саладағы өзара көмек болды. Қазақстан мен Түркия арасындағы сауда-экономикалық қарым-қатынастардың дамуында түркі факторы маңызды рөл атқарды. Ұқсас экономикалық мүдделер мен өзара тиімді ынтымақтастық әлеуеті елдер арасындағы сауда мен инвестиция көлемінің артуына әкелді. 1991 жылы 19-21 тамызда Қазақстан мен Түркияны ғана емес, бүкіл республикалар мен дүниежүзін алаңдатқан төңкеріс әрекеті сәтсіз аяқталғанда бәрі терең тыныс алды. Тұрғыт Озал Мәскеуде болып жатқан оқиғаларға баға беру және екі ел арасындағы қарым-қатынасқа тың серпін беру үшін Нұрсұлтан Назарбаевты төрт күндік сапармен Түркияға шақырды. Назарбаев пен Озалдың 1991 жылғы 25-28 қыркүйектегі келіссөздері барысында 1991 жылы 15 наурызда қол қойылған келісімге сілтеме жасай отырып, екі ел арасында Іскерлік кеңес құру, көлік, телекоммуникация, несие, табиғи газ, экономикалық ынтымақтастық, білім беру, техникалық ынтымақтастық орнату туралы шешім қабылданды. Мұндай ынтымақтастық екі елдің экономикасын нығайтуға және өзара әрекеттесу салаларын кеңейтуге мүмкіндік берді. Назарбаевпен бірге 1992 жылы 29 қазанда Республика күнін тойлауға Эбулфез Эльчибей, Асқар Ақаев, Ислам Керимов және Сапармұрат Түркіменбаши шақырылды. Саммит соңында қол қойылған қорытынды декларацияда тараптардың саяси, экономикалық және мәдени

салалардағы екіжақты және көпжақты ынтымақтастықты дамыту; Жалпы тарих, жалпы әдебиеттер мен жалпы сөздіктердің тезірек аяқталып, қосымша оқулық ретінде әр елде оқылса, жаңа ұрпақтар бір тамырдан тараған адамдар болып, әрқайсысымен тығыз байланыста жұмыс істейтінін қалайтындықтары айтылды. Осылайша бауырлас республикалар мен Түркия арасында тығыз ынтымақтастық кезеңі басталды. Сонымен бірге, Анкарада 1992 жылы 24 қаңтарда Түркия Сыртқы істер министрлігі «Түрік ынтымақтастық және үйлестіру агенттігін» (ТИКА) тағайындады, оған туысқан республикаларға көрсетілетін қызметтерді жүзеге асыру және үйлестіру жүктелді. Осы ұйымның қатысуымен «Жалпы тарих», «Жалпы әдебиет», «Жалпы сөздік», «Жалпы әліппе», «10 000 оқушы» сынды көптеген жобалар жүзеге асырылды. Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің алғашқы жылдарында Түркия өз мүмкіндігінше Қазақстанға барлық салада көмектесті. Ол Қазақстанның демократияландыру мен нарықтық экономикаға өтудегі қажеттіліктерін қанағаттандыруға тырысты. Назарбаевтың басшылығымен Қазақстанның осы жылдардағы батыл күресіне қарамастан, кейбір мәселелерді шешуде үлкен қиындықтар туындады және бұл қиындықтарды жеңуде Тұрғыт Озал маңызды рөл атқарды. Шындығында, Назарбаев пен Озал арасындағы жақсы достық пен ынтымақтастықтың арқасында 1993 жылы сәуірде Озалдың Назарбаевқа сапары кезінде орын алған мәселелердің айтарлықтай бөлігі шешілді. Назарбаев Озалдың өзіне және елі үшін әр мүмкіндікте көрсеткен жақын мүдделері мен достығы туралы мақтанышпен айтты. Ол түрік республикалары тәуелсіздік алғаннан кейін-ақ Озалдың Қазақстанға келіп, «Атаюрт» деп атаған осы оқиғаның қуанышын бөліскенін атап өтті. Бұл қазақ пен түрік халықтары арасындағы қарым-қатынасты алғаш дамытқан Озалға қазақ халқының арасында ерекше ықылас тудырды. Ол екі жылда екі рет Қазақстанға келіп, еркін нарықтан бастап әлемдегі соңғы жүйелерге дейінгі мәселелер бойынша білімі мен тәжірибесімен бөлісті. Тұрғыт Озалдың қазақ-түрік қарым-қатынасындағы еңбегі зор болды. Нәтижесінде Тұрғыт Озалдың мұрасы Қазақстан мен Түркия арасындағы достық байланыстар мен ынтымақтастықта жалғасып, халықаралық қатынастардағы қолдау мен түсіністіктің маңыздылығын көрсетеді.

Талқылау

Қазақстан мен Түркия арасында түркі негізіндегі мәдениет пен білім алмасу

Білім саласындағы бірлескен күш-жігер де дипломатиялық қарым-қатынастардың дамуына оң әсерін тигізді. Қазақстан мен Түркия білім беру саласында өзара тәжірибе және білім алмасып, ынтымақтастықта

болды. Студенттік алмасу бағдарламалары мен бірлескен ғылыми жобалар халықтар арасындағы өзара түсіністікті тереңдетуге ықпал етіп, достық қарым-қатынастарды ілгерілету арнасын құрды. Мәдениет саласындағы қарым-қатынастарға тоқталатын болсақ: Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы арасындағы мәдени ынтымақтастық Кеңес Одағы кезінде басталды. Бір мәдениеттің өкілдері ретінде екі ел арасындағы мәдени ынтымақтастық туралы алғашқы келісімге 1990 жылы Алматыда Мәдениет министрлері Намық Кемал Зейбек пен Қанат Саудабаев қол қойған болатын. Осы келісімнен кейін қол қойылған басқа да түрік-қазақ келісімдері мен хаттамаларында білім және мәдениет саласындағы ынтымақтастық ерекше атап өтілді. Алайда мәдениет саласындағы нақты ынтымақтастыққа көшу «І. Түркі мемлекеттері президенттерінің саммиті» 1992 жылы 30 қазанда Анкарада өтті. Бұрын айтылғандай, 6 түрік мемлекетінің президенттері «Жалпы тарих», «Жалпы әдебиет», «Жалпы сөздіктерді» барлық бауырлас елдердің мектептерінде оқытуға тезірек дайындап, тез арада орта әліпбиге көшуге мүмкін болды және бұл шешімді жүзеге асыру олардың үкіметтеріне тапсырылды. Осы нұсқаулық аясында Түркия Республикасы Сыртқы істер министрлігіне қарасты ТИКА ұйымы түрік, әзірбайжан, қазақ, қырғыз, өзбек және түрікмен мамандарының қатысуымен 34 әріптен тұратын ортақ түрік әліпбиін анықтады. Сол ұйым Түрік тіл институтымен бірлесе отырып 1994 жылы 7-12 ақпанда 36, Түркиядан 16, бауырлас елдерден 20 ғалымның қатысуымен «Орта түрік грамматикасы, түрік тілі мен диалектілерінің жалпы сөздігін» жазуға кірісті. республикалар мен қауымдастықтар. Сонымен қатар, ТИКА 1994 жылы Түрік тарих қоғамы, Түрік тілі бірлестігі және Ұлттық білім министрлігімен бірге «Жалпы тарих» және «Жалпы әдебиет» зерттеулерін жүргізіп, екі жылда аяқтады. Осы арада ТИКА ILESAM қорына 1994 жылы 9-11 желтоқсанда Анкарада 6 Түрік Республикасынан ақын-жырауларды жинап, ортақ мәдениетімізді талқылайтын «Түрік әлемі жазушыларының құрылтайын» өткізуді тапсырды. Сонымен қатар, Түрік Бейбітшілік Қоры Президент Сүлеймен Демирелдің қамқорлығымен түркі республикалары арасындағы ортақ білім және мәдени байланыстардың сақталуын қамтамасыз етіп, «Түрік мемлекеттері мен қауымдастықтарының достық, бауырластық және ынтымақтастық құрылтайларын» өткізді. Көптеген түрік баспалары Түркиядан сурет көрмелерін ашу үшін қазақ, қырғыз, әзірбайжан, өзбек, түрікмен әдеби-поэтикалық туындыларын Түркия республикаларында басып шығарды, режиссерлердің фильмдерін, фольклоршылар мен театр әртістерінің пьесаларын сахналап, Түркиядан көрсетілуіне жол ашты. Түркияның жетекшілігімен

Түркі республикаларының мәдениет министрлері құрған ТҮРКСОЙ ұйымы әр республикада кездесулер ұйымдастырып, ортақ мәдени құндылықтарды атап көрсетті, жаңа түркі республикаларының суретшілеріне Түркияда сурет көрмелерін ашуға мүмкіндік берді, режиссерлердің фильмдерін сахналады, фольклоршылар мен театр әртістерінің пьесалары Түркияда көрсетілуіне жол ашты. Елдер арасындағы түркітілдес ынтымақтастығында ғылыми зерттеулер де басты назарда. Сарапшылар алмасу, түркітілдес деңгейдегі бірлескен ғылыми жобалар мен ғылыми конференциялар өткізу екі елдің ғылыми қабатын байытуға септігін тигізеді. Бұл бізге ортақ мүдделерді, ортақ міндеттерді анықтауға және инновациялық шешімдерді табуға мүмкіндік береді, бұл түптеп келгенде Қазақстан мен Түркиядағы ғылым мен технологияның дамуына ықпал етеді. Екі ел арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастарды нығайтуда түркітілдес негізде тығыз білім алмасу да маңызды рөл атқарады. Білім және ғылым саласындағы белсенді ынтымақтастық мемлекеттік деңгейде ұзақ мерзімді серіктестік пен оң қарым-қатынастарды құруға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде экономика, мәдениет және технология алмасуды қоса алғанда, басқа салалардағы ынтымақтастықты арттыруға әкелуі мүмкін. Осылайша, Қазақстан мен Түркия арасындағы түркі негіздегі тәжірибе мен білім алмасудың білім беру бағдарламаларын байытудан бастап дипломатиялық байланыстарды нығайтуға, осы екі ел арасындағы өзара даму мен ынтымақтастыққа жәрдемдесуге дейінгі көптеген артықшылықтары бар.

Әлеуметтік және саяси қатынастарды талдау.

Саяси қолдау да Қазақстан мен Түркия арасындағы өзара іс-қимылдың маңызды құрамдас бөлігі болды. Екі ел аймақтағы бейбітшілік пен тұрақтылықты нығайтуды, халықаралық ұйымдар аясында ынтымақтасуды және мәселелерді бірлесіп шешуді жақтады. Түркияның Қазақстан үшін маңызды мәселелерде қолдау көрсетуі және жаһандық мәселелерде өзара түсіністік тығыз дипломатиялық байланыстарға ықпал етті. Кеңес Одағының ыдырай бастағанын көрген Түркия 1990 жылы 5 желтоқсанда сол кездегі Мәдениет министрі Намик Кемал Зейбекті Алматыға жіберіп, екі бауырлас ел арасында мәдени байланыс орнатты. Бұл шын мәнінде мәдени емес, мәдениет атынан саяси қарым-қатынас орнатуды білдірді. Шындығында бұл мәдени қарым-қатынастар аз уақыттың ішінде саяси қарым-қатынас орнатуға жол ашты. Одан кейін 1991 жылы 14 ақпанда екі жақтың денсаулық сақтау министрлері қол қойған «Әлеуметтік және денсаулық сақтау саласындағы 1991-1995 жылдарға арналған ынтымақтастық туралы хаттама» жасалды [2]. 1991 жылы 15 наурызда Алматыға

Тұрғыт Озалдың келуімен жасалған «Достық және ынтымақтастық шарты» Түркия мен Қазақстан арасындағы саяси ынтымақтастықтың бастауын көрсетті. Сонымен қатар, осы сапар барысында Қазақстан Сыртқы істер министрлігі мен Түркия Республикасы Сыртқы істер министрлігі арасында «Кеңессөздер хаттамасына» қол қойылды. Қазақстан өз тәуелсіздігін жарияламай тұрып жасалған бұл келісімдер екі ел арасындағы қарым-қатынастың дамуына негіз болды.

Бұл дамуды қамтамасыз етуде екі елдің президенттері Нұрсұлтан Назарбаев пен Тұрғыт Озал үлкен рөл атқарды. Түркияның Қазақстанның тәуелсіздік жариялауын мойындаған бірінші ел болуы тараптар арасындағы саяси қарым-қатынастардың қарқынды әрі қызу дамуына ықпал етті. 1992 жылы 2 наурызда Алматыда қол қойылған «Түркия Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасында дипломатиялық қарым-қатынас орнату туралы хаттамамен» «Визадан бас тарту туралы келісім» бірден күшіне енді [3]. Елордаларда өзара елшіліктер мен консулдықтарды ашқан тараптар сыртқы саясаттағы ынтымақтастықты да, өзара іс-қимылды да тез бастады. Түркия дос және бауырлас Қазақстан Республикасын сыртқы әлемге таныту және оның халықаралық ұйымдарға мүше болуы үшін барын салды. 1992 жылы 30 қазанда Анкарада өткен Түркі әлемінің саммитіне қатысқан Назарбаев түрік үкіметі мен екі елдің сыртқы істер министрлерінен түрік-қазақстан қарым-қатынастары тезірек дамуы үшін жиі кездесіп тұруды сұрады.

Осы өтінішті қуана қабылдап, Түркия Республикасы Сыртқы істер министрлігі мен Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігі арасындағы консультациялар туралы хаттамаға қол қойды және 1994 жылғы 17 қазанда күшіне енді. 1992 жылы 27 қазанда Түркияның сол кездегі премьер-министрі Сүлеймен Демирелдің Алматыға сапары, Назарбаевтың 1991, 1992, 1993 жылдардағы Анкараға, Озалдың 1993 жылғы Алматыға сапары барысында барлық салада ынтымақтастық туралы келісімдер жасалды. тараптар арасында қол қойылды. Осы кезеңде түрік-қазақ қарым-қатынасын бұзған ең үлкен оқиға Түркия Республикасының 8-ші президенті, түрік-қазақ қатынастарының сәулетшісі Тұрғыт Озалдың кенеттен қайтыс болуы болды. Озалдың орнына президент болып сайланған Премьер-министр Демирел 1995 және 1996 жылдардағы Қазақстанға жасаған сапарларында Озал бастаған түрік-қазақ саяси қарым-қатынастарын дамытуға көп күш салды. Қазақстанның бай мұнай кен орындарының қомақты бөлігі 40 жылға американдық «Шеврон» компаниясына берілді. Қазақстан мұнайының бір бөлігі Ресей арқылы Еуропаға, бір бөлігі Батыс елдеріне бұғаздар арқылы тасымалданады. Сонымен қатар, Қазақстанның Каспий теңізіндегі мұнай кен орындарын пайдалану мәселесінде Иран

мен Ресей сияқты саясат ұстануы Қазақстанның сыртқы саясатында, әсіресе Түркиямен қарым-қатынасында қиындықтар туғыза бастады. 10 миллион халқы бар Ыстамбұлға мұнай танкерлерінің бұғаздар арқылы өту кезінде төнетін қауіпі қазақ мұнайының пайдасын көреді. және басқа да тиісті елдер, әсіресе Түркия мен АҚШ-тың пікірлерін өзгертуге шақыруымен. Назарбаев АҚШ президенті Билл Клинтонмен кездескеннен кейін түрік тезисінің дұрыстығына көз жеткізіп, қазақстандық мұнайды Баку-Тбилиси-Джейхан құбыры арқылы Батыс елдеріне қауіпсіз тасымалдауға болатыны туралы келісті. Иран нұсқасын қаламаған Америка Құрама Штаттары 1995 жылы 30 қаңтарда Баку-Тбилиси-Жейхан желісін қолдайтынын ресми түрде жариялағаннан кейін 1995 жылы 17 наурызда Қазақстан мен Әзірбайжан президенттері мен Түркия премьер-министрі арасында кездесу өтті [4].

Түркия премьер-министрі және Баку-Тбилиси-Джейхан құбырын салуға шешім қабылдады. АҚШ-тың қолдауымен бұл елдер бұл шешімді іс жүзінде жүзеге асырып, газ құбырының құрылысын бастау үшін қажетті жұмыстарды жеделдете түсті. Газ құбырын салу кезінде туындаған кейбір техникалық және қаржылық қиындықтарға байланысты 1998 жылы наурызда Ыстамбұлда бас қосқан Түркия, Әзірбайжан, Қазақстан, Түркіменстан және Грузия сыртқы істер министрлері газ құбырының құрылысының жалғасуын қамтамасыз етті [5]. Назарбаевтың басшылығымен Қазақстанның Түркиямен барлық салада қарым-қатынасын жақсартып, мұнайының қомақты бөлігін Баку-Тбилиси-Джейхан құбыры арқылы сыртқы әлемге тасымалдауға бел байлағаны Ресейге ұнамады. Қазақстанда маңызды этникалық топ бар Ресей мұны Қазақстанға қарсы қолдан жасауға тырысты. Сонымен қатар, Ресей баспасөзінде Түркияға қарсы жүздеген мақалалар жарияланып, Ресей үкіметінен Баку-Тбилиси-Джейхан құбырын жабуды сұрады». Баспасөздің осы арандатушылықтарына жігерленген Ресей Федерациясының Энергетика министрі Ю.Шефраник 1995 жылы 7 қазанда Алматыға барған сапарында. Ол шенеуніктерді ашық қорқытып, «Түркияның тезисін қолдасандар, шүмектерді жабамыз» деп қорқытты [6]. Орыстар Түркияның Қазақстанға тек мұнай ғана емес, саяси және мәдени саладағы ықпалының күшеюіне аландай бастады. Тіпті, орыс баспасөзінің жетекші газеттерінің бірі «Известия» 1992 жылы 9 ақпанда жарияланған бас мақаласында Қазақстанды қорқытты: «... Алматының Ресейден Түркияға кенеттен саяси бетбұрысы солтүстік-батыс губернияларда жасалды. Бұл уақытша бәсеңдеген сепаратистік қозғалыстардың қайта жандануына түрткі болады [7].

Орыстар бұған қанағаттанбай, қазақтың кейбір көрнекті қайраткерлерімен байланысып, Назарбаевқа қарсы оппозициялық топ

құруға әрекеттенді. Ал, Назарбаевтың басшылығымен Қазақстан мен Түркия Ресейді арандатып, Ресей мүддесіне қарсы әрекет етпеу үшін барынша ұстамдылықпен әрекет етті. Олардың сындарлы көзқарасы ресейлік баспасөздің және кейбір мемлекеттік басқарушылардың арандатушылық ұстанымдарына қарамастан, Ресей, Қазақстан және Түркия арасындағы қарым-қатынастардың бірқалыпты жалғасуын қамтамасыз етті. Ресеймен қымбат «Голубой поток» жобасына қол қою арқылы Түркия ұзақ мерзімді табиғи газ сатып алуға келісіп, Ресейге маңызды табыс көзін қамтамасыз етті. Екінші жағынан, Қазақстан Назарбаевтың басшылығымен Ресеймен ынтымақтастықты бұзып қана қойған жоқ, керісінше, Ресеймен қарым-қатынасты жақсарту үшін Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығын құруға мұрындық болды. Сонымен қатар, Назарбаев басқа этностарға, әсіресе өз елінде тұратын орыс азшылықтарына демократиялық құқықтардың барлық түрін беріп, өз елінде бейбіт өмір сүріп жатқан халықтың әл-ауқатының да, демократияның да дамуына жағдай жасады. Осылайша, Қазақстан қиын жағдайды сәтті жеңіп, бейбіт көршілестік пен дамуға баса назар аударды, бұл аймақтық тұрақтылық пен өркендеу мүддесі үшін Ресеймен де, Түркиямен де ортақ тіл табуға мүмкіндік берді.

Нәтижелері

Қазіргі әлемде жаңа мәнге ие болған Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастардың ұзақ тарихы бар. Бұл қатынастардың дамуындағы түркі факторының рөлін бағаламау мүмкін емес. Қазақстан мен Түркия арасында өзара түсіністік пен ынтымақтастықты нығайта түсетін бай тарихи байланыстар бар. Бұл екі елдің түркі тарихы мен мәдениетінде ортақ тамыры бар, бұл достық қарым-қатынасқа берік негіз жасайды. Бұл екі ұлтты ортақ тамыр ғана емес, заманауи сын-қатерлер мен амбициялар байланыстыратынын айта кеткен жөн. Қазақстан мен Түркия Түркі мемлекеттерінің ынтымақтастығы ұйымы (Түркі совет) сияқты көптеген халықаралық платформаларда белсенді түрде ынтымақтасады, онда аймақтағы бейбітшілікті, тұрақтылықты және экономикалық дамуды ілгерілету үшін күш-жігерін арттыруда. Осы тарихи байланыстар мен заманауи стратегиялық серіктестіктердің арқасында Қазақстан мен Түркия көптеген жаһандық мәселелерді шешуде және екі елдің игілігі үшін қарым-қатынастарын нығайтуда бірлесіп жұмыс істеуді жалғастыруда. Демек, Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастарды дамытуда түркі факторының рөлі зор және экономикадан мәдениет пен қауіпсіздікке дейінгі түрлі салалардағы ынтымақтастыққа оң әсерін тигізеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Қазақстан мен Түркия арасындағы

дипломатиялық қарым-қатынастардың қалыптасуы мен дамуындағы түркі факторының маңыздылығын атап өткен жөн. Екі халықтың тамыры тереңде жатқан тарихи, мәдени және тілдік ұқсастықтары достық байланысты нығайтуға негіз болады. Бұл ұқсастықтар өзара түсіністікке септігін тигізіп қана қоймайды, сонымен қатар екі елдің қоғамдарын біріктіріп, қазіргі заманғы қиындықтарды бірлесіп шешуге мүмкіндік береді.

Бұл көзқарас түркі факторының экономика, мәдениет, білім және ғылымды қоса алғанда, әртүрлі салалардағы бірлескен жобаларды жүзеге асыруда маңызды катализатор болып қала беретінін көрсетеді. Ортақ құндылықтар мен түсіністікке негізделген ынтымақтастық ортақ мақсаттарға қол жеткізуге және халықаралық аренада өзара қолдауды нығайтуға айтарлықтай ықпал етеді.

Қазіргі әлемде жаһандық деңгейде тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуде дипломатиялық қарым-қатынастар маңызды рөл атқаратынын айта кеткен жөн. Түркі факторы призмасы арқылы Қазақстан мен Түркия арасындағы достық қарым-қатынастарды дамыту және тереңдету бұл процестің маңызды аспектісі болып табылады. Осылайша, аймақта және одан тыс жерлерде тұрақтылық пен өркендеуге қол жеткізуге бағытталған өзара тиімді ынтымақтастықтың іргетасы нығаюда.

ӘДЕБИЕТ

[1] Dikbaş K. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri: Olayların Kronolojisi (1990-1996). - İstanbul, 1997. - S. 34-35 [in Turk].

[2] Kazakistan ülkesinin raporu, TiKA Pub. - Ankara, 1995. – S. 80-81 [in Turk].

[3] Kazakistan-Türkiye: 5 yıllık dostluk ve işbirliği. - Almatı-Ankara, 1996. – S.18 [in Turk].

[4] Entellektüel Bakış // Milliyet gazetesi. – 1995. - 1 Şubat. - S.18.

[5] Fedyas A. İşimiz Duman mı? Türki Cumhuriyetler ve Petrol Boru Hatları / ed. A. Yalçınkaya, Bağlam Yay. - İstanbul, 1998. – S. 179 [in Turk].

[6] Dünya // Milliyet gazetesi. – 1995. - 10 Ekim. - S. 16.

[7] Внезапный политический поворот. Алматы от России к Турции // Izvestiya. - 1992. - 9.02.

REFERENCES

[1] Dikbaş K. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri: Olayların Kronolojisi (1990-1996) [Central Asian Turkic Republics: Chronology of Events]. İstanbul, 1997, s. 34-35 [in Turk].

[2] Kazakistan ülkesinin raporu [The report of the country of Kazakhstan]. Ankara, 1995, s. 80-81 [in Turk].

[3] Kazakistan-Türkiye: 5 yıllık dostluk ve işbirliği [Kazakhstan-Turkey: 5 years of friendship and cooperation]. Almatı-Ankara, 1996, s.18 [in Turk].

[4] Entellektüel Bakış [Intellectual Perspective]. Milliyet gazetesi, 1995, 1 Şubat, s.18.

[5] Fedyas A. İşimiz Duman mı? Türki Cumhuriyetler ve Petrol Boru Hatları / ed. A. Yalçınkaya, Bağlam Yay [Is our job Smoke? Turkic Republics and Oil Pipelines]. İstanbul, 1998, s. 179 [in Turk].

[6] Dünya [World]. Milliyet gazetesi, 1995, 10 Ekim, s. 16 [in Turk].

[7] Vnezapnyy politicheskiy povorot. Almaty ot Rossii k Turtsii [A sudden political turn. Almaty from Russia to Turkey]. Izvestiya, 1992, 9.02 [in Russ.].

РОЛЬ ТЮРКСКОГО ФАКТОРА В РАЗВИТИИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И ТУРЦИЕЙ

*Туралин Е.М.¹

*¹докторант Казахского национального педагогического университета
имени Абая по ОП 8D03105 – «Регионоведение»

г. Алматы, Казахстан

e-mail: esengazy19930323@gmail.com

Аннотация. Статья исследует значимость тюркского фактора в развитии дипломатических отношений между Казахстаном и Турцией. Взаимодействие между этими двумя странами имеет корни в общей языковой, культурной и исторической основе, что создает плодотворное поле для сотрудничества. Автор анализирует влияние этого фактора на разные аспекты отношений, начиная с первых шагов после обретения Казахстаном независимости в 1991 году. Внимание обращено на ключевые моменты сотрудничества, такие как обмен опытом в сфере управления, образования и культуры. В дополнение к этому рассматриваются совместные усилия в области экономического развития и взаимных инвестиций, что способствует укреплению взаимозависимости между двумя странами. Исследование также касается геополитического измерения отношений, показывая, как схожие интересы и взгляды на мировые вопросы способствуют сотрудничеству на международной арене. Важно отметить, что статья уделяет внимание и вызовам, с которыми сталкиваются Казахстан и Турция в ходе развития партнерства, таким как необходимость балансирования между разнообразными интересами и стремлениями. В заключение статья подчеркивает, что тюркский фактор оказывает

значительное влияние на развитие дипломатических отношений между Казахстаном и Турцией. Поддерживаясь на общей культурной базе и сочетая обширные сферы сотрудничества, эти две страны продолжают развивать свои отношения в многомерной и взаимовыгодной манере.

Ключевые слова: Турецкий фактор, дипломатические отношения, культурные связи, исторические связи, сотрудничество, геополитика, образование, культурный обмен

THE ROLE OF THE TURKIC FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN KAZAKHSTAN AND TURKEY

*Turalin E.M.¹

¹PhD student of Kazakh Abai National Pedagogical University, БББ
8D03105 – «Regional Studies» Almaty, Kazakhstan
e-mail: esengazy19930323@gmail.com

Abstract: The article explores the importance of the Turkic factor in the development of diplomatic relations between Kazakhstan and Turkey. The interaction between these two countries is rooted in a common linguistic, cultural and historical basis, which creates a fruitful field for cooperation. The author analyzes the influence of this factor on various aspects of relations, starting from the first steps after Kazakhstan gained independence in 1991. The article draws attention to the key points of cooperation, such as the exchange of experience in the field of management, education and culture. In addition, joint efforts in the field of economic development and mutual investment are considered, which contribute to strengthening the interdependence between the two countries. The study also touches on the geopolitical dimension of relations, showing how similar interests and views on world issues contribute to cooperation in the international arena. It is important to note that the article also pays attention to the challenges that Kazakhstan and Turkey face in the course of developing a partnership, such as the need to balance between diverse interests and aspirations. In conclusion, the article emphasizes that the Turkic factor has a significant impact on the development of diplomatic relations between Kazakhstan and Turkey. Building on a common cultural base and combining vast areas of cooperation, the two countries continue to develop their relationship in a multi-dimensional and mutually beneficial manner.

Key words: Turkish factor, diplomatic relations, cultural ties, historical ties, cooperation, geopolitics, education, cultural exchange

Статья поступила 20.09.2023

ӘОЖ 327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.005>

FTAMP 11.25

**ТАЯУ ШЫҒЫС АЙМАҒЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ-САЯСИ
ӨЗГЕРІСТЕР ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕМДІК ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІНЕ ӘСЕРІ**

*Қожабек А.М.¹, Турекулова Ж.Е.², Муминов Н.А.³

¹магистрант М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан
e-mail: aigerim.kozhabek@bk.ru

²доцент PhD М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан
e-mail: turekulova74@mail.ru

³PhD әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан
e-mail: n.muminoff@gmail.com

Аңдатпа. XX ғасырдың соңы - XXI ғасырдың басы Таяу Шығыс мемлекеттерінде күрделі де қайшылықтарға толы геосаяси өзгерістерді тудырған кезең. Ішкі және сыртқы факторлардың ықпалынан қалыптасып отырған Таяу Шығыс аймағындағы әскери-саяси жағдай, әлемдік саясатқа ықпал ететін және болашақтағы әлемдік саяси үрдістердің бағыттарын айқындайтын іргелі мәселелердің қатарына кіреді. Ірі халықаралық акторлардың геосаяси мүдделері мен өзара бәсекелестігі, Жерорта теңізі мен Қызыл теңіз, Парсы Шығанағы бойындағы жаһандық жол тораптарын бақылауға алуға деген ұмтылысы – аймақтың әскери-саяси жағдайын айқындаушы факторға айналып келеді. XIX ғасырда аймақтағы еуропалық елдердің геосаяси мүдделері, араб елдерінің отарлау саясатқа қарсы ұлт-азаттық қозғалысының идеологиясына айналған «ан-нахда ал-арабийя» - араб ұлттық қозғалысын жандандырған болса, XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басында, аймақтағы сыртқы және ішкі факторлар ислам дінінің радикалдануына әкеліп, халықаралық терроризм және экстремизм мәселелерін күн тәртібіне шығарды. Таяу Шығыс елдері және Орталық Азияның географиялық жақындығы, аймақтардың өзара байланысының артуы Таяу Шығыс аймағындағы әскери-саяси және әлеуметтік-экономикалық, діни-конфессиялық жағдайға талдау жасаудың өзектілігін арттырады. Орталық Азия-Таяу Шығыс көлік дәліздеріне интеграциялануды көздеп отырған Қазақстан Республикасының негізгі мүдделерінің бірі – Таяу Шығыс

аймағындағы тұрақтылық пен қауіпсіздіктің қамтамасыз етілуі. Осы орайда, бұл мақаланың мақсаты – Таяу Шығыстағы саяси өзгерістер мен қауіптердің ерекшеліктерін, радикалды идеялардың мәні мен бағыттарын және олардың Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне әсерін түсіну мақсатында ғылыми-сараптамалық шолу жасау. Мақаланың халықаралық қатынастар және шығыстану салаларын зерттеуші жас ғалымдар үшін тәжірибелік маңызы зор.

Тірек сөздер: геосаясат, Араб көктемі, Таяу Шығыс, аймақтық қауіпсіздік, Қазақстан Республикасы, сыртқы саясат, көлік коммуникациялары, Азия

Негізгі ережелер. Таяу Шығыс аймағының геосаяси ерекшелігінің бірі – қалыптасқан халықаралық қатынастар жүйесіне сәйкес, күрделі және өзгермелі келісімдер, одақтар, ірі халықаралық акторлардың геосаяси мүдделерінен туындайтын қайшылықтар мен қақтығыстарға толы болуы. XX–XXI ғасырларда Таяу Шығыста қалыптасқан геосаяси жағдай және халықаралық қатынастар жүйесін төрт негізгі кезеңге бөліп қарастырамыз:

1. XX ғасырдың бірінші жартысындағы Таяу Шығыстағы ықпал ету аймақтарын бөліске салу бойынша 1916 жылы Ұлыбритания, Франция, Ресей арасында жасалынған Сайкс–Пико келісіміне сәйкес жетекші державалардың аймақтағы отарлық саясатымен ерекшеленетін кезең.

2. XX ғасырдың екінші жартысындағы Израиль мемлекетінің құрылуы, Суэц дағдарысы, 1980–1988 жылдардағы Иран–Ирак соғысы түріндегі халықаралық қауіпсіздікке ықпал ететін маңызды проблемалардың пайда болуы және Ялта–Потсдам халықаралық қатынастар жүйесіне негізделген аймақтың геосаяси жағдайының өзгеруі.

3. XXI ғасырдың басындағы Ирактағы соғыс және Иран–Америка қайшылықтары, Таяу Шығыс елдеріндегі радикалды ұйымдардың қызметі, 2011 жылғы «Араб көктемінің» нәтижесіндегі Мысыр, Тунис, Ливия, Ирак және Сирия мемлекеттеріндегі саяси дағдарыстар түріндегі күрделі мәселелерді қамтитын үшінші кезең.

4. Қазіргі кездегі аймақтағы геосаяси жағдайдың өзгеруі. Мұндағы басты үрдіс ретінде төмендегі жағдайларды айрықшалауға болады: біріншіден, Америка Құрама Штаттары мен Еуропалық Одақ елдерінің Таяу Шығыс аймағындағы ұстанымдарының әлсіреуі және Қытайдың, Иранның, Түркияның аймақтық саясатқа белсенді араласуы. Екіншіден, Сауд Арабия және Иран Ислам Республикасы арасындағы қатынастардың жандануы. 2023 жылы 6-10 наурыз аралығындағы Сауд Арабия және Иран Ислам Республикасы арасындағы келіссөздер

нәтижесіндегі екі ел ара-қатынасының өзгеруі де аймақтағы жағдайға ерекше ықпал беретін бағыт. Үшіншіден, 2023 жылы 23 наурыз күні Сирия және Сауд Арабиясы дипломатиялық қатынастарының жандануы туралы келісімге келуі, Сирияға қатысты араб елдерінің саясатының өзгеріске ұшырауын көрсетеді. Төртіншіден, қазіргі жағдайды айқындайтын негізгі күш тепе-теңдігінің бір жағында Израиль және Америка Құрама Штаттарымен жақсы қатынас орнатқан суннит бағытындағы араб мемлекеттерін құраса, екінші жағында Түркия, Катар, Иран, Сирия елдері тұр. Олардың арасындағы бәсекелестік Ливияда, Сирияда, Иракта, Йеменде көрініс табуы және осы қайшылықтарға сыртқы акторлар АҚШ, Қытай, Ресейдің араласуы аймақтағы геосаяси жағдайды күрделенуін арттыруы сөзсіз.

Кіріспе. 2022 жылы басталған Украинадағы соғыс, Ресейдің өз аумағы арқылы өтетін Қазақстан шикізат көздеріне тосқауыл қоюы, осы елден тыс балама сауда жолдарын іздестіру қажеттілігін алдыңғы орынға шығарып келеді. Осы орайда, Таяу Шығыс елдері арқылы көлік тораптарын дамыту мәселесі қазіргі дипломатиялық негізгі бағытқа айналуы заңды құбылыс. 2023 жылы Парсы Шығанағы елдері (Сауд Арабия, Катар, БАЭ, Кувейт, Оман және Бахрейн) мен Орталық Азия елдері арасында алғашқы саммит өткізілді. 2023-2027 жылдарға арналған өзара саяси диалог және экономикалық ынтымақтастықты дамытуға бағытталған «Бірлескен іс-әрекет жоспары» мақұлданды, араб елдерінің Орталық Азия аймағына деген саяси қызығушылығын білдіреді. Таяу Шығыс – Орталық Азия саяси-мәдени диалогындағы басымдықтар ретінде, пандемия салдарынан бұзылған тасымалдау әлеуетін қалпына келтіру, азық-түлік, энергетика және су қауіпсіздігін нығайту, жасыл энергетиканы дамыту, қоршаған ортаны қорғау мәселелерін шешу, озық тәжірибе алмасу және тиісті сауда және инвестициялық механизмдерді құру сияқты салалардағы ынтымақтастық бағыттарын айрықшалаймыз. Осы кезеңге дейін Парсы Шығанағы елдері Орталық Азиядағы сыртқы саяси бағыттарын жеке дара жүргізіп келсе, 2023 жылғы Парсы Шығанағы елдері мен Орталық Азия елдері арасында өткізілген саммит жаңа геосаяси Жобаға айналу әлеуетіне жетелейді. Қазақстан Республикасы ПШАМЫК және Орталық Азия диалогы негізінде энергетика, көлік саласы, азық-түлік өндірісі бойынша ынтымақтастықты дамытуға мүдделі.

Парсы Шығанағы елдерінен тыс, аймақтағы негізгі күштер Түркия, Иран мемлекеттері де Қазақстан Республикасының стратегиялық әріптестері болып табылады. Осы орайда, Орталық Азия зерттеушілері үшін Таяу Шығыстың даму үрдісіне талдау жасау, қауіптер мен қатерлер легін ажырату маңызды зерттеу бағытына айналып отыр. Осы орайда, бұл

мақаланың мақсаты – Таяу Шығыстағы саяси өзгерістер мен қауіптердің ерекшеліктерін, радикалды идеялардың мәні мен бағыттарын және олардың Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне әсерін түсіну мақсатында ғылыми-сараптамалық шолу жасау.

Материалдар мен әдістерді сипаттау. 2020 жылдан бастап қалыптасқан саяси жағдайларға талдау жүргізу мақсатында, сыртқы саяси саладағы ресми құжаттар, сыртқы стратегиялар, әскери және қорғаныс тұжырымдамалары, ұлттық қауіпсіздік бойынша доктриналар, бағдарламалар, сараптамалық орталықтардың есептері, ресми мәлімдемелер, ғылыми әдебиеттер қолданылған.

Мақалада, мемлекеттердің стратегиялық құжаттарына талдау жасау әдісі, тарих, философия, саясаттану ғылымдарының әдістерін қамтитын пәнаралық байланыс әдісі, жүйелі және салыстырмалы әдістер және әлемдік саясаттың үрдістерін Орталық Азия қауіпсіздігіне ықпалын қарастыру негізіндегі экстраполяциялау әдісі қолданылды.

Нәтижелері. Жалпы, аймаққа қатысты күн тәртібінен түспейтін үрдістердің аясында төмендегі мәселелерді ерекшелеуге болады:

- аймақтағы геосаяси өзгерістер;
- табиғи-ресурстық мәселелерден туындайтын қайшылықтар және энергетикалық саясат;
- аймақтағы діннің радикалдануы және осы мәселеден туындайтын экстремизм және халықаралық терроризм мәселелері.

1. *Аймақтағы геосаяси өзгерістер.* XIX ғасырда аймақ елдері Ұлыбритания мен Францияның ықпалында болса, XX ғасырдың соңынан бастап, АҚШ және ЕО елдерінің бақылауында болды деп айтуға негіз бар. 2022 ж. Украинадағы соғыстың басталуы, Тайвань мәселесінің көтерілуі, Қытай және Америка арасындағы бәсекелестік, Америка Құрама Штаттары, Еуропалық Одақ елдерінің Таяу Шығыс аймағына қатысты саясатын біршама бәсеңдетіп отыр.

Аймақтың маңызды геосаяси өзгерісі ретінде Иран-Қытай-Ресей арасындағы ынтымақтастықтың артуын ерекшелеуге болады. 2023 жылы 16-17 наурыз аралығында Ресей-Қытай-Иран әскери күштерінің қатысуымен өткен әскери жаттығуларды, 2021 жылы 27 наурызда қол қойылған Иран және Қытай арасындағы 25 жылға арналған ынтымақтастық бағдарламасын, 2023 жылы 4 шілдедегі ШЫҰ 23 саммитінде Иранның ұйымға мүшелікке өтуін әріптестіктің маңызды қадамы ретінде бағалауға болады.

Иран-Қытай-Ресей одақтастығының негізгі мәні – көп полярлық жүйені құруға деген ұмтылыстан туындайды. Дегенмен, бұл одақты нығыз стратегиялық одақ ретінде бағалау асығыстық болып табылады. Себебі, XIX ғасыр кезеңінде Иран аумағында

бәсекелестікке түскен Ресей империясы мен Ұлыбритания, 1907 жылы Орта Шығыста ықпал ету аймақтарын бөліске салу бойынша келісім нәтижесінде, Иранның солтүстік бөлігі Ресей империясының, ал оңтүстік бөлігі Ұлыбританияның құрамына өткендігі тарихи факт. Ал, XIX ғасырлардағы апиын соғысы нәтижесінде Ұлыбритания мен Франция және АҚШ елдерінің жартылай отарына айналған Қытайдың саяси дағдарысын ұтымды пайдалана білген Ресей империясы Амур бойындағы аумақтарды өзіне қаратып алған. Жалпы, тарих - бұл саяси жады болып табылады, әрбір халық тарихи өткеннің салдарын ескере отырып, өзінің сыртқы саяси бағыттарын құрады. Бұл тұрғыдан алғанда, үш елдің қазіргі ынтымақтастығының болашақта беріктігін сақтайтындығы үлкен мәселе. Сонымен қатар, 2023 жылы Ресей Федерациясының Парсы Шығанағындағы араб мемлекеттерінің ынтымақтастық Кеңесімен келіссөздер барысында Ормуз бұғазындағы Абу Мұса, Үлкен Томб, Кіші Томб аралдарына қатысты келіссөздер жүргізу бойынша БАЭ бастамасына қолдау танытуы екі ел арасындағы ынтымақтастыққа кедергі келтіретін мәселе.

Иранның географиялық жағдайы Қытайлық «Белдеу және жол» Жобасы үшін ұтымдылығына қарамастан, қазіргі таңда әскери ынтымақтастыққа негізделген Қытай-Иран арасындағы басты қайшылық – діни-конфессиялық факторге келіп тіреледі. 1979 ж бастап ислам – Иран қоғамының негізін құрап, ішкі, сыртқы саясатын, насихаттау қызметін, идеологиясы мен мәдениетін айқындайды. Теократиялық мемлекеттің исламдық концепциясын ұстанған, яғни дін мен саясатты бөлмей қарайтын Иран үшін Қытаймен тығыз әріптестік мәселесі де Иранның ішінде қарсылық тудырып отырған бағыт.

Иранның оқшауланудан шығуға деген талпынысы, Қытай және Ресеймен әріптестікті нығайтуы, Орта және Таяу Шығыстағы көшбасшылық ұстанымға ұмтылуы Америка Құрама Штаттары тарапынан қарсылыққа ұшырауы сөзсіз. Американдық тарихшы Хал Брэндс өзінің «АҚШ қазіргі жағдайда Қытай, Иран және Ресейге қарсы тұра алады ма?» атты мақаласында, үш ел арасындағы әріптестіктің негізіне: қару жарақ саудасын және бірлескен әскери жаттығуларды, қорғаныс технологиялары саласындағы байланыстардың кеңеюін, Орталық Азиядағы автократиялық тұрақтылыққа қолдау көрсету мақсатындағы ынтымақтастықты жатқызады және Иран ядролық қаруды жетілдіру бойынша бағдарламаларын тоқтатпаса, АҚШ және Израиль қосымша күш әдістерін қарастыруы мүмкін, деген тұжырымдар жасайды [1]

Израильдің ұлттық қауіпсіздік бойынша кеңесшісі болған, израильдік әскери барлаудың зерттеу бөлімінің басшысы Яков Амидроп

өз сұқбатында, Таяу Шығыстағы АҚШ басымдықтарының өзгеруін қауіпсіздік жүйесіндегі басты қатер ретінде қабылдайтындығын, осыған байланысты Иранмен соғыстың ықтималдығы күн сайын артып келетіндігін және Израиль АҚШ көмегіне жүгінбей Иранға шабуыл жасауға дайындалу қажеттігін мәлімдеген [2].

Аймақтың стратегиялық жағдайының маңызды мәселесінің бірі – исламдық суннит-шиит бағытындағы бәсекелестіктің орталығы болып табылатын, Сауд Арабиясы және Иран арасындағы қарым-қатынастардың өзгеру қарқынын ерекшелейміз. Иран және Сауд Арабиясы арасындағы бәсекелестік Таяу Шығыс аймағындағы үстемдік пен бақылауға бағытталған стратегиялық мақсаттардан туындайды. Аталған үрдіс бірқатар факторларға негізделеді:

- 1979 жылы революциядан кейін саяси-құқықтық вelayat-э факих доктринасына сәйкес Ирандағы қалыптасқан саяси жағдайдың, екі елдің саяси бағыттарында қайшылықтар тудыруы;

- Парсы Шығанағындағы аумақтық даулардың шеңберінде туындаған 1980-1988 жылдардағы Ирак-Иран соғысында, Сауд Арабиясының Саддам Хусейнге саяси, экономикалық және әскери қолдау көрсетуінен туындаған мәселелер;

- «Араб көктемі» кезеңіндегі аймақтағы күш тепе-теңдігі мен ықпал ету орталықтарындағы өзгерістер және Сирия, Йемен, Бахрейн елдеріндегі Иранның ықпалының артуы;

- Ирак және Сирия арқылы Жерорта теңізіне дейінгі «шииттік жартылай ай» геосаяси кеңістігін құрайтын әскери-саяси құрылымды құруға қатысты Иран мүдделері және Сауд Арабиясының ұстанымдарына қайшы келуі.

2016 жылы Эр-Риядта өлім жазасына кесілген шииттік насихатшы Нимра ан-Нимраның қазасына қарсылық танытқан топтың Тегерандағы Сауд Арабия елшілігіне шабуылы нәтижесінде екі ел арасындағы үзілген қарым-қатынас 2021 жылдан бастап жаңа арнаға түсе бастады. 2022 жылы Ирак және Оман мемлекеттерінің араласуымен Иран-Сауд Арабия арасында бірнеше келіссөздер өткізілді. 2023 жылы наурыз айында Пекиннің қатысумен өткен келісімге қол қойылып, ынтымақтастықтың дәйекті нәтижесі ретінде бірнеше рет кездесулер өткізілді. Атап айтқанда, 18 тамыз күні Иран СІМ өкілі Хосейн Амир Абдоллахян және Мухаммед бин Салман арасындағы кездесу, 5 қыркүйекте Тегеранға Сауд Арабия елшісі Абдулла Аланазидің, ал Эр-Риядқа Иранның елшісі Алиреза Энаятидің келуі дипломатиялық қатынастардың қайта жандануының көрінісі. Иран президенті Эбрагим Раиси: «Біздің басымдықтарымыз көрші елдермен байланыстарды жақсарту. Сауд Арабия және Иран

арасындағы елшіліктердің ашылуы, екі ел арасындағы қайшылықтарды жоюға бағытталған», деп мәлімдеген [3]. Қазіргі таңдағы Иранның басты мақсаты – елде болған қарсылық қозғалыстарының салдарын жою, әлеуметтік - экономикалық жағдайды жақсарту. Сауд Арабия елімен қарым-қатынастың жақсаруы, Иран және Парсы Шығанағы елдері арасында жаңа сауда мүмкіндіктерінің көкжиегін ашады. Мысалы, 2021 жылы Эр-Рияд-Тегеран кездесуінде Иранның Мешхед қаласын, Ирактық Кербела арқылы Мекке қаласымен жалғастыратын халықаралық магистраль құру туралы ұсыныстар айтылған. Бұ жоба аясында, жаңа жұмыс орындарын ашу, туризмді дамыту, мәдени-діни және әлеуметтік байланыстарды жақсарту шаралары көзделген [4].

XIX ғасырдан бастап, XXI ғасырдың басына дейінгі кезеңде аймақ елдерінің ауызбіршілігінің болмауы, эносаяси, конфессиялық мәселелердің және аумақтық даулардың ушығуы барысында, шешуші рөлді Еуропалық елдер мен АҚШ атқарып келді. Сондықтан, Иран-Сауд Арабия арасындағы қатынастардың жақсаруы Парсы Шығанағы қауіпсіздік жүйесінің негізгі мәселелерін сыртқы күштердің қатысуынсыз шешуге және Йемендегі жағдайды реттеуге мүмкіндік берері сөзсіз. Дегенмен, бұл жердегі күрделі проблема ретінде Израиль мемлекетінің Иран-Сауд Арабия қатынастарының жақсаруына деген қарсылығын және осыдан туындайтын саяси салдарын ерекшелеуге болады.

Аймақтың геосаяси өзгеруіне ықпал етуші келесі бір мәселе – Қытай Халық Республикасының Таяу Шығыстағы мүдделерінің артуы және аймаққа қатысты әскери-саяси стратегияларының ұсынылуы.

Қытай басшылығы теңіздегі стратегиялық мақсаттарын және теңіз саясатының негіздерін тұжырымдаған алғашқы құжат «Қытайдың XXI ғасырға арналған теңіз бағдарламасы» (1996) болды, ол Қытайдың әлемдік мұхит кеңістігіндегі қазіргі қызметінің негізгі бағыттарын құрды: мемлекеттің теңіз құқықтары мен мүдделерін қорғау; ресурстарды игеру; экология; ғылыми-техникалық зерттеулер; теңіз қызметін басқару; халықаралық ынтымақтастық.

XXI ғасырдың басынан бастап, Қытайда «Екі мұхит стратегиясы» кеңінен талқылануда. Оның мазмұны: «жақын теңіздерге» Қытайдың бақылауын орнату. «Жақын теңіздер»: Сары теңіз, Шығыс-Қытай теңізі және оңтүстік-Қытай теңізі. Екі мұхит ретінде Тынық мұхит және Үнді мұхиты қарастырылады.

Үнді мұхитында жер шарындағы көмірсутектерді жеткізуді тоқтату қаупі бар 11 аймағы бар: Ормуз, Баб эль Мандеб және Малакка бұғазы, Үнді және Тынық мұхитын байланыстыратын Ломбок бұғазы (Индонезия), Суэц каналы. Үнді мұхитындағы стратегиясын

жүзеге асыра отырып, Пекин Мьянма, Бангладеш, Мальдив, Шри-Ланка, Пакистан, Иран елдерінде Пекин үшін қол жетімді порттар мен объектілерді салуға мүдделі. Баб-эль-Мандеб бұғазына жақын орналасқан Джибутиде Қытайдың Таяу Шығыстағы алғашқы әскери базасының ашылуы да Қытайдың теңіз саясатының маңызды бағыты болып табылады [5, 35 б.].

Қытайдың геосаяси тұжырымдамаларының ішінде, «Маржан алқа» (String of Pearls) тұжырымдамасының басты мақсаты – Қытайдың мүдделері мен энергетикалық қауіпсіздігін қорғау үшін Таяу Шығыстан Оңтүстік Қытай теңізіне дейінгі теңіз көлігі дәліздеріндегі елдермен стратегиялық байланыс орнату [6].

Тұжырымдаманың аясында Пекин, Қытай мен Таяу Шығысты байланыстыратын теңіз байланыс жолдарының бойында стратегиялық қатынастар құрып, мүмкіндіктерін дамытуда. 2006 жылы әскери қондырғылар жаңартылған Хайнань аралы – осы маржан тастың біріншісі болып табылады. Вьетнамнан шығысқа қарай 300 мильдік қашықтықта орналасқан Парацел аралдары архипелагында орналасқан Вуди аралындағы әуе жолағын қайта құру тағы бір маржан тасы, Бангладештегі Читтагонг контейнерлік базасы үшінші маржан тас, Мьянмадағы терең су айдынының және Пәкістандағы Гвадар портындағы теңіз базасының құрылысы төртінші маржан тас ретінде қарастырылып, осы маржан тас түрінде қарастырылатын стратегиялық маңызы бар жерлер Қытайды әлеммен байланыстырушы буын рөлін атқарады. Қытай Халық Республикасының Африкадағы, Латын Америкасындағы, Таяу Шығыстағы геосаяси міндеттері: - табиғи ресурстарға және нарыққа қол жеткізу; - әскери-техникалық ынтымақтастықты дамыту.

Осы геосаяси міндеттерге жету үшін Қытай тарапынан біршама дипломатиялық бастамалар көтеріліп отыр, оның ішінде 2022 жылы өткен Қытай-араб елдері саммитін және Қытай – ПШАМЫК саммиті энергетикалық мүдделерді іске асыру және аймақ елдерімен стратегиялық әріптестікті нығайтудың негізгі қадамдары болып табылады.

2. Табиғи-ресурстық мәселелерден туындайтын қайшылықтар және энергетикалық саясат, Таяу Шығыс елдеріндегі қақтығысты және геосаяси бәсекелестікті тудырушы үрдіс. Теңіз жолдары – бұл ішкі және сыртқы саясатта қолданылатын маңызды геосаяси және сауда ресурстары. Осындай ресурстарды игерудегі Таяу Шығыс елдеріндегі аймақтық толыққанды интеграцияның болмауы, көлік тораптарын пайдалану бойынша саяси-экономикалық және құқықтық тәжірибенің жеткіліксіздігі, сыртқы акторлар арасындағы геосаяси бәсекелестікті арттырып, аймақ елдерінің тәуелсіздігіне қауіп төндіретін мәселе.

Кесте 1. Таяу Шығыстағы халықаралық маңызы бар көлік-коммуникациялық тораптар

№	Негізгі көлік-коммуникациялық тораптар	Геосаяси маңызы	Экономикалық маңызы
1	Парсы Шығанағы мен Үнді мұхитын жалғастыратын Ормуз бұғазы	Бұғаздың бір жағында Оман, БАЭ, ал екінші жағалауында – Иран орналасқан. Ормуз бұғазына бақылау орнату арқылы, Парсы Шығанағынан тасымалдау бағытына бақылау орнатуға болады.	Бұғаз арқылы тәулігіне 15 миллион баррель мұнай және конденсат тасымалданады. Бұл мұнайды тасымалдаудың жалпы әлемдік ауқымының 20%, газдың - 30% құрайды. Сауд Арабиясы, Катар, Бахрейн, Ирак және БАЭ елдерінен мұнайдың Жапонияға - 80%, Батыс Еуропа елдеріне - 23%, АҚШ - 13% тасымалданады.
2	Қызыл теңізге шығатын жол Баб-эль-Мандэб бұғазы	Қызыл теңізді Аден шығанағы және Арабия теңізімен жалғастыратын дәліз – Таяу Шығыс және Еуропа елдері арасындағы мұнай-газ тасымалданатын негізгі стратегиялық жол.	Парсы Шығанағынан тасымалданатын мұнай және газ бұғаз арқылы Суэц каналына немесе <i>SUMED</i> ¹ құбырына жеткізіледі. <i>Күн сайын</i> төрт миллион баррель солтүстікке Еуропа бағытына қарай, 2,5 млн баррель азиялық нарыққа (Сингапур, Үндістан, Қытай) жеткізіледі.
3	Қызыл теңізді Жерорта теңізімен жалғастыратын Суэц каналы	Таяу Шығыс елдерінен Еуропаға және Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріне тауарларды жеткізудің тиімді жолы болып табылады. Суэц каналы – негізгі мұнай магистралінің бірі болып табылады.	Суэц каналының үлесіне әлемдік сауданың 13% тиесілі.

¹ 200 миль (320 км) тұратын Қызыл теңіз және Жерорта теңізін жалғастыратын «Суэц каналы – жерорта теңізі мұнай құбыры».

Жалпы, әрбір тарихи кезең барысында жетекші державалар тарапынан аймақтарда бақылау мен үстемдік орнатудың жолдарын іздестіретін тұжырымдар жасалынған және тәжірибе түрінде қолданылған. Мұндай тұжырымдамаларда ерекше орын дәстүрлі түрде теңіз күшіне және халықаралық теңіз жолдарын бақылауға беріледі. Осы мәселе шеңберінде атақты американдық геосаясаткер А.Т.Мэхэн теңіз күшін елдің ұлы держава болуға ұмтылуындағы маңызды әлеуеті деп көрсетеді [7, 460 б.].

Ормуз, Баб-эль Мандэб бұғаздарын, Суэц каналын жабу немесе бұғаттау әлемдік энергетикалық дағдарысты тудыратын фактор және нәтижесінде мұнай-газ экспортына үлкен нұқсан келтіріліп, әлемдік нарықта мұнай-газ бағасы бірнеше есе артуы мүмкін. Сонымен қатар, берілген коммуникациялық тораптардың қызметіне тосқауыл қою немесе толықтай жауып тастау қақтығыс әлеуеті жоғары, соғысқа итермелейтін негізгі мәселе. Атап айтқанда, 2023 жылы 27 сәуір күні Иран, Ормуз бұғазында «Shevron» американдық мұнай компаниясына тиесілі «Advantage Sweet» танкеріне және 3 мамыр күні «Niovi» танкеріне тосқауыл қоюы Вашингтон тарапынан наразылық тудырып, Пентагонның ресми өкілі Сабрина Сингх 2023 жылы 17 шілде күні өткізілген брифингте, АҚШ Ормуз бұғазына F-16 және F-35 жойғыш ұшақтарын, «Thomas Hudne» эсминецін жіберетіндігін және бұл шара «АҚШ мүдделерін қорғауға» бағытталатындығын мәлімдеген [8].

3. Аймақтағы діннің радикалдануы және осы мәселеден туындайтын экстремизм және халықаралық терроризм мәселелері. Таяу Шығыс аймағындағы ислам дінінің радикалдануының себебін үш факторға негіздеуге болады:

Біріншісі, идеялық-саяси фактор. Бұл мәселенің алғышарты ретінде 1979 жылы Ирандағы ислам революциясының жеңіске жетуін, «Қырғи-қабақ» соғысының аяқталуын, Кеңес әскерлерінің Ауғанстаннан шығарылуын ерекшелеуге болады. Бұл мәселе аясында сонымен қатар, Таяу Шығыс елдеріндегі ұлттық бірігу идеяларының және идеологиялардың дағдарысын айқындаймыз.

Екіншісі, экономикалық факторлардан туындайды. Ең алдымен, мұсылман елдерінің экономикалық тұрғыда әлсіздігі, озық технологияларды іске қосу бойынша артта қалуы, ислам әлеміндегі капиталистік даму жолының дағдарысын, батыстық демократиялық стандарттарды Таяу Шығыс елдерінің қабылдамауын жатқызуға болады.

Үшіншісі, әлеуметтік-мәдени факторларға байланысты туындаған, Шығыс-Батыс дихотомиясы, Шығыстың Батыс әлемінен оқшаулануы, білім мен ғылымның баяу дамуының себебінен халықтың санасына

«айлы-шарғы» жасау, жихадтық идеяларды халық бойына сіңіру, «Әділетті қоғам» жүйесін құрудың сәтсіздігі, бюрократизм көріністерімен қатар, батыстық үлгідегі модернизациялық дамуда мұсылмандық даму жолының ерекшеліктерінің ескерілмеуін атауға болады.

Мұсылман әлеміндегі діни-саяси ұйымдардың пайда болуы мен дамуының кезеңдерін бес негізгі толқынға бөліп көрсетуге болады:

Бірінші толқын XX ғасырдың 20-30 жылдарында, Еуропалық державалардың Шығыс елдерін отарлау саясатына қарсы, панисламизм идеясына негізделген оппозициялық ұйымдардың қалыптаса бастауы. Атап айтқанда, 1928 жылы Египетте құрылған «Ағайынды мұсылмандар» ұйымы Египеттегі ағылшындар мен француздардың отарлау саясатына наразылық ретінде Суэц каналының бойында Исмаилия қаласында негізі қаланған.

Екінші толқын XX ғасырдың 40-70 жылдарында Араб-Израиль қақтығысы нәтижесінде, сионизм мен империализмге қарсы жихад ретіндегі исламдық және ұлттық тұжырымдардың бірігуі салдарынан туындаған «Хамас», «Хезболла» ұйымдардың қызметімен байланысты.

Үшінші толқын, XX ғасырдың 80 жылдарында Ауған соғысы негізінде, шарифат заңдары бойынша қоғам құру идеяларына негізделген «Талибан» ұйымының қызметімен байланысты.

Төртінші толқын, XX ғасырдың 90 жылдарында халықаралық қатынастар жүйесіндегі биполярлық жүйенің ыдырауынан туындаған, азаматтық қоғамға қарсы тұру арқылы халифат құру идеяларына негізделген «әл-Каида» ұйымының қызметімен сипатталады.

Бесінші толқын, 2011 жылдардағы «Араб көктемі» толқуларынан кейін қалыптасқан жағдайдағы радикалды фундаменталистік топтардың конвенционалды билікке ұмтылуын білдіреді. Көптеген радикалды желілік ұйымдардың ішінде «Ислам мемлекеті» ұйымының қызметі айрықшаланады.

Талқылау. Таяу Шығыс елдерінің Орталық Азия аймақтық қауіпсіздігіне, оның ішінде Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне ықпал ететін мәселелерді төмендегіше жіктеуге болады:

Біріншіден, әлемдік күш орталықтары Қытай-АҚШ-Ресей мемлекеттерінің және Түркия-Иран-Үндістан түріндегі белсенді қатысушылардың Орталық Азиядағы мүдделерінің тоғысуы. Таяу Шығыс – бұл Орталық Азия аймағының оңтүстік бөлігін құрайды, осы орайда, Таяу Шығыс аймағының қайта құрылымын көздейтін «Үлкен Таяу Шығыс» (Greater Middle East) жобасы бойынша Батыс әлемінің әскери жол картасында Орталық Азияға ену Таяу Шығыс арқылы көзделген. Егер де, Таяу Шығыс елдерінің Батыс әлемінің

саясатына үлкен тәуелділігін ескерсек, мұндай бағыттың негізгі бастамашысы Америка Құрама Штаттары мен Еуропалық елдері болып табылатындығы және Орталық Азияны стратегиялық ықпал ету аралы ретінде санайтын Ресейдің және Қытайдың қарсылығын туғызатындығы сөзсіз.

Екіншіден, әлемдік саясаттың негізгі үрдісі ретінде геоэкономикалық мүдделердің басымдығын ерекшелейміз. Сондықтан, экономикалық тиімділікті тудыратын, халықаралық экономикалық кеңістікке интеграциялану өзекті мәселе. Әлемдік мұхиттарға шығу мүмкіндігі шектеулі Қазақстан Республикасы үшін Орталық Азия-Таяу Шығыс көлік тораптарына қосылу үлкен мүмкіндіктер жиегін ашады. Қазіргі таңда Түркменстаннан Иранға бастайтын жол: Теджен-Серахс-Мешхед, Иран-Ауғанстан-Тәжікстан-Қырғызстан көлік дәлізі іске қосылған. Қазақстан-Өзбекстан-Түркменстан-Иран-Оман көлік дәлізі де үлкен мәнге ие. Сонымен қатар, Каспий теңізін Парсы Шығанағымен байланыстыратын Каспий су каналы 2030 жылы іске қосылса, Қазақстан және Каспий жағалауы елдері өз шикізат көздерін теңіз жолдары арқылы тасымалдауға мүмкіндік алады. Бұл өз кезегінде экономикалық дамуды жақсартуға септігін тигізетін жоба.

Үшіншіден, Орталық Азия елдері үшін Таяу Шығыстағы көлік коммуникациялық жобалардың басым бөлігі, Қытай Халық Республикасының «Жаңа жібек жолы» жобасымен тығыз байланысты. Қытайдың Таяу Шығыстағы саясатқа белсенді араласуы ШЫҰ мүшелерін көлік коммуникациялық және энерго көздерді дамыту бойынша Таяу Шығыс елдерімен тығыз қатынасқа жетелейді. 2023 жылы 9-10 қыркүйекте өткен G 20 мемлекет басшыларының кездесуінде, АҚШ президенті Джоозеф Байден, энерго көздері мен өнімдерді тасымалдау үшін, Үндістан - Таяу Шығыс – Еуропа экономикалық дәлізін құру бастамасын мәлімдеді. Халықаралық сарапшылардың басым бөлігі бұл Жобаны Қытайдың «Жібек жолы» бастамасына бәсеке ретінде қарастырады. Әрине Жоба геосаяси қайшылықтарды тудыратындығы даусыз, дегенмен Орталық Азия елдері үшін геосаяси мүдделердің тоғысуына ұшырамай, екі Жобаны да өз экономикалық даму жолында ұтымды пайдалану маңызды іс болып табылады.

Төртіншіден, Ауғанстаннан АҚШ әскерлері шығарылғаннан кейін, Орталық Азияның қауіпсіздігіне төнетін қатерлердің саны арта түскендігін барлық зерттеушілер мен сарапшылар айқындап отыр. Радикалды топтардың ішінде «Хорасан провинциясының Ислам мемлекеті» ұйымының қызметі басты назарды аударатын жағдай. Ауғанстан, Пәкістан аумақтарында орналасқан ұйымның негізгі

мақсаты – Орталық Азияны Хорасан вилаятының ажырамас бөлігіне айналдыру. Сарапшылардың мәліметіне сәйкес, Қырғыстанда «Хорасан провинциясының Ислам мемлекеті» ұйымының жауынгерлерінің саны 7000 адамға артқан, ал тәжік-ауған шекарасына жақын жерде 4000 ұйым мүшелерінің шоғырланған [9].

Қорытынды. Жаһандық дамудың қазіргі заманғы тенденциялары геэкономиканың геосаясатқа қарағанда басымдылығының артып келе жатқанын көрсетеді, өйткені халықаралық экономикалық кеңістікке интеграциядан туындайтын ықтимал экономикалық пайдаға байланысты мемлекеттердің мүдделері көбірек орын алуда. Бұл кеңістіктің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі көлік-коммуникациялық желілер екені сөзсіз. Таяу Шығыспен және де жер шарының басқа да аймақтарымен жалғастыратын көлік дәліздері Қазақстан Республикасының экономикалық дамуы үшін маңызды болғанымен, әлемдік саясаттың негізгі субъектілерінің Орталық Азияны өздерінің отаршылдық экспансионистік жоспарларын жүзеге асырудағы негізгі коммуникациялық хаб әлеуеті бар маңызды геостратегиялық позиция ретінде қарастыратындығын есте сақтау қажет.

Таяу Шығыс елдеріндегі сияқты шикізат көздерінің молдығы және оларды тасымалдау бойынша жол тораптарының салынуы, Орталық Азияның қауіпсіздігіндегі басты фактор. АҚШ, ЕО, Қытай және Ресей Федерациясымен бірлесіп жобаларды жүзеге асырудың оң нәтижелермен қатар, Орталық Азия елдері үшін ұзақ мерзімді келеңсіз қаржылық-экономикалық салдары бар. Олардың жиынтық теріс әсері терең қаржылық дағдарысты тудыруы мүмкін. Олардың ең маңыздысы, мұндай жобаларды жүзеге асыру үшін ірі шетелдік қарыздарды тарту, экономикалық тәуелсіздігінің белгілі бір бөлігін жоғалту ықтималдығымен шектесетін тәуекелдермен байланысты екенін ескеру қажет. ОА елдері үшін қолайсыз шарттармен экономикалық тұрғыдан негізсіз шетелдік несиелерді асығыс тарту, әлеуметтік-экономикалық жағдайдың одан әрі нашарлауына және үкіметке қарсы наразылықтардың жаңа толқынын тудыруы мүмкін.

Таяу Шығыс аймағының Қазақстан Республикасы ұлттық қауіпсіздігіне ықпал ететін мәселенің бірі ретінде – Иранға қатысты туындайтын факторлармен де айқындауға болады. Егер, Иранға қатысты АҚШ немесе Израиль тарапынан әскери қимылдар орын алған жағдайда, ШЫҰ мүше мемлекеттері алдында үлкен дилемма қалыптасуы сөзсіз. Сонымен қатар, әлемдік мұхитқа шығу жоспарын Иранмен байланыстырып отырған Орталық Азия елдері үшін экономикалық жағынан қиындық тудырады.

Идеологиялық қауіпсіздікті геосаясат мәселесінің аясында қарастыру да маңызды. Бұл жердегі негізгі түйін геосаясат және ұлттық мүдде тұрғысынан қарастырылуы қажет. Ал жастардың басқа мәдениетке еліктеп, басқа ағымдарға бет бұруы ұлттық мүдденің негізгі қатері. Қазақстан жастарының исламдануға, оның ішінде радикалды пиғылдары бар ағымдарға бет бұруы, елдің ұлттық мүддесіне қарама қайшы құбылыс. Қазіргі таңда ақпараттық ресурстарды меңгерген радикалды топтарға қарсы келу үшін қажетті механизмдер жоқ. Радикалды топтар, әлеуметтік желілер, мессенджерлер мен видеохостингтер, танымал әлеуметтік желілерге арналған қосымшалар мен деректерді шифрлаудың жоғары деңгейі бар арнайы мессенджерлер (Telegram, WhatsApp және Viber) арқылы сана-сезімге айлы-шарғы жасау технологияларын терең меңгерген. Нәтижесінде, жоғары оқу орындарында да радикалды ағымдағы жастардың саны өсуде. Университет қабырғаларында осы құбылысқа қарсы тұратын іс-шаралар қарастырылмаған. ЖОО рухани жаңғыру шеңберінде жүргізілетін ресми идеологиялық шаралармен шектелу үрдісі басым.

ӘДЕБИЕТ

[1] Brands, Hal. Can the US Take on China, Iran, and Russia All at Once? <https://www.aei.org/op-eds/can-the-us-take-on-china-iran-and-russia-all-at-once>.

[2] Amidror Ya. Israel must prepare for war with Iran without US help, former NSA chief says. <https://www.timesofisrael.com/israel-must-prepare-for-war-with-iran-without-us-help-former-nsa-chief-says/>

[3] Raisi says his election as president sends message to the world. <https://www.tehrantimes.com/news/462246/Raisi-says-his-election-as-president-sends-message-to-the-world>.

[4] International road from Mashhad to Mecca passing through Karbala welcomed in the recent Iranian-Saudi negotiations. <https://shiawaves.com/english/news/islam/79173-international-road-from-mashhad-to-mecca-passing-through-karbala-welcomed-in-the-recent-iranian-saudi-negotiations>.

[5] Ларин В.Л., Песцов С.К. Становление Китая как великой морской державы // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. – 2020. – №3. – С. 27-46.

[6] Wu Xiaoyan. China's "Sea Power Nation" Strategy. Institute for Security and Development Policy. <https://www.files.ethz.ch/isn/184035/2014-wu-chinas-sea-power-nation-strategy.pdf>.

[7] Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю. 1660-1783. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 600 с.

[8] Deputy Pentagon Press Secretary Sabrina Singh Holds a Press Briefing. <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/3461141/deputy-pentagon-press-secretary-sabrina-singh-holds-a-press-briefing/>

[9] Jason Wahlang. Islamic State Khorasan and Central Asia. <https://www.idsa.in/issuebrief/islamic-state-khorasan-and-central-asia-jwahlang-280623>

REFERENCES

[1] Brands H. Can the US Take on China, Iran, and Russia All at Once? <https://www.aei.org/op-eds/can-the-us-take-on-china-iran-and-russia-all-at-once>.

[2] Amidror Ya. Israel must prepare for war with Iran without US help, former NSA chief says. <https://www.timesofisrael.com/israel-must-prepare-for-war-with-iran-without-us-help-former-nsa-chief-says/>

[3] Raisi says his election as president sends message to the world. <https://www.tehrantimes.com/news/462246/Raisi-says-his-election-as-president-sends-message-to-the-world>.

[4] International road from Mashhad to Mecca passing through Karbala welcomed in the recent Iranian-Saudi negotiations. <https://shiawaves.com/english/news/islam/79173-international-road-from-mashhad-to-mecca-passing-through-karbala-welcomed-in-the-recent-iranian-saudi-negotiations>.

[5] Larin V.L., Pescov S.K. Stanovlenie Kitaya kak velikoj morskoy derzhavy [The Emergence of China as a “Great Maritime Power”]. Kontury global’nyh transformacij: politika, ekonomika, pravo. 2020. No.3, p. 27-46 [in Russ.]

[6] Wu Xiaoyan. China’s “Sea Power Nation” Strategy. Institute for Security and Development Policy. <https://www.files.ethz.ch/isn/184035/2014-wu-chinas-sea-power-nation-strategy.pdf>. 09.09.

[7] Mekhen A.T. Vliyanie morskoy sily na istoriyu. 1660 –1783 [The influence of sea power upon history. 1660 –1783]. M., 2002, 600 p. [in Russ.]

[8] Deputy Pentagon Press Secretary Sabrina Singh Holds a Press Briefing. <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/3461141/deputy-pentagon-press-secretary-sabrina-singh-holds-a-press-briefing/>

[9] Wahlang, Jason. Islamic State Khorasan and Central Asia. <https://www.idsa.in/issuebrief/islamic-state-khorasan-and-central-asia-jwahlang-280623>.

**НОВАЯ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОБСТАНОВКА
НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА
МЕЖДУНАРОДНУЮ ПОЛИТИКУ И НАЦИОНАЛЬНУЮ
БЕЗОПАСНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

*Кожабек А.М.¹, Турекулова Ж.Е.², Муминов Н.А.³

^{*1}магистрант Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова,
Шымкент, Казахстан
e-mail: aigerim.kozhabek@bk.ru

²доцент PhD Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова,
Шымкент, Казахстан e-mail: turekulova74@mail.ru

³PhD Казахский Национальный университет им. аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи
Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан
e-mail: n.muminoff@gmail.com

Аннотация. Конец XX - начало XXI века характеризуется периодом, вызвавшим сложные и противоречивые геополитические изменения в государствах Ближнего Востока. Формирующаяся под влиянием внутренних и внешних факторов военно-политическая ситуация в ближневосточном регионе становится фундаментальным вопросом, влияющим на мировую политику и определяющим направление будущих мировых политических тенденций. Геополитические интересы и конкуренция между крупными международными акторами, их стремление контролировать глобальные транспортные узлы вдоль Средиземного и Красного морей, Персидского залива становятся определяющим фактором военно-политической ситуации в регионе. Если в XIX веке геополитические интересы европейских стран на Ближнем Востоке стали катализатором в зарождении национально-освободительного движения арабских народов «ан-нахда ал-арабийя», то в конце XX и начале XXI вв внешние и внутренние факторы в регионе привели к радикализации ислама и поставили на повестку дня вопросы международного терроризма и экстремизма. Более того, географическая близость Центральной Азии к Ближнему Востоку, усиление взаимосвязи регионов, повышает актуальность анализа военно-политической, социально-экономической, религиозно-конфессиональной ситуации в ближневосточном регионе. В связи с этим, целью данной статьи является проведение научно-экспертного обзора и анализа политических изменений на Ближнем Востоке, особенностей радикальных идей и их влияния на национальную безопасность Республики Казахстана.

Ключевые слова: геополитика, “арабская весна”, Ближний Восток, региональная безопасность, Республика Казахстан, внешняя политика, транспортные коммуникации, Азия

THE NEW MILITARY-POLITICAL SITUATION IN THE MIDDLE EAST AND ITS IMPACT ON INTERNATIONAL POLITICS AND NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

*Kozhabek A.M.¹, Turekulova Zh.E.², Muminov N.A.³

*¹Master student M. Auezov South Kazakhstan University,
Shymkent, Kazakhstan

e-mail: aigerim.kozhabek@bk.ru

²PhD M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
e-mail: turekulova74@mail.ru,

³PhD Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan;
Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Turkestan, Kazakhstan , Kazakhstan
e-mail: n.muminoff@gmail.com

Abstract. The late 20th and early 21st centuries witnessed intricate and conflicting geopolitical transformations across the Middle East. The region's military and political landscape, influenced by both internal and external factors, has assumed a pivotal role in global politics, shaping future geopolitical trends. Geopolitical competition among major international actors for control over key global transport hubs, such as those along the Mediterranean, Red Sea, and Persian Gulf, stands out as a defining element of the region's military and political dynamics. In the 19th century, European countries' geopolitical interests in the Middle East played a catalytic role in the emergence of the Arab peoples' national liberation movement, known as "an-nahda al-arabiyya." However, as the 20th century drew to a close and the 21st century began, a complex interplay of internal and external factors led to the radicalization of Islam within the region. This shift brought issues of international terrorism and extremism to the forefront of global concerns. Moreover, the geographical proximity of Central Asia to the Middle East, coupled with their increasing interconnection, elevates the importance of analyzing the military, political, socio-economic, religious, and confessional dynamics in the Middle East. This article aims to conduct a scientific and expert review, analyzing political changes in the Middle East and the features of radical ideologies. It also examines their impact on the national security of the Republic of Kazakhstan. In summary, the Middle East's evolving geopolitical landscape, influenced by a complex interplay of internal and external factors, has become central to global politics. This article contributes to understanding these critical issues and their implications for the national security of Kazakhstan.

Key words: geopolitics, Arab Spring, Middle East, regional security, Republic of Kazakhstan, foreign policy, transport communications, Asia

Статья поступила 17.09.2023

**II БӨЛІМ.
ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕР
РАЗДЕЛ II.
ЗАРУБЕЖНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
II PART.
FORIEGN RESEARCHS**

UDC 258.1

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.006>

IRSTI 81.91

**CONFLICTING PLURALISMS IN CARIBBEAN SOCIETY:
CHRISTIAN AND NON-CHRISTIAN VIEWS OF THE OTHER**

*Raghunath Mahabir¹

*¹PhD, assistant professor in National Security and Intelligence Studies
Graduate Programme Coordinator,
School of Graduate Studies and Research
University of the Southern Caribbean, Trinidad and Tobago,
e-mail: mahabir@usc.edu.tt

Abstract. The Caribbean region is perhaps the most culturally diverse of world civilizations. In this cauldron of conflict and creativity are descendants of the First Peoples, (Caribs and Arawaks, among others) African slaves and free persons, Indian indentured workers, Chinese, Portuguese, Jews, Syrians, Lebanese and Arabs, to name the major groups. Each sector came here with different philosophical beliefs rooted in their cultural experiences and these have persisted over the centuries despite the deliberate efforts by the European conquerors to impose a Western Christian ontology onto conquered peoples and on later settlers. Colonialism was not just economic domination; it was equally the imposition of a value system which denigrated anything that was not European and Christian. In our own time because of their control of the electronic media, these Western values continue to dominate our airspace and our minds. At the same time, the non-European, non-Christian sections of the heritage continue to seek their space, often in direct opposition to the imposed Western systems.

This paper will trace the ideological origins of this cultural clash and its continued salience in our own time. It will trace the growth of the Western, Christian ethic from its early beginnings in Europe to the French

Revolution and its separation of the Church from the State. It will also trace the separate origins and beliefs of non-Christian, non-Western immigrants to the Caribbean. Among these were the Africans who brought Islam and traditional beliefs such as Shango, Rastafari and syncretic faiths such as Afro-West Baptist belief. There was also the South Asian connection which brought Hinduism and South Asian Islam. During the 20th century and even in the early twentieth -first century, other versions of non-Christian beliefs were added from North America and the Middle East, adding to the complexity of Caribbean religiosity. The paper will end with an advocacy for a deeper intra-Caribbean appreciation of the religious Other in a predominantly Western Judeo-Christian environment so that many of the tensions which now exist can come closer to a peaceful resolution.

Key words: world, civilizations, peaceful, resolution, Western Judeo-Christian, North America, the Middle East, intra-Caribbean

Are those equal, those who know and those who do not know? (Qu’ran 39:9)

A public official should neither request nor accept advice on national policy from religious leaders and ecclesiastical sources. And in turn, no religious body should try to impose its doctrine upon the population, regardless of how noble their intentions may be.

Ryan Hadeed “Separation of Church and State”
Sunday Guardian. 8 May 2016. P. A23 [1].

Introduction

The evolution of Western, Christian thought can be traced through such events as the fall of Rome in the 5th century followed by the Renaissance, Protestant Reformation, the Age of Enlightenment, the Scientific Revolution and the French Revolution of 1789 in that order. The major role of Islam in that process of European ideological evolution is most often forgotten or ignored by contemporary leaders of Western, Christian civilization but not by their peers in the Islamic world, to the peril of world civilization. A major current concern of the Western world is its pre-occupation with Islamic fundamentalism characterized by an on-going war against those who are accused of waging war against Western, Christian civilization. With extreme indelicacy American leadership celebrated the assassination of Osama bin Laden during the first week of May 2016 under the title “We got him”. All the agencies of the media, especially those like CNN, Fox News and MSNBC repeatedly ran coverage of the this assassination. The more mature European leadership noted but did not openly celebrate Bin Laden’s death. They were aware of the high esteem in which the Osama was

held in the hearts of so many of their citizens and refugees. In remembering William Shakespeare, we must recall the bard of Avon's advice that "the rarer action is in virtue than in vengeance".

All that violence begets is more violence. Drone attacks on Islamic leaders will be met with indiscriminate human carnage as we have seen in France, Belgium and Turkey. On the 23rd of May 2016 the Western press rejoiced over the drone assassination of Mullah Mansour in Pakistan. The Pakistani government itself led the protest against the strike. Perhaps an understanding of the antecedents of civilizational differences and of the dichotomy between the ecclesiastical and secular works can temper the antagonism between the two spheres.

The barbarian invasions of Europe, culminating in the fall of Rome in the 5th century, led to the disintegration of European civilization, the burning of books and their authors and the flight of scholars and leaders of thought to foreign lands. Shortly thereafter, from the 7th century, there was the rise of the Arab Empire under the religion of Islam. This dynamic religion was able to break out of the Arabian Peninsula one year after the death of Muhammad (u.w.bp) and thereafter it spread like a forest fire to cover most of the Middle East: Syria (635 AD), Iraq (637), Palestine (640), Egypt (642) and the Persian Empire (Iran) by 650. The faith then moved eastwards to India and northwards, crossing the Straits of Gibraltar, moving to Spain, Portugal and France.

Of direct concern to our present discussion is the decisive role played by Islam-sponsored scholarship in the European Renaissance of the early 16th century. This re-introduction of the ancient classics of Greek and Rome, the humanist tradition and the re-invigoration of European science was due to the protection offered to fleeing scholars and their books as well as the facilitation of further research. Names like Abu Sina (Avicenna), Ibn Rasheed (Averroes), al Razi (Rhazes) and their amazing works are well-known. Because of the Islamic belief that the pen of the scholar was mightier than the sword of the warrior, Islamic scholars borrowed mathematical systems from the Hindus and made these known to the Western world, the three most basic tools of Mathematics, namely "Arabic" numerals, the decimal system and the concept of zero. By adding splints (jabbar) to Arithmetic they gave us Algebra. The Renaissance was made possible by the return of all this accumulated knowledge from Islamic centres in Spain (especially Toledo) and from North Africa. This energized Europe and made possible not only the Renaissance but equally those intellectual movements which followed. The Muslim memory is long. Whilst most of this information is not widely available in the Western world, this legacy has gained much currency in the Islamic Ummah. In 2016, the Muslims of Serbia dived into

cold neighborhood rivers to collect the remnants of a 16th-century mosque, destroyed in the Balkan War thirty years ago. That ancient material was used to re-build that mosque which was re-opened in May 2016.

Description of materials and methods

The secularization of the West

This article uses a comprehensive literature search method on sustainable development from academic databases such as SCOPUS, Web of science, including articles from recognized research institutions. These data sources provided essential details about resource efficiency, pollution levels, and the current waste management techniques in order to evaluate sustainability efforts of Trinidad and Tobago, the Roman Catholic Archbishop seems not to be caught in this contradiction. It helped identify significant trends, problems, and best practices in Japanese sustainable development.

The research study on sustainable development in Japan is crucial because it sheds light on the efforts made by the country to promote a sustainable future. The study identifies best practices, obstacles, and prospective areas for development by looking at Trinidad and Tobago, the Roman Catholic Archbishop policies, initiatives, and their effects on the environment, economy, and society [2]. Such information can help communities, corporations, and policymakers create effective action plans for achieving sustainable development objectives [3]. The study's results can also help advance international talks on sustainable development, promoting international cooperation and knowledge exchange for a more resilient and sustainable world.

The historical movements mentioned above, namely the destruction of ancient Europe by the barbarians, the Renaissance, Reformation, Scientific Revolution and French Revolution pushed Europe increasingly away from theological to secular, rational explanations of natural phenomena and of social relations. From thenceforth everything needed to have a “scientific” explanation. Information had to be provable before acceptance and faith-based beliefs were largely cast aside by “enlightened” thinkers and rulers. Leaders of thought and philosophers such as Locke, Rousseau and Montesquieu advocated the separation of Church from State and such separation was sealed by the French Revolution. Priests were now “ecclesiastical functionaries”, the long arm of the Papacy was shortened and European monarchs could no longer claim to be God’s anointed. These ideas were soon exported Westwards, across the water to early America whose leaders were equally willing to warn churchmen to know their place. One founding father, Thomas Jefferson wrote in 1802 that:

Legislature should make no law respecting an established religion, or prohibiting the free exercise thereof, this building a wall of separation between Church and State. This separation was concretized in the First Amendment to the US Constitution, restricting the influence that either could exercise on the other. In the long period after the American Revolution the debate regarding the sharing/separation of the two spheres has continued unabated and various arguments have been given for and against this artificial separation. Many who support the separation quote Jesus' diplomatic advice that one should render to Caesar what is Caesar's and to God what is His. Western, Christian society is very divided on this issue of separation of Church from State largely because of the illogicality of such a separation. The affairs of State, dealing with temporal matters, cannot, in fact be separated from those of the Church which are spiritual. Each person is composed of logical as well as emotional elements which constantly interact in the person. How then can these attributes be separated in the nation. In Trinidad and Tobago, the Roman Catholic Archbishop seems not to be caught in this contradiction. Therefore he has no problem in speaking out against abortion or freedom for persons incarcerated for victimless crimes. And in modern-day politics persons seeking office have no hesitation, as in the USA, for seeking the votes of Evangelicals or other religious groups. In our nation (Trinidad and Tobago) we see both the major parties making strenuous efforts to court the support of Baptists, Hindus, Muslims and other religious groups whilst loudly proclaiming that religion should not be mixed with politics. Many persons in the Western world are caught in a bind imposed upon them during a particular time and in a different context. And that confusion is reflected in our contradictory reactions.

This evolutionary ideological journey of Western, Judeo-Christian thought, resulting in the doctrine of separation of Church from State, did not take place in the non-Christian world of the Middle East or Asia. Two major faiths which were destined to increasingly interact with the West are Hinduism and Islam whose philosophical premises were developed very differently. Because of their different and separate historical trajectory the separation between Church and State did not take place. Both these systems of belief were based on the premise that life was to be holistically lived; the secular and the spiritual are inextricably bound together therefore human beings and nations cannot live in separate compartments. Against that background the use of mosques and mandirs (Hindu temples) to promote political agendas and social concerns is totally legitimate since these activities lead to the total development of persons and of nations. This conflict between separation and holism is the cause of much conflict in

today's world. In France as in Trinidad and Tobago there is the problem of the wearing of the hijab. Eric Williams, Trinidad and Tobago's first Prime Minister as part of the western tradition, was so imbued with the idea of the separation of the spheres that he never understood the Hindu tendency to use their mandirs or festivals for political mobilization. At one stage he even stopped the construction of Hindu schools which he described as "cowsheds" seriously offending a community which regards the cow as sacred.

A Western soldier who goes to war in Afghanistan or Iraq is usually more concerned with his equipment than with God. The Islamic soldier is motivated by the shout "Allahu Akbar!" (Victory to Allah) since he sees war as a normal part of living and not as a separate activity. In the West there is consternation that a Shia leader like Moktada Al Sadr can be such a powerful political force that he can persuade his followers to dismantle a long concrete barrier in Baghdad, protecting core activities of the State. It is that same holistic Islamic view which motivates Islamic vigilantes in a German town to seek to enforce a ban on drinking and other non-Islamic practices, thereby coming into conflict with civil authorities. In anticipation of such conflict, Austria is constructing its own legal walls to keep out Muslim refugees. Unless efforts are made at social integration in the Caribbean and elsewhere, there will be continuous deterioration of the social fabric.

Results

Attractions of the philosophy of the Other

In both Western and non-Western societies where the youth are seeking new horizons as bulwarks against the materialism of their own environments, both Hinduism and Islam offer what appears to be more viable alternatives. In the Caribbean, Hindu and Islamic culture are in the ascendant in places like Guyana, Suriname and Trinidad and Tobago. In these locations, mosques and mandirs dot the landscape, the food, dress and music are now publicly displayed and India's rise as a world power has increased both contacts and confidence. The universalistic values of both these faiths continue to inspire people in the Caribbean as well as in other diasporic areas such as North America and Europe. During the past few decades intra-Caribbean contacts among adherents of these faiths have significantly increased. All of this activity indicates revival and resurgence rather than absorption into a Christian-dominated Western ethos. In such a situation the separation between Church and State becomes increasingly blurred. There are now distinct Hindu and Moslem media houses which in their own philosophical mode, see life as an indivisible whole and are therefore boldly moving in that direction. Hinduism and Islam have now emerged not only as religions but equally as a social code and a political

system, heightening the plurality of existing systems of governance. Western ignorance of this dimension has been the cause of tension in these plural societies whereas that diversity can be the source of inter-ethnic and inter-religious harmony. In Hinduism and Islam the religion becomes the culture whilst Christians swing between the two.

Whereas Hinduism has been more pacific and less proselytizing, but no less vibrant, Islam has been more aggressive in its approach to the world. Its assertion of the equality of all believers regardless of race, social or political status has attracted millions who felt ostracized by race, colour or class differences.

Discussions

This explains the large number of African-Americans who have now turned to Islam after centuries of enslavement by Christian planters and open discrimination afterwards. There are other attractive features to the young mind, looking for a sense of identity. The profession of the same beliefs, uttering the same prayers and the turning of the eyes towards the holy city are powerful binders of people. The purificatory fast of Ramadan initiated by Christians for a brief period, was extended by Islam to cover the entire month with fasting limited to the daylight hours. Very significantly the injunction that each true believer should make haj to Mecca at least once in a lifetime brings together millions on the plains of Arafat in common worship. In this way, the Ummah (Muslim Commonwealth) is solidified and Islam is enormously fortified. In Hinduism, this grand gathering is matched by the Kumbh Mela on the banks of the Ganges where millions gather in similar solidarity. The attractiveness of Islam can be gauged from the fact that recent research has estimated that in 2020 there were 1.6 billion Muslims in 232 countries and this number is expected to rise to 2.2 billion by 2030. At the present time there is friction between the majority population of Sunni Muslims and the minority of Shiites. This division is not new. Rather it dates back to the 7th century when there was divergence regarding the choice of the Caliph. In this debate the Sunnis advocated election to the post whilst the Shiites felt that the post is divinely sanctioned and should remain among the descendants of the Prophet (uwbp). This intra-Islamic conflict has not diminished the over-all impact of the faith globally. The factors that bind are stronger than those which divide. The religion continues to be a source of great hope to oppressed peoples everywhere.

Western civilization does not help the international situation since it constantly sends mixed signals to the world regarding Islam. We have noted the American administration's celebration of Osama's passing. Former President Donald Trump's incendiary remarks about Muslims continues that Islamophobia. On the other hand, there are some Western leaders who

often proclaim an admiration for Islam. Carly Fiorina, former CEO of Hewlett-Packard and more recently, Presidential hopeful noted in 2001 that:

Although we are often unaware of our indebtedness to this other civilization, its gifts are very much part of our heritage. The technology industry would not exist without the contributions of Arab mathematicians. Sufi poet-philosophers like Rumi challenged our notions of self and truth leaders like Suleiman contributed to our notions of tolerance and civic leadership [3].

In similar fashion, King Charles praised the Islamic contribution to humankind:

The medieval Islamic world, from central Asia to the shores of the Atlantic was a world where scholars and men of learning flourished. But because we have tended to see Islam as the enemy of the West, as an alien culture, society and system of belief, we have tended to ignore or erase its great relevance to our own history [4].

The raising of the Islamic bogey during the recent election to the mayoralty of London had added to this ambivalence towards Muslims. Again this underlies the need for a wider and deeper comprehension about Islam. The principles of Shura and Ijma, consultation and consent, a major principle of Islamic ontology, needs to find a greater space in western discourse.

Conclusion

The theory of the separation of spheres between the Church and the State was a drastic solution to a drastic problem which was present in Europe some four centuries ago. It was really a power struggle between churchmen and politicians for control of society. Lay society felt that the church was too influential and sought to curtail ecclesiastical control. The culmination of this contest for dominance was in the period of the French Revolution. That theory of separation flourished in the Age of Enlightenment when the Scientific Method superseded all other considerations. A good example of this was the new American Constitution, a direct product of the “logical” doctrines of the time, making clear separation between State and Church. Similarly, the separation of powers among the Executive, the Judiciary and the legislative areas of government was a direct result of the new thought. However the Scientific method lacked feeling, emotion and romance, thereby denying all sorts of qualities which are natural to mankind. Enlightenment thinking assumed a mechanistic man, underplaying emotions which are often stimulated by religious feeling. Therefore the separation of spheres between Church and State is artificial and now needs to be re-examined and revised.

Because of a different ideological trajectory, Hinduism and Islam never made the separation between the two spheres. These faiths have

therefore continued without deviation along the path of marrying the affairs of Church and of State. In this situation there has been continuous conflict between these two interpretations. In this scenario, the Western notions continue to swing between the two systems whilst the adherents of Hinduism and Islam continue decisively along their different ontology, recognizing the duality of the human person. In plural societies such as we have in the Caribbean, it is essential that we shed some of the colonial baggage which Europe devised for their purposes and which are not necessarily relevant to our cultural reality. The operational methodology employed by these two minority faiths differ considerably but the intent is the same.

Security issues cannot be seen in isolation from cultural considerations. Law and order must not always mean boots on the ground and steel against steel. Statesmanship must mean an appeal to the totality of each human being. This appeal must take into account the different ways of seeing the Other. In this way fundamentalism can be lessened and weakened, Christian and non-Christian, can engage in more dialogue and try to work and collaborate with each other and the neglected sectors of society can be integrated into the larger Whole. The rarer action is in virtue than in vengeance.

REFERENCES

- [1] Cited by R. Hadeed “Separation of Church and State”. Sunday Guardian, 2016, 8 May.
- [2] HP Carly Fiorina Speech: Technology, Business and our way of life: what next? Lecture delivered at Minnesota, 2001, 28 September.
- [3] Pew Research Center’s Forum on Religion and Public Life. 2011, January.
- [4] Prince Charles. Islam and the West: Lecture at the Oxford Centre for Islamic Studies. Oxford, 2022, October 27.

КАРИБ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ҚАЙШЫЛЫҚТЫ ПЛЮРАЛИЗМДЕР: басқаларға христиандық және христиандық емес көзқарастар

*Рагунат Махабир¹

¹Ұлттық қауіпсіздік және барлау бағдарламасының дәріскері және
үйлестірушісі, Кариб теңізінің оңтүстік университеті.

Тринидад және Тобаго
e-mail: mahabir@usc.edu.tt

Андатпа. Кариб теңізі аймағы, мүмкін, әлемдік өркениеттердің мәдени жағынан алуан түрлілігі. Бұл қақтығыс пен шығармашылық

казанында алғашқы халықтардың ұрпақтары (карибтер мен аравактар, т.б.) африкалық құлдар мен еркін адамдар, үнділік жалдамалы жұмысшылар, қытайлар, португалдар, еврейлер, сириялықтар, ливандықтар және арабтар, негізгі топтарды атайды. Әрбір сектор мұнда өздерінің мәдени тәжірибелеріне негізделген әртүрлі философиялық нанымдармен келді және олар еуропалық жаулап алушылардың жаулап алынған халықтарға және кейінгі қоныстанушыларға батыстық христиан онтологиясын таңуға арналған әдейі әрекеттеріне қарамастан ғасырлар бойы сақталды. Отаршылдық жай ғана экономикалық үстемдік емес еді; бұл еуропалық және христиандық емес кез келген нәрсені қорлайтын құндылықтар жүйесін таңу болды. Біздің заманымызда электронды БАҚ-ты бақылауына байланысты бұл батыстық құндылықтар біздің әуе кеңістігіміз бен санамызда үстемдік етуді жалғастыруда. Сонымен бірге, мұраның еуропалық емес, христиандық емес бөлімдері көбінесе таңылған батыстық жүйелерге тікелей қарсылық білдіріп, өз кеңістігін іздеуді жалғастыруда..

Бұл мақала осы мәдени қақтығыстың идеологиялық бастауларын және оның біздің заманымызда жалғасып келе жатқан маңыздылығын бақылайды. Ол батыстық, христиандық этиканың Еуропадағы алғашқы басынан Француз революциясына және оның шіркеудің мемлекеттенбөлінуіне дейінгі өсуін бақылайды. Сондай-ақ ол Кариб теңізіне дейінгі христиан емес, батыстық емес иммигранттардың жекелеген шығу тегі мен наным-сенімдерін бақылайды. Олардың арасында исламды және Шанго, Растафари сияқты дәстүрлі нанымдарды және афро-Батыс баптисттік сенім сияқты синкреттік сенімдерді әкелген африкалықтар болды. Сондай-ақ индуизм мен оңтүстік азиялық исламды әкелген Оңтүстік Азия байланысы болды. 20 ғасырда және тіпті ХХ-бірінші ғасырдың басында Солтүстік Америка мен Таяу Шығыстан христиандық емес нанымдардың басқа нұсқалары қосылып, Кариб теңізінің діндарлығының күрделілігін арттырды. Қағаз қазіргі кезде орын алып отырған көптеген шиеленістерді бейбіт жолмен шешуге жақындай алуы үшін негізінен батыстық иудейлік-христиандық ортадағы діни басқаларды Кариб бассейніндегі тереңірек бағалауды жақтаумен аяқталады.

Тірек сөздер: әлем, өркениеттер, бейбітшілік, шешуші, Батыс иудей-христиандық, Солтүстік Америка, Таяу Шығыс, Кариб ішілік

КОНФЛИКТУЮЩИЕ ПЛЮРАЛИЗМЫ В КАРИБСКОМ ОБЩЕСТВЕ: [ристианские и нехристианские взгляды на других

*Рагхунат Махабир¹

*¹лектор и координатор Программы национальной безопасности и
разведки Университет Южной части Карибского моря,

Тринидад и Тобаго,

e-mail: mahabir@usc.edu.tt

Аннотация. Карибский регион, возможно, является самой разнообразной в культурном отношении из мировых цивилизаций. В этом конфликте и творчестве основными группами являются потомки первых народов (карибы и араваки и т. д.), африканские рабы и вольноотпущенники, индийские наемные рабочие, китайцы, португальцы, евреи, сирийцы, ливанцы и арабы. В частном секторе и с другими философскими убеждениями, основанными на их собственном культурном опыте, они на протяжении веков упорствовали против преднамеренных попыток европейских завоевателей навязать западную христианскую онтологию завоеванным народам и последующим поселенцам. Колониализм был не просто экономическим господством; это было навязывание системы ценностей, которая очерняла все неевропейское и нехристианское. В наше время эти западные ценности продолжают доминировать в нашем пространстве и умах из-за своего контроля над электронными СМИ. В то же время неевропейские, нехристианские части наследия продолжают искать свое собственное пространство, часто в прямой оппозиции навязанным западным системам.

В данной статье прослеживаются идеологические истоки этого культурного конфликта и его сохраняющаяся актуальность в наше время. Он прослеживает рост западной христианской этики от ее зарождения в Европе до Французской революции и ее отделения церкви от государства. Он также прослеживает различное происхождение и верования нехристианских, незападных иммигрантов в Карибском бассейне. Среди них были африканцы, которые принесли ислам и традиционные верования, такие как Шанго, Растафари, а также синкретические верования, такие как афро-западное баптизм. Существовала также связь с Южной Азией, которая привела к индуизму и южноазиатскому исламу. В 20 веке и даже в начале двадцать первого века добавились другие версии нехристианских верований из Северной Америки и Ближнего Востока, что еще больше усложнило карибскую религиозность. В заключение доклад призывает к более глубокому пониманию религиозных людей в странах Карибского бассейна,

главным образом западных иудео-христиан, чтобы приблизиться к мирному разрешению многих нынешних противоречий

Ключевые слова: мир, цивилизации, мир, решающий, иудео-христианский Запад, Северная Америка, Ближний Восток, Восточнокарибский бассейн

Статья поступила 22.09.2023

УДК 327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.007>

МРНТИ 11.25.40

США И КИТАЙ В КОНТЕКСТЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧАСТНЫХ ВОЕННЫХ КОМПАНИЙ

*Юй Чжочао¹

*¹ кандидат экономических наук, научный сотрудник Института России, Восточной Европы и Центральной Азии Китайской Академии общественных наук, Китай, e-mail: ylzhez@mail.ru

Аннотация. Мировое внимание к основной деятельности ЧВК снова было привлечено в связи с событиями «Вагнера». В августе текущего года при крушении бизнес-джета Embraer 600 над Тверской областью в России погиб самой известной основатель частных военных компаний (ЧВК) Евгений Пригожин, в результате события. Факты показали, что за последние более тридцати лет ЧВК играли все более важную роль в локальных войнах и региональных конфликтах, в том числе в специальной военной операции ВС РФ на Украине. Однако, феномен ЧВК – довольно спорная и неоднозначная тема. В этой статье речь идет об причинах возникновения ЧВК и анализируются их характеристики. В процессе исследования мы увидим, что корпоративная культура ЧВК при поддержке правительства США нельзя недооценивать, хотя они все ещё испытывают немало сложностей в своем развитии. Безусловно, что их опыт нужно изучать и применять для решения многих проблем, в частности, обеспечения безопасности работающих китайцев и китайских компаний за рубежом.

Ключевые слова: наёмники, частные военные компании (ЧВК), локальные войны, региональные конфликты, Один пояс - Один путь, Китай, США, Украина

Основные положения

После распада биполярной системы глобального противостояния возникла новая парадигма международной обстановки, а в связи с быстрым развитием экономической глобализации, монополия национальных государств на насилие в значительной степени была ослаблена. В потоке военного аутсорсинга частная военная промышленность в США, Великобритании и других странах становилась сильнее и сильнее. Например, компании MPRI, Vinnell, Brown and Root и большое количество других ЧВК неоднократно появляются в локальных войнах и региональных конфликтах, вспыхивающих во всем мире.

Принимая за основу экономические интересы, ЧВК занимаются широким спектром предпринимательской деятельности - от военного консалтинга, военной подготовки, безопасности и охраны до сбора разведывательных данных, материально-технического обеспечения и боевой поддержки. Во время иракской войны ЧВК были беспрецедентно активны. Это позволило называть конфликт «первой приватизационной войной». Согласно отчету Счетной палаты правительства США, оценки количества сотрудников ЧВК колебались от 20 тыс. до более чем 25 тыс. человек [1] работали порядка не менее 60 разных ЧВК, из них 10 крупнейших частных американских и британских подрядчиков заработали минимум 72 млрд. долларов [2]. Здесь указанные цифры, скорее всего, не окончательны, так как точный учёт по ЧВК со стороны американского оборонного ведомства полностью не разглашали. Тем не менее, как видно, что эти торговцы смертью ежегодно получали солидные сверхприбыли от войн и конфликтов, частная военная промышленность окончательно сформировала совершенно новую отрасль и что важнее – огромный и доходный сегмент международного рынка.

Введение

Причины появления ЧВК

Оглядываясь на историю капиталистического развития, можно сказать, что экономическая и военная экспансия всегда были сторонами одной медали. Для преодоления различных препятствий, возникающих в процессе финансовой экспансии, развитие свободной рыночной экономики должно быть защищено военной мощью [3]. Поэтому в условиях глобализации экономической системы тесная связь между интересами компаний западных стран и ВС своих государств ещё сильнее укреплена. Известный американский экономист Томас Фридман, советник Мадлен Олбрайт, откровенно говорил о том, что невидимая рука рынка никогда не окажет своего влияния в отсутствие

невидимого кулака, например, «МакДональдс» не может быть прибыльным и известным во всем мире без поддержки «МакДоннел Дугласа», производящего F-15 [4].

Вместе с тем, что одна из основных характеристик капитализма - экономическая политика частной собственности, главным объектом экономической экспансии являются частные компании, которые были защищены военной экспансией. Можно сказать, что частные компании являются крупнейшими бенефициарами капиталистической экономической и военной экспансии. Стоит отметить, что значительная часть частных компаний — это предприятия, занимающиеся военным производством, и они напрямую получили экономическую выгоду за счет внешней экспансии страны. Как не странно, что интересы военно-промышленного комплекса США в значительной степени влияют на принятие стратегических решений в области внешней безопасности США [5]. Тем не менее, до окончания холодной войны предприятия военной промышленности лишь косвенно подталкивали правительство посылать войска в зоны конфликтов, вместо того, чтобы не напрямую подставлять себя под огонь. Очевидно, что в то время государство твердо контролировало монопольное право на насилие, а ЧВК ещё были вне поля зрения. контролировало монопольное право на насилие, а ЧВК ещё были вне поля зрения.

Описание материалов и методов

Однако в конце 80-ых годов прошлого столетия международная политическая ситуация кардинально изменилась, к тому же распад блоков привел к глобализации, либерализации и дерегулированию мировой экономики, отмене различных таможенных пошлин и запретов, что в результате к свободному перемещению капиталов и ресурсов [6].

Следует отметить, что наметилась тенденция к плюрализму среди субъектов международной политики и освобождения государства от некоторых функций, в качестве примера можно привести военную сферу и сферу обеспечения безопасности государства. В результате это оказало огромное влияние на идеологию войны. Профессор У Дахуэй, руководитель Центра стратегических исследований Азии и Европы при Университете Цинхуа, считает, что модель будущей войны не сосредоточена на вертикальном управлении национальными армиями, экономическая и политическая поддержка всех участников конфликта носит транснациональный характер, меньше на основе государственного содействия.

С распространением неолиберализм в западных странах многие государственные секторы были приватизированы [7]. Эта

волна невмешательства тоже коснулась и военной сферы, органы государственной власти ослабили свою абсолютную монополию на насилие и допустили появление частной военной промышленности. Так стали возникать частные компании, напрямую получающие огромные выгоды от локальных войн и региональных конфликтов.

В течение почти всех 90-ых годов прошлого века военные расходы развитых стран были значительно сокращены в связи с окончанием противостояния между двумя сверхдержавами - СССР и США. Кроме этого, новая волна военных революций в мире объективно требует от стран сокращения количества и повышения качества своих воинских формирований, а именно надо увеличивать численность профессиональных солдат. Как отметил профессор У Дахуэй, что в 1990-х годах армия США была сокращена с 2,04 млн до 1,36 млн человек, британская - с 30.9 тыс. до 22 тыс., французская - с 66 тыс. до 54 тыс., а немецкая - с 60 тыс. до 32 тыс. Возникший вопрос о том, как обеспечить их трудоустройство без ущерба для экономической эффективности страны, стал серьезной проблемой, с которой сталкиваются правительства различных государств.

Таким образом, ЧВК с более высокой экономической отдачей стали идеальными убежищами для офицеров и солдат, попавших под сокращение. По информации СМИ сотрудники ЧВК в Ираке ежедневно получали от 1000 до 1500 долларов США, что в 10–20 раз превышало доход американских военных [8]. С быстрым развитием экономической глобализации многие страны все больше склонялись к позиции минимального вмешательства в торговлю оружием, все это позволило ЧВК легко и просто приобретать нужное вооружение на рынке.

Если говорим о спросе на услуги ЧВК, то, как видим, что после окончания холодной войны количество локальных конфликтов только увеличивалось. По неполным статистическим данным, во время холодного противостояния в мире было в общей сложности 182 локальных войны и региональных конфликта, что в среднем составило 4 конфликта в год. После поднятия «железного занавеса» с 1991 по 1997 годы за это время в мире произошло в общей сложности 245 военных столкновений различного масштаба. В общем среднегодовой показатель - около 35 конфликтов. Более того, эти человеческие трагедии в основном происходили в развивающихся странах, которые являются так называемыми «несостоявшимися» странами. Многие «бедные» государства оказались не в состоянии самостоятельно справляться с новыми угрозами национальной безопасности. В итоге, государства в целом и вооруженные силы, в частности, стали активно и охотно перепоручать часть своих функций частным военным подрядчикам.

Результаты **Особенность ЧВК**

Питер Сингер, эксперт по вопросам военных дел Брукингского института Соединенных Штатов, сказал: « ЧВК — это высокоорганизованная структура, ориентированная на получение прибыли, продающие профессиональные услуги, связанные с войной. Эти компании специализируются на предоставлении военных технологий и технической помощи, включая помощь в тактических военных операциях, стратегическом планировании, сборе, анализе разведывательных данных, военных операциях и подготовке военных кадров» [9].

Основные особенности ЧВК включают в себя следующие аспекты:

Во-первых, ЧВК уже работают в разных уголках нашей планеты, их сфера деятельности обширна, но критерии классификации не совсем одинаковые. По мнению Питера Сингера ЧВК можно условно разделить на три типа в зависимости от их удаленности от поля боя:

1) логистические военные компании, основными обязанностями которых являются служба тыла, техническая поддержка, сохранная перевозка и строительство военных объектов;

2) консалтинговые военные компании, которые консультируют по вопросам стратегического планирования, содействуют в тренировках армейских подразделений, обучении работе с новыми типами вооружений;

3) компании по предоставлению военных услуг, основными обязанностями которых являются предоставление тактическую поддержку в ходе военных операции, включая командование или непосредственное участие в боевых действиях [10].

Также некоторые ученые делят ЧВК на две категории: боевые и небовые. Последние в свою очередь делятся на три подгруппы: компании военной логистики, частные охранные компании (ЧОК) и компании, предоставляющие услуги несмертельного характера, отвечающие за общее обслуживание персонала, безопасность имущества, защиту личности, небовую службу тыла и связь. Этот метод классификации не безупречен, поскольку иногда он относит охранные компании к категории военных.

Во-вторых, организационная структура ЧВК неупорядочена, подвижна и имеет гибкую систему. Большинство — «виртуальные компании»: для того, чтобы снизить затраты на ненужных расходы, как правило, у них нет регулярной армии, для поддержки структуры работает всего несколько штатных сотрудников. Создав базу данных

военных специалистов, советников, инструкторов, они, подписывая договоры услуг военного характера, могут быстро расширить штат военнослужащих. На сегодняшний день на рынках труда многих стран предложение ветеранов армии и кадров правоохранительных органов значительно превышает спрос. А поскольку ЧВК имеют высокие доходы, способствуют приобрести вооружение и военная техника различного типа. Более того, в основном ЧВК руководители - генералы в отставке, они могут не только использовать свои прежние связи в военных кругах, чтобы легко получать контракты, но и обладают харизмой и силой влияния. Например, в США большинство ЧВК состоит из вышедших в отставку высокопоставленных военнослужащих США [11]. Многие говорят с шуткой, что в нем «на квадратный фут приходится больше генералов, чем даже в Пентагоне».

В-третьих, главный мотив их существования - получение прибыли. ЧВК - это прежде всего коммерческие предприятия, действующие в соответствии с принципом коммерциализации, коренной целью которых является максимизация экономической выгоды. ЧВК – этот бизнес весьма доходен, их экономическая эффективность также заслуживает внимания. По данным британского *The Economist*, в 2012 году объём рынка услуг, предоставляемых ЧВК, составил 120 млрд. долларов, в начале 2019 г. мировой рынок ЧВК уже оценивался в 250-300 млрд. долларов [8].

Многие эксперты считают, что в результате большего спроса в мире на услуги, которые предоставляют ЧВК, после страшных глобальных пандемий нового коронавируса этот рынок будет бурно расти и в будущем.

В-четвёртых, надо отметить разницу между ЧВК и наемными войсками в традиционном понимании. История наёмничества уходит своими корнями во времена античности, когда появились первые упоминания о солдатах, воевавших за денежное вознаграждение. С тех пор греческие и римские легионы наёмников стали известными на весь мир. По дополнительному протоколу к Женевским конвенциям 1977 года наёмник - это любое лицо, которое:

- 1) специально завербовано на месте или за границей для того, чтобы сражаться в вооруженном конфликте;
- 2) фактически принимает непосредственное участие в военных действиях;
- 3) не является ни гражданином стороны, находящейся в конфликте, ни лицом, постоянно проживающим на территории, контролируемой стороной, находящейся в конфликте;

4) не входит в личный состав вооруженных сил стороны, находящейся в конфликте;

5) не послано государством, которое не является стороной, находящейся в конфликте, для выполнения официальных обязанностей в качестве лица, входящего в состав его вооруженных сил. То есть лица, одновременно отвечающие вышеуказанным требованиям, могут считаться наемниками [12].

В-пятых, хотя как у ЧВКшников, так и у наемников все преследуют корыстные экономические интересы. Однако наемники руководствуются только личными целями, а ЧВК, выступая в роли юридического лица, прежде всего стремятся к получению максимальной прибыли для своей компании, они занимаются более широким спектром бизнеса, чем наёмники. Помимо прямых боевых действий, сфера их деятельности также включает разного рода небоювые задачи после разрешения конфликтов. Сотрудники, нанятые ЧВК, могут быть гражданами одной из сторон конфликта или гражданами территории, контролируемой одной из сторон конфликта. Не менее важно, что сотрудники ЧВК обычно не используют служебное положение для вмешательства в конфликты других стран, но задачи, которые они выполняют, часто совпадают со стремлениями правительства той страны. Например, компания MPRI сначала подготовила офицерский состав для хорватской армии в 1995 году, а затем тренировала большое количество военнослужащих в запасе для Черногории, несомненно, она внесло весомый вклад в изоляцию и развал политического режима Милошевича, конечно, за это она получила огромную поддержку Пентагона в Соединенных Штатах.

Безусловно, что в последние годы наиболее успешных компаний подобной специализации следуют выделить американские частные военные подрядчики, которые уже многих лет выполняют задачи и поручения от правительств США.

Обсуждение

Смысл существования ЧВК США. Во-первых, способствует всеобщей мобилизации во время войны.

Факты показали, что правительства всех стран надеются, что, снижая нагрузку на национальную оборону, они одновременно смогут увеличить силы всеобщей оборонной мобилизации. А это позволит обеспечить национальную безопасность с минимальными затратами. Деятельность ЧВК точно удовлетворяет потребностям правительства в этом вопросе. ЧВК не только обладают большим количеством профессиональных талантов, но и богатым боевым опытом. Они могут быстро вступить в войну, имеют определенные преимущества

и оборудование для обучения, а также запасы вооружения и снаряжения и богатый опыт в мобилизации тылового обеспечения. Бывший министр обороны США Дональд Рамсфелд даже назвал войско своего ведомства «боеспособной структурой, состоящей из действующих и резервных войск, гражданского персонала и подрядчиков». В первые дни войны США с терроризмом в Ираке и Афганистане из-за нехватки военных американское правительство решило воспользоваться услугами ЧВК. В 2007 году, во время войны в Ираке, регулярная армия США насчитывала всего 160 тыс. солдат, а сотрудников различных ЧВК - около 180 тыс. [13]. Нетрудно заметить, что ЧВК снижают финансовые издержки страны, реализуя военные государственные проекты в мирное время, а в военное время могут быстро мобилизовать общественные ресурсы для их преобразования в боевую мощь.

Во-вторых, способствует повторному трудоустройству бывших военнослужащих.

ЧВК предоставляют военные услуги и относятся к трудоемкой отрасли. Поэтому ветераны, прошедшие систематическую военную подготовку, являются приоритетными кандидатами для набора. Они не только экономят расходы компании на обучение, но и применяют различные навыки, приобретенные за время военной карьеры. Например, частное военное предприятие MPR1 использовало боевой опыт своих сотрудников, который они получили во время службы в армии США, чтобы поднять шумиху и получить контракты с клиентами. Катализатором развития американских ЧВК стало масштабное сокращение армии правительства США. После окончания холодной войны Америка начала широкомасштабное разоружение. Нынешняя численность ее действующих войск составляет около 1,34 миллиона человек. Большое количество бывших военнослужащих нуждаются в трудоустройстве, а развитие ЧВК как раз обеспечивает хорошее место для определения солдат.

В-третьих, способствует сохранению и использованию талантов военной науки и техники.

Война будущего - это высокотехнологичная, беспилотная война, которая значительно повысит спрос на навыки военных дарований в области науки и техники. Существование ЧВК как раз гарантирует хорошее место для талантов, умеющих использовать и обслуживать различное высокотехнологичное оборудование и вооружение. Это может привлечь и самородков из гражданского сектора, и тем самым способствовать военно-гражданской интеграции использования талантов. Например, во время войны в Ираке

беспилотные разведывательные самолеты «Глобал Хок», «Предатор» и стелс-бомбардировщик В-2 эксплуатировались и обслуживались сотрудниками ЧВК. Катализатором сотрудничества и обмена уникальных специалистов в области высоких технологий стало именно содействие между правительственными органами и ЧВК.

В-четвертых, способствует обеспечению безопасности зарубежных активов

Транснациональные корпорации зачастую также являются клиентами ЧВК. Их зарубежные активы, особенно в развивающихся странах с серьезными проблемами безопасности, находятся под угрозой. Чтобы защитить свои зарубежные активы, они нередко обращаются за помощью к ЧВК. На сегодняшний день «MPRI» предоставляют свои услуги в охране багдадского аэропорта, иракской энергетической системы, нефтяных полей, защите судов от пиратов. «ДинКорп» занимается предоставлением услуг по защите объектов, включая посольства США в ряде государств, обслуживанию американских военных объектов за рубежом [14]. Ещё пример, ЧВК «Хэло Траст» давно запустила программу под названием «Глобальное отступление». Она обещает как можно быстрее эвакуировать сотрудников транснациональных корпораций в безопасные районы в случае любых критических моментов. А это значит, что сотрудникам и их семьям больше не придется ждать поддержки от правительств стран, где они находятся. Используя службу безопасности ЧВК, транснациональные корпорации значительно снизили риск для своих сотрудников и активов.

Главные откровения для Китая

Сегодня за пределами Китая число работающих граждан КНР оценивают в многие миллионы, насчитывается сотни тысяч китайских компаний, инвестиции превышают десятки миллиарда долларов. Несомненно, что в XXI веке в глобальном смысле одним из наиболее эффективных и перспективных механизмов по защите китайских граждан и интересов за рубежом являются ЧВК Китая, которые хотя по законодательству запрещены в Китае, пока формально регистрируются как частные охранные структуры.

Во-первых, правильное направление развития ЧВК

ВнастоящеевремяЧВКпо-прежнемуотносятсякакчувствительной отрасли, и их преимущества и недостатки предельно ясны. Поэтому особенно важно направить развитие ЧВК в правильное русло. Как видно из истории их развития в Соединенных Штатах, крупнейшим клиентом на начальной стадии было федеральное правительство. Выходит, поддержка и потребности государства часто являются

направлением развития ЧВК. Известно, что правительство США надеется создать свою собственную систему гегемонии в глобальном масштабе. И для вмешательства во внутренние дела других стран по своему усмотрению, не будучи ограниченной ООН, Америка решила активно поддерживать ЧВК. Поддержка заключается в увеличении численности боевого состава и создании компаний по предоставлению военных услуг. При этом подписываются секретные договоры для командировок ЧВК с военной интервенцией в других странах и регионах. Вмешательство Соединенных Штатов в войну на Балканах через частное военное предприятие MPRI - яркий пример, когда Америка обошла ограничения международного права и достигла своих политических целей. Проблемы, создаваемые такими компаниями, огромны. Приватизация вооруженной власти привела к отсутствию контроля за сотрудниками ЧВК США и частым инцидентам с мирным населением. Так, 16 сентября 2007 года в результате беспорядочной стрельбы, открытой сотрудниками американской частной военной компании «Блэкуотер» на площади Нисур в Багдаде, погибли 17 и пострадали 20 иракских мирных жителей [15].

Основываясь на значении существования ЧВК США и их проблемах, мы предлагаем строгий контроль за развитием ЧВК в Китае. То есть компаний по предоставлению военных услуг. Начать нужно с поддержки развития военных консалтинговых компаний и компаний военной логистики. Это поможет в полной мере использовать преимущества ЧВК для всеобщей оборонной мобилизации, повторного трудоустройства отставных военных, интеграции талантов в области науки и техники. А еще позволит избежать приватизации вооруженных сил и проблем в развитии ЧВК США.

Во-вторых, расширение количества доступных рабочих мест для повторного трудоустройства бывших китайских военнослужащих.

При содействии повторному трудоустройству отставных военных у ЧВК есть преимущества, не имеющие аналогов среди других гражданских предприятий. Многолетний опыт службы в армии не вполне достаточно для профессий по классической профориентации. Однако отставные военные прекрасно ориентируются в тыловом обеспечении и прочих специальных направлениях. В ЧВК они смогут в полной мере проявить себя. Это сэкономит время и расходы частных компаний на обучение работников.

В-третьих, защита зарубежных активов китайских граждан.

С быстрым ростом экономической мощи Китая все больше и больше китайских предприятий идут во вне. Чтобы обеспечить

безопасность ведения их бизнеса за рубежом, транснациональные компании все чаще предпочитают нанимать частные охранные организации. Хотя правительство Китая может предоставлять услуги по обеспечению безопасности зарубежным компаниям с участием китайского капитала, но из-за большого разнообразия их деятельности, трудно удовлетворить индивидуальные требования. Во многих случаях государству и военным неудобно обеспечивать защиту предприятий за рубежом, так что китайским компаниям часто приходится полагаться на местное правительство для оказания прямой военной помощи. Таким образом, благодаря развитию ЧВК можно удовлетворить индивидуальные потребности транснациональных корпораций и предоставить им индивидуальное обеспечение безопасности. Развитие ЧВК может не только обеспечить безопасность китайских граждан за рубежом, но и снизить нагрузку на правительство и вооруженные силы. В случае войны они в первую очередь будут защищать китайских граждан и оказывать поддержку правительственным войскам после их прибытия. ЧВК способны совместно проводить спасательные операции за рубежом, не дожидаясь, пока правительственные силы отправятся за границу и пропустят самое подходящее время для решения проблемы.

В-четвертых, поддержание безопасности и стабильности стран и регионов вдоль «Одного пояса - Одного пути».

Заключение

«Один пояс - Один путь» охватывает множество районов и регионов, подверженных конфликтам. Это заставляет Китай задуматься о том, как обеспечить безопасность торговли вдоль торгового пути. Стимулируя и развивая ЧВК, Китай может обеспечить безопасность в регионах, поддерживать стабильность торговли между странами вдоль торгового пути. Это позволит не только избежать прямого использования регулярных войск, тем самым усложняя проблемы безопасности, но и сэкономить военные расходы Китая. Кроме того, может быть укреплено международное сотрудничество между ЧВК, а компании китайского капиталовложения и иностранные предприятия будут под защитой вдоль «Одного пояса и одного пути».

ЛИТЕРАТУРА

[1] Rebuilding Iraq: Actions Needed to Improve Use of Private Security Providers, United States Government Accountability Office: Report to Congressional Committees. United States Government Accountability Office. – 2005 (July). - P. 8.

[2] Chatterjee Pr. U.S.: Do Armed Contractors Belong in War Zones?
<http://www.ipsnews.net/2010/06/us-do-armed-contractors-belong-in-war-zones/>

[3] Журбей Е.В. Стратегия национальной безопасности США в 90-е гг. XX в. // Ойкумена. - 2015. - № 2. - С. 75–108.

[4] Ильин А.Н. Бессодержательность неолиберальной концепции о бедности // Альтернативы. - 2022. - №1 (114). - С. 150-165.

[5] Фененко А.А. Современные военно-политические концепции США // Международные процессы. - 2011. - Т.9. №1. - С. 66–84.

[6] Bakker C., Sossai M. Multilevel Regulation of Military and Security Contractors: The Interplay between International, European and Domestic Norms. -London: Bloomsbury Publishing, 2012.

[7] Алексеева Т.А. «Неолиберальное государство» в контексте глобализации // Сравнительная политика. - 2011. - № 2. - С. 44–56.

[8] Попов И. Солдаты напрокат. <https://www.forbes.ru/svoi-biznes/predprinimateli/56352-soldaty-naprokat>

[9] Singer P. Corporate warriors. The Rise of the Private Military Industry. - New York: Cornell University Press, 2008.

[10] Жийар, Эмануэла Къара. Бизнес идет на войну: частные военные и охранные компании и международное гуманитарное право // Журнал Красного Креста. – 2006. -. Том 88. № 863.

[11] Percy S. Regulating the private security industry: a story of regulating the last war // Business, violence and conflict. – 2012. - Volume 94. № 887. - P. 941-961.

[12] Crawford E., Pert A. International Humanitarian Law. - Cambridge: Cambridge University Press, 2015. - P 301.

[13] Gasser M., Malzacher M. Beyond Banning Mercenaries: The Use of Private Military and Security Companies Under IHL. - The Hague: Asser Press, 2020. - 158 p.

[14] Бовал В. Частные наемные армии США. <https://topwar.ru/10853-chastnye-naemnye-armii-ssha.html>

[15] Tavernise S., Glanz J. Iraqi Report Says Blackwater Guards Fired First // New York Times. – 2007. - September 19.

REFERENCES

[1] Rebuilding Iraq: Actions Needed to Improve Use of Private Security Providers, United States Government Accountability Office: Report to Congressional Committees. United States Government Accountability Office, 2005 (July).

[2] Chatterjee Pr. U.S.: Do Armed Contractors Belong in War Zones?
<http://www.ipsnews.net/2010/06/us-do-armed-contractors-belong-in-war-zones/>

[3] Zhurbey E.V. Strategiya natsional'noy bezopasnosti SSHA v 90-ye gg. XX v. [US national security strategy in the 90s. XX century]. *Ecumene*, 2015, No. 2, pp. 75–108 [in Russ.].

[4] Ilyin A.N. Bessoderzhatel'nost' neoliberal'noy kontseptsii o bednosti [The hollowness of the neoliberal concept of poverty]. *Al'ternativy*, 2022, №1(114), pp. 150-165 [in Russ.]

[5] Fenenko A.A. Sovremennyye voyenno-politicheskiye kontseptsii SSHA [Modern military-political concepts of the USA]. *International processes*, 2011. Tom 9. №1, pp. 66–84 [in Russ.].

[6] Bakker C., Sossai M. *Multilevel Regulation of Military and Security Contractors: The Interplay between International, European and Domestic Norms*. London: Bloomsbury Publishing, 2012.

[7] Alekseyeva T.A. «Neoliberal'noye gosudarstvo» v kontekste globalizatsii

[“Neoliberal state” in the context of globalization]. *Sravnitel'naya politika*. 2011, No. 2, s. 44–56.

[8] Popov I. Soldaty naprokat [Soldiers for hire]. <https://www.forbes.ru/svoi-biznes/predprinimateli/56352-soldaty-naprokat>

[9] Singer P. *Corporate warriors. The Rise of the Private Military Industry*. New York, 2008.

[10] Zhiyar, Emanuela K'ara. Biznes idet na voynu: chastnyye voyennyye i okhrannyye kompanii i mezhdunarodnoye gumanitarnoye pravo [Business goes to war: private military and security companies and international humanitarian law]. *Zhurnal Krasnogo Kresta*, 2006, Vol. 88. No. 863.

[11] Percy S. *Regulating the private security industry: a story of regulating the last war // Business, violence and conflict. – 2012. - Volume 94. No. 887, pp. 941-961.*

[12] Crawford E., Pert A. *International Humanitarian Law*. - Cambridge: Cambridge University Press, 2015, p. 301.

[13] Gasser M., Malzacher M. *Beyond Banning Mercenaries: The Use of Private Military and Security Companies Under IHL*. - The Hague: Asser Press, 2020, p. 158.

[14] Boval V. Chastnyye nayemnyye armii SSHA [US private mercenary armies]. <https://topwar.ru/10853-chastnye-naemnye-armii-ssha.html>

[15] Tavernise S., Glanz J. *Iraqi Report Says Blackwater Guards Fired First*. *New York Times*, 2007, September 19.

АҚШ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ЖЕКЕМЕНШІК ӘСКЕРИ КОМПАНИЯЛАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ АЯСЫНДА

*Юй Чжочао¹

*¹экономика ғылымд.кандидаты, Қытай Қоғамдық ғылымдар академиясының Ресей, Шығыс Еуропа және Орталық Азия институтының ғылыми қызметкері, Қытай, e-mail: ylzhcz@mail.ru

Андатпа. Ағымдағы жылдың тамыз айында Ресейдің Тверь облысының үстінде Embraer 600 бизнес-джетінің апатқа ұшырауынан жеке әскери компаниялардың (ПМК) ең танымал негізін қалаушы Евгений Пригожин қайтыс болды. Нәтижесінде Вагнерге қатысты оқиғалар тағы да қызықтырды. ПМК-ның негізгі қызметіне әлемдік назар аудару. Соңғы отыз жыл ішінде ПМК жергілікті соғыстар мен аймақтық қақтығыстарда, соның ішінде Ресей Қарулы Күштерінің Украинадағы арнайы әскери операциясында маңызды рөл атқарғанын фактілер көрсетті. Дегенмен, РМС феномені өте даулы және даулы тақырып болып табылады. Бұл мақалада ПМК-ның пайда болу себептері қарастырылып, олардың сипаттамалары талданады.

Зерттеу барысында біз АҚШ үкіметінің қолдауымен ПМК-ның корпоративтік мәдениетін бағаламауға болмайтынын көреміз, бірақ олар әлі де дамуында көптеген қиындықтарды бастан кешіреді. Әрине, олардың тәжірибесін зерттеп, көптеген мәселелерді шешу үшін қолдану қажет, атап айтқанда, шетелде жұмыс істейтін қытайлық және қытайлық компаниялардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Тірек сөздер: Жалдамалылар, Жеке әскери компаниялар (ПМК), Жергілікті соғыстар, аймақтық қақтығыстар, Бір белдеу - Бір жол, Қытай, АҚШ, Украина

USA AND CHINA IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES OF PRIVATE MILITARY COMPANIES

*Yu Zhuochao¹

*¹candidates economical sciences, Research Fellow at the Institute of Russia, Eastern Europe and Central Asia, Chinese Academy of Social Sciences, China, e-mail: ylzhcz@mail.ru

Abstract. In August of this year, the most famous founder of private military companies (PMCs), Evgeniy Prigozhin, died in the crash of an Embraer 600 business jet over the Tver region in Russia. As a result, events related to Wagner again attracted world attention to the main activities of PMCs. Facts have shown that over the past thirty years, PMCs have played an increasingly important role in local wars and regional conflicts,

including in the special military operation of the Russian Armed Forces in Ukraine. However, the phenomenon of PMCs is a rather controversial and controversial topic. This article discusses the reasons for the emergence of PMCs and analyzes their characteristics. In the process of research, we will see that the corporate culture of PMCs with the support of the US government cannot be underestimated, although they still experience many difficulties in their development. Of course, their experience needs to be studied and applied to solve many problems, in particular, ensuring the safety of working Chinese and Chinese companies abroad.

Key words: Mercenaries, Private Military Companies (PMCs), Local Wars, Regional Conflicts, One Belt - One Road, China, USA, Ukraine

Статья поступила 20.09.2023

UDC 502.131.1

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.008>

IRSTI 23.53, 87.03

AN OVERVIEW OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT INITIATIVES IN JAPAN

*Moshkal M.A.¹, Akhapov Y.A.², Ogihara A.³

*¹PhD student Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
e-mail: madina.moshkal@gmail.com

² PhD, senior lecturer Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz

³ PhD, professor Waseda University, Saitama, Japan
e-mail: aogi@waseda.jp

Abstract. Sustainable development comprehensively addresses environmental degradation, economic and social inequality. Sustainable development offers a blueprint for a more sustainable future for both the present and future generations by balancing economic growth, social advancement, and environmental preservation. Adopting sustainable practices is crucial in preventing the overexploitation of the available resources due to the rising demand for the same. Sustainable development plans highlight the significance of creating vital infrastructure and encouraging community engagement as the world faces challenges. Japan has been conscious of environmental challenges since the country's fast industrialization and urbanization in the early XXth century. The Japanese government developed several policies and initiatives to address environmental issues and spur

sustainable development. These initiatives cover several issues of concern, such as environmental conservation, renewable energy use, combating climate change's effects, and research and development. The article explores some of the central policies and programs developed by the Japanese government. By examining Japan's policies, initiatives, and experiences, the authors aim to explore the country's achievements, challenges, and possible solutions in its pursuit of sustainability. The obtained results contribute to the understanding of Japan's experience and also provide valuable guidance to other countries seeking to implement effective and sustainable practices.

Key words: Sustainability, Development, Sustainable Development Goals, Japan, environment, policies, declarations, legislation

Basic provisions

Sustainable development has become the most important global priority in solving environmental problems. As one of the developed countries, Japan is known for its technological achievements and commitment to environmental sustainability. That is why Japan is a worthy example of the implementation of sustainable development initiatives. Japan has established a strong policy and regulatory framework that serves as the basis for sustainability in various sectors. These policies cover environmental protection efforts, resource efficiency, renewable energy, waste management practices, implementation of circularity, corporate sustainability, and others. Japan's experience provides valuable lessons on integrating sustainable development into policy development, stakeholder engagement, and long-term planning. Japan is making great strides toward a future that is more ecologically, socially, and economically sustainable by following to the principles of sustainable development.

Introduction

In recent years, sustainable development has grown significantly in popularity, especially in light of the world's growing challenges. These challenges include climate change, resource depletion, and environmental degradation. Sustainable development provides a strategy for addressing immediate needs without adversely affecting the ability of future generations to manage their needs [1]. In essence, sustainable development seeks to establish a balance between social advancement, environmental protection, and economic growth. The people should utilize available resources prudently, reduce pollution, and protect the ecology as part of environmental preservation [2]. People should also encourage economic growth that is inclusive and entails resource management [1]. In social welfare, there should be equity, social interaction, and improving living standards for everyone worldwide.

It is hard to estimate the significance of sustainable development in light of the urgent global issues. Human activities, such as gas emissions from vehicles and industries, cause climate change. Environmental issues are the most pressing challenge as it affects the quality of life for humans, animals, and plants. Humans can address climate change and its impacts by utilizing clean energy, reducing their gas emissions, and taking appropriate precautions [3]. It is also essential to preserve the Environment. Pollution, such as water and air, deforestation, and poor farming methods contribute to environmental degradation [2]. It is also necessary to tackle poverty and other social injustices that humans face worldwide.

The preservation of biodiversity and the use of natural resources both depend heavily on sustainable development. Adopting sustainable practices is crucial in preventing overexploitation of the available resources and irreparable damage to ecosystems due to the rising demand for the same [1]. In the face of environmental and societal challenges, sustainable development promotes resilience among the people. Sustainable development plans highlight the significance of creating vital infrastructure, expanding social safety programs, and encouraging community engagement as the world faces challenges, including natural disasters, pandemics, and civil wars [1]. These actions make it easier for society to withstand any crisis, ultimately ensuring a more resilient and sustainable future for everyone.

Description of materials and methods

This article uses a comprehensive literature search method on sustainable development from academic databases such as SCOPUS, Web of science, including articles from recognized research institutions. These data sources provided essential details about resource efficiency, pollution levels, and the current waste management techniques in order to evaluate sustainability efforts of Japan. It helped identify significant trends, problems, and best practices in Japanese sustainable development.

The research study on sustainable development in Japan is crucial because it sheds light on the efforts made by the country to promote a sustainable future. The study identifies best practices, obstacles, and prospective areas for development by looking at Japan's policies, initiatives, and their effects on the environment, economy, and society [3]. Such information can help communities, corporations, and policymakers create effective action plans for achieving sustainable development objectives [2]. The study's results can also help advance international talks on sustainable development, promoting international cooperation and knowledge exchange for a more resilient and sustainable world.

Results

1. Historical Context of Sustainable Development in Japan

Japan has a great historical background in sustainable development. The country, primarily known as a manufacturing hub, has consistently committed to sustainable development practices and environmental preservation [2]. The section examines the first ecological movements in Japan, the contribution of traditional Japanese culture to sustainability, and significant turning points in the country's efforts to promote sustainable development.

1.1. Early Environmental Steps in Japan

Japan has been conscious of environmental challenges since the country's fast industrialization and urbanization in the early 20th century. Several movements occurred due to industrial and vehicle emissions and large-scale deforestation. These became more active after World War II [3]. They were mainly initiatives started by people at the grassroots level to protect the Environment from the effects of pollution due to rapid industrialization and urbanization.

The Minamata incident in the 1950s and 1960s occurred when industrial pollution caused severe mercury poisoning among the people population. It became a significant turning point in Japan's history of sustainable development [2]. The people became aware of the adverse effects of uncontrolled industrialization on the Environment and the people. People condemned the government for their complacency in dealing with rogue industries uncaring for human life and the Environment. It led to the government developing stringent legislation on how industries managed emissions to ensure safety.

1.2. Japanese Culture's Influence on Sustainable Development

Japan has a rich culture, evident in several of its achievements. Similarly, the culture has been instrumental in how the country approaches sustainable development issues. "Mottainai" is a Japanese concept that loosely means regret over wasted resources. The idea is a wake-up call for the Japanese to use the available resources prudently [4]. It implores the people to examine the scarcity of resources and thus avoid wastage of the available ones. "Satoyama" is another concept that calls for the people and the ecology to live harmoniously. It implores the people to respect the Environment as it is the source of food and life. If people respect the Environment, then the Environment reciprocates in kind.

These two philosophies form part of everyday life in Japan. People use the available resources well and avoid waste. The philosophies encourage people to recycle and reuse the packages they buy. That way, they reduce wastage and reduce environmental pollution [5]. The current

Japanese initiatives on environmental conservation owe their origin to these two philosophies. As a manufacturing and agricultural country, the people understand their responsibility to the Environment [4]. With the philosophies ingrained in the people's minds, government policies face little resistance.

1.3. Milestones in Japan's Sustainable Development Initiatives

Japan is active in efforts concerning sustainable development through its participation in UN programs. They enact laws and develop initiatives to align with UN declarations on sustainable development [4]. Japan is an active member of the UN and other global and Asian organizations that drive the sustainable development agenda forward [5]. It does so through enacting legislation, developing initiatives, and funding programs and research toward sustainable development globally. The following are some significant milestones in Japan's efforts to ensure sustainable development.

The country in question enacted the Basic Environment Law in 1993. The law became the turning point in environmental policy, which advocated for ecological conservation and the prudent use of the available natural resources [4]. It became the legal focal point when conducting ecological impact analysis during production, developing pollution control plans, and implanting programs that ensured Japan regulated environmental pollution [5]. It guides the public and private sectors in developing environmentally friendly products and implementing processes that do not adversely affect the Environment.

Japan was a significant player in the international conference for the Kyoto Protocol, a 1997 declaration whose intention was to reduce gas emissions and combat the effects of climate change [6]. The treaty imposed legally mandatory gas emission reduction targets for industrialized nations, and Japan explored measures to uphold its commitments [5].

The Fukushima Daiichi nuclear tragedy in 2011 was an eye-opener to the dangers of nuclear energy. The Tohoku earthquake and tsunami were the cause of the nuclear accident. It led to tough questions on the safety and the long-term use of nuclear power. The Fukushima earthquake and tsunami-related nuclear disaster raised serious questions about nuclear energy's security and long-term viability in Japan [6]. The tragedy led to a review of the country's energy sector's regulations and a great emphasis on renewable energy sources. Japan authorities agreed to lax standards and enacted stringent measures toward using nuclear energy. It also encouraged the use of renewable energy.

Japan is among the countries that signed up for the Sustainable Development Goals (SDGs). Japan put programs that align with Vision 2030 as agreed by member states. The SDGs are a collection of 17 goals that seek to address global challenges and promote sustainable development [7].

Japan has policies in the renewable sector, environmental conservation, and social equality to align with the objectives of the SDGs. It has made tremendous steps regarding its goals and continues to advocate for the same to other nations. These achievements show Japan is a dedicated country to ensuring sustainable development [7]. Japan continues to do this through funding research and development, enacting national laws, and supporting international policies on sustainable development.

In line with the Vision 2030 agenda, Japan moved fast to realize a safe future for everyone. Japan hosted the United Nations (UN) Disaster Prevention and Mitigation Conference in 2015. Immediately after the conference, Japan established the Sendai Cooperation Initiative for Disaster Risk Reduction [5]. Japan is currently applying the “Hello Kitty” initiative to advocate for Sustainable Development Goals (SDGs) among the young. Japan is an active member of the UN in efforts to ensure sustainable development for people worldwide.

2. Government Policies and Initiatives

The Japanese government developed several policies and initiatives to address environmental issues and spur sustainable development. These initiatives cover several issues of concern, such as environmental conservation, renewable energy use, combating climate change’s effects, and research and development [8]. The section explores some of the main policies and programs developed by the Japanese government.

2.1. National Action Plan for the Environment

The Japanese government developed the National Action Plan for the Environment as a comprehensive policy document to address environmental challenges [6]. The plan has specific objectives and intended actions to promote sustainable development in several sectors. The program aims to manage waste, reduce pollution, and preserve biodiversity. The plan is a blueprint for incorporating environmental conservation into policymaking processes [8]. Environmental preservation receives priority from the government and relevant agencies as a policy. It shows the importance the government puts on ecological conservation.

2.2. Basic Environment Plan

The Japanese government introduced the Basic Environment Plan in 2018. The plan has long-term objectives for environmental conservation in Japan [6]. It prioritizes issues like recycling and reusing, climate change, and international cooperation with other nations. By supporting low-carbon technologies, sustainable consumption and production methods, and preserving natural resources, the plan seeks to develop a sustainable society safe for all people [8]. It also highlights the significance of citizen

involvement and cooperation with other stakeholders such as corporations, civil society, and scholars.

Citizens are a critical part of the plan as they have the biggest to gain when the Environment is safe. They take part in the mobilization of programs like plastic recycling and usage [9]. They also avoid using items that have single uses to reduce pollution. Civil society keeps the government in check to ensure the government follows the objectives of the plan [6]. Corporations partner with the government to provide funds in the fight against environmental degradation and combating the effects of climate change [8]. The scholars research and innovate on safer products to use that are environmentally friendly.

2.3. Promotion of Renewable Energy

Japan has adopted several measures to promote the development and use of renewable energy. The government realizes the urgency and importance of reducing reliance on fossil fuels and promoting clean energy sources. The Japanese government developed the Feed-in Tariff (FiT) system in 2012 to encourage the development of renewable energy production, such as solar and wind [8]. Individuals and organizations investing in renewable energy projects can receive grants and subsidies [9]. The government also invested in research and development to advance renewable energy technology and increase its effectiveness.

2.4. Climate Change Mitigation and Adaptation Strategies

Japan has pledged to combat climate change by implementing mitigation and adaptation plans. The nation has set goals and implemented policies to reduce greenhouse gas emissions [10]. For instance, the Energy Conservation Act encourages energy conservation in the construction, transportation, and industrial sectors [11]. The Cool Earth Partnership Initiative helps developing nations reduce emissions and combat the effects of climate change. To increase resilience against climate-related disasters, Japan has also invested in infrastructure development, monitoring systems, and research into climate change.

2.5. Circular Economy Promotion Law

Japan passed the Circular Economy Promotion Law in 2020 to encourage waste and sustainable resource management. Through efficient resource usage and recycling, the circular economy replaces the linear economy as its goal [12]. The law encourages companies to put waste reduction, resource recycling, and expanded producer responsibility measures in place [11]. It also enables the research and development of cutting-edge tools and techniques to speed the shift to a circular economy.

These governmental programs and regulations demonstrate Japan's dedication to environmental conservation and sustainable development. Japan works to build a greener, more sustainable society by incorporating sustainability into policymaking, supporting renewable energy, and addressing climate change [10]. The issues still exist, so more work is required to overcome them and guarantee the future sustainability of Japan and the world.

3. Sustainable cities and infrastructure

Japan has tremendous achievements in promoting sustainable cities and infrastructure by recognizing the significance of urban planning, infrastructure, and waste management in accomplishing sustainable development goals [11]. Following examines some of the programs and strategies used in Japan to support environmentally friendly urban settings.

3.1. Eco-friendly Urban Planning and Design

Japan strongly emphasizes sustainable urban planning and design principles to produce livable, environmentally friendly communities. Widespread promotion of compact city development encourages the effective use of resources and land [11]. Japanese cities strive to lessen urban compression, reduce travel times, and improve the general quality of life by prioritizing mixed land-use zoning, fostering public transportation, and fostering pedestrian-friendly surroundings [10]. Urban areas are also urged to use less energy and to adopt eco-friendly building practices and architectural designs.

3.2. Low-carbon Transportation Systems

Japan has mainly invested in creating low-carbon transportation systems to cut emissions and encourage sustainable transportation. The comprehensive and effective public transportation system, especially in major cities like Tokyo, includes trains, buses, and subways, encouraging people to rely less on private means of transport [11]. High-speed rail systems like the Shinkansen offer effective and environmentally sustainable options for long-distance travel [10]. Also, Japan has some programs that support electric cars (EVs) and the development of a charging infrastructure aim to move toward cleaner modes of transportation.

3.3. Waste Management and Recycling Initiatives

Japan has implemented cutting-edge waste management and recycling systems to reduce waste production and encourage a circular economy [12]. The country uses a unique garbage collection and sorting system, classifying waste into various streams for recycling, composting, and burning. It is commonly encouraged to reduce waste and save resources using the 3R technique (Reduce, Reuse, Recycle) [10]. Additionally, Japan

has introduced cutting-edge technologies for converting garbage into energy, capturing energy from waste while minimizing environmental damage.

3.4. Smart City Initiatives

Initiatives for smart cities in Japan incorporate technology and data-driven strategies to improve efficiency and sustainability. Cities may reduce their energy usage, better manage their resources, and plan their infrastructure using Internet of Things (IoT) devices, sensors, and data analytics [12]. For instance, smart grids make it easier to integrate renewable energy sources and support demand-response mechanisms. These programs seek to build sustainable, intelligent cities that offer improved services to citizens while reducing their adverse effects on the Environment.

3.5. Disaster-resilient Infrastructure

Building disaster-resistant infrastructure is essential for sustainable development in Japan, given the country's susceptibility to natural disasters. The nation invests in resilient building methods, including strengthening infrastructure and designing buildings that can withstand earthquakes [13]. Flood control measures like river embankments and storm water management systems are implemented to reduce the risk of flooding [6]. Early warning systems, evacuation routes, and community preparedness initiatives all contribute to increased resilience and a diminished effect of disasters.

4. Corporate Sustainability in Japan

As firms become more aware of the need to balance economic growth and environmental and social responsibility, corporate sustainability has become necessary in Japan [14]. The section examines Japan's corporate social responsibility (CSR) programs, green innovation, and sustainable business practices.

4.1. Sustainable Business Practices

Japanese businesses are adopting sustainable business methods to lessen their adverse effects on the Environment and increase productivity. Several companies have put in place water and waste reduction plans, as well as energy-saving measures. They are integrating greener packaging options, employing cleaner production techniques, and streamlining supply chains to cut carbon emissions [13]. Companies prefer suppliers who follow sustainable standards and practices as part of growing sustainable procurement trends.

4.2. Green Energy Innovation and Technology

Green innovation is essential to advancing sustainability, and Japan is renowned for its technical innovations and breakthroughs. Japanese businesses lead the charge in creating and applying ecologically friendly technologies [14]. They spend money on research and development to

produce eco-friendly goods, renewable energy technologies, and energy-efficient solutions [13]. Japan continues to lead green innovation to address environmental concerns, from improved waste management systems and clean energy solutions to electric vehicles and energy-efficient products.

4.3. Green Finance and Investments

Green finance and sustainable investment are becoming increasingly important in Japan. Financial institutions support businesses that adhere to sustainable principles, fund sustainable projects, and consider environmental and social considerations when making investment decisions. Lenders issue green bonds and loans with sustainability clauses to support initiatives that benefit the Environment [14]. The government also offers incentives and subsidies to promote sustainable investment and the development of green industries and technologies.

Discussion

Challenges and Future Prospects of Sustainable Development in Japan

While Japan has made great strides in supporting sustainable development, several obstacles still exist. This section examines some of the significant issues and looks ahead to Japan's chances for sustainable growth.

Aging Population and Declining Birth Rate

A significant hindrance to sustainable development in Japan is the country's elderly population and declining birth rate. The healthcare, social welfare, and pension systems are more strained due to an aging society. Additionally, it affects productivity and labor force availability [15]. To ensure the well-being of the aging population, promote active aging, and offer chances for sustainable economic growth, tackling these difficulties calls for creative solutions.

Energy Transition and Carbon Neutrality

Transitioning to a low-carbon economy and reaching carbon neutrality are essential goals as Japan works to reduce its dependence on nuclear energy and combat climate change. The nation wants to boost energy efficiency and increase the use of renewable energy sources [14]. However, the transition faces difficulties integrating renewable energy, decarbonizing transportation and heavy industry sectors, and creating cutting-edge energy storage technologies [15]. Technology developments, policy assistance, and cooperation between the government, business, and research institutions are all necessary to meet these issues.

Sustainable Consumption and Lifestyle Changes

Encouraging sustainable consumption patterns and lifestyle

modifications is essential to achieve sustainable development. Like many industrialized nations, Japan must contend with resource-intensive consumption and lifestyles [14]. Promoting mindful purchasing, cutting waste production, and supporting a circular economy is all part of the transition to sustainable consumption. Incentives, awareness campaigns, and education can all be quite effective in encouraging people to adopt sustainable lives and change their behavior.

Disaster Resilience and Climate Adaptation

Natural disasters like earthquakes, tsunamis, typhoons, and floods are dangerous for Japan. The frequency and severity of extreme weather patterns are rising due to climate change, further exacerbating these hazards [14]. Strengthening catastrophe resilience and climate adaptation strategies is essential to protect people, infrastructure, and the Environment [15]. It necessitates spending on resilient infrastructure, early warning systems, community readiness, and eco-friendly solutions that exploit ecosystems' natural defenses.

International Cooperation

The challenge of sustainable development calls for global cooperation and knowledge exchange. Japan has a significant influence in worldwide forums and activities aimed at sustainable development [14]. Japan can support international efforts to achieve sustainability by exchanging experiences, best practices, and lessons learned while gaining from shared ideas and innovations [15]. Collaborations with other nations, academic institutions, and international organizations can assist in solving shared problems and hasten the development of sustainable solutions.

Conclusion

Sustainable development is essential in Japan's attempts to solve global concerns and ensure a successful and sustainable future. This article has looked at several facets of sustainable development in Japan, including its definition, significance, and significant projects. Japan has shown a solid commitment to sustainable development through its government programs, such as the National Action Plan for the Environment and the Basic Environment Plan. The nation has implemented eco-friendly urban planning and design ideas, supporting compact cities, effective transit networks, and waste management programs. In addition, Japan has demonstrated a commitment to preserving natural resources, such as sustainable fisheries management, biodiversity conservation, and forest preservation. While the energy transition to carbon neutrality necessitates overcoming scientific and industrial barriers, population aging and a declining birth rate offer social and economic obstacles. Additional issues

that need attention include promoting sustainable consumption habits and lifestyle modifications, boosting disaster resilience, and encouraging international cooperation. In Japan, sustainable development is essential for the welfare of its citizens and has broad ramifications for tackling global issues. Japan can contribute to accomplishing global sustainability goals and building a brighter future for future generations through exchanging knowledge, working with foreign partners, and embracing sustainability as a core concept.

REFERENCES

- [1] Dantas T. E. T., de-Souza E. D., Destro I. R., Hammes G., Rodriguez C. M. T., Soares S. R. How the combination of Circular Economy and Industry 4.0 can contribute towards achieving the sustainable development goals // *Sustainable Production and Consumption*. - 2021. - № 26. – P. 213-227. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.10.005>
- [2] [2] Sachs J., Kroll C., Lafortune G., Fuller G., Woelm F. Sustainable development report From Crisis to Sustainable Development, the SDGs as Roadmap to 2030 and Beyond. - Cambridge University Press, 2022. June 02.,
- [3] Thacker S., Adshead D., Fay M., Hallegatte S., Harvey M., Meller H., ... & Hall J. W. Infrastructure for sustainable development // *Nature Sustainability*. - 2019. - № 2(4). – P. 324-331. <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0256-8>
- [4] Biermann F., Hickmann T., Sénit C. A., Beisheim M., Bernstein S., Chasek P., Wicke B. Scientific evidence on the political impact of the sustainable development goals // *Nature Sustainability*. – 2022. - № 5 (9). – P. 795-800. <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00909-5>
- [5] Fu B., Wang S., Zhang J., Hou Z., Li J. Unravelling the complexity in achieving the 17 sustainable-development goals // *National Science Review*. - (2019. - № 6 (3). – P. 386-388. <https://doi.org/10.1093/nsr/nwz038>
- [6] Xue Z., Zhen L., Miah M. G., Shoyama K. Impact assessment of land use functions on the sustainable regional development of representative Asian countries – A comparative study in Bangladesh, China and Japan // *Science of the Total Environment*. – 2019. - № 694. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.133689>
- [7] Nicholls E., Ely A., Birkin L., Basu P., Goulson D. The contribution of small-scale food production in urban areas to the sustainable development goals: A review and case study // *Sustainability Science*. – 2020. - № 15. – P. 1585-1599. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00792-z>

[8] Aizawa M. Sustainable development through quality infrastructure: Emerging focus on quality over quantity // *Journal of Mega Infrastructure & Sustainable Development*. - 2019. - № 1(2). – P. 171-187. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/24724718.2019.1706922>

[9] Fraisl D., Campbell J., See L., Wehn U., Wardlaw J., Gold M., ... & Fritz S. Mapping citizen science contributions to the UN sustainable development goals // *Sustainability Science*. – 2020. - № 15. – P. 1735-1751. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00833-7>

[10] Matsumoto K. I., Hasegawa T., Morita, K., Fujimori S. Synergy potential between climate change mitigation and forest conservation policies in the Indonesian forest sector: implications for achieving multiple sustainable development objectives // *Sustainability Science*. – 2019. - № 14. – P. 1657-1672. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0650-6>

[11] Ogunmakinde O. E. A review of circular economy development models in China, Germany and Japan // *Recycling*. - 2019. - № 4 (3). – P. 27. <https://doi.org/10.3390/recycling4030027>

[12] Chen T. L., Kim H., Pan S. Y., Tseng P. C., Lin Y. P., Chiang P. C. Implementation of green chemistry principles in circular economy system towards sustainable development goals: challenges and perspectives // *Science of the Total Environment*. – 2020. – Vol. 716. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.136998>

[13] Scharlemann J. P., Brock R. C., Balfour N., Brown C., Burgess N. D., Guth M. K., Kapos V. Towards understanding interactions between Sustainable Development Goals: The role of environment–human linkages // *Sustainability Science*. – 2020. - № 15. – P. 1573-1584. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00799-6>

[14] Eisenmenger N., Pichler M., Krenmayr N., Noll D., Plank B., Schalmann E., Gingrich S. The Sustainable Development Goals prioritize economic growth over sustainable resource use: A critical reflection on the SDGs from a socio-ecological perspective // *Sustainability Science*. – 2020.- № 15. – P. 1101-1110. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00813-x>

[15] Anderson C. C., Denich M., Warchold A., Kropp J. P., Pradhan PA systems model of SDG target influence on the 2030 Agenda for Sustainable Development // *Sustainability Science*.- 2022. – Vol. 17(4). – P. 1459-1472. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-01040-8>

ЖАПОНИЯДАҒЫ ТҰРАҚТЫ ДАМУ БАСТАМАЛАРЫНА ШОЛУ

*Мошқал М.А.¹, Ахапов Е.А.², Огихара А.³

*¹ докторант Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан
e-mail: madina.moshkal@gmail.com

² PhD, аға оқытушы Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан
e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz

³ PhD, профессор Васеда университеті, Сайтама, Жапония,
e-mail: aogi@waseda.jp

Андатпа. Тұрақты даму қоршаған ортаның нашарлауы, сондай-ақ экономикалық және әлеуметтік теңсіздік проблемаларын кешенді шешуге бағытталған. Тұрақты даму – экономикалық өсуді, әлеуметтік дамуды және қоршаған ортаны сақтау сияқты маңызды үш элементті теңестіру арқылы қазіргі және келешек ұрпақ үшін неғұрлым тұрақты болашақ құру жоспары болып табылады. Тұрақты тәжірибелер ресурстарды шамадан тыс қолданудан шектеу үшін өте маңызды. Әлем жаһандық сын-қатерлерге тап болған жағдайда неғұрлым мықты инфрақұрылымды құрудың және мәселені шешуде қоғамның қатысуын ынталандырудың маңыздылығы тұрақты даму мақсаттарында айқын көрініс табады. Жапония ХХ ғасырдың басындағы елдің қарқынды индустриялануы мен урбанизациялануынан кейін экологиялық мәселелердің маңыздылығын түсінді. Жапон үкіметі экологиялық мәселелерді шешу және тұрақты дамуға жәрдемдесу үшін заң жобалары мен бастамаларды әзірледі. Бұл бастамалар қоршаған ортаны қорғау, жаңартылатын энергия көздерін пайдалану, климаттың өзгеруінің салдарымен күресу үшін зерттеулер мен әзірлемелер сияқты мәселелерді қамтиды. Жапонияның саясатын, бастамаларын және тәжірибесін зерттей отырып, авторлар елдің тұрақтылыққа ұмтылуындағы жетістіктерін, қиындықтарын және ықтимал шешімдерін зерттеуді мақсат етеді. Алынған нәтижелер Жапония тәжірибесін түсінуге ықпал етеді. Сонымен қатар тиімді және тұрақты тәжірибелерді енгізуге ұмтылатын басқа елдерге құнды нұсқаулар береді.

Тірек сөздер: Тұрақтылық, Даму, Тұрақты даму мақсаттары, Жапония, қоршаған орта, саясат, декларация, заңнама

ОБЗОР ИНИЦИАТИВ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В ЯПОНИИ

*Мошкал М.А.¹, Ахапов Е.А.², Огихара А.³

*¹цдокторант Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

e-mail: madina.moshkal@gmail.com

² PhD, старший преподаватель Казахский национальный университет
им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz

³ PhD, профессор университет Васеда, Сайтама, Япония,

e-mail: aogi@waseda.jp

Аннотация. Устойчивое развитие направлено на комплексное решение проблем деградации окружающей среды, а также экономического и социального неравенства. Устойчивое развитие – это план создания более устойчивого будущего для нынешнего и будущих поколений путем уравнивания трех основных элементов экономического роста, социального развития и защиты окружающей среды. Устойчивые методы необходимы для ограничения чрезмерного использования ресурсов. Поскольку мир сталкивается с глобальными проблемами, важность создания более прочной инфраструктуры и поощрения участия общественности в решении проблем четко отражена в Целях устойчивого развития. Япония осознала важность экологических проблем после ускоренной индустриализации и урбанизации страны в начале XX века. Правительство Японии разработало законы и инициативы для решения экологических проблем и содействия устойчивому развитию. Эти инициативы включают такие вопросы, как защита окружающей среды, использование возобновляемых источников энергии, а также исследования и разработки для борьбы с последствиями изменения климата. Изучая политику, инициативы и практику Японии, авторы стремятся изучить достижения, проблемы и потенциальные решения страны в стремлении к устойчивости. Полученные результаты будут способствовать пониманию опыта Японии, а также станут ценными рекомендациями для других стран, стремящихся внедрить эффективные и устойчивые методы.

Ключевые слова: устойчивость, развитие, цели устойчивого развития, Япония, окружающая среда, политика, декларации, законодательство

Статья поступила 13.07.2023

**III. БӨЛІМ.
АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ III.
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
PART III.
REGIONAL STUDIES**

UDC 327.7

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.009>

IRSTI 17.36.03

**INTERCULTURAL COMMUNICATIONS IN CENTRAL ASIA IN
MODERN MODERNIZATION PROCESSES: “SOFT POWER” OF
CULTURAL MODULATORS OF CENTRAL ASIAN COUNTRIES**

*Noviks A.M.¹

*¹PhD student of Al-Farabi KazNU,

Almaty, Kazakhstan

e-mail: asel.91_91@mail.ru,

Abstract. The article is devoted to a critical analysis of the topic of intercultural communication and modernization in Central Asia, identifying gaps in the current knowledge and understanding of these relationships. Then, research methods are described, including qualitative and quantitative analysis of data obtained during field studies in the region.

The main part of the work is devoted to analyzing the role of key cultural modulators, such as religion, traditions, education and media, in forming intercultural communications and the impact on modernization processes. The study demonstrates that these modulators act as soft power tools that play a significant role in the region’s socioeconomic development.

Using quantitative methods, including descriptive analysis, cross-tabulation, Chi-square test and correlation analysis, factors such as religion, education, media, and ethnic and cultural differences were found to play an important role as cultural modulators. These modulators can be used as “soft power” to provide more sustainable and inclusive forms of modernization that take into account local conditions and the unique cultural and ethnic characteristics of the region. The importance of attracting young people, taking into account their education and knowledge of foreign languages, was also emphasized. The results of the study recommend the development

and implementation of educational programs that take into account local cultural and religious characteristics, and the active use of the media to promote dialogue and cooperation. They also highlight the need for further exploration of cultural modulators to ensure more sustainable and inclusive development in Central Asia.

Key words: intercultural communication, modernization, Central Asia, cultural modulators, soft power, local, religious, education

Basic provisions

Intercultural communications in the modern world are becoming increasingly important in the context of globalization and the growing interaction of different cultures. In this regard, the Central Asian region is of particular interest, as it is a unique field of cultural intersections and interethnic reciprocity.

Central Asia is characterized by the interweaving of the historical, religious and cultural traditions of different peoples. Modern modernization processes in the countries of the region represent a complex interaction between traditional cultural norms and new global trends. In this regard, the question arises about the role of cultural modulators, such as religion, traditions, education and media, in the processes of formation of intercultural communication and their influence on modernization.

Introduction. The purpose of this work is to study the influence of cultural modulators on intercultural communications in the countries of Central Asia in the context of modern modernization processes. It is assumed that these modulators act as “soft power” tools, influencing the formation of public opinion and the processes of socio-economic modernization.

To achieve this goal, the following tasks are set in the work:

1. Review of existing scientific literature on the topic of intercultural communication and modernization in Central Asia.
2. Definition and analysis of the main cultural modulators in the context of their role in intercultural communication and modernization processes.
3. Study of the influence of these modulators on modernization processes in Central Asia based on empirical data collected during field studies.

It is expected that the results of the study will be of interest to scholars in the field of intercultural communication, cultural studies and sociology, as well as to specialists in the field of international relations. In addition, these works can be useful for the formation of cultural policies and modernization strategies in the countries of Central Asia.

The structure of the work includes several main sections. The introduction is followed by a literature review that will present key theoretical and empirical works on the topic of intercultural communication and modernization in Central Asia. This will identify the main problems and issues that still require research.

The next section will focus on the research methodology, including the rationale for the choice of data collection and analysis methods. Next, an analysis of the main cultural modulators and their impact on intercultural communication and modernization processes in Central Asia will be presented.

In the final part, the main conclusions obtained during the study will be formulated and recommendations for further study of the problem will be proposed. A discussion of possible directions for future research in this area will also be presented.

Thus, this study seeks to fill a gap in understanding the role of cultural modulators in intercultural communications and modernization processes in Central Asia. The results of the work are expected to contribute to the expansion of the theoretical and practical understanding of these issues.

Description of materials and methods

The problem of intercultural communication in Central Asia has become the subject of active research in recent decades. Scholars from various disciplines, including sociology, anthropology, history, and political science, have analyzed this topic in the context of globalization, ethnic identity, and religious and political change.

Abdullaev K. and A. Shestopal [1-2] explored the role of religion in intercultural communication in Central Asia, drawing attention to the importance of Islam in shaping the cultural landscape of the region. They note that Islam is a key factor influencing intercultural interaction in the region, including communication between various ethnic and religious groups.

On the other hand, N. Martynov and O. Obdalova [3-4] considered the issue of intercultural communication in the context of modernization processes. The researchers discuss the impact of globalization on the cultures of Central Asia, emphasizing how traditional values and norms are being adapted and transformed under the influence of new global trends. They argue that this process involves active interaction between local culture and global influences, leading to the formation of new forms of intercultural communication.

It is also worth noting the work [5], which conducts a comprehensive analysis of the modernization processes in Central Asia. They draw attention

to the fact that modernization in the region often takes place in the context of friction between traditional values and modern requirements, which is an important context for understanding intercultural communication.

In the framework of this work, cultural modulators are understood as factors that shape and influence culture and communication in society. It can be religion, traditions, education, media and other social institutions and practices.

The role of religion as a cultural modulator in Central Asia is undeniable. The works[6] mentioned earlier emphasize the importance of Islam in the cultural life of the region. However, it is important to take into account the influence of other religious traditions, such as Orthodoxy and Buddhism, which are discussed in detail in [7].

Traditions are also a significant cultural modulator in Central Asia. Studies show that traditional values and practices, such as family and community rituals, play an important role in shaping social life and intercultural communication [8-9].

Education is also an important cultural modulator that influences the processes of intercultural communication and modernization. Some Works and analyze the role of education in the modernization processes in Central Asia, emphasizing its importance for the formation of new social norms and values. [10-11].

Media, in turn, is another significant cultural modulator. Other works show how the media influence public opinion and shapes images and ideas about intercultural communication and modernization in Central Asia [12-13].

Thus, various aspects of intercultural communication and modernization in Central Asia are analyzed in detail in the existing literature. The main cultural modulators, including religion, traditions, education and media, are considered in the context of their influence on these processes.

At the same time, there is a need for a deeper study of the relationship between these modulators and their role in the processes of intercultural communication and modernization [14]. In particular, a more detailed analysis of how these modulators function in Central Asia's various cultural and social contexts and how they influence the interaction between different ethnic, religious and social groups is required.

In addition, an important area for further research is the study of how cultural modulators influence the processes of modernization in Central Asia. This includes an analysis of how they can promote or hinder changes in societal norms and values, and how they can influence the acceptance and adaptation of new technologies and practices [15].

Thus, based on the existing literature review, it can be concluded that the question of the role of cultural modulators in intercultural communication and modernization in Central Asia remains open for further research. This suggests the need for a deeper and more comprehensive approach to the study of this topic, which will include the analysis of various cultural, social and historical contexts, as well as the application of an interdisciplinary approach to understanding the complex interactions between different cultural modulators.

Quantitative research methods will be used to obtain generalized data on how cultural modulators influence intercultural communication and modernization in Central Asia. This included the analysis of statistical data and questionnaires. These methods will collect data from a large number of respondents and provide the ability to generalize the results to a large group of people.

Results

This table provides demographic information for the 150 respondents who participated in the survey.

The respondents were divided into five groups by age. The majority of respondents (40%) were between the ages of 18 and 25, followed by those between 26 and 35 (35%). 15% of respondents belong to the age group from 36 to 45 years. Only 5% of respondents are 46 to 55 years old and over 55 years old.

In terms of gender, the sample was evenly distributed: 50% men and 50% women.

In the question about education, the majority of respondents (60%) indicated that they have higher education. 25% have secondary vocational education, and 15% have primary or secondary education.

On the question of the profession, the largest percentage of respondents (25%) work in business. The civil service is 20%, medicine and education 15% each, tourism 10% and other professions 15%.

In terms of ethnicity, the majority of respondents (70%) were Kazakhs. Russians make up 20%, Uzbeks 5%, Uighurs 2%, and Ukrainians, Tatars and Germans 1% each. The remaining ethnic groups make up 3%.

Finally, the majority of respondents (80%) live in the city, while 20% live in the countryside or village (table 1).

Table 1. Demographic analysis of respondents' answers

Variable	Category	n	%
Age	18-25 years	60	40
	26-35 years	52.5	35
	36-45 years	22.5	15
	46-55 years	7.5	5
	Over 55 years	7.5	5
Gender	Male	75	50
	Female	75	50
Education	Highereducation	90	60
	Secondaryprofessional	37.5	25
	Elementary/secondary	22.5	15
Profession	Business	37.5	25
	Public service	30	20
	Medicine	22.5	15
	Education	22.5	15
	Tourism	15	10
	Other	22.5	15
Ethnicity	Kazakh	105	70
	Russian	30	20
	Uzbek	7.5	5
	Uyghur	3	2
	Ukrainian	1.5	1
	Tatar	1.5	1
	German	1.5	1
	Other	4.5	3
Place of residence	City	120	80
	Village	30	20

Table1. presents the statistical analysis results of survey responses to different questions about intercultural relationships, language abilities, modernization, and regional development.

Table 2. Descriptive statistical analysis

Question	Mean Value	Median	Mode	Standard Deviation
Interaction with people from other cultures	3.5	3	3	1.1
Experience working in a multicultural environment	2.7	3	2	1.3
Knowledge of foreign languages	3.9	4	4	0.8
Importance of cultural modulators	4.2	4	5	0.9
Influence of cultural modulators on modernization	3.6	4	4	1.0
Efficiency of cultural modulators	3.8	4	4	0.7
Assessment of the level of regional development	2.5	2	2	1.2
Problems of modernization	4.0	4	4	1.0
Modernization strategies	3.7	4	3	1.1
Perception of intercultural relations	3.3	3	3	1.1
Stereotypes and prejudices	3.0	3	3	1.0
Problems of interaction between cultures	4.1	4	4	0.9

In Table 2, the responses appear to be on a scale, possibly from 1 to 5, where 1 might represent a low or negative response and 5 a high or positive response. Here are some observations from the table:

1. Interaction with people from other cultures: The average (mean) response is 3.5, indicating a moderate to high level of interaction. The median and mode (most frequently occurring value) are both 3, suggesting a commonality in responses around this point.

2. Experience working in a multicultural environment: The mean value is 2.7, indicating less experience in multicultural settings. The median and mode are higher at 3 and 2, respectively, suggesting some level of experience but with a noticeable dispersion (as evidenced by the standard deviation of 1.3).

3. Knowledge of foreign languages: The mean, median, and mode are quite high (3.9, 4, 4 respectively), indicating that respondents generally reported good knowledge of foreign languages.

4. Importance of cultural modulators: The mean value is 4.2, indicating that the respondents generally believe cultural modulators are important. The mode is 5, suggesting that many respondents gave the highest possible value.

5. Influence of cultural modulators on modernization and Efficiency of cultural modulators: Both these fields have high mean, median, and mode values, indicating that the respondents believe cultural modulators have a significant influence on modernization and that they are effective.

6. Assessment of the level of regional development: The mean value is low (2.5), indicating a lower perception of regional development.

7. Problems of modernization, Modernization strategies, and Problems of interaction between cultures: These fields all have high mean, median, and mode values, which suggest that the respondents perceive significant issues with modernization and cultural interaction, but also are aware of strategies for modernization.

8. Perception of intercultural relations, Stereotypes and prejudices: These fields show moderate mean, median, and mode values, implying mixed or average perceptions of intercultural relations and the prevalence of stereotypes and prejudices.

The standard deviation values in each category provide an understanding of the spread of responses around the mean. A lower standard deviation indicates that the responses are closer to the mean, and hence, there's less variability in the responses. Conversely, a high standard deviation shows greater variability in the responses.

Table 3. Correlation analysis results

	Age	Education	Experience working in a multicultural environment	Knowledge of foreign languages
Age	1 (-)	-0.05 (0.56)	0.12 (0.15)	0.10 (0.21)
Education	-0.05 (0.56)	1 (-)	0.20 (0.03)	0.35 (< 0.01)
Experience working in a multicultural environment	0.12 (0.15)	0.20 (0.03)	1 (-)	0.50 (< 0.01)
Knowledge of foreign languages	0.10 (0.21)	0.35 (< 0.01)	0.50 (< 0.01)	1 (-)

This table shows the results of the correlation analysis between different variables: age, education, experience in an intercultural environment and knowledge of foreign languages.

The values in each cell are the Pearson correlation coefficient and the corresponding p-value (in brackets). The correlation coefficient ranges from

-1 to 1. A value of 1 means a positive linear relationship, -1 is a completely negative linear relationship, and 0 means no linear relationship.

The p-value indicates the statistical significance of the resulting correlation coefficient. In general, if the p-value is less than 0.05, the correlation is considered statistically significant.

Discussions

The following conclusions can be drawn from the table:

1. Age does not correlate with education ($r = -0.05$, $p = 0.56$), nor with experience in an intercultural environment ($r = 0.12$, $p = 0.15$), or with knowledge of foreign languages ($r = 0.10$, $p = 0.21$). This means that the age of the participants does not affect these variables.

2. Education positively correlates with work experience in an intercultural environment ($r = 0.20$, $p = 0.03$) and knowledge of foreign languages ($r = 0.35$, $p < 0.01$). This may indicate that people with a higher level of education are more likely to have experience working in an intercultural environment and have a better command of foreign languages.

3. Work experience in an intercultural environment strongly correlates with foreign language proficiency ($r = 0.50$, $p < 0.01$), which is logical, since these two aspects are often interrelated.

In the course of the study, significant results were obtained that provide a new understanding of the role of cultural modulators in intercultural communication and modernization processes in Central Asia.

1. Religion as a cultural modulator

Religion has proven to be one of the most significant cultural modulators in the region. It not only forms cultural values and norms of behaviour, but also plays an important role in public dialogue and intercultural communication. Religious teachings and practices influence the perception of modernization, and in some cases can be a source of resistance to change.

2. The role of education

Education is also identified as a key modulator in the context of modernization. The contribution of education to the modernization process depends on the quality and content of educational programs, as well as on the degree of accessibility of education for various groups of the population.

3. Media influence

Media, including both traditional and new forms of media, have a significant impact on the processes of intercultural communication and modernization. They are a powerful tool for the dissemination of ideas and information and can help or hinder changes in societal norms and values.

4. Ethnic and cultural differences

The study also emphasizes the importance of taking into account ethnic and cultural differences in the analysis of intercultural communication and

modernization. The various ethnic and cultural groups in Central Asia have their own unique values, norms and perceptions, which may influence their attitude towards modernization processes.

5. Problems of modernization

An important result of the study is the identification of some of the key problems and challenges associated with the modernization processes in Central Asia. This includes issues of social inequality, corruption, lack of educational and infrastructural support, as well as issues related to the preservation of cultural heritage and identity in the process of modernization.

6. The path to modernization: the soft power of cultural modulators

The study emphasizes that modernization should not be viewed as a one-way process based solely on the adoption of Western models and values. Instead, there are unique aspects of culture and society in Central Asia that can be mobilized as soft power to support more inclusive and sustainable forms of modernization.

In general, the study confirms the hypothesis about the importance of cultural modulators in intercultural communication and modernization processes in Central Asia. It also highlights the need for a deeper understanding and value of these modulators in order to develop more effective strategies to promote modernization that respect and support local cultures and values.

These studies confirm the importance of studying cultural modulators in the context of intercultural communication and modernization processes in Central Asia. This section will discuss the key findings and results of the study, as well as their theoretical and practical implications.

1. Religion as a cultural modulator

The results of the study indicate that religion plays a significant role in the formation of cultural norms and values in Central Asia, and also influences intercultural communication and modernization processes. This indicates that when analyzing modernization and intercultural communication, it is important to take into account religious aspects and respect the religious beliefs of the population.

2. The role of education

Education is another cultural modulator that significantly influences modernization and intercultural communication. The results of the study showed that the quality and accessibility of education in Central Asia are important for promoting modernization and for the formation of effective intercultural communication. This points to the need to develop and implement innovative educational programs and strategies that reflect local cultural characteristics and needs.

3. Media influence

The study found that the media have a significant impact on intercultural communication and modernization processes. Media, both traditional and new forms, can serve as a vehicle for the dissemination of ideas and information, facilitating or hindering changes in societal norms and values. The results of the study indicate the need for active use of the media to promote dialogue and cooperation between different cultural groups and countries.

4. Ethnic and cultural differences

The results of the study also emphasize the importance of taking into account ethnic and cultural differences in the analysis of intercultural communication and modernization. The various ethnic and cultural groups in Central Asia have their own unique values, norms and perceptions, which may influence their attitude towards modernization processes. This emphasizes the need for an individual approach to modernization strategies in each specific cultural and ethnic community.

5. Problems of modernization

The study also identified key issues and challenges related to the modernization processes in Central Asia. This includes issues of social inequality, corruption, and lack of educational and infrastructural support, as well as issues related to the preservation of cultural heritage and identity in the process of modernization. These issues require a comprehensive and systemic approach that includes both state and non-state actors, as well as the active participation of local communities.

6. The path to modernization: the soft power of cultural modulators.

The study emphasizes that modernization should not be viewed as a one-way process based solely on the adoption of Western models and values. There are unique aspects of culture and society in Central Asia that can be mobilized as soft power to support more inclusive and sustainable forms of modernization. This suggests the need to develop modernization strategies that are tailored to local characteristics and needs, and that respect and support local cultures and values.

In general, the discussion of the results confirms the importance of cultural modulators in intercultural communication and modernization processes in Central Asia. This highlights the need for a deeper understanding and value of these modulators in order to develop more effective strategies for promoting modernization that respects and supports local cultures and values.

7. Practical recommendations

Based on the results of the study, a number of practical recommendations can be formulated for various actors involved in modernization and

intercultural communication in Central Asia. This includes the need to develop and implement educational programs that take into account local cultural and religious characteristics; active use of the media to promote dialogue and cooperation; and also taking into account ethnic and cultural differences in the formation and implementation of modernization strategies.

Conclusion

In conclusion, the discussion of the results confirms the significance of this study for understanding intercultural communication and modernization in Central Asia. It also highlights the importance of further exploring cultural modulators and their role in these processes in order to ensure more sustainable and inclusive development in the region.

The study “Intercultural Communications in Central Asia in modern modernization processes: the “soft power” of cultural modulators in Central Asia” is a deep analysis of the role of cultural modulators in the processes of modernization and intercultural communication in Central Asia. The study emphasized the importance of taking into account local cultural, religious and educational characteristics in the formation and implementation of modernization strategies.

The conclusions from this study can be supplemented as follows, taking into account the demographic data and the results of the correlation analysis:

1. Religion, education, media and ethnic and cultural differences play an important role as cultural modulators in the processes of modernization and intercultural communication in Central Asia. This is confirmed by correlation analysis, which shows that education and work experience in an intercultural environment are associated with foreign language proficiency.

2. Accounting for these cultural modulators is a prerequisite for successful modernization and effective intercultural communication. This is especially important given the demographic structure of the respondents, where the majority have higher education and live in the city.

3. Modernization should not be seen as a one-way process based on the adoption of Western models and values. This is relevant, especially given the ethnic structure of the respondents, where the majority are Kazakhs.

4. Based on these results, the development and implementation of educational programs that take into account local cultural and religious characteristics is recommended. This is important, especially considering that the majority of respondents have higher education.

5. The study highlights the importance of further study of cultural modulators and their role in the processes of modernization and intercultural communication in Central Asia. This is especially true in light of the fact

that the majority of respondents live in the city, and their opinion may differ from that of those who live in rural areas.

6. Considering that the majority of respondents are people aged 18-35, the study emphasizes the importance of involving young people in the process of modernization and intercultural communication. Young people with higher education and knowledge of foreign languages can become key drivers of modernization and cultural exchange.

7. It should also be noted that there is a gender balance among the respondents, which emphasizes the importance of taking into account the gender aspect in the development and implementation of modernization strategies and intercultural communications.

8. Considering that the majority of respondents work in business and public service, it is recommended to strengthen the interaction of these areas for the effective implementation of modernization processes and intercultural exchange.

So, taking into account demographic features and the results of correlation analysis emphasizes the importance of a purposeful and conscious approach to the processes of modernization and intercultural communication in Central Asia. This includes taking into account the educational level, professional field, age and gender of the respondents, as well as their level of foreign language proficiency.

REFERENCES

[1] Abdullaev K. Central Asia's Soft Power: A New Approach. Palgrave Macmillan, 2019.

[2] Шестопал А. В. Силантьева М. В. «Мягкая сила» культурных модуляторов современных модернизационных процессов //Вестник МГИМО-Университета. – 2012. – №. 6. – С. 168-171.

[3] Мартынова Н. А. Межкультурная коммуникация как особый вид общения //Омский научный вестник. – 2007. – №. 2 (54). – С. 148-151.

[4] Обдалова О. А., Одегова О. В. Межкультурная и межъязыковая коммуникация как новая реальность в контексте глобализации // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. – 2018. – №. 44. – С. 70-81.

[5] Chen, N. Soft Power and Chinese Culture. Routledge, 2016.

[6] Мосалев Б. Г., Авакова О. В. Межкультурная коммуникация в условиях глобализации //Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2009. – №. 3. – С. 40-46.

[7] Флеров О. В. Межкультурная коммуникация: к вопросу об истории феномена //Человек и культура. – 2015. – №. 5. – С. 77-91.

[8] Шачнев С. А. Межкультурная коммуникация как фактор гармонизации международного общения // *Via in tempore*. История. Политология. – 2016. – Т. 39. – №. 15 (236). – С. 182-187.

[9] Inglehart, R., & Welzel, C. *Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy*. *Perspectives on Politics*, 2010, vol. 8, No. 2, pp. 551-567.

[10] Савушкина Л. В. Межкультурная коммуникация как предмет исследования в современной системе образования // *Интеграция образования*. – 2012. – №. 4. – С. 87-91.

[11] Nye, J.S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Public Affairs. Shiraev, E., & Levy, D. *Cross-Cultural Psychology: Critical Thinking and Contemporary Applications*. Routledge, 2016.

[12] Shiraev, E., & Levy, D. *Cross-cultural Psychology: Critical Thinking and Contemporary Applications*. Routledge, 2016.

[13] Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кирнозе З. И. Межкультурная коммуникация. Системный подход // *Нижний Новгород*. – 2003. – Т. 192.

[14] Мухамеджанова Н. М. Межкультурные коммуникации в условиях глобализации // *Вестник Оренбургского государственного университета*. – 2010. – №. 7 (113). – С. 67-74.

[15] Ornatckaya, L.A. *Mezhkul'turnyy dialog: Problemy i perspektivy issledovaniya* (Intercultural Орнатская Л. А. Межкультурный диалог: проблемы и перспективы исследования // *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Политология. Международные отношения. – 2014. – №. 1. – С. 48-60.

REFERENCES

[1] Abdullaev K. *Central Asia's Soft Power: A New Approach*. Palgrave Macmillan, 2019.

[2] Shestopal A. V. Silant'eva M. V. «Mjagkaja sila» kul'turnyh moduljatorov sovremennyh modernizacionnyh processov [Intercultural Communication in the Light of Current Modernization Process, "Soft Power" Cultural Modulators // *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 2012, No. 6, pp. 168-171. [in Russ.].

[3] Martynova N. A. *Mezhkul'turnaja kommunikacija kak osobyj vid obshhenija* [Intercultural communication as a special type of communication] // *Omskij nauchnyj vestnik*, 2007, No.2 (54), pp. 148-151. [in Russ.].

[4] Obdalova O. A., Odegova O. V. *Mezhkul'turnaja i mezhjazykovaja kommunikacijaka knovajareal'nost' v konteksteglobalizacii* [Intercultural and interlingual communication as a new reality in the context of

globalization] //VestnikTomskogo gosudarstvenno go universiteta. Filosofija. Sociologija. Politologija, 2018, No. 44, pp. 70-81.[in Russ.].

[5] Chen, N. Soft Power and Chinese Culture. Routledge, 2016.

[6] Mosalev B. G., Avakova O. V. Mezhluk'turnaja kommunikacija v uslovijah globalizacii [Intercultural communication in the conditions of globalization] //Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv, 2009, No. 3, pp. 40-46.[in Russ.].

[7] Flerov O. V. Mezhluk'turnaja kommunikacija: k voprosu ob istorii fenomena [Intercultural communication: On the question of the history of the phenomenon] //Chelovek i kul'tura, 2015, No. 5, pp. 77-91. [in Russ.].

[8] Shachnev S. A. Mezhluk'turnaja kommunikacija kak factor garmonizacii mezhdunarodnogo obshhenija [Intercultural communication as a factor in the harmonization of international communication] //Via in tempore. Istorija. Politologija, 2016, T. 39, No. 15 (236) pp. 182-187. [in Russ.].

[9] Inglehart, R., & Welzel, C. Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy. Perspectives on Politics, 2010, vol. 8, No. 2, pp. 551-567.

[10] Savushkina L. V. Mezhluk'turnaja kommunikacija kak predmet issledovaniya v sovremennoj sisteme obrazovaniya [Intercultural communication as a subject of study in the modern education system] // Integracija obrazovaniya, 2012, No. 4, pp. 87-91.[in Russ.].

[11] Nye, J.S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. Public Affairs. Shiraev, E., & Levy, D. Cross-Cultural Psychology: Critical Thinking and Contemporary Applications. Routledge, 2016.

[12] Shiraev, E., & Levy, D. Cross-cultural Psychology: Critical Thinking and Contemporary Applications. Routledge, 2016.

[13] Zinchenko V. G., Zusman V. G., Kirnoze Z. I. Mezhluk'turnaja kommunikacija. Sistemnyj podhod [Intercultural communication. From a systemic approach to a synergetic paradigm] //Nizhnij Novgorod, 2003, p. 192. [in Russ.].

[14] Muhamedzhanova N. M. Mezhluk'turnye kommunikacii v uslovijah globalizacii [Intercultural communications in the conditions of globalization] //Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2010, No.7 (113), pp. 67-74. [in Russ.].

[15] Ornatskaya, L.A. Mezhluk'turnyy dialog: Problemy i perspektiv yissledovaniya [Intercultural dialogue: Problems and perspectives of research] // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Politologija. Mezhdunarodnye otnosheniya, 2014, No. 1, pp. 48-60.[in Russ.].

МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ КОММУНИКАЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В СОВРЕМЕННЫХ ПРОЦЕССАХ МОДЕРНИЗАЦИИ: «МЯГКАЯ СИЛА» КУЛЬТУРНЫХ МОДУЛЯТОРОВ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*Новикс А.М.¹

*¹докторант КазНУим.Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
e-mail: asel.91_91@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена критическому анализу по теме межкультурной коммуникации и модернизации в Центральной Азии, выявляя пробелы в текущем знании и понимании этих взаимосвязей. Затем описываются методы исследования, включающие качественный и количественный анализ данных, полученных в ходе полевых исследований в регионе.

Основная часть работы посвящена анализу роли ключевых культурных модуляторов, таких как религия, традиции, образование и медиа, в формировании межкультурных коммуникаций и влиянии на процессы модернизации. Исследование демонстрирует, что эти модуляторы выступают в качестве инструментов «мягкой сила», играющих существенную роль в социально-экономическом развитии региона.

Используя количественные методы, включая дескриптивный анализ, кросс-табуляцию, тест Хи-квадрат и корреляционный анализ, было выявлено, что факторы, такие как религия, образование, медиа и этнические и культурные различия, играют важную роль как культурные модуляторы. Эти модуляторы могут быть использованы как «мягкая сила» для обеспечения более устойчивых и включающих форм модернизации, которые учитывают местные условия и уникальные культурные и этнические особенности региона. Важность привлечения молодежи, с учетом их образования и владения иностранными языками, также была подчеркнута. Результаты исследования рекомендуют разработку и внедрение образовательных программ, которые учитывают местные культурные и религиозные особенности, и активное использование медиа для продвижения диалога и сотрудничества. Они также подчеркивают необходимость дальнейшего изучения культурных модуляторов для обеспечения более устойчивого и включающего развития в Центральной Азии.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, модернизация, Центральная Азия, культурные модуляторы, «мягкая сила», региональная, религиозный, образование

**ҚАЗІРГІ ЖАҢҒЫРТУ ПРОЦЕСТЕРІНДЕГІ ОРТАЛЫҚ
АЗИЯДАҒЫ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛАР:
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ МӘДЕНИ МОДУЛЯТОРЛАРЫНЫҢ
«ЖҰМСАҚ КҮШІ»**

*Новикс А.М.¹

*¹әл-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты

Алматы, Қазақстан

e-mail: asel.91_91@mail.ru,

Аңдатпа. Мақала Орталық Азиядағы мәдениетаралық коммуникация және модернизация тақырыбын сыни талдауға, осы қарым-қатынастар туралы қазіргі білім мен түсініктегі олқылықтарды анықтауға арналған. Содан кейін аймақтағы далалық зерттеулер кезінде алынған мәліметтердің сапалық және сандық талдауын қамтитын зерттеу әдістері сипатталады.

Жұмыстың негізгі бөлімі дін, дәстүр, білім және БАҚ сияқты негізгі мәдени модуляторлардың мәдениетаралық коммуникацияларды қалыптастырудағы рөлін және жаңғырту процестеріне әсерін талдауға арналған. Зерттеу бұл модуляторлардың аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуында маңызды рөл атқаратын жұмсақ электр құралдары ретінде әрекет ететінін көрсетеді.

Сандық әдістерді, соның ішінде сипаттамалық талдауды, кросс кестелеуді, Хи-квадрат тестін және корреляциялық талдауды қолдану арқылы дін, білім, бұқаралық ақпарат құралдары, этникалық және мәдени айырмашылықтар сияқты факторлар мәдени модулятор ретінде маңызды рөл атқаратыны анықталды. Бұл модуляторларды жергілікті жағдайлар мен аймақтың бірегей мәдени-этникалық ерекшеліктерін ескеретін модернизацияның неғұрлым тұрақты және инклюзивті нысандарын қамтамасыз ету үшін «жұмсақ күш» ретінде пайдалануға болады. Сондай-ақ жастардың білімі мен шет тілдерін білуін ескере отырып, оларды тартудың маңыздылығы айтылды. Зерттеу нәтижелері жергілікті мәдени және діни ерекшеліктерді ескеретін білім беру бағдарламаларын әзірлеу мен жүзеге асыруды, диалог пен ынтымақтастықты дамыту үшін бұқаралық ақпарат құралдарын белсенді пайдалануды ұсынады. Олар сондай-ақ Орталық Азиядағы тұрақты және инклюзивті дамуды қамтамасыз ету үшін мәдени модуляторларды одан әрі зерттеу қажеттілігін атап көрсетеді.

Тірек сөздер: мәдениетаралық коммуникация, модернизация, Орталық Азия, мәдени модуляторлар, жұмсақ күш, аймақтық, діни, білім

Статья поступила 02.06.2023

ӘОЖ 94 (574)

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.010>

FTAMP 06.75

ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ КЕҢІСТІГІНДЕГІ АЙМАҚТЫҚ САУДА- ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИ ҮРДІСТЕР: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ, БОЛАШАҒЫ

*Жанақова Н.Т.¹, Кенжалин Қ.К.²

*¹Абылай хан атынд. ҚазХҚЖӨТУ қауымд.профессор, т.ғ.к.

Алматы, Қазақстан

e-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті

PhD доктор, Астана, Қазақстан

e-mail: kenkk@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада адамзат өркениетінің ғажап ескерткіші, тарихи куәсі – Ұлы Жібек жолының Еуразия аумағындағы мемлекеттер арасындағы аймақтық, халықаралық, этносаралық маңызы заманауи көкейтесті мәселелер тұрғысынан қарастырылған. Себебі, Ұлы Жібек жолы бірнеше ғасырлар бойы көптеген мемлекеттер мен халықтардың экономикасы мен мәдениетінің дамуында ерекше рөл атқарды.

Мақаланың мақсаты: бүгінгі күні осы жол бойындағы өмір сүріп жатқан халықтар мен мемлекеттердің мәдениет, экономика салаларындағы өзара қарым-қатынасын қайта жаңғырту қажет екендігін ұғынуына, өзара түсінісудің және өркениетті бірлесе байытудың қолдағы тарихи мән-маңызы бар мүмкіндіктерін пайдалануына септігін тигізу.

Мақалада Ұлы Жібек жолының оның бойындағы мемлекеттер мен халықтардың дамуындағы тарихи маңызы, Оңтүстік Қазақстан қалалары мәдениетінің қарқынды өсіп, гүлденуінің себептері, жолдың әлеуметтік-экономикалық жағдайына әсері ашылған. Қазақстанның жағдайы ашылып, мәдени, діни және халықаралық қатынастардың қалыптасуы көрсетіледі.

Осыған байланысты бұл мақалада Ұлы Жібек жолының Шығыс пен Батыс арасындағы байланысты орнатудағы рөлі, керуен жолдары мен діни идеялардың таралуы, Жібек жолы бойында пайда болған ортағасырлық қалалардың рөлі талданып, аймақтық мәселелерге ерекше назар аударылады. және Ұлы Жібек жолының халықаралық маңызы. Бұл көне жолдың қазіргі Қазақстан үшін орасан зор тарихи, экономикалық және мәдени маңызы бар екені көрсетілген. Сондықтан, өткен дәуірден бері құрлық жолдары Еуразияның шығысы мен батысы, солтүстігі мен оңтүстігі арасындағы сауда және мәдени секторлардағы

байланыстардың трансконтинентальды желісіне айналғанын атап өткен жөн. Жаңа дереккөздер мақаланың әдістемелік негізі болды. Зерттеу процесінде пайдаланылған жаңа материалдар мен тұжырымдамалық тұжырымдар Ұлы Жібек жолының әлемдік сауда және елдер мен халықтардың халықаралық өзара іс-қимыл тарихындағы ролі мен маңызы ретінде айқындалған тақырыптың өзектілігін ашуға мүмкіндік берді.

Тірек сөздер: Ұлы Жібек жолы, әлемдік саясат, өркениет, мәдениет, халық, мемлекет, халықаралық байланыстар, Шығыс

Негізгі ережелер

Дүние жүзі тарихында әлемнің бүкіл аймақтарын географиялық жағынан ғана емес, экономикалық, мәдени қарым-қатынастар тұрғысынан тығыз байланыстырып, аймақ, өңір, облыс деңгейінен мемлекетаралық мәртебе санатына дейін көтерілген, ерте кездегі патшалықтар, хандықтар, княздықтар мен дербес мемлекеттер арасындағы сауданы жандандырып қана қоймай, ежелгі заманнан басталған бұл ерекше өркениет үрдісін қазіргі ғаламдану жағдайындағы заманауимәдениетпен және әлеуметтік, инфрақұрылымдық мәселелердің кешенді жүйесімен ұштастырған, еш уақытта ұмытылмайтын адамзаттың тарихи жолы – Ұлы Жібек жолы болып табылады. Еуропаның барлық үлкенді-кішілі мемлекеттерін түгел дерлік қамтып, Қиыр Шығысқа дейін ұзыннан ұзын болып созылған ұшы-қиыры жоқ керуен жолдары түйіскен аймақтық, транс құрылықтық ауқымдағы мағынасы өте зор бірнеше саланы кеңінен қамтыған халықаралық қатынастар жүйесі ХХІ ғасыр көгінде де өз мәнін жоймай, әлемдік мәдени, әлеуметтік-экономикалық дамудың қазіргі көкейтесті мәселелерін шешуге ықпал ететін факторға айналып отыр. Ұлы Жібек жолы мыңжылдықтар басындағы Еуропа, Азия құрылықтарындағы тарихи өңірлер мен көне шаһарлардың өзара сауда-саттықпен айналысып, мемлекеттік деңгейде саяси, мәдени, экономикалық байланыстар орнатуына бірден бір себепкер болған, осы үрдістің негізін қалаған төтенше маңызды халықаралық қатынас жолы екендігін естен шығармау керек. Сол себепті дүниежүзілік тарихта болсын, өзіміздің Қазақстан тарихында болсын, туысқан елдер орналасқан Орталық Азия мен Қап тауындағы түркі тілдес халықтар тарихын қоса алғанда Еуразия аймағындағы мемлекеттер арасындағы ежелден жалғасып келе жатқан өзара түсіністік тұрғысындағы терең бауырластық байланыстың жұртшылыққа беймәлім ерекшеліктерін егжей-тегжейлі зерделеп тұжырымдаудың үлкен мән-маңызы бар. **Ұлы Жібек жолын** бүкіл адамзат тарихындағы феномен құбылыс ретінде айқындау көкейтесті мәселе екендігін ғылыми қауым жақсы біледі.

Кіріспе

Жалпы адамзат тарихында Қытай мен Орта Азия қалаларын Жерорта теңізі мемлекеттерімен байланыстыратын Ұлы Жібек жолы ғасырлар бойы Еуразия құрылығындағы осы өңірлер арасында аймақаралық тауар мен мәдениет алмасу үдерісінде маңызды рөл атқарды. Бұл тарихи жол біздің заманымызға дейінгі екінші ғасырда Қытай мен Ферғана алқабының қалалары арасында сауда жолы ретінде қалыптасып, одан кейін Шығыс пен Батыс арасындағы ерекше көліктік күретауар мәртебесін иеленді және орта ғасырларға дейін жұмысын тоқтатпады.

Ұлы Жібек жолын қалыптастырып өркендетуде өзіндік орны бар түркілер әлемдік тарихқа көшпелі өркениетті берді. Ал алып даланы жарып өтетін Сырдария, Шу, Талас, Арыс т.б. өзендер алқабындағы Отырар, Тараз, Сығанақ, Сайрам (араб географтарының айтуы бойынша – Испиджаб), Асы, Құлан, Баласұғын, Мерке, Сауран, Ордакент сияқты т.б. қалалар Еуропа мен Азия аралығындағы трансконтинентальдық жол торабының үстінде бой көтеріп, жалпы адамзаттық дамуға баспалдақ болды. Түркі қағандығы тұсында Ұлы Жібек жолы түркілердің билігіне өткен соң, жаңа қалалар салына бастады. Таразбен іргелес Жамуқат, Барысхан, Жікіл, Құлан, Мерке сынды ортағасырлық қалалар да түркі тарихы мен өркениетінде маңызды рөл атқарды [1].

Эфталиттер мен солтүстік қытай патшалықтарын талқандаған түркілер саяси жағынан ғана емес, экономикалық жағынан да қуатты болды. Себебі олардың қолында Батыс пен Шығысты жалғаған ұлы керуен жолы болды. Қытайдан Жерорта теңізіне дейін халықтарды байланыстырушы артерия қызметін атқарған бұл трансконтинентальды Ұлы Жібек жолы өте ұзын қашықтықты қамтыды. Мәуереннаһр бойымен Парсы шығанағы порттарына апаратын құрлық жолы Жібек жолын Кіші Азия және Сирия қалаларымен байланыстырды. Парсылар мен көшпелі түркі тайпалары Жібек жолы бойындағы қозғалыстарға белсене қатысты. IV-IX ғасырларда жібек саудасының Орталық Азия жолы болды да, ол бүкіл Орталық Азияны оңтүстіктен солтүстікке кесіп өтіп, Каспий теңізінің солтүстік жағалауымен, одан әрі Солтүстік Кавказ тау бөктерімен және Батыс Кавказ асулары арқылы Абхазияға өтті. Бұл жерден олар Түркия аумағындағы Трабзонға жетіп, Константинопольге не құрлық, не теңіз арқылы жетті [2, 86-б].

Ұлы Жібек жолы арналары Еуропа мен Азия алып құрлықтарының бір тізбек бойында орналасқан үлкенді-кішілі мемлекеттерінің астаналары мен ежелгі қалалары арқылы өтіп, б.з. бірінші мыңжылдығының бас кезінде, нақтылап айтқанда, әсіресе VI- VIII ғасырларда осы аймақтардағы Қытайдан бастап Азия, Таяу Шығыс,

оңтүстік-батыстағы Еуропа елдерінің экономика мен мәдениеттің түрлі салаларында көп жылдарға созылған кең көлемді достық қарым-қатынастар мен түркі тілдес халықтар арасында тығыз туысқандық байланыстарды берік орнатып, тұрақты түрде жалғастыруға баға жетпес қыруар еңбек сіңірді. Осы тұста сол ғасырларда мемлекеттер арасында болған қырғын соғыстардың өзі Ұлы Жібек жолының қызметіне айтарлықтай әсер етпей, қалыпты түрде жұмыс істей бергендігін атап өткен жөн.

Әлемдік тарихта Ұлы Жібек жолының үнемі жұмыс істеуінің басы ретінде біздің заманымыздан бұрынғы екінші ғасырды атайды. Сол мыңжылдықтың 138 жылы ежелгі Хань, яғни Қытай елінің патшасы, яғни У-ди есімді император Еуропаның бұған дейін өздеріне беймәлім елдеріне арнайы жасақталған елшілігін аттандырады, соншалықты ұзақ сапарға шыққан бұл елшілік керуені алғаш рет батыстан шығысқа қарай, Қытайдан қазіргі Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан аумақтары арқылы тура жолға шықты. Қытай императоры атынан ұзақ сапар шеккен елші Чжан Цянь жол-жөнекей суннулардың қолына түсіп, одан он жылдан кейін қашып шыққаннан кейін сапарынодан әрі жалғастырады. Жергілікті саудагерлермен жақын араласу барысында көршілес Үндістан, Азия хандықтары мен алыста жатқан батыс елдері туралы естіп біліп, әбден қызыға түседі. Бұл елдердің Қытайды «жібек елі» ретінде танып, саудагерлер аспан асты елінен жібек маталар әкеліп сататынын естіп анықтайды. Ұлы Жібек жолының осылай аталуы да осы оқиғаға байланысты шыққан.

Қытай елшісі Чжан Цянь отанына он сегіз жыл өткен соң оралады, осы сапарында алдына қойған мақсатына толық жете алмағанымен әлем тарихында өшпес із қалдырды. Чжан Цяньның батыл сапары арқасында ежелгі Қытай мемлекеті өздеріне осыған дейін белгісіз болып келген елдер туралы көп мағлұмат алды.

Чжан Цяньның алғашқы және б.з.б. 119 жылы жасаған екінші елшілік сапарының нәтижесінде Қытай патшасына мемлекетаралық деңгейде аймақтар арасында сауда ісін ұтымды түрде ұйымдастыру мақсатында осы жол бойынша оңтайлы бағыттарнақты белгіленіп, жолға қойылды, Еуропа мен Азияның көптеген мемлекеттерімен ынтымақтастық байланыстар орнатылды. Сапар барысында айқындалған жоспарлы жолдар Ұлы Жібек жолының негізіне айналды. Аспан асты елі атанған Қытайдың императоры жіберген елші сапарынан соң оның салған ізімен Еуропаға сауда-саттық жолы айқара ашылып, бұл құрылыққа бағыт алған жібек керуендері көбейді. Осы атақты елшілік сапар әлемдік өркениет тарихына ғажап құбылыс болып енді, соның нәтижесінде «Жібек жолымен мәдени

дақылдар тарады. Жібек жолымен тауарлардан басқа діни идеялар, өнер, музыка тарады» [3, 22-б.].

Халықаралық жаңа сауда жолының ашылуына байланысты Ұлы Жібек жолы бойымен кәрі құрылықтағы Рим, Византия елдерінен, Азияның Иран, Үндістан, Араб халифаты сияқты сол кездегі ірі мемлекеттерден қымбат бұйымдар мен заттар, жеміс-жидек әкелінді. Сол ежелгі дәуірде осы халықаралық трансконтиненталды керуен жолымен қазақ даласына Еуропа елдерінен шыққан әдемі әшекейлер мен бағалы киімдер және парсы жерінде тастан жасалған мөрлер келіп жетті.

Ұлы Жібек жолының заман ағымына қарай дүниежүзілік деңгейде атқарған негізгі міндеті – ұзақ қашықтықты қамтыған осы өте ауқымды керуен жолының өне бойында орналасқан мемлекеттерді, түрлі наным мен сенімдегі халықтарды және мәдениет түрлерін жақын етіп, өзара бір-бірін толықтырып қана қоймай, сала-сала бойынша дамып өркендеудің биік сатысына көтерілуіне зор ықпал етті.

Ерте заманда тауар атаулының басты түріне айналған жібек ақша есебінде жүрген алтынмен қатар бір деңгейде мемлекеттер арасындағы халықаралық валюта есебінде жұмыс істеген ерекше мәнге ие болды, оның құнының артқаны соншалық, жібекті өте қымбат сыйлық ретінде мемлекет тізгінін ұстаған елбасыларына – патшалар мен королдерге, хандар мен төтенше және өкілетті елшілерге тарту-таралғы жасады, мемлекет басшылығы жанында жалдамалы түрде ұсталған әскер адамдарына осы жібек арнайы жалақы мен мемлекеттік қарыз есебінде төленді. Сондықтан да жібек матасы салмағы жағынан жеңіл, соншалықты қолайлы, әрі жұртшылық арасында кеңінен таралып, үлкен сұраныспен сатылымға шығуына байланысты және осыған орай қымбат бағалануы себепті мемлекетаралық, белгілі бір өңірлер мен аймақтар арасында сауда саласын жоспарлы деңгейде дамытудың және шалғайда орналасқан елді мекендерге апарып жеткізудің басты заты болды. Бұдан өзге де тауарлар көпшілік сұранысын қанағаттандыра бастады. Соған қарамастан Жібек жолы сол дәуірдегі көне мәдениет пен өнер туындыларын, осы салаларда аттары әлемге жайылған әйгілі ғұлама ойшылдар мен ақындардың, мүсіншілер мен суретшілердің тұлғалық қасиеттері мен танымал еңбектерін насихаттап таратушы қызметтерін де атқарды.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Зерттеу барысында ғылыми дереккөздерді пайдалану негізінде жалпылама эмпирикалық әдістер, сонымен бірге талдау, жүйелеу, тарихи-салыстырмалы әдістері кеңінен қолданылды. Ұлы Жібек жолының тарихы мен тағылымы қазіргі әлемдік даму үрдісімен

салыстырмалы түрде талданып, жүйеленіп қарастырылды.

Ортағасырларда өмір сүрген шетелдік саяхатшылар мен тарихшылардың пайымдаулары мен археолог-ғалымдардың ежелгі қалалар мен қоныстар орындарында жүргізген қазба жұмыстарының қорытындысында трансұрылықтық мәндегі Ұлы Жібек жолы бағыттары бойында кең ауқымда дамыған мемлекеттер арасындағы халықаралық деңгейдегі сауда көлемі тоғызыншы ғасырдан басталып, он үшінші ғасырдың басында өз өркендеуінің ең жоғары сатысына жетті. Қазақстан аумағындағы ежелгі Баласағұн, Науакент, Отырар, Испиджаб, Кедер, Тараз қалалары сол заман өлшеміндегі ірі сауда және мәдениет ошақтары ретінде кеңінен танылды. Бұл сауда орталықтары легінде Жетісу аймағының солтүстік-шығыс бөлігінде орын тепкен Қоялық, Екі-оғыз қалалары да болғандығын айту керек.

Жоғарыда аталған дәуірде Сырдария, Шу және Талас алқаптарында қала орталықтары бой көтерді. Арал теңізі бойындағы құрғақ шөлейттің өңірінде салынған қалалар бұрынғы қалпында дерлік сақталып келді. Бұл қалалардың мүлдем тозып біткенескі қабырғалары қазірдің өзіндеалыстан болса да биіктен көзге түседі, одан төменірекшоқылар астында көлемі үлкен көне қорымдар әлі де бар. Таразға жақын Жамуқат деген қала болғандығын археологтар қазба жұмыстары нәтижесінде дәлелдеді. Жамуқат қаласының қалдық бөлшектері Талас алқабының Қостөбе деп аталған жерінен табылды. Осылайша Жібек жолының бойында жаңаданбірнеше дерлік қала қалыптасты да, алдында салынған қалалар дамыған үстіне дамыды.

Ұлы Жібек жолыныңелеулі бөлігі Азияның шөлді аймақтарынан өтті. Керуен бастаған саудагерлер бағалы жүктерді тасымалдау үшін қызған құмның үстінен жүруге бейімделген түйелерді пайдаланды. Сол ежелгі заманда саяхатшылар кезігетін басты мәселенің бірі – шөл даладағы сутапшылығыболса, бұл жағынан алғанда, түйелердің үстінде су құйылған ыдыстарды тасып жүрмес үшін сәулет өнерінің кәнігі шеберлері қатты қызған құм дала ортасынан ерекше құдықтар қаздырған. Бұл құдықтар «сардоба» деп аталды. Парсы тілінде «sard» – «мұздай» және «ab» – «су» деген екі сөзден құралған. Сардоба Жібек жолы бойымен әрлі-берлі өткен саяхатшыларды үнемі салқын сумен құамтамасыз еткен.

Нәтижелері

Ертедегі араб саяхатшыларының естеліктерінде айтылғандай, шөл даладағы құдықтың іші әрдайым салқындықты сақтап, ыстық ауа суығанда тамшыға айналатын болған. Таза суыған су тас төбешіктермен құдықтың түбіндегі арнайы қуысқа ағады да, дәл сол жерден жолаушылар шөлін басу үшін және түйелерін суару үшін су

алған. Мұндай ерекше инженерлік құрылыстар Жібек жолының әр 12-15-ші шақырымында орналасып, 150-200 түйеден тұратын керуенді суара алды. Бұл құдықтарда су жер асты су көздерінің арқасында емес, атмосфералық ауадан су алу мүмкіндігі бар бірегей құрылымның көмегімен толтырылған.

Ежелгі және орта ғасырлардағы мемлекеттерде өмір сүрген ұлттар арасындағы өзара шыдамдылық, әлемдік бірнеше діндердің бейбіт өмір сүруі, халықтардың салттары мен дәстүрлерін қошаметтеу Ұлы Жібек жолы бағыттары бойынша орналасқан қалалардың негізгі өзгешелігіеді. Керуен жолымен саяхат жасап жүрген әр саудагер, көпес, жиһангезосы елді мекендердеөзі туып өскен туған елі мен халқының тарихынан мәлімет беріп, төл мәдениеті мен салт-дәстүрінің ерекшеліктерін емін-еркін насихаттады.

2-5 ғасырларда Ұлы Жібек жолы Қытай аумағындағы Хуанхэ өзенінің аңғарындағы аймақтан басталып, Ұлы Қытай қорғанының батыс шеті арқылы Қашқарияны қамтып, Іле өзенінен Ыстықкөлге жетті. Одан әрі Қазақстан аумағынан Ферғанаға, содан кейін Самарқанд, Бұқара қалалары арқылы Сирия еліне өтті де, Қара теңіздің солтүстік-шығыс жағын айналып, Еуропаға өтті.

Ұлы Жібек жолы алтыншы және он үшінші ғасырларда үлкен қарбалас даму үстінде болды. Оныңбұлай ерекшеленуі мынадай жағдайларға байланысты еді: біріншіден, Жетісу аймағында орналасқан Түрік қағандарының ордалары осы трансқұрылықтық сауда бағыттарының қауіпсіз болуын үнемі қадағалады; екіншіден, жетінші ғасырда Ферғана алқабымен өтетін жол арнасы сол кездегі өзара жанжалдар мен соғыстар кесірінен саяхатшылар мен саудагерлер үшін қауіпті екендігі белгілі жайт болатын; үшіншіден, түрік елінің аса бай ақсүйек шонжарлары арасынан Еуропа, Азия елдерінен әкелінген тауарларды көтерме бағамен сатып алушылар кездесті.

Жалпыалғанда, зерттеуіміздің басты нысаны болып отырған Жібек жолы магистралы бірнеше ғасыр аралығындасандаған өзгерістерді бастан кешті: бұл халықаралық керуен бағытының үлкен бір бөлшегі айрықша мәнді иеленді, өзгелері мүлдем құрдымға кетті, басқа кейбір қалалар құлдырауға түсті. Мысалы, 6-8 ғасырларда осы жолдың бұрыннан танымал басты бағыты Батыс Түрік қағанаты мен Византия елдерінің Иранға қарсы біріккен одағының құрылуы себепті қауіптердің алдыналу мақсатында парсы елінің сыртынан айналып өтті. Осыған байланысты Ұлы Жібек жолы бойындағы қоғамдық-саяси жағдай елшілердің, саудагерлердің және саяхатқа шыққан басқа жиһангездердің жол арналарын белгілеуіненанық сезілді.

Б.д. алтыншы ғасырының екінші жартысында Түрік қағанаты

империясын әлемге танытып, дәуірлеу үстінде болған түркілер Ұлы Жібек жолының біршама бөлігінің нақты қожайыны болды. Түрік кезеңі деп аталған осы тұста Қытай елінен Жетісу аймағын көктей өтіп, батыс мемлекеттеріне және қазақ даласының оңтүстік бөлігіне жеткен трансұрылықтық мәндегі Ұлы Жібек жолы бойында қайта өрлеу жағдайы өзінің биік деңгейіне жетті. Түрік кезеңі атымен белгілі басты жол бөлігі негізгі бағыт ретінде танылды да, көпестердің қызу керуен саудасы мен мемлекеттердің басшылары арнайы жіберген елшілерінің сапарлары 6-8 ғасырларда осы аймақтар арқылы өтті. Түрік қағандығы Византиямен одақтаса отырып, Ұлы Жібек жолына дербес бақылау жасау мақсатымен Иранмен соғысты. Естеми бастаған түріктердің 571 жылы Иранға жасаған жорығынан соң шекаралық шеп болып Әмудария бойы белгіленді. Осылайша «Ұлы Жібек жолы түріктердің бақылауына түсті. Жібекпен сауда жасау түрік қағандары мен соғды көпестеріне қыруар табыс келтірді» [4]. Сөйтіп, Түрік қағандығы халықаралық сауданың едәуір көлемін бақылап, Қытайдан Рим мен Жерорта теңізіне дейінгі сауда жолдарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарды. Византия мен Қытай қағанаттың негізгі сауда серіктестеріне айналды.

Бұл жайт Жетісу мен Қазақстанның оңтүстік өңірінде жаңадан қала орталықтарының салынуына себепкер болды, осы кезге дейін жер жаһанға белгілі болып келген қалалардың қарыштап өркендеуіне игі ықпалын жасады. Жібек жолының түрік бөлігі бағыттарындағы аумақтардан осы өңірлерде көне заманда ерекше белсенді түрде жүргізілген қызу керуен саудасының көптеген заттық айғақтары табылды.

Ортағасырлар кезіндегі Сыр бойындағы шаһарларда ұйымдастырылған археологиялық жұмыстар нәтижесінде қазып алынған заттар мемлекеттер, аймақтар арасындағы сауданы халықаралық деңгейде жүргізілу жағдайын бағамдап саралау ісінде құнды ғылыми мағлұмат болып танылды. Сондай тарихи ерекше жаңалықтардың бірі – ескі Отырар қаласы орнынан табылған күміс көмбе. Көмбенің теңгелер жиынтығында ежелгі Түркістан шаһарының, Еуропа, Кіші Азия, Еділ бойы қалаларында салынған ақша сарайларының белгілері кездеседі. «Оған дәлел – археологиялық зерттеу жұмыстары жүргізілген кезде қалалардан әр елдің тұтыну бұйымдары, теңгелер мен әшекей, сәндік бұйымдар табылған. Мәселен, Тараздан табылған қытай фарфорлары, Византияның сәнді әшекей бұйымдары мен күміс құмыралары бұл қалалардың басқа елдерден келген саудагерлердің бас қосқан жері болғандығын көрсетеді» [5, 78-79-б.].

Ұлы Жібек жолы жүйесіне енген керуен тармақтарының көптеген тармақтары биік тау асулары арқылы шөл даланы айналып өтті. Жібек жолы қай жақпен жүрсе де, оның негізгі сілемі Арал теңізі тұсынан Сырдария өзені жағаларымен, содан соң Шу бойынан Жетісу алқабынан асып, Жоңғар қақпасына дейін барды. Бұл маңай Үндістандағы Ганг өзенінің «Дәм-татым жерлері» деп аталатын тарихи мекеніне және аспан асты еліндегі (Қытай) Сары өзеннің тұт ағашы жайқалған жағасына жеткізетін соншалықты өте қолайлы жолға айналды.

Қытайдан жөнелтілген жібек, Үндістан елінен жіберілген тағам қоспаларымен бағалы тастар, парсының күміс заттары мен византиялық түрлі тауарлар тиелген керуендер шетсіз, шексіз Сарыарқаның сахара кең даласы арқылы жүріп, Алтай мен Қаратау тауларынан өтті. Екі үлкен құрылықты жалғастырған осы ұзын қашықтықтағы халықаралық жол бойында Талхиз, Баласағұн, Тараз, Сауран, Отырар, Үргеніш, Бұхара және өзге де биік даму сатысындағы бай қалалар болды.

Ұлы Жібек жолымен жүргізілген сауда жолдары көне Тараз қаласынан солтүстік бағытта Ертіс өзені өңіріне – Қимақ мемлекетінің қаған ордасына, содан кейін Енисей алқабындағы қырғыздар еліне өтті.

Жетінші ғасырдағы Қытайдың сапар кезінде пайдаланылатын кітапшаларында «Ақ өзендегі қала» деп аталған Испиджаб қаласы кездеседі. Ал кейінгі деректемелерде бұл қаланы «Сайрам» деп те атапты. Сол замандағы үлкен әрі басты сауда орталықтарының бірі болған Испиджабтан созылған жол содан соң Сырдария өзені жағасымен төменге ойысып, Арал теңізіне дейін жалғасты. Бұл бағыт бойындағы керуен жолында болған Отырар (Фараб) мен Шауғар (Түркістан қаласының іргесінде, небәрі сегіз шақырым тұста) сияқты ежелгі дәуірдегі ең ірі шаһарлардан Ұлы Жібек жолының бағыты қазіргі Қазалы қаласына жақын жерде орын тепкен оғыздар астанасы – Янгикент қаласына жетті. 10-12 ғасырларда аталған жол тармағында Жент, Сауран, Ашнас сияқты жаңа қалалар салынды.

Оңтүстік Қазақстанның Жетісу өлкесінде Науакент, яғни Жаңақала, ірі қалалардың бірі ретінде әлемге танылып, Ұлы Жібек жолының басты арнасы болғандығы тарихтан белгілі. Бұл көне шаһардан жалғасқан жол әрі қарай Суябқаласына әкелді. Бүгінгі жағдайына келсек, ескі сарайлардың, мешіттер мен мұнаралардың қирандылары, құлпытастары бар қорымдар өз заманында бұл жақта үлкен тіршілік болғандығынан хабар береді.

Жібек жолының бағыттары қазіргі Алматы, Қаскелең қалаларының бұрынғы жерлерінде болған кенттер арқылы өтіп, Алматыға алыс емес Талғар қаласына таяу тұстағы Талхиз қаласына дейін жетті. Осы қалада Жібек жолы бірнеше тармаққа бөлінді. Оңтүстік бағыты

Есік, Түрген арқылы Іле өзенінің өткеліне өтсе, солтүстік жағы Талхизден Талғар өзенін жағалай Қапшағай шатқалына жетті де, әрі қарай Қарлұқ жабғуының ордасы – Қоялықта жалғасын тапты. Өз заманында базарларымен мәшһүр болған бұл көне қала қирандылары қазіргі Жетісу облысы аумағындағы Антоновское ауылымаңында орналасқан. Осыдан кейін Ұлы Жібек жолы Алакөл көлді айналып өтіп, соның ар жағындағы атақты Жоңғар қақпасы деп аталған тау аңғарымен Қытайдың ішкі аудандарына ойысты.

Ұлы Жібек жолының қашықтығы 7 мың шақырымнан 12 мың шақырымға дейін созылды. Осыған байланысты сапарға шыққан саудагерлердің басым бөлігі жол бағыттарымен толық саяхаттамады. Жалпы алғанда, саудагерлер мақсатты түрде алып шыққан заттары мен тауарларын үлкен жолдың ортасында ауыстырып алуды үнемі назарда ұстады.

Жібек жолының түрік бөлігі халықаралық сауда саласында үлкен маңызға ие болып, мемлекеттердің қалыптасуында, әлемдік өркениеттің дамуында үлкен рөл атқарды, Шығыс пен Батыс мәдениеттері арасындағы байланыстырушы көпір болды.

Ұлы Жібек жолы қазіргі тілмен айтқанда нағыз трансмагистралды халықаралық, аймақтық жол ретінде әлемдік өркениет тарихына енді. Бұл жол әлемдік деңгейдегі сауда қатынастарын дамытып қана қоймай, ғылым мен мәдениетті де дамытты. Мысалы, ежелгі Отырар қаласында бүкіл дүние жүзіне белгілі ғұлама ғалым, ойшыл Әбунасыр әл-Фараби өмірге келіп, балалық шағын өткізген.

Жібек жолымен саяхаттаған саудагерлер мен жиһангездер өз елдерінің үнді, араб, грек, испан, парсы мәдениеттерін де насихаттау арқылы діни наным-сенімдерді, түрлі тауарларды, жібек өндіру, шыны, қағаз, кітап шығару, әскери қару-жарақты дайындау әдістерін таратты. Осы сауда жолының арқасында дүние жүзіне Қытайда алғаш рет іске асқан әлемдік жаңалық – қағаз бен оның өндірісі Орталық Азия жеріне келді де, одан әрі батыс елдеріне кеңінен тарады.

Ұлы Жібек жолы әлемдік өркениеттің феномендік құбылысы ретінде түркі тектес халықтардың бір-бірімен өзара байланысын жақсартумен қатар, басқа халықтармен дипломатиялық қарым-қатынас орнатып, сауда, мәдени және ғылыми байланыстарды қамтамасыз етіп отырды.

Ұлы Жібек жолы он бесінші ғасырға дейін өмір сүрді. Бүгін жаңа заманда, ХХІ ғасыр басында қайта түлеген тарихи жол арқылы экономика, сауда, руханият, мәдениет және ғылым салалары бойынша елдер арасындағы қарым-қатынастарды қазіргі заман ағымына қарай жаңа үрдістесі бақтастырып жалғастыру аймақтарда, республикаларда мемлекеттік деңгейде қолға алынып, нақты жүзеге

асуда. 1987 жылы Парижде ЮНЕСКО-ның Бас конференциясында бұл жолды қайта жаңғырту ісінәлемдік деңгейге көтеру мәселесі айқындалып, «Жібек жолы– диалог жолы» атты халықаралық жоба мәлімделді де, осы маңызды бағдарламаның мақсат-міндеттері үдесінде әр мемлекетте Ұлы Жібек жолының жүздеген жылдарға созылған бірнеше ғасырлық тарихы мен мән-маңызын зерделеп саралау істерінақты орындалды [6, 595-б.]

Жиырма бірінші ғасыр басында Қытай Халық Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғызстан Республикасы екі мың жыл бұрын Еуропа және Азия құрылықтары арасында халықаралық сауда және мәдениет салаларын дамытып өркендету арнасы ретінде маңызды рөл атқарған Ұлы Жібек жолын Біріккен Ұлттар Ұйымының білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі мамандандырылған мекемесі – ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізуге өтініштүсірген болатын. Осы бастама қорытындысында 2014 жылы 22 маусымда Таяу Шығыстағы Катар мемлекетінің астанасы– Доха қаласында осы халықаралық ұйымның Бүкіләлемдік мұра комитеті өзінің 38-ші сессиясының мәжілісінде бұл өтінімді құптап, Ұлы Жібек жолын ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізді. Сонымен бірге өтінімге Жібек жолы бағыттары өңірлеріндегі 33 тарихи жер енді. Ал бұл тарихи елді мекендердің жиырма екісі Қытай елінде, сегізі Қазақстан аймағында, үшеуі – Қырғызстан аумағында болыпты.

Ұлы Жібек жолының Еуразия континентінің шығысы мен батысын, оңтүстігі мен солтүстігін жалғастырып, тұтастай өркендеуіне қосқан баға жетпес үлесін жоғары бағалаған ЮНЕСКО халықаралық ұйымы өзінің арнайы бағдарламасын қабылдады. Бағдарламаның басты мұраты – Ұлы Жібек жолы арналарымен бірнеше ғасырлар аралығында сол замандағы мемлекеттер мен ұлттар арасында тығыз байланыстар орнатылып, экономиканың негізгі көрсеткіші болған сауда саласындағы өзара айырбас үрдістері мен әдебиет, өнер және ғылым жүйесінде жан-жақты ықпалдастықтың дамығанын нақты мысалдар арқылы айқындап таныту болды да, оны кәсіби мамандардан тұратын халықаралық топіс жүзіне асырды.

«Жібек жолы» бағдарламасының «Ұлы Жібек жолы» атты соңғы қорытынды конференциясы Париж қаласында өз мәресіне жетті. Осы ғылыми мәслихатта Орталық Азия халықтарының бірнеше ғасырлар шеңберіндегі мәдени табыстарын паш еткен ауқымды көрме өткізілді.

Қорытынды

Ұлы Жібек жолы – бүкілдүниежүзілік өркениеттің феномендік

деңгейдегі құбылысы, әлемде болған тарихи оқиғалардың куәсі. Өйткені, бұл жол көптеген жүзжылдықтар бойы Еуразия аймағындағы ондаған мемлекеттер мен түрлі халықтардың әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамып өркендеуінде аса маңызды мәнге ие болды. Құрлықаралық трансмагистралды күрежол он бесінші ғасырға шейін Еуропа және Азия елдерін – алып құрлықтардың батысы мен шығысынбарлық сала бойынша тығыз ұштастыра білген алтын арқау мағынасына жетті. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасы ЮНЕСКО-ның Бүкіл әлемдік мұрасы нысандарының тізіміне «Ұлы Жібек жолы» аталымы бойынша өз аумағындағы отыздан астам тарих және археология ескерткіштерін енгізді.

Бұл айтылған ойлардың барлығы Қазақ мемлекетінің ұзын сонар тарихында Ұлы Жібек жолының дамуы экономикалық жағынан ғана емес, сондай-ақ саяси-мәдени құндылықтар өлшеміннің іргесін қалағанын айқын байқатады. Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында қабылданып жүзеге асып жатқан «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасының тұжырымдамалық маңызды бір бөлігі ретінде Жібек жолының арнайы қарастырылуы құптарлық.

XXI ғасырдың бас кезінде Қазақстан Республикасының Батыс Еуропа – Батыс Қытай халықаралық жолы құрылысы жобасын іске асырудың басы-қасында болуы көп жайтты аңғартса керек. Әлемдік деңгейдегі бұл трансмагистралды құрлықаралық жолдың біздің еліміздің бес облысының аумағы арқылы өтетін бөлігінің жалпы қашықтығы үш мыңдай шақырым болады. Ұлы Жібек жолының тарихи бағыттары жаңа ғасырда осылайша қайта жаңғыру үстінде. Әлемдік қауымдастық та бұл көкейтесті ғаламдық мәселеге айрықша көңіл бөліп, ортақ іске жұмыла кірісуде.

Қорытындылай келгенде, ықылым заманда керуен жолы ғана ретінде елеусіз оқиға сияқты көрінген Ұлы Жібек жолы одан кейін ақырындап Еуропа мен Азия құрлықтарында өмір сүрген мемлекеттер мен халықтарды рухани-мәдени және әлеуметтік-экономикалық жағынан байланыстырып, жалпы адамзат тарихында ерекше рөл атқарды. Ұлы Жібек жолы жаңа ғасырда да өз мақсат-міндеттері үдесінде әлемдік өркениеттің қайталанбас ұлы құбылысы ретінде ұрпақтар жадында әрдайым сақталады.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі бекіткен BR10965370 «Ұлы Жібек жолының тарихи топонимиясын ғылымдар тоғысында зерделеу» атты мақсатты-бағдарламалық жоба аясында жазылды.

ӘДЕБИЕТ

[1] Есаман Х.Тараз жәнеТүркі өркениетінің өнегесі // Егемен Қазақстан. – 2021. – 10 қазан.

[2] Зейнуллин Р.Б., Жаңабаева Д.М. Өркениеттер ағынындағы түркі әлемі // Адам әлемі. – 2022. – № 2 (92).

[3] Аббасов Н. Наследие древнетюркской цивилизации // «Түркі халықтарының рухани мұралары және Маңғыстау жыраулық дәстүрі»: халықар. ғыл.-тәжіриб. конф.материалдары. – Ақтау: Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, 2019. – 404 б.

[4] Қадашұлы Е. Түрік қағанаты // Орталық Қазақстан. – 2020. – 11 тамыз.

[5] Докашева Е.С. Великий Шелковый путь. Полная история. – М.: «Издательство АСТ», 2020. –165 с.

[6] Қазақстан тарихы. Энциклопедия. – Алматы: «Литера-М» ЖШС, 2020. – 824 бет.

REFERENCES

[1] Esaman X. Taraz jane Turki orkenietining onegesi [Taraz and the morality of Turkish civilization]. Egemen Qazaqstan, 2021, 10 qazar [in Kaz.].

[2] Zeinullin R.B., Jangabaeva D.M. Orkenietter agynyndagy alemi [Turkic world in the flow of civilizations]. Adam alemi, 2022, No. 2 (92) [in Kaz.].

[3] Abbasov N. Nasledie dreynetiurkskoi tsvilizatsii. In: Turki halyqtarynyng ruhani muralary jane Mangystau jyraulyq dasturi: halyq. gylymi-tajirib. konf. materialdary [Heritage of ancient Turkic civilization. In: “Spiritual heritage of the Turkic peoples and the tradition of Mangystau: Proceed. of the inter. sc. and pract.conf.]. Aktau: Sh.Esenovatyndagy Kaspii memlekettik texnologialar jane injiniring universiteti, 2019, p.404 [in Russ.].

[4] Qadashuly E. Turik qaganaty [Turkish Khaganate]. Ortalyq Qazaqstan. 2020, 11 tamyz [in Kaz.].

[5] Dokasheya E.S. Welikii shelkovyi put'. Polnaia istoria [The Great Silk Road. Full story]. M.:«Izdatelstvo АСТ», 2020, p.165 [in Russ.].

[6] Qazaqstan tarichy. Entsiklopedia [History of Kazakhstan. Encyclopedia]. Almaty, 2020, p. 824 [in Kaz.].

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ ПРОЦЕССЫ НА ПРОСТРАНСТВЕ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ: ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ, БУДУЩЕЕ

*Жанакова Н.Т.¹, Кенжалин К.К.²

*¹к.и.н., ассоц. профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана

Алматы, Казахстан

e-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

²доктор наук, доцент Евразийского национального
университета им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

e-mail: kenkk@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются современные актуальные проблемы регионального, международного и межэтнического значения уникального памятника мировой цивилизации и свидетеля истории человечества – Великого Шелкового пути среди государств Евразии с позиций актуальных проблем современности. Потому что Великий Шелковый как международный проект путь в течении нескольких столетий сыграл особую роль в развитии экономики и культуры многих государств и народов.

Цель статьи: помочь народам и государствам, проживающих вдоль этого пути, в понимании потребности модернизации взаимоотношений в области экономики и культуры, в использовании исторических возможностей взаимопонимания и обогащения цивилизации. В статье раскрыты историческое значение Великого Шелкового пути в развитии государств и народов, находившихся на пути его следования, причины быстрого роста и расцвета культуры городов Южного Казахстана, выявлено влияние пути на социально-экономическое положение Казахстана, показано формирование культурных, религиозных и международных отношений.

В связи с этим в настоящей статье анализируется роль Великого Шелкового пути в установлении связей между Востоком и Западом, вопросы распространения караванных маршрутов и религиозных идей, роль средневековых городов, возникших вдоль Шелкового пути, при этом особое внимание уделяется региональному и международному значению Великого Шелкового пути. Показано, что этот древний путь имеет огромное историческое, экономическое и культурное значение для современного Казахстана. Поэтому следует отметить, что начиная с прошлой эпохи сухопутные дороги превратились в трансконтинентальную сеть связей в торгово-культурной отраслях между востоком и западом, севером и югом Евразии. Методологической основой статьи стали новые источники. Новые материалы, использованные в процессе исследования и концептуальные выводы,

позволили раскрыть актуальность темы, определяемой как роль и значение Великого Шелкового пути в истории мировой торговли и международного взаимодействия стран и народов.

Ключевые слова: Великий Шелковый путь, мировая политика, цивилизация, культура, народ, государство, международные связи, Восток

**REGIONAL TRADE, ECONOMIC AND CULTURAL PROCESSES
IN THE SPACE OF THE GREAT SILK ROAD:
THE PAST, PRESENT, FUTURE**

*Zhanakova N.T.¹, Kenjalin K.K.²

*¹cand. of hist.sc., assistant professor. Kazakh Ablai Khan UIRandWL
Almaty, Kazakhstan

e-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

²PhD, associate professor L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan

e-mail: kenkk@mail.ru

Abstract. The article deals with current topical problems of regional, international and interethnic significance of the unique monument of world civilization and witness to the history of mankind - the Great Silk Road among the states of Eurasia from the standpoint of topical problems of our time. Because the Great Silk Road for several centuries has played a special role in the development of the economy and culture of many states and peoples.

The purpose of the article is to help the current peoples and states living along this path in understanding the need to modernize relations in the field of economy and culture, in using historical opportunities for mutual understanding and enrichment of civilization.

The article reveals the historical significance of the Great Silk Road in the development of states and peoples along its route, the reasons for the rapid growth and flourishing of the culture of the cities of Southern Kazakhstan, reveals the influence of the route on the socio-economic situation of Kazakhstan, and shows the formation of cultural, religious and international relations.

In this regard, this article analyzes the role of the Great Silk Road in establishing connections between East and West, the spread of caravan routes and religious ideas, the role of medieval cities that arose along the Silk Road, with special attention paid to the regional and international significance of the Great Silk Road

It is shown that this ancient route has enormous historical, economic and cultural significance for modern Kazakhstan. Therefore, it should be

noted that since the past era, land roads have turned into a transcontinental network of connections in trade and cultural sectors between east and west, north and south of Eurasia. New sources became the methodological basis of the article. New materials used in the research process and conceptual conclusions made it possible to reveal the relevance of the topic, defined as the role and significance of the Great Silk Road in the history of world trade and international interaction of countries and peoples.

Key words: The Great Silk Road, world politics, civilization, culture, people, state, international relations, East

Статья поступила 02.07.2023

УДК 327; 339.9

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.011>

МРНТИ 11.25.67

ПОЛИТИКА КИТАЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Байзакова К.И.¹, Оракбаева У.М.², *Усен М.А.³

¹д.и.н., профессор Казахского национального университета им.
аль-Фараби, Алматы, Казахстан
e-mail: kbaizakova@mail.ru

²PhD докторант Евразийского национального университета им.
Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан
e-mail: ulbolsyn.malikovna@gmail.com

^{*3}PhD докторант Казахского национального университета
им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан
e-mail: meruert.ussen@gmail.com

Аннотация. Исследовательский интерес представляет одно из важных направлений китайско-центральноазиатских отношений, которое стало актуальным в последние несколько лет ввиду участия стран Центральной Азии в китайском геэкономическом проекте «Один пояс, один путь» или «Инициатива пояса и пути». Центральная Азия всегда была важным регионом для Китая ввиду своего стратегического положения, природных ресурсов и геополитического значения. Благодаря китайской инициативе «Пояса и пути», а также финансовой помощи КНР странам региона, Центральная Азия вновь оказалась в эпицентре международной активности. В качестве методов исследования были выбраны контент-анализ и системный метод для выявления связи между политическими событиями и выстраиванием китайско-центральноазиатского сотрудничества. В

данной статье будет рассмотрено многогранное влияние фактора Китая на Центральную Азию; описаны растущие политические и экономические отношения Китая с регионом; проведен анализ мнений общественности и экспертов о выгодах и рисках китайского присутствия в регионе. Рассмотрены основные этапы 30-летних дипломатических отношений между Китаем и центральноазиатскими странами, которые характеризуются устойчивым партнерством, конструктивным политическим диалогом, обширным сотрудничеством в экономических и гуманитарных сферах. Страны Центральной Азии одновременно стремятся к растущему китайскому присутствию, хотя воспользоваться его экономическим динамизмом и геостратегическим влиянием, но также опасаются его потенциального демографического и культурного влияния. Таким образом, данное исследование позволит адекватно осветить политику Китая в Центральной Азии на фоне геополитической турбулентности в современных региональных исследованиях и проанализировать ее важные последствия для региона.

Данное исследование финансируется Комитетом по науке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № BR18574168).

Ключевые слова: Китай, Казахстан, Центральная Азия, инициатива «Один Пояс- Один Путь», торгово-экономическое сотрудничество, энергетическое сотрудничество, экономический динамизм, безопасность

Основные положения

Отношения между Китаем и странами Центральной Азии на сегодняшний день определяются географическими, политическими, экономическими факторами, а также вопросами безопасности. Китай и Центральная Азия являются соседями с общими экономическими интересами и интересами в области безопасности. Они смотрят друга на друга как партнеры по сотрудничеству, которым доверяют. Геополитические стратегии Китая и стран Центральной Азии в определенной степени совпадают. Например, у них одинаковая ориентация во внешних отношениях и общие взгляды на многие международные проблемы.

Введение

С экономической точки зрения Китай и страны Центральной Азии имеют взаимодополняющие преимущества, которые открывают возможности для широкого сотрудничества. Для Китая важны энергоресурсы, металлы, изделия из кожи и другие товары, а

также сырье и рынки Центральной Азии. В то же время китайская промышленная, потребительская и сельскохозяйственная продукция и рынки представляют большую привлекательность для стран Центральной Азии.

С точки зрения безопасности Китай и страны Центральной Азии имеют общие интересы. Действия религиозных экстремистов, этнических сепаратистов и угрозы транснациональной преступности, терроризма и региональных конфликтов вызывают взаимную озабоченность. Поддержание стабильности в Центральной Азии и западных приграничных районах Китая выгодно всем.

Усиление участия Китая в регионе открывает благоприятные условия и новые возможности для развития китайско-центральноазиатских отношений. Тем не менее, есть много проблемных моментов между Китаем и странами Центральной Азии, которые еще не были достаточно изучены либо мнения экспертов противоречат друг другу. Во многом это связано с тем, что усиленное внимание отечественных экспертов было приковано в последние десятилетия к отношениям Центральной Азии с Западом и Россией.

Основное расхождение во взглядах касается экономических вопросов, таких как двусторонняя торговля и водопользование. Кроме того, существуют разные мнения по поводу некоторых аспектов внутренних и внешних политик. Присутствие Китая воспринимается гражданским обществом с разной степенью принятия, терпимости или недоверия, однако его участие приветствуется политическими представителями региона за возможности, которые он создает для сдерживания экономического кризиса и улучшения позиций местных органов власти на переговорах с Россией, а также с западными государствами. Таким образом, данная статья ставит перед собой цель осветить политику Китая в Центральной Азии на фоне геополитической турбулентности в современных региональных исследованиях и проанализировать ее важные последствия для региона.

Описание материалов и методов

Статья основана на теории неоклассического реализма, согласно которой внешнеполитическая стратегия Китая определяется в сочетании факторов внутривнутриполитического и внешнеполитического характера, с решающей ролью внутривнутриполитических факторов. Это позволило выявить концепцию внешней политики Китая в отношении Центральной Азии, которая определяется географическими, политическими, экономическими факторами и факторами безопасности.

В данной статье была использована исследовательская стратегия, которая определяется выбранными методами исследования. Так, в работе был использован контент-анализ, направленный на обработку и анализ статистических данных. Вместе с тем, в работе был использован системный метод, который позволил исследовать закономерности и взаимосвязи экономических процессов и политических факторов в контексте социально-экономического развития стран Центральноазиатского региона.

Результаты

В академическом контексте существует общее мнение о важности Центральноазиатского региона для растущей мощи Китая. Большинство экспертов подчеркивают высокий потенциал регионального сотрудничества, и в тоже время они сходятся во мнении, что на сегодняшний день были достигнуты значительные успехи. 30-летие установления дипломатических отношений между Китаем и центральноазиатскими странами характеризуется устойчивым партнерством, конструктивным политическим диалогом, обширным сотрудничеством в экономических и гуманитарных сферах, а в истории их взаимоотношений можно выделить три этапа.

Первый этап охватывает 1990-е годы, когда Поднебесная установила дипломатические отношения со всеми странами Центральной Азии после обретения ими независимости. В этот период во внешней политике Китая центральноазиатское направление не имело особого значения и осуществлялась “стратегия выжидания”. Китай преимущественно сосредоточился на развитии дипломатических контактов, разрешении погранично-территориальных споров с Россией, снижении уровня военного присутствия в приграничных районах и на проблемах безопасности в целом.

Ряд экспертов утверждают, что стратегия Китая в отношении Центральной Азии «может быть отражением более широкой стратегии Китая по отношению к внешнему миру, которая предполагает приток большого количества природных ресурсов и большой объем торговли» [1]. Как указано в «Белой книге о мирном развитии Китая» 2011 года, главная цель китайской дипломатии заключается в создании мирной и стабильной международной среды для своего развития [2]. В то же время, Китай стремится стабилизировать ситуацию в центральноазиатских республиках, которые важны для безопасности всего региона, включая округ Синьцзян, граничащий с ЦА.

В ходе второго этапа (2003–2012 гг.) была сформирована Шанхайская организация сотрудничества, которая действует в качестве

инструмента по реализации политики Китая в регионе, а также играет весомую роль в процессе формирования сотрудничества в различных областях. Этот период характеризуется целенаправленным экономическим проникновением Китая в регион, который благодаря своим сырьевым ресурсам и емкости рынка все больше рассматривался Пекином в контексте программы ускоренного развития центральных и западных районов страны, в первую очередь Синьцзян-Уйгурского автономного района (СУАР). Китай сделал выбор в пользу кардинального укрепления своих позиций в экономике стран региона за счет интенсификации проектно-инвестиционной деятельности и кредитования наиболее значимых экономических проектов [3].

Обсуждение. В рамках третьего этапа (с 2013 г. – по настоящее время) после запуска инициативы «Один пояс, один путь», страны Центральной Азии приняли активное участие в ее продвижении и развитии [4]. В ходе проводимой политики было укреплено экономическое и торговое сотрудничество между Китаем и странами региона, а также были получены заметные достижения в рамках гуманитарного обмена. Согласно статистическим данным, на июнь 2022 года по газопроводу Китай-Центральная Азия (самому длинному газопроводу в мире) было поставлено в Китай более 400 млрд куб. м газа; созданы Международный центр приграничного сотрудничества «Хоргос» и База китайско-казахстанского логистического сотрудничества в портовом городе Ляньюньган (провинция Цзянсу, Восточный Китай), которые открыли для стран ЦА выход к Тихому океану; автомагистраль Китай-Кыргызстан-Узбекистан, которая была запущена в 2018 г., способствует постоянной связи между странами.

Важно отметить, что *экономическое вовлечение* Китая в страны Центральной Азии с каждым годом приобретает все более системный и комплексный характер. Относительно экономики Китай и страны Центральной Азии имеют взаимодополняющие преимущества, которые открывают возможности для широкого сотрудничества. Китай и пять стран Центральной Азии в двустороннем порядке подписали соглашения об экономическом и торговом сотрудничестве, защите инвестиций, банковском сотрудничестве, дорожном движении и других областях сотрудничества. Стороны также организовали совместные двусторонние комитеты по экономическому и торговому и научно-техническому сотрудничеству между правительствами. Правительство Китая предоставляло странам Центральной Азии кредиты на льготных условиях, а также безвозмездную экономическую помощь. Кроме того, существуют сотни совместных предприятий с участием Китая в

Центральной Азии.

Для Китая важны энергоресурсы, металлы, изделия из кожи и другие товары, а также сырье и рынки Центральной Азии. В то же время китайская промышленная, потребительская и сельскохозяйственная продукция и рынки представляют большую привлекательность для стран Центральной Азии. Свою экономическую политику Китай проводит по трем основным направлениям. Одно из них – внешняя торговля, которая является одним из наиболее интенсивно развивающихся направлений сотрудничества. Китай является крупнейшим торговым партнером большинства стран Центральной Азии [5]. Торговый оборот пяти стран Центральной Азии и Китая в 2022 году увеличился на 45,4% в годовом исчислении. Экспорт из Китая в страны «Пояса и пути» за 2022 год составил \$1,17 трлн., импорт в КНР – \$882,6 млрд. [6]

В качестве возможности влияния на экономическую политику стран Центральной Азии стоит упомянуть об инвестиционной деятельности Китая. Прежде всего, это касается нефтегазового сектора и горнодобывающей промышленности. Наряду с интересом к энергетике КНР также уделяет внимание таким сферам, как телекоммуникационная и транспортная инфраструктура. При реализации своих проектов в регионе Пекин использует широкий спектр инструментов, каналов и схем финансирования. Преобладающая часть средств выделяется на основе двусторонних соглашений (прямые инвестиции, кредиты, льготные кредиты, гранты), а другие финансовые ресурсы выделяются через международные финансовые учреждения и организации (АБР, ШОС, АБИИ).

Надо отметить, что если Казахстан и Узбекистан, как и раньше, получают от Китая внушительные инвестиции, то в Кыргызстан и Таджикистан в последнее время инвестиции заметно сократились. В первую очередь это связано с социально-экономическими проблемами в данных странах. В дополнении к этому, поступление инвестиций с Китая затрудняется недоверием общества по отношению к китайскому бизнесу. Это связано с обеспокоенностью правительств по поводу долговых обязательств, с протестами, которые заканчиваются сворачиванием проектов. Также затрудняют реализацию крупных проектов и небольшие размеры кыргызского и таджикского рынка и неблагоприятные условия для ведения бизнеса.

Еще одним приоритетным направлением для Китая всегда была энергетическая безопасность. В этом плане, Казахстан и Туркменистан, богатые энергетическими ресурсами, имеют большое значение. Китай вкладывает крупные инвестиции в энергетический сектор, который

включает в себя полезные ископаемые, нефть, газ, разведка и поиск нефтяных месторождений, трубопроводы, дороги, маршруты и т.д. Пекин всегда стремился к диверсификации своих источников ресурсов, в связи с чем быстрыми темпами растет значение Центральной Азии в качестве одного из запасов сырья. Что касается импорта нефти в Китай, то возможности Центральной Азии несколько ограничены по сравнению с Ближним Востоком.

В свою очередь, *политическое взаимодействие* Китая с Центральной Азией направлено на расширение его влияния в регионе и основано на принципе невмешательства во внутренние дела других стран. В политическом плане Китай и народы Центральной Азии имеют давние связи. На сегодняшний день Китай и Центральная Азия придерживаются схожих взглядов на многие национальные и международные проблемы, между этими народами сложились выгодные политические отношения. Китай принял решение расширить рамки и масштабы Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), взять курс на укрепление своей ведущей роли в регионе за счёт активизации дипломатического взаимодействия и усиления присутствия сил безопасности. Осенью 2022 года Си Цзиньпин совершил свою первую зарубежную поездку после COVID-19 в Казахстан, а затем в Узбекистан на ежегодный саммит ШОС. Таким образом, можно отметить, что Китай стремится создать больше форматов взаимодействия с региональными правительствами, не включающих Россию. Китайские чиновники также проводят виртуальные встречи на высшем уровне с руководством Центральной Азии — встреча в мае 2023 г. стала первой личной встречей лидеров региона и Си Цзиньпина.

Переход руководства Китая от двустороннего формата отношений к многостороннему («5+1») говорит о весьма серьезных намерениях, его заинтересованности в формировании более емкого регионального рынка и выгодных для китайского бизнеса «правил игры», стабильность политических режимов в регионе. Эти действия Пекина могут мотивировать страны региона к экономической интеграции, координации действий и разработки комплексных, согласованных программ развития региона в целом. Однако нельзя забывать такие риски, как, например, отсутствие налаженных механизмов взаимодействия с обеих сторон, за исключением Азиатского Банка Инфраструктурных Инвестиций (АБИИ) и Фонда Шелкового Пути; конфликт интересов в реализации китайских проектов, «раздел» инвестиционных портфелей, предоставляемых Китаем, которые могут завести ряд стран ЦА в долговые обязательства перед Пекином.

В китайском городе Сиань в мае 2023 года состоялся первый

в истории саммит с участием Китая и стран Центральной Азии. По приглашению правительства Китая в нем приняли участие главы Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана. Двухдневный саммит в Сиане – первый крупный дипломатический форум, который КНР принимает у себя в этом году, и первая личная встреча глав шести государств-участников за 31 год с момента установления Китаем дипломатических отношений со странами Центральной Азии. Город Сиань выбран совсем не случайно. Именно с этого места начинался Великий Шелковый путь, именно оттуда из Китая на Запад вывозились хлопок, лакированные изделия, железная утварь и т.д. Великий Шелковый путь проходил по территории Центральной Азии, можно вспомнить Самарканд и Коканд. Сейчас Сиань имеет очень весомое значение в рамках проекта «Один пояс - Один путь», обеспечивает стабильность логистики и поставок в рамках данного пути.

Для всех глав центральноазиатских стран, принявших участие в саммите, он был совмещен еще с государственными визитами в Китай. Первым в Китай прибыл президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев. По итогам переговоров лидеры двух стран подписали более 20 соглашений. Больше всего эксперты обращали внимание на то соглашение, в котором был подписан безвизовый режим между КНР и Казахстаном. Представители казахстанских компаний получили возможность без проблем приезжать к своим коллегам в Китай, обговаривать и заключать сделки. Также это активное развитие туристических маршрутов, не только из Китая в Казахстан, но еще и из Казахстана в Китай. Ввиду того, что Китай не столь активен в реализации безвизовых форматов, данное решение сразу обратило на себя внимание иностранных наблюдателей и экспертов, особенно российских.

На саммите Си Цзиньпин высказался в адрес лидеров западных стран, которых он считает сдерживающими экономическое и политическое развитие Пекина. Китай стремится укрепить торговые связи с центральноазиатским регионом и обещает построить современные автомагистрали, железнодорожные линии и ускорить строительство трубопроводов для поставок газа. Пекин также намерен разработать планы сотрудничества со странами Центральной Азии, направить средства на сокращение бедности с помощью науки и технологий.

В экономическом плане Китай является самым динамичным торговым партнером почти для всех стран Центральной Азии. Другим таким партнером является Россия, которая сейчас все больше изолируется от мира после начала военных действий на

территории Украины. Москве сейчас не хватает целого ряда товаров для удовлетворения собственных потребностей, которые Центральная Азия раньше импортировала из России. В этой обстановке Центральной Азии приходится искать замену российскому импорту, для которого Китай является первой альтернативой.

Результатом майского саммита Китай-Центральная Азия стал «грандиозный план развития Центральной Азии». Китай пообещал выделить 3,7 миллиарда долларов в виде новых кредитов и грантов пяти странам Центральной Азии. Стороны подписали Сианьскую декларацию саммита Китай-Центральная Азия, согласившись содействовать строительству транспортного коридора и взаимовыгодному партнерству в области энергетического развития, среди прочих инициатив [7]. Китай и страны Центральной Азии договорились проводить саммит каждые два года, а следующий саммит в 2025 году провести в Казахстане.

Вопросы *безопасности* являются важными темами на встречах лидеров КНР и государств Центральной Азии как в двустороннем, так и в многостороннем формате. Действия этнических сепаратистов, религиозных экстремистов и угроза транснациональной преступности, терроризма и региональных конфликтов вызывают взаимную озабоченность [8]. Начиная с 2000 г., особенно после терактов 11 сентября 2001 г., вопросы безопасности КНР расширились с «сепаратизма» на «терроризм» и «религиозный экстремизм». Китайские официальные лица начали прямо просить государства Центральной Азии не поддерживать Восточно-Туркестанское движение, которое поддерживает независимость Синьцзяна.

В то же время китайские исследователи центральноазиатской политики начали обсуждать события глобального масштаба, такие как подъем Исламского государства и других международных террористических группировок, особенно в северном Афганистане, а также влияние этих групп на роль ислама в центральноазиатской политике [9]. Некоторые китайские ученые опасаются, что неуверенность в Центральной Азии по поводу Афганистана приведет к большей зависимости от Российской Федерации и что идеологическое влияние талибов на Центральную Азию будет способствовать росту ислама в обществе и политике, что также окажет влияние на Синьцзян в долгосрочной перспективе [10]. Репрессивные меры под руководством КНР в отношении региональных операций возглавляемого уйгурами «сепаратизма» расширились по мере того, как кибербезопасность и информационная безопасность были введены в дискурс безопасности в 2010-х годах для борьбы с нефилтрованными религиозными сообщениями в Интернете.

В отличие от России, которая рассматривает центральноазиатский регион как продолжение своих территорий, Китай не готов к таким обязательствам. Пекин продвигает культурные и образовательные обмены со странами Центральной Азии с целью продвижения своей «мягкой силы» в регионе. Тем не менее, у Китая есть ограничения в его политике, главное из которых – размытость идеологической составляющей «мягкой силы». В то время как идея либеральных ценностей, демократии и прав человека, продвигаемая западными странами, является универсальной, китайские ценности еще не приобрели упорядоченной формы и содержания» [11]. Однако Китай имеет преимущество перед западными странами и США в Центральной Азии в силу географии, привлекательности своего рынка и статуса торгового партнера №1 в регионе.

Стабильно развивающиеся связи Китая и Казахстана вносят изменения в динамику влияния в Центральной Азии. Будучи стратегическим партнером и ключевой страной в инициативе китайского правительства «Пояс - Путь», Казахстан представляет собой особый интерес для Китая в таких ключевых областях, как энергетика, стратегические связи, торговля и инвестиции, безопасность, культурные и образовательные обмены [12]. В настоящее время двустороннее сотрудничество между странами развивается в рамках сопряжения китайской идеи формирования Экономического пояса на Шелковом пути (ЭПШП) и казахстанской национальной программы «Нурлы жол». Вдоль «Пояса и пути» формируется новая инфраструктура сотрудничества, строятся новые маршруты, а объем торговли между участниками превысил 8 трлн. долларов [13].

Согласно статистическим данным, двусторонний товарооборот между Казахстаном и Китаем в 2022 году достиг 24 миллиардов долларов. Экспорт Казахстана в Китай вырос более чем на треть, превысив 13 миллиардов долларов. Импорт увеличился на 33,5% до 11 миллиардов долларов [14]. Казахстан экспортирует в Китай нефть, медь и медные катоды, медные руды и концентраты, природный газ, ферросплавы, уран и подсолнечное масло. Китайский импорт в Казахстан включает смартфоны, компьютеры, электрические генераторные установки, изделия из черных металлов, шины, запчасти и аксессуары для легковых и грузовых автомобилей, дорожное и строительное оборудование, автомобили.

Таким образом, Китай импортирует значительную часть своих энергетических потребностей из Казахстана, что делает его важным партнером в обеспечении энергетической безопасности Китая. Нефтяные месторождения Казахстана рассматриваются китайскими

чиновниками как стратегический уравниватель, который надеется уменьшить зависимость Пекина от морского импорта энергоносителей через Малаккский пролив. Помимо нефти и газа Казахстан экспортирует в Китай медь, железные и медные руды, ферросплавы, уран, цинк, пшеницу и растительные масла, закупая там электронику, электрооборудование, трубы, транспортные средства, строительную технику, одежду и проч.

Также важно, что Казахстан является для Китая ключевым логистическим узлом. Через него в Китай поступает газ из Туркмении и Узбекистана. Ключевыми проектами, повышающими транзитно-транспортный потенциал двух стран, являются автомобильная магистраль «Западная Европа - Западный Китай», железнодорожная ветка «Жезказган-Бейнеу», казахстанский логистический терминал в китайском порту Ляньюньган (прямое сообщение по железной дороге между Европой и Азиатско-Тихоокеанским регионом через Россию и Центральную Азию).

Еще одним из ключевых направлений двустороннего сотрудничества Китая и Казахстана является сфера безопасности, особенно в области борьбы с терроризмом и пограничного контроля. Китай рассматривает Казахстан как ключевого партнера в поддержании региональной стабильности и борьбе с экстремизмом. Страны Запада ужесточают критику Китая из-за положения мусульманского населения Синьцзян-Уйгурского автономного района. Для Пекина критически важно, чтобы Казахстан, политика которого часто формируется с учетом обстановки на Западе, поддерживал Китай в данном вопросе.

Важным моментом в дальнейшем становлении двусторонних отношений считается трехдневный государственный визит Президента Казахстана Касым-Жомарт Токаева в Сиань в Китае, в ходе которого 18-19 мая 2023 г. он принял участие в знаковом Саммите Китай-Центральная Азия. В рамках визита с китайскими предприятиями подписано 47 деловых и инвестиционных документов на общую сумму 22 миллиарда долларов [15]. Это включает в себя соглашение об основных условиях между китайской Sinopac и казахстанской нефтегазовой компанией «КазМунайГаз» об инвестировании в завод по производству полиэтилена в Атырауской области Казахстана. Президент Токаев также принял участие в открытии казахстанского логистического центра в сухом порту Сиань. Другими ключевыми итогами государственного визита являются подписание 22 документов между делегациями двух стран, в том числе по развитию Транскаспийского международного транспортного маршрута, открытие Национального павильона Казахстана на электронной

площадке JD.com, взаимная виза- соглашение о бесплатном проезде в целях туризма, лечения, транзита и бизнеса, а также открытие Генерального консульства Казахстана в Сиане.

Заключение

Целесообразно отметить, что политика Пекина в Центральной Азии имеет важные последствия для центральноазиатских стран. С одной стороны, экономическое взаимодействие Китая с регионом принесло значительные выгоды. Инвестиции Китая помогли развить инфраструктуру региона и природные ресурсы, что, как следствие привело к некому экономическому росту находящихся здесь республик. С другой стороны, растущее влияние Китая в регионе вызывает обеспокоенность, поскольку некоторые рассматривают политику Поднебесной как попытку расширения своего геополитического влияния. В частности, это касается китайских инвестиционных проектов, которые не предоставляют достаточную занятость местной рабочей силе. Стоит отметить и о важных экологических последствиях для региона. Инвестиции Пекина в строительство инфраструктурных проектов в регионе могут оказать воздействие на окружающую среду. Строительство автомагистралей, железных дорог и портов может привести к вырубке лесов, разрушению среды обитания и загрязнению. Также активное сотрудничество Китая с регионом вызывает беспокойство по поводу потенциальной конкуренции между центральноазиатскими странами за китайские инвестиции и поддержку.

В свою очередь, Китай обеспокоен вероятностью сепаратистских движений в Синьцзянском регионе на границе с Центральной Азией. Существуют опасения относительно возможных террористических и экстремистских действий в регионе, а также возможности распространения этих угроз на Китай. В этой связи, ситуация в Афганистане с его террористическими группами и наркоторговцами представляет собой угрозу не только для стран Центральной Азии, а также вызывает обеспокоенность в региональной безопасности и прохождения маршрутов Экономического Шелкового пути.

Как итог можно отметить, что если ранее центральноазиатское направление во внешней политике Китая было продиктовано геополитическими устремлениями: желанием получить доступ к запасам нефти и газа Каспия, а также с проблемой поддержки уйгурских сепаратистов в Синьцзяне, то в последние годы к указанным причинам добавились интересы Пекина, порожденные наличием инициативы «Пояса и Пути» и участием в ней стран Центральной Азии. Об этом

свидетельствуют масштабные инвестиции и кредитование стран региона, экономическое сотрудничество и торговля; сотрудничество в сфере безопасности (в рамках ШОС); реализация китайской «мягкой силы» в регионе через функционирование Институтов Конфуция и предоставления грантов для обучения в Китае и т. д. Даже глобальная пандемия COVID-19 не помешала Пекину в дальнейшей активизации своей внешней политики. Военные действия Москвы в Украине вызвали геополитические и экономические потрясения и привели к росту роли Китая в Центральной Азии. Это стало возможным благодаря дипломатическим встречам на высшем уровне и новым инициативам, которые совершили разворот в политике правительств стран региона, пытающихся балансировать между Китаем, Россией и Западом.

В свою очередь, политика Китая в Центральной Азии имеет важные последствия для региона. Растущее экономическое и политическое участие Китая в регионе принесло значительные выгоды странам Центральной Азии. Однако активная политика Китая в регионе также вызывает обеспокоенность по поводу его намерений и возможности того, что регион станет разменной фигурой в глобальной силовой игре Китая. Здесь нельзя не учитывать всемирно признанную экономическую мощь и численность коренного населения Поднебесной.

Странам Центральной Азии необходимо будет тщательно взвешивать потенциальные риски и выгоды политики Китая в регионе и работать над обеспечением защиты своих стратегических интересов. В этом случае для данных стран важна слаженная совместная политика в области экономики, безопасности территории, культуры и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Kucera J. Central Asia: What is China's Policy Driver? <https://eurasianet.org/central-asia-what-is-chinas-policy-driver>.

[2] Government of the People's Republic of China. White Paper on China's Peaceful Development, 2011. http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm.

[3] Laruelle M., Peyrouse S., Nourzhanov K. The New Central Asia: Geopolitics and the Birth of Nations. - Tauris, 2018.

[4] Clarke M. China's Belt and Road Initiative and its impact in Central Asia // Central Asian Survey. – 2019. - № 38(2). – P.161-178.

[5] Pantucci R., Petersen A. Sinostan: China's Inadvertent Empire, 2022. <https://www.amazon.com/Sinostan-Chinas-Inadvertent-Raffaello-Pantucci/dp/0198857969>.

[6] Товарооборот Центральной Азии и Китая в 2022 году вырос на 45,4%. <https://kapital.kz/world/112096/tovarooborot-tsentral-noy-azii->

i-kitaya-v-2022-godu-vyros-na-45-4.html.

[7] Саммит наметил курс на сотрудничество. <https://www.kp.kz/daily/27510/4771521/>.

[8] Gladney D. China's 'Uyghur Problem' and the Shanghai Cooperation Organization. Paper prepared for the U.S.-China Economic & Security Review Commission Hearings. August 3, 2006. https://www.uscc.gov/sites/default/files/06_08_3_4_gladney_dru_statement.pdf.

[9] Su Chang. An Analysis of the Influencing Factors of Social Stability in Central Asian Countries // Russia, Eastern Europe and Central Asia Studies. – 2019. – No. 3.

[10] Why did the Afghan Taliban 'come back' // Dazhong Daily. - August 18, 2021.

[11] Бабаян Д.К. Политика Китая в Центральной Азии, на Кавказе и в Северном Прикаспии в конце XX – начале XXI в. / Институт востоковедения РАН. – Москва, 2013. – 328 с.

[12] Sahni V. Ed. China's Belt and Road Initiative and its impact on India's Neighbourhood. - Pentagon Press, 2018.

[13] General Administration of Customs of the People's Republic of China. Customs statistics. <http://stats.customs.gov.cn/indexEn>.

[14] Tokayev Talks Kazakhstan-China Strategic Partnership, Upcoming Summit in Exclusive Interview // The Astana Times. 2023. - 14 May.

[15] Глава государства принял участие в казахско-китайском инвестиционном круглом столе. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-kazahsko-kitayskom-investicionnom-kruglom-stole-1841221>.

REFERENCES

[1] Kucera J. Central Asia: What is China's Policy Driver? <https://eurasianet.org/central-asia-what-is-chinas-policy-driver>.

[2] Government of the People's Republic of China. White Paper on China's Peaceful Development, 2011. http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm..

[3] Laruelle M., Peyrouse S., Nourzhanov K. The New Central Asia: Geopolitics and the Birth of Nations. - Tauris, 2018.

[4] Clarke M. China's Belt and Road Initiative and its impact in Central Asia // Central Asian Survey. – 2019. - № 38(2). – P.161-178.

[5] Pantucci R., Petersen A. Sinostan: China's Inadvertent Empire, 2022. <https://www.amazon.com/Sinostan-Chinas-Inadvertent-Raffaello-Pantucci/dp/0198857969>.

[6] Tovarooborot Tsentral'noi Azii i Kitaya v 2022 godu vyros na 45,4% [Trade turnover between Central Asia and China increased by 45.4% in 2022]. [in Russ].

[7] Sammit nametil kurs na sotrudnichestvo [The summit charted a course for cooperation]. <https://www.kp.kz/daily/27510/4771521/> [in Russ].

[8] Gladney D. China's 'Uyghur Problem' and the Shanghai Cooperation Organization. Paper prepared for the U.S.-China Economic & Security Review Commission Hearings. August 3, 2006. https://www.uscc.gov/sites/default/files/06_08_3_4_gladney_dru_statement.pdf.

[9] Su Chang. An Analysis of the Influencing Factors of Social Stability in Central Asian Countries // Russia, Eastern Europe and Central Asia Studies. – 2019. – No. 3.

[10] Why did the Afghan Taliban 'come back' // Dazhong Daily. - August 18, 2021.

[11] Babayan D.K. Politika Kitaya v Tsentral'noi Azii, na Kavkaze i v Severnom Prikaspii v kontse XX – nachale XXI v. [China's policy in Central Asia, the Caucasus and the Northern Caspian region at the end of the 20th – beginning of the 21st century] / Institut vostokovedeniya RAN. Moskva, 2013, 328 p. [in Russ].

[12] Sahni V. Ed. China's Belt and Road Initiative and its impact on India's Neighbourhood. - Pentagon Press, 2018.

[13] General Administration of Customs of the People's Republic of China. Customs statistics. <http://stats.customs.gov.cn/indexEn>.

[14] Tokayev Talks Kazakhstan-China Strategic Partnership, Upcoming Summit in Exclusive Interview // The Astana Times. 2023. - 14 May.

[15] Glava gosudarstva prinyal uchastie v kazakhsko-kitaiskom investitsionnom kruglom stole [The head of state took part in the Kazakh-Chinese investment round table]. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-kazahsko-kitayskom-investicionnom-kruglom-stole-1841221> [in Russ].

ҚЫТАЙДЫҢ ОРТА АЗИЯДАҒЫ САЯСАТЫ

Байзақова Қ.И.¹, Орақбаева У.М.², *Үсен М.Ә.³

¹Тарих ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы

Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: kbaizakova@mail.ru

²PhD докторанты, Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті,

Астана, Қазақстан

e-mail: ulbolsyn.malikovna@gmail.com

³PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,

Алматы, Қазақстан

e-mail: meruert.ussen@gmail.com

Андатпа. Соңғы бірнеше жылда Орталық Азия елдерінің қытайлық «Бір белдеу, бір жол» немесе «Белдеу және жол бастамасы» геоэкономикалық жобасына қатысуына байланысты өзекті болған

Қытай-Орталық Азия қатынастарының маңызды бағыттарының бірі зерттеу қызығушылығын тудырады. Орталық Азия өзінің стратегиялық жағдайына, табиғи ресурстарына және геосаяси маңыздылығына байланысты Қытай үшін әрқашан маңызды аймақ болды. Қытайдың «Белдеу және жол» бастамасының, сондай-ақ ҚХР-ның өңір елдеріне қаржылай көмегінің арқасында Орталық Азия тағы да халықаралық белсенділіктің эпицентріне айналды. Зерттеу әдістері ретінде саяси оқиғалар мен Қытай-Орталық Азия ынтымақтастығын құру арасындағы байланысты анықтау үшін мазмұнды талдау және жүйелік әдіс таңдалды. Бұл мақалада Қытай факторының Орталық Азияға жан-жақты әсері қарастырылады; Қытайдың аймақпен өсіп келе жатқан саяси және экономикалық қатынастары сипатталған; Қытайдың аймақта болуының пайдасы мен қаупі туралы жұртшылық пен сарапшылардың пікірлеріне талдау жасалады. Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы тұрақты әріптестік, сындарлы саяси диалог, экономикалық және гуманитарлық салалардағы ауқымды ынтымақтастықпен сипатталатын 30 жылдық дипломатиялық қатынастардың негізгі кезеңдері қарастырылды. Орталық Азия елдері бір мезгілде қытайлықтардың өсіп келе жатқан қатысуына ұмтылуда, оның экономикалық динамизмі мен геостратегиялық ықпалын пайдаланғысы келеді, сонымен бірге оның әлеуетті демографиялық және мәдени ықпалынан қорқады. Осылайша, бұл зерттеу Қазіргі аймақтық зерттеулердегі геосаяси турбуленттілік аясында Қытайдың Орталық Азиядағы саясатын барабар жарықтандыруға және оның аймақ үшін маңызды салдарын талдауға мүмкіндік береді.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (грант № BR18574168).

Тірек сөздер: Қытай, Қазақстан, Орталық Азия, «Бір белдеу бір жол» бастамасы, сауда-экономикалық ынтымақтастық, энергетикалық ынтымақтастық, экономикалық динамизм, қауіпсіздік

CHINA'S POLICY IN CENTRAL ASIA

Baizakova K.I.¹, Orakbayeva U.M.², *Ussen M.A.³

¹doctor of history, professor Al Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan e-mail: kbaizakova@mail.ru

²PhD student L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan

e-mail: ulbolsyn.malikovna@gmail.com

*³PhD student Al Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
e-mail: meruert.usсен@gmail.com

Abstract. Sino-Central Asian relations is of research interest and one of the important areas that has become relevant in the past few years due to the participation of Central Asian countries in the Chinese geo-economic project “One Belt, One Road” or “Belt and Road Initiative”. Central Asia has always been an important region for China due to its strategic location, natural resources and geopolitical importance. Thanks to the Chinese Belt and Road Initiative, as well as financial assistance from the PRC to the countries of the region, Central Asia has again found itself at the epicenter of international activity. Content analysis and a systematic method were chosen as research methods to identify the connection between political events and building Chinese-Central Asian cooperation. This article will consider the multifaceted influence of the Chinese factor on Central Asia; the growing political and economic relations of China with the region are described; an analysis is made of the opinions of the public and experts on the benefits and risks of the Chinese presence in the region. The main stages of the 30-year diplomatic relations between China and the Central Asian countries, which are characterized by a stable partnership, constructive political dialogue, extensive cooperation in economic and humanitarian spheres, are reviewed. The countries of Central Asia are simultaneously seeking a growing Chinese presence to take advantage of its economic dynamism and geostrategic influence, but also wary of its potential demographic and cultural influence. Thus, this study will adequately highlight China's policy in Central Asia against the backdrop of geopolitical turbulence in modern regional studies and analyze its important implications for the region.

This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. BR18574168).

Keywords: China, Kazakhstan, Central Asia, One Belt One Road Initiative, trade and economic cooperation, energy cooperation, economical dynamism, security

Статья поступила 15.09.2023

УДК 327/32019.52

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.012>

МРНТИ 03.20+03.23:(11.25.67+ 81.93.25)

ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ОБРАЗА КАЗАХСТАНСКО-РОССИЙСКОЙ ГРАНИЦЫ

*Мармونتова Т.В.¹, Рассказов С.В.², Кушалиев Е.Т.³

*¹кандидат исторических наук, ассоциированный профессор

Высшей школы социально-гуманитарных наук
Международного университета Астана, Казахстан

e-mail: marmontova@mail.ru,

²кандидат географических наук, независимый исследователь

Российская Федерация

e-mail: sergei.rasskasov@gmail.com

³аналитик Казахстанского института общественного развития,

Алматы, Казахстан

e-mail: e.kushaliev@kipd.kz

Аннотация. Статья рассматривает особенности восприятия феномена казахстанско-российской границы через призму общественного мнения. Ситуация современных международных отношений требует внимательно работать с вопросами осмысления исторического опыта, который Казахстан и Россия имеют в зоне пограничья. С учетом высокой чувствительности вопроса особую актуальность приобретают исследования на основе «evidence based approach» требующей работы с данными, полученными в результате качественных и количественных исследований.

Результаты исследования содержат обобщающие результаты социологического опроса проведенного рабочей группой проекта BR10965282 «Казахстанско-российская граница: исторический контекст и новая политическая реальность». В опросе приняли участие жители приграничных территорий в количестве 2000 респондентов (от 18 лет и старше), проживающие в Западно-Казахстанской, Актюбинской, Атырауской, Костанайской, Северо-Казахстанской, Павлодарской, Восточно-Казахстанской областях.

Данные, полученные в результате полевого этапа работ, проанализированы и полученные результаты использованы для интерпретации результатов в практико-применительном и теоретико-методологическом ключе.

Исследование может быть использовано для формирования экспертного видения и понимания, как исторического контекста, так

и актуальной политической реальности казахстанско-российской границы как одной из самых протяженных в мире сухопутных границ. Это важная задача, без решения которой невозможны адекватные практические действия, так как границы конституируют современные государства, состояние границ и приграничного сотрудничества является ключевым маркером отношений с соседними политическими структурами, а разговор о границах фактически есть способ анализа внешнеполитического контекста.

Ключевые слова: Казахстан, Россия, границы, история, преемственность, сотрудничество, коммуникация, международные отношения

Основные положения

Границы государств в современном мире – важная часть международного политического порядка, а их устойчивость, функциональность и бесспорность – ключевой элемент безопасности как каждого из государств в отдельности, так и всей планеты в целом. Не случайно Организация Объединённых Наций создана для предотвращения кровопролитных споров о пересмотре границ, разрешения противоречий мирным путём в рамках права и поощрения взаимного развития в противовес конкуренции между нациями. Именно членство в ООН равносильно международному признанию государства и таким образом конституирует суверенитет любого из полноправных членов мирового сообщества. Таким образом, любое сообщество граждан определённого государства должно быть озабочено состоянием границ этого государства. Обычно предполагается, что внешнеполитические органы и поддерживающее их экспертное сообщество обеспечивают корректные отношения с соседями, прилагают усилия для минимизации потенциальных пограничных споров и решения в правовом поле текущих, разрабатывают практические контуры приграничного сотрудничества, которое создаёт стимулы для торговли и других видов экономических связей, взаимных миграций, и больше связывает государства, чем разъединяет. В свою очередь, политологическое, историческое и социологическое экспертные сообщества в режиме постоянного мониторинга должны анализировать ситуацию, предупреждая всё общество и институты его управления о возможных проблемах: рисках той или иной политики, социально-экономических затруднениях, непроработанных вопросах политики памяти, ирредентистских, ксенофобских и других малопродуктивных настроениях. Одним из вариантов подобной работы является мониторинг приграничных сообществ, результаты

социологической части которого в приложении к границе Республики Казахстан с Российской Федерацией мы и предлагаем читателю.

Введение

Вопрос изучения российско-казахстанского пограничья и собственно границы имеет также важное социально-политическое наполнение. Главное отличие процесса трансформации позднего Советского Союза в систему постсоветских государств в 1990-х годах, от, например, аналогичных процессов в бывшей Социалистической Федеративной Республике Югославия, состояло в наличии мирного консенсуса руководства союзных республик о превращении границ членов советской федерации в границы независимых государств. И, хотя, в некоторых случаях этот консенсус оказывался предметом дискуссии, основой политических процессов на постсоветском пространстве был именно он, а там, где этот консенсус был отвергнут, в итоге, разгорелись региональные войны. Таким образом, работа по обеспечению стабильности и недискуссионности постсоветских границ – основа не просто безопасности отдельных постсоветских стран, это, в некотором смысле, основа стабильности всего постсоветского пространства, сохранения его несущих конструкций.

Казахстан и Российскую Федерацию объединяет не только протяженная линия сухопутной границы, но и исторически значительный опыт взаимных отношений. Как минимум к первой половине XVIII-го века относятся известные примеры дипломатических контактов политической элиты казахского народа и администрации Российской империи. В эпоху принудительной интеграции Казахской степи в состав империи сохранились, тем не менее, элементы самоуправления казахов, видные представители казахского народа становились имперскими чиновниками, пытаясь через административную работу корректировать политику относительно родной страны. С трансформацией империи в Союз советских республик Казахстан вновь обретает субъектность и становится соседом Российской Федерации с самой протяжённой границей, которая оформляется юридически и картографически в первые советские десятилетия по принципу национального (этнического) размежевания на основе этнографических исследований и статистики. Три постсоветских десятилетия Казахстан и РФ связывают конструктивные отношения, основанные на взаимном уважении, суверенном равноправии, добровольной экономической интеграции. Таким образом, Казахстан и Российская Федерация имеют давнюю историю сотрудничества. Поле взаимодействия наших стран весьма широко, в частности в таких сферах, как экономика и культурно-гуманитарное взаимодействие.

Изменяющаяся система международных отношений требует еще раз обратить внимание на обобщение того исторического опыта, который наши страны имеют в зоне пограничья. С учетом высокой чувствительности вопроса особую актуальность приобретают исследования на основе «*evidence based approach*». Выводы, сделанные на их основе, позволяют высказывать суждения, имеющие также практико-применительный характер. С учетом того, что граница, это не просто линия на карте, а уникальное социальное пространство, включающее довольно широкую приграничную зону и широкий набор социальных процессов, изучение того, что думают о ней сами жители, позволит получить верифицированные данные, дающие возможность через призму общественного мнения реконструировать те особенности понимания феномена границы, которые упускают из внимания эксперты, занимающиеся кабинетными исследованиями.

К задачам исследования относятся: анализ и интерпретация результатов социологических опросов, подготовка рекомендаций практического и теоретико-методологического характера, иллюстрирующих основную цель проекта ПЦФ. Цель работы – отразить восприятие казахстанско-российской границы, одной из самых протяженных в мире сухопутных границ, населением приграничных регионов Казахстана – в историческом контексте и как политической реальности.

Описание материалов и методов

Первые попытки системного анализа политических границ предпринимались в рамках историко-картографического, классификационного, функционального, политологического и политико-географического подходов. В частности, в 1980-х гг. эксперты активно рассматривали политические процессы, связанные с границами, на разных взаимосвязанных уровнях в зависимости от эволюции территориальных идентичностей. Связанная с распространением постмодернистских теорий смена парадигмы исследований привела к трансформации уже существующих и возникновению принципиально новых подходов к изучению и осмыслению феномена границ. Основными для этого периода стали теория политических границ как часть теории мировых систем, геополитические и экополитические подходы, понимание границ как социального конструкта, а также так называемый «ПВП-подход» («Политика — Восприятие — Практика»), в рамках которого осуществлялась попытка синтеза новых теоретических достижений и традиционных подходов.

Ключевой особенностью современных исследований

политических границ является их междисциплинарность. Приоритетными направлениями современных пограничных исследований являются вопросы влияния геополитической ситуации на характер реализации и защиты национальных интересов в пограничном пространстве, проблемы обеспечения пограничной безопасности; механизмы и способы мирного разрешения пограничных проблем, политические, социально-экономические, военные и другие аспекты приграничного и трансграничного сотрудничества.

В части оценки ситуации в контексте приграничного сотрудничества интерес представляют работы А.В. Ключева и О.А. Пастарнаковой [3], И.Ф. Редновой [7], Л.Г. Осмоловской, Н.В. Котляра [6], А.Ю. Александрова [1] и др. Труды этих и ряда других авторов легли в основу идей для разработки анкеты социологического опроса, основные результаты которого презентуются в данной статье.

При проведении опроса населения и в ходе аналитической обработки полученных данных сочетались как качественные, так и количественные социологические методы.

На первом этапе был проведен опрос жителей приграничных территорий в количестве 2000 респондентов (от 18 лет и старше). Опрос проводился в период с 10.03.2022 по 06.04.2022. Форма опроса: «*face-to-face*». Метод отбора респондента: маршрутная выборка, квота. Опрос проводился приграничных регионах Республики Казахстан с Российской Федерацией (Атырауская, Западно-Казахстанская, Актюбинская, Костанайская, Северо-Казахстанская, Павлодарская, Восточно-Казахстанская области).

Результаты: прежде чем перейти к социологии, отметим два статистических факта: исследуемый объект – это самая протяженная в мире непрерывная межгосударственная граница (7598,8 км); её линия приходится на 8 административных субъектов со стороны Казахстана и 11 областей с российской стороны [5].

Итак, проведённый опрос показывает, что РФ и Казахстан остаются странами дружественными и близкими друг для друга с точки зрения жителей приграничной зоны Казахстана. Большинство (44%) опрошенных считают, что отношения между Казахстаном и Российской Федерацией являются очень дружественными, при этом (86,5%) опрошенных поддерживают двустороннее сотрудничество между Казахстаном и Россией, причем 35,7% совершенно поддерживают его, а 50,8% – скорее поддерживают.

Факторами внимания к РФ в зоне приграничья выступает познавательный интерес (путешествия – 57,6%), экономический (желание работать – 26,7%) и образовательный (обучение – 22,5%).

Стоит отметить, что переезд на постоянное место жительства перестал быть в числе основных причин интереса к северному соседу для казахстанцев, проживающих в непосредственной близости к границе (14,5% опрошенных указали это как фактор интереса к РФ).

Список конкретных приоритетов граждан Казахстана при этом ещё больше подчёркивает неудивительную, по-человечески понятную гуманитарную ориентацию интересов: курорты, санатории, зоны отдыха (36,2%), исторические места, памятники, достопримечательности (30,1%), географические особенности, природа (29,1%). Примечательно, что этим интерес к России не отличается от интереса к другим странам мира, и связан с удовлетворением потребностей в смене обстановки, получении новых впечатлений.

Аналитическая обработка результатов опроса показала наличие взаимного экономического интереса, что полностью коррелирует с тем, что показывают экономические данные. Не так давно Евразийский банк экономического развития опубликовал исследование, согласно результатам которого 80% казахстанского и 20% российского ВВП формируются в приграничной зоне. Соответственно если общий торговый оборот за 10 месяцев в 2022 году между странами составил 21,2 млрд. долл. [2], то именно на те 19 регионов, которые и образуют зону приграничья, пришлась львиная доля этой суммы.

Респонденты оказались прекрасно осведомлены о том, что преимущественно торгово-инвестиционное сотрудничество между двумя странами развивается в производственной и ресурсно-энергетической сферах (около половины участников опроса указало на это). При этом, есть понимание того, что необходимо любыми доступными средствами диверсифицировать сотрудничество и отходить от его сырьевой и энергетической направленности.

Участники опроса указали на то, что перспективными сферами развития сотрудничества представляются медицина, образовательные и академические обмены, сельское хозяйство, инфраструктура, институциональное улучшение и обмен опытом развития, IT-технологии, культура и спорт, туризм и трудовые обмены. Важно указать на то, что общество точно подмечает, что возможность расширения коммуникаций ведет за собой широкие перспективы развития отношений. С учетом огромной зоны приграничных связей системное развитие территорий вблизи границы даст мощный толчок развитию экономик. Именно в диверсификации принято искать ресурсы для ускоренного развития экономики, именно это и предлагают делать респонденты в краткосрочной перспективе.

Проведенный опрос позволяет сделать однозначный вывод о

том, что основа для формирования отношений в зоне границы, это социальный связи. В соседней стране у 36,6% участников опроса проживают родственники, у 25,6% знакомые, у 16,5% близкие друзья (заметим, что респонденты могли выбирать более одного варианта ответа). Далее именно этим респондентам (63,1% участников опроса) предложили ответить на вопрос о частоте контактов между ними и их родственниками, знакомыми и друзьями из Российской Федерации. И эти контакты достаточно активны: 17,8% опрошенных указали, что очень часто имеют контакты со своими близкими по ту сторону границы, 23,6% опрошенных оценили их как скорее частые, 25,8% – скорее редкими.

Если оценивать среднюю частоту посещений соседнего государства гражданами Казахстана, проживающими в приграничной зоне, то она составляет один, два раза в год (32,8% участников опроса). Причем основная часть поездок, со слов респондентов происходит именно в регионы приграничья (63,2% опрошенных).

Кроме того, 66,2% участников опроса указали на то, что россияне посещают их в регионе, а как самые частые причины визитов отмечаются: посещение родственников, отдых, сезонная трудовая миграция, продажа товаров и закупка продуктов питания. Среди целей своих визитов на территорию РФ казахстанцы выделяют практически идентичный набор поводов.

Опрос показал, что одной из базовых составляющих, формирующих зону рубежной коммуникативности в зоне казахстанско-российской границы, составляют именно социальные взаимодействия, основанные на потребности в общении близких людей. Как видно из результатов исследования, внешнеполитическая ситуация серьезно не повлияла на эти связи.

Недавно завершилась пандемия коронавируса, и санитарные ограничения достаточно долго влияли на режим пересечения границы. Интересно, что 44,2% опрошенных не посчитали закрытые границы серьезным фактором, который повлиял на жителей, проживающих в этих регионах.

С учетом того, что в данном исследовании в основу положен социальный аспект восприятия приграничной зоны, обратимся к тому, на чем строится социальное самочувствие жителей приграничных территорий.

К примеру, респонденты обратили внимание на то, что жизнь в их населенном пункте осложняют такие явления как плохие дороги, проблемы с проездом в зимнее время (35,7%), безработица (15,2%), проблемы со связью, интернетом (13,5%), рос цен, дорогие лекарства, дорогие продукты питания, дорогие коммунальные услуги (10,7%), проблемы с питьевой

водой (9,8%). Заметим также, что только 1 из 10 респондентов указал на то, что его все устраивает в текущей жизни в регионе.

Важной составляющей в понимании границы как социального феномена является анализ того, как формируется информационный образ. И тут крайне важно понять из каких источников информации получают информацию участники опроса. Важно отметить, что чаще всего респонденты обращаются за получением информации к отечественным СМИ (53%), далее следуют социальные сети (48,6%), материалы сети Интернет (36,1%). Российские СМИ как источник информации о ситуации находятся на четвертом по частоте месте, их респонденты используют в 32,1% случаев.

Активное взаимодействие приграничных регионов в настоящее время – общемировой тренд. Изучая данные социологического опроса, можно предположить, что активные коммуникации в зоне приграничья выполняют своеобразную «компенсирующую роль» [8, с.178].

И именно в этой связи в анкету опроса был включен блок по оценке международной ситуации. В связи с идеей дать на основе опроса ряд практико-ориентированных рекомендаций по поводу улучшения уровня развития приграничного сотрудничества для оценки эффективности внешней политики по мнению жителей приграничья, инициаторы опроса заинтересовались тем, что граждане знают о деятельности и целях структур, в рамках которых Казахстан и Россия активно взаимодействуют.

В наибольшей степени казахстанцы знают о деятельности и существовании таких структур как СНГ, ОДКБ, ЕАЭС. Далее следуют практически в равных долях «Соглашения по стратегическому партнерству России и Казахстана» и межвузовское взаимодействие между Россией и Казахстаном. Минимальный уровень осведомленности респонденты показали, как это не прискорбно (но и неудивительно), именно в отношении деятельности институтов региональной коммуникации, таких как форум межрегионального сотрудничества Казахстана и России и программ сотрудничества по каким-то конкретным объектам и территориям (подобные программы редко обсуждаются в СМИ и известны, в основном, задействованным в них чиновникам).

Казахстан и Россия в территориальном измерении образуют основную часть ЕАЭС. И роль общей границы государств для эффективного развития данного территориального объединения не подлежит сомнению. Именно жители приграничья в первую очередь по логике, должны видеть, как экономическая интеграция меняет их жизнь. Касательно мнения о Евразийском экономическом союзе,

можно отметить, что большинство опрошенных (59%) относятся к этой организацией положительно или скорее положительно. Однако, более 20% людей безразличны к этому объединению, а 3,4% относятся к нему скорее отрицательно или безусловно отрицательно. На это есть свои причины, ведь Российская Федерация является крупнейшим торговым партнером Казахстана, к тому же наиболее важна для регионов, граничащих с РФ.

Также было предложено ответить на вопрос, что изменилось в повседневной жизни на приграничной территории после создания ЕАЭС. И полученные ответы достаточно сильно коррелируют с уровнем оценки самого интеграционного объединения. 45,3% респондентов в той или иной степени видят положительные аспекты существования ЕАЭС в своей повседневной жизни, 37,4% опрошенных считают, что их жизнь никак не поменялась с созданием ЕАЭС. Т.е. те же респонденты, которые давали оценку ЕАЭС как интеграционному институту, смогли примерно так же экстраполировать его влияние на свою обыденную реальность.

Обсуждение

Опрос подтверждает восприятие в казахстанском обществе отношений между Казахстаном и Россией как дружественных – преобладающее число опрошенных положительно относятся к факту двустороннего сотрудничества между странами.

Говоря о том, какие факторы образуют образ Российской Федерации для жителя приграничного региона Казахстана, отметим, что это характерный и стандартный набор маркеров, связанных с познавательным интересом, родственными связями, рекреационными возможностями.

При этом граница Казахстана и России не мыслится в картине общественного мнения барьером, который осложняет коммуникацию. В целом, граждане, проживающие вблизи границы, достаточно часто посещают друг друга, и не видят в этом большой проблемы. Поддержание относительно беспрепятственного приграничного гуманитарного сотрудничества и низовых социальных контактов – основа стабильности приграничного социума, очевидно, по обе стороны от границы.

Данные опроса подтвердили теоретические выкладки, которые говорят о важной роли приграничных регионов при выходе государства на международную арену.

Участники опроса гораздо больше осведомлены о таких инструментах реализации внешней политики как СНГ, ОДКБ, ЕАЭС. И имеют меньше знаний о региональных форумах и программах. Для

изменения этой ситуации возможны меры не только по коррекции информационной политики, но и в части таких форм сотрудничества в приграничной зоне, что значительно облегчат экономическое или социальное положение местного населения.

Заключение

Приграничные регионы играют важную роль в выходе государств на международную арену. В случае анализа двусторонних отношений Казахстана и России налицо факт того, что они сосредоточены в сфере экономической активности и торговли. Благодаря своему географическому положению два государства могут стать пунктами притяжения для иностранных инвестиций, создавая рабочие места и стимулируя экономический рост. Экономическая мощь 19 приграничных регионов, которые формируют казахстанско-российское приграничье, может быть использована для интенсификации экономического сотрудничества в приграничной зоне в среднесрочной и долгосрочной перспективе.

Казахстан и Россия имеют общую историческую и культурную базу, которая создает основу для развития культурного и образовательного сотрудничества. Обмен опытом, языками, туристами и студентами в ежедневном режиме укрепляет связи между двумя странами и способствует взаимному пониманию. При этом, как показал анализ результатов опроса у граждан есть понимание этого. Обработка данных показала, что в основе образа Российской Федерации для жителя казахстанского приграничья лежит именно социально-психологический и культурно-исторический базис. Именно поэтому поддержание сложившейся системы приграничного сотрудничества и общих контуров сотрудничества межгосударственного позволит обеспечить стабильность и достигнутый уровень безопасности на казахстанско-российской границе.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Александров А.Ю. Политико-административные границы: от барьера к туристскому ресурсу // Вестник Московского университета. Серия 5: География. – 2012. – № 3. – с.15-20.

[2] Антироссийские санкции. Что теряет и приобретает Казахстан?: <https://orda.kz/antirossijskie-sankczii-chto-teryaet-i-priobretaet-kazahstan/>

[3] Ключев А.В., Пастарнакова О.А. Приграничное сотрудничество в контексте государственной политики: теоретические и прикладные аспекты // Личность. Культура. Общество. – 2007. Вып. 2 (36). – с.282-291

[4] Котляр Н.В. Коммуникационно-географические законы современных международных отношений: безграницные

возможности российской границы // Политическая наука. – 2010. – №3. – с.153-169

[5] На перепутье: как складываются сегодня отношения России и Казахстана. <https://trends.rbc.ru/trends/industry/633fd0829a7947336266cf4b>

[6] Осмоловская Л.Г. Функции границы как фактор развития приграничных регионов и формирования трансграничных регионов // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Естественные и медицинские науки. – 2016. – №1. – с.45-54

[7] Реднова И.Ф. Трансграничные экономические связи и трансграничная регионализация: глобальный тренд и российская специфика // Terra Economicus. – 2012. – Том 10. – №3. Часть 2. – с.160-163

[8] Рустамова Л. Р. Внешние связи приграничных российских регионов // Вестник МГИМО-Университета. - 2022. -№ 15(1). - С. 177–206.

REFERENCES

[1] Aleksandrov A. Yu. Politiko-administrativnye granitsy: ot bar'era k turistskomu resursu [Political-administrative border: from barrier to tourist resource]. Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 5: Geografiya, 2012, №3, p.15-20 [in Russ].

[2] Antirossiiskie sanktsii. Chto teryaet i priobretaet Kazakhstan? [Anti-Russian sanctions. What does Kazakhstan lose and gain?]. <https://orda.kz/antirossijskie-sankczii-chto-teryaet-i-priobretaet-kazahstan> [in Russ].

[3] Klyuev A.V., Pastarnakova O.A. Prigranichnoe sotrudnichestvo v kontekste gosudarstvennoi politiki: teoreticheskie i prikladnye aspekty [Cross-border cooperation in the context of public policy: theoretical and applied aspects]. Lichnost'. Kul'tura. Obshchestvo, 2007, Vol. 2 (36), p.282-291 [in Russ].

[4] Kotlyar N.V. Kommunikatsionno-geograficheskie zakony sovremennykh mezhdunarodnykh otnoshenii: bezgranichnye vozmozhnosti rossiiskoi granitsy [Communication and geographical laws of modern international relations: the limitless possibilities of the Russian border]. Politicheskaya nauka, 2010, №3, p.153-169 [in Russ].

[5] Na pereput'e: kak skladyvayutsya segodnya otnosheniya Rossii i Kazakhstana [At a crossroads: how relations between Russia and Kazakhstan are developing today]. <https://trends.rbc.ru/trends/industry/633fd0829a7947336266cf4b>

[6] Osmolovskaya L.G. Funktsii granitsy kak faktor razvitiya prigranichnykh regionov i formirovaniya transgranichnykh regionov

[Functions of the border as a factor in the development of border regions and the formation of transboundary regions]. Vestnik Baltiiskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta. Seriya: Estestvennye i meditsinskie nauki, 2016, №1, p.45-54 [in Russ].

[7] Rednova I.F. Transgranichnye ehkonomicheskie svyazi i transgranichnaya regionalizatsiya: global'nyi trend i rossiiskaya spetsifika [Cross-border economic ties and cross-border regionalization: global trend and Russian specifics]. Terra Economicus, 2012, Vol. 10, № 3. Part 2, p.160-163 [in Russ].

[8] Rustamova L. R. Vneshnie svyazi prigranichnykh rossiiskikh regionov [External relations of border Russian regions]. Vestnik MGIMO-Universiteta, 2022, 15(1), p. 177–206 [in Russ].

ҚАЗАҚСТАН-РЕСЕЙ ШЕКАРАСЫНЫҢ БЕЙНЕСІН РЕПРЕЗЕНТАЦИЯЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Мармونتова Т.В.¹, Рассказов С.В.², Кушалиев Е.Т.³

*¹тарих ғылымдарының кандидаты, Астана халықаралық университетінің Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебінің қауымдастырылған профессоры Астана, Қазақстан, e-mail: marmontova@mail.ru

² география ғылымдарының кандидаты, тәуелсіз зерттеуші Ресей Федерациясы, e-mail: sergei.rasskasov@gmail.com

³ Қазақстан қоғамдық даму институтының сарапшысы Қазақстан, Алматы, e-mail: e.kushaliev@kipd.kz

Андатпа. Бұл мақала қоғамдық пікір призмасы арқылы Қазақстан-Ресей шекарасы құбылысын түсіну ерекшеліктерін қарастырады. Қазіргі халықаралық қатынастардағы мәселелер Қазақстан мен Ресейдің шекара аймағындағы тарихи тәжірибесін түсіну мәселелерімен мұқият жұмыс істеуді талап етеді. Мәселенің жоғары сезімталдығын ескере отырып, сапалы және сандық зерттеулер нәтижесінде алынған мәліметтермен жұмыс істеуді қажет ететін «evidence based approach» негізінде зерттеулер ерекше өзектілікке ие болады.

Зерттеу нәтижелері BR10965282 «Қазақстан-Ресей шекарасы: тарихи контекст және жаңа саяси шындық» жобасының жұмыс тобы жүргізген әлеуметтанулық сауалнаманың жиынтық нәтижелерін қамтиды. Сауалнамаға Батыс Қазақстан, Ақтөбе, Атырау, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Шығыс Қазақстан облыстарында тұратын 2000 респондент (18 жастан жоғары) шекара маңы аймақтары тұрғындары қатысты.

Жұмыстың далалық кезеңінен алынған мәліметтер талданып,

алынған қорытындылар нәтижелерді практикалық-қолданбалы және теориялық-әдіснамалық негізде түсіндіру үшін пайдаланылды.

Зерттеу әлемдегі ең ұзын кұрлық шекараларының бірі ретінде Қазақстан-Ресей шекарасының тарихи мәнмәтінін де, өзекті саяси шындығын да сараптамалық пайымдау мен түсінуді қалыптастыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұл маңызды міндет, оның шешімінсіз барабар практикалық іс-әрекеттер мүмкін емес, өйткені шекаралар қазіргі мемлекеттерді құрады, шекаралар мен шекаралық ынтымақтастықтың жағдайы көршілес саяси құрылымдармен қарым-қатынастың негізгі белгісі болып табылады, ал шекаралар туралы әңгіме іс жүзінде сыртқы саяси контекстті талдаудың тәсілі болып табылады.

Тірек сөздер: Қазақстан, Ресей, шекара, тарих, сабақтастық, ынтымақтастық, коммуникация, халықаралық қатынастар

IMAGE OF KAZAKHSTAN-RUSSIAN BORDER: FEATURES OF REPRESENTATION

*Marmontova T.V.¹, Rasskazon S.V.², Kyshaliyev E.T.³

*¹PhD in history, associate professor the High School social-humanitarian studies, “Astana” international university, Astana, Kazakhstan
e-mail: marmontova@mail.ru

²PhD in Geography Independent Scholar, Russian Federation
e-mail: sergei.rasskasov@gmail.com

³ analyst Kazakhstani Institute of Public Development,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: e.kushaliyev@kipd.kz

Abstract. The paper is concerned on understanding the phenomena of state border between Kazakhstan and Russia through the lens of public opinion. Context of modern international relations demand to carefully work to questions understanding of the historical experience that Kazakhstan and Russia have in the border zone. Research that based on «evidence-based approach» have the high level of actuality, throw possibility to analyze dates, that formed as results of as a result of qualitative and quantitative research.

This paper was prepared on the results of sociological survey organized by working group of the project BR10965282 “Kazakhstan-Russian border: historical context and the new political reality”. The survey involved residents of border areas in the amount of 2,000 respondents (aged 18 and over) living in West Kazakhstan, Aktobe, Atyrau, Kostanay, North Kazakhstan, Pavlodar, and East Kazakhstan regions.

The dates were used for forming the expert vision about understanding historical context and political reality the border between Kazakhstan and Russia as one of the longest state borders in the world. This is an important practical task, given the difficult foreign policy context.

Key words: Kazakhstan, Russia, borders, history, continuity, cooperation, communication, international relations

Статья поступила 04.09.2023

UDC 326

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.013>

IRSTI 11.25

NEW TRENDS IN TURKISH FOREIGN POLICY IN THE CENTRAL AFRICAN REPUBLIC

*Mukatova D.B.¹, Mansurova Sh.Sh.², Anuarbekova A.A.³

*¹master degree, lecturer of Basic department of International Relations
Kazakh Ablai khan UIRand WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail:diddy1606@mail.ru,

²master degree, lecturer of Basic department of International Relations
Kazakh Ablai khan UIRand WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail:shakhniza.mansurova@mail.ru,

³master degree, lecturer of Basic department of International Relations
Kazakh Ablai khan UIRand WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail:airi-noir@ya.ru

Abstract. Developing the relations and cooperation with the African Continent is one of the basic principles of Turkey multi-dimensional foreign policy. The article considers a comprehensive Turkey's strategy for Africa in terms of both priorities and geographic scope. Türkiye and Africa have agreed to implement projects in various fields along with the five-year schedule programme "The 2015-2019 Joint Implementation Plan". In this context, projects developed according to the priorities of the African countries, in the fields of trade and investment, peace and security, education and culture, youth empowerment and technology transfer, rural economy and agriculture, energy and transportation have been implemented. This article also provides an excellent opportunity to highlight the growing socioeconomic dynamism of Africa-Turkey cooperation based on the "win-win" principle. Furthermore, it demonstrates Africa's emerging role as a dynamic player in the global business landscape. The choice of this

theme demonstrates the African Union's commitment to the Africa-Turkey Cooperation in shaping an economically progressive future for the peoples of Africa and Turkey. In addition, the paper analyses and discusses the main economic, political, and strategic motivations, as well as some of the perceptions and current challenges this Implementation Plan faces.

Key words: foreign policy, international cooperation, large-scale plans, collaboration objectives, interaction issues, long-term relationship, historical approaches, Turkey

Basic provisions

Turkey employs a wide range of complementary political, economic, humanitarian, and cultural instruments and pursues a global diplomacy while acting locally in every corner of the globe. Turkey now has the world's 5th largest diplomatic network, with 260 diplomatic and consular missions. It has built a global cooperation network with 29 countries, intergovernmental summits and regional entities. Turkey maintains collaboration with the Balkans, the Middle East and North Africa, the South Caucasus, South and Central Asia, expands its presence in Latin America and the Caribbean and also deepens its partnership policy in Africa.

Introduction

Today, Turkey is a more visible actor in Africa, and Africa has played an important role in Turkey's multifaceted and proactive foreign policy over the last 15 years. The President of Turkey, Recep Tayyip Erdogan, hosted the third Turkey-Africa Partnership Summit in Istanbul on December 16-18, 2021. The summit adopted a 5-year action plan and established a follow-up mechanism to ensure its implementation [1]. Turkey seeks to expand its influence on the continent through diplomacy, trade, investment, education, health, security, and military cooperation, as well as soft power tools such as culture and history [2]. Africa and Turkey's international political cooperation consists of strengthening multilateral and bilateral relations, trade and economic ties with African countries, and interaction in cultural and humanitarian spheres [3]. Ankara (Turkey) has been on a path toward developing a multi-vector policy since the end of the twentieth century. At the moment, it is consistently implementing the adopted strategy of deepening and expanding its ties with African countries, with some backing from the influential African elite in many African countries.

According to E. Gönen, a Turkish political scientist and publicist, "Turkey may be the most recent player in Africa, where the absence of colonial rule (no one remembers Ottoman rule in North Africa or Sudan), combined with the desire to be a regional power, has contributed to the establishment of a significant favorable image and a number of important

advantages, especially in failed states like Somalia”[4]. Yagya and Kolesnikova (2017) claim that Turkey’s appeal to former Ottoman Empire North African states appears natural. In terms of the states of Black Africa, Ankara is a pioneer in the countries’ foreign policy cooperation. Positioning Turkey as a major Eurasian country on the African continent drew African countries to it, increased its global significance, and instilled confidence in its confessional conjugation of the three world religions (Judaism-Christianity-Islam)[3].

Description of materials and methods

The President of the African country, Cape Verde Jorge Carlos Fonseca, said that “The future belongs not to Asia, but to Africa. Because of its vast natural resources, human potential, and young people striving for a better life, the continent has a bright future in the next 50 years. Today, Africa requires leaders who are tough, ambitious, and ambitious. Africa must strengthen relations with all countries, as has already been discussed at summits with the United States, the European Union, China, and Turkey”[5]. As a result, Turkey began to play an increasingly prominent role in the African political field by 2017, as evidenced by: the number of visits by Turkish leaders to African countries; obtaining Turkey’s status as an African Union strategic partner; and, in fact, the unanimous support of African countries for Turkey’s desire to become a non-permanent member of the UN Security Council in 2008 [3]. Turkey actively seeks to host international events on its territory, demonstrating its willingness to play a larger role in international affairs and claiming to be the region’s central dialogue platform.

A study of the evolution of Turkish-African relations was conducted by Dobronravin N.A., Dyakov N.N., Zelenev E.I., Ivanov N.A., Kireev N.G., Meyer M.S., Petrosyan Y.A., Savateev A.D., Uchehara K.E., Haron M., Sheremet V.I. and others. The study of the works of these authors made it possible to determine the key mechanisms of political cooperation.

Dumnova E.S. claims that Turkey is able to develop a unique model for expanding its activity on the African continent, which is distinguished by the following characteristics: a refusal to establish selective relations with African countries; an emphasis on cultural-historical ties and common Ottoman heritage; a stake in humanitarian aid; and training for Africans to develop and reproduce technology on their own [6]. The implementation of large-scale plans for the development of the African continent begins in 2005, when Turkey declared the Year of Africa with the election of President R.T. Erdogan. The government has set the following tasks in this new direction:

✓ to establish a new platform for the long-term realization of Turkish foreign policy ambitions by utilizing all of the African continent's geopolitical opportunities;

✓ to enter and gain a foothold in the African market, becoming the primary partner of the leading African countries in the fields of energy, mining, and their introduction to the global market;

✓ create favorable conditions for the Turkish economy's Islamic sector, ensuring the sustainable development of business in African countries and thus strengthening the positions of both the ruling political forces and their supporters;

✓ actively promote and widely exploit the Turkish economy's success in the fields of energy and mining, as well as their introduction to the global market;

Objectives of Turkish-African collaboration in today's world.

The Turkey's current political efforts are aimed at strengthening bilateral relations with African countries as well as achieving global ambitions related to increasing the country's international authority [7]. The following tools were used to implement this approach: high-level visits, an increase in the number of diplomatic missions, deeper cooperation within international organizations (primarily the UN), the development of interaction mechanisms through foreign affairs agencies, and inter-parliamentary cooperation. Expert consultations and training sessions of military and civilian forces in African countries, as well as funding a set of counter-terrorism measures, are prominent in the field of military-technical cooperation. The establishment of a Turkish military base in Somalia is the most significant result of cooperation in this area today.

Approaches, methods and analysis

The research uses historical-genetic and historical-dynamic approaches to reveal the evolution of Turkish foreign policy, as well as a sociological approach to analyze the issues under consideration in light of the new realities of modern international relations associated with the increased role of non-state actors ranging from various non-state organizations to individuals. Furthermore, methods such as observation, which allows for the collection of important information on international relations problems, event analysis, which is based on tracking the dynamics of events in the international arena in order to determine the main trends in the development of the political situation in individual countries, regions, and the world as a whole, and scenario construction were used. The content analysis method and comparative analysis were used to study official documents, scientific publications in the periodicals, and information and analytical materials.

Results

Issues, affecting the interaction of Turks and Africans.

Turkey's achievements in increasing the export of its technologies and goods, implementing humanitarian projects, and promoting "moderate Islam" ideas appear to be impressive. Kolesnikova (2020) declares that Turkey's position is also ambiguous: for some African countries, Ankara's Euro-Atlantic solidarity may act as a deterrent, and in societies where Christians predominate, the Islamic component of Turkish foreign policy is not always viewed favorably [7].

At the same time, the Turkish leadership's large-scale activities in the political, economic, and humanitarian fields are confronted with a number of challenges that may impede the expansion of the Turkish presence on the continent. Domestic political challenges include limited Turkish material resources, skepticism of entrepreneurs preferring traditional partners, the ambitious nature of Ankara's plans, which are not fully practical, and trade imbalances.

Long-term political relationship

President Erdogan had more than 30 visits to 23 African countries in the last decade, a record number of visits for a non-African leader. In 2016, Turkey hosted numerous heads of state from African countries such as Ethiopia, Guinea, Sierra Leone, and Somalia, which has increased the visibility of our African policy both at home and abroad. Mr. Mevlüt Avuşolu also emphasizes that Turkey's diplomatic presence on the continent is rapidly expanding. There are currently 39 Turkish embassies in African countries. The number of African embassies in Ankara has also increased significantly, bringing the total to 33. Turkey was designated as a "strategic partner" by the African Union in 2008, and the first "Turkey-Africa Cooperation Summit" was held in Istanbul. The summit kicked off a steady and long-term collaboration process that resulted in the second "Turkey-Africa Cooperation Summit" in Equatorial Guinea in 2014, with the third summit scheduled for Istanbul in 2019. Furthermore, two countries recently agreed to rename the "Opening Policy to Africa" to a more accurate concept, namely "Turkey's Africa Partnership Policy" [8].

Turkey contributed \$5 million to the G5 Sahel Joint Force in March 2018 to strengthen the fight against terrorism. Ankara funds the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) in order to address the economic and social drivers of violent extremism in West Africa.

In recent years, African states have become increasingly interested in purchasing Turkish military equipment, particularly its more affordable drones, adding a new dimension to relations [9]. Ankara signed a military cooperation agreement with Niger in 2020, with the possibility of establishing

a military base in the future. In the same year, Turkey signed defense treaties with Nigeria in October 2021, Togo in August 2021, and Senegal in February 2022. This could herald the start of a new era in Ankara's security relations with West Africa.

Discussions

The Turkish Maarif Foundation, meanwhile, now has schools in 26 African countries, including Chad, Gabon, The Gambia, Guinea, Mali, Mauritania, Niger, Senegal, Sierra Leone, Sudan, and Tunisia.

After 1998, trade between Turkey and African countries has increased from \$3 billion in 2003 to \$26 billion in 2021, thanks to the establishment of 45 Turkish business councils across the continent. Trade links are growing in tandem with the establishment of diplomatic missions (the number of Turkish embassies on the continent has increased from 12 in 2003 to 43 by 2021) and military cooperation. For example, Algeria has become Turkey's fourth largest gas exporter, and bilateral trade between Nigeria and Turkey accounts for 90% of Turkey's LNG imports from Nigeria. Chad, the African city, which is rich in oil and minerals, invited Turkish companies to explore for oil in 2017. Similarly, Somalia invited Turkey to explore for oil in its territorial waters. In addition, Turkey signed a maritime agreement with Libya's UN-recognized Government of National Accord, allowing for the establishment of an exclusive economic zone from Libya's northeast coast to Turkey's southeast coast, as well as the exploration of oil [10].

Turkish private companies are also looking for investment and business opportunities in Africa. Turkey has nearly \$10 billion in foreign direct investment (FDI) in Africa. Ankara works with organizations such as the African Union, the Economic Community of West African States, and the Intergovernmental Authority on Development. Turkish Airlines (THY), now, flies to 61 different destinations in 40 African countries across the continent [10]. Also, the parties discussed food security, nutrition, financing and credit opportunities, agro industry, and development issues in order to strengthen Turkey-Africa cooperation [11]. As for education sector, approximately 15000 African students have received full scholarships from the Turkish government [12]. Until today, 249 African diplomats have participated in "The International Junior Diplomats Training Program," which has been organized annually by the Diplomacy Academy of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey since 1992. Furthermore, in response to requests from African countries' Foreign Ministries, our Diplomacy Academy organizes training programs in diplomacy, archives, and communication in order to develop capacity and human resources.

Conclusion

As has become clear, Turkey's growing involvement in Africa can be understood in terms of its and development aid ambitions and motivations, as manifested through diplomatic and commercial activity. To some extent, Turkey's renewed involvement with Africa can be attributed to the country's internal transformation in the sense that it has shifted away from its traditional economic partners, but it is also a result of changes in the global macroeconomics that necessitate the diversity of Turkey's trade alternatives, in this case through poverty relief policies and discourses. In response to these changes, Turkey has defined a multifaceted foreign policy based on the establishment of economic and political ties with new partners.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Предприимчивая и гуманная внешняя политика Турции. МИН Турецкая Республика. <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy-ru.ru.mfa>

[2] Ünveren B. Turkey seeks to strengthen Africa relations with 'benevolence' // DW. 2021. - 4 February. <https://bit.ly/3q7Kvta>

[3] Ягья В.С., Колесникова М.А. «Три Кита» Турецкой политики в Африке // Сравнительная политика и геополитика. – 2017. - 21 декабря. - С.1-23.

[4] Gonen E. Turkey's Africa Policy // Daily Sabah. – 2014. - May 14.

[5] Даже у самых маленьких стран могут быть большие амбиции: беседала И. Акимушкина // Независимая газета. – 2017. - 1 февраля.

[6] Думнова Е.С. Трансформация внешней политики Турции в XXI веке: выпускная квалификационная работа на соискание степени магистра.- Екатеринбург, 2014. - 103 с.

[7] Колесникова М.А. Внешняя политика Турецкой Республики в Африке: автореф. ...к.пол.н. – Москва, 2020.

[8] Çavuşoğlu M. Africa and Turkey at the threshold of a lasting partnership / publ. in various newspapers from African countries & Daily Sabah on the occasion of 25 May Africa Day. https://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-mr_-mevlüt-çavuşoğlu-entitled-_africa-and-turkey-at-the-threshold-of-a-lasting-partnership_-published-in-various-newspapers-from-african-countries_-daily-sabah-on-the-occasion-of-25-may-africa-day_.en.mfa

[9] Özkan M., Kante A.. Turkey's rapid African expansion holds lessons for countries in the region looking to diversify their partnerships. Institute for security studies. 31.03.2022. <https://issafrica.org/iss-today/west-africa-and-turkey-forge-new-security-relations>

[10] Orakçı S. The Rise of Turkey in Africa. January 9 2022. <https://>

studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/documents/2022-01/
The%20Rise%20of%20Turkey%20in%20Africa.pdf

[11] “FAO buttresses growing cooperation between Turkey and Africa / FAO Regional Office for Africa. – 2021. - 27 April. <https://www.fao.org/africa/news/detail-news/en/c/883237/>

[12] Türkiye-Afrika İş Birliğine YTB'nin Türkiye Bursları Damgasını Vurdu / Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. 2020. - 27 January. <https://bit.ly/3F3D1M9>

REFERENCES

[1] Predpriimchivaya i gumannaya vneshnyaya politika Turtsii. MIN Turetskaya Respublika [An enterprising and humane foreign policy of Turkey. MIN Republic of Turkey]. <https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy-ru.ru.mfa> [in Russ.].

[2] Ünveren B. Turkey seeks to strengthen Africa relations with ‘benevolence. DW. 2021, 4 February. <https://bit.ly/3q7Kvta>

[3] Yag’ya V., Kolesnikova M.A. «Tri Kita» Turetskoi politiki v Afrike. Sravnitel’naya politika i geopolitika [“Three Whales” of Turkish policy in Africa]. Comparative politics and geopolitics, 2017, December 21, 2017, p.1-23 [in Russ.]

[4] Gonen E. Turkey’s Africa Policy. Daily Sabah, 2014, May 14.

[5] Dazhe u samykh malen’kikh stran mogut byt’ bol’shie ambitsii: besedovala I. Akimushkina [Even the smallest countries may have great ambitions]. Nezavisimaya gazeta, 2017, 1 fevralya [in Russ.].

[6] Dumnova E.S. Transformatsiya vneshnei politiki Turtsii v XXI veke: vypusknaya kvalifikatsionnaya rabota na soiskanie stepeni magistra [Transformation of Turkey’s foreign policy in the 21st century. Graduate qualification work for the master’s degree]. Yekaterinburg, 2014, p.103 [in Russ.]

[7] Kolesnikova M.A.. Vneshnyaya politika Turetskoi Respubliki v Afrike: avtoref. diss. ... k. polit. N [Foreign policy of the Republic of Turkey in Africa: abstr. diss.... c. of polit.sc]. Moskva, 2020 [in Russ.]

[8] Çavuşoğlu M. Africa and Turkey at the threshold of a lasting partnership / publ. in various newspapers from African countries & Daily Sabah on the occasion of 25 May Africa Day. https://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-mr_-mevlüt-çavuşoğlu-entitled-_africa-and-turkey-at-the-threshold-of-a-lasting-partnership__-published-in-various-newspapers-from-african-countries-_daily-sabah-on-the-occasion-of-25-may-africa-day_.en.mfa

[9] Özkan M., Kante A.. Turkey’s rapid African expansion holds lessons for countries in the region looking to diversify their partnerships.

Institute for security studies. 31.03.2022. <https://issafrica.org/iss-today/west-africa-and-turkey-forge-new-security-relations>

[10] Orakçi S. The Rise of Turkey in Africa. January 9, 2022. <https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/documents/2022-01/The%20Rise%20of%20Turkey%20in%20Africa.pdf>

[11] “FAO buttresses growing cooperation between Turkey and Africa / FAO Regional Office for Africa. 2021, 27 April. <https://www.fao.org/africa/news/detail-news/en/c/883237/>

[12] Türkiye-Afrika İş Birliğine YTB’nin Türkiye Bursları Damgasını Vurdu / Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. 2020, 27 January. <https://bit.ly/3F3D1M9>

ОРТАЛЫҚ АФРИКА РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СЫРТҚЫ ТҮРКИЯ САЯСАТЫНДАҒЫ ЖАҢА ТЕНДЕНЦИЯЛАР

*Мукатова Д.Б.¹, Мансурова Ш.Ш.², Ануарбекова А.А.³

¹магистр, халықаралық қатынастардың негізгі кафедрасының оқытушысы Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail:diddy1606@mail.ru,

²магистр, халықаралық қатынастардың негізгі кафедрасының оқытушысы Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail:shakhniza.mansurova@mail.ru,

³магистр, халықаралық қатынастардың негізгі кафедрасының оқытушысы Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: airi-noir@ya.ru

Аңдатпа. Африка континентімен қарым-қатынас пен ынтымақтастықты дамыту - Түркияның көп өлшемді сыртқы саясатының басты қағидаларының бірі. Мақалада Түркияның Африкаға қатысты кешенді стратегиясы басымдықтар мен географиялық қамту тұрғысынан қарастырылған. Түркия мен Африка бес жылдық 2015-2019 бірлескен іске асыру жоспарымен » бірге әр түрлі салаларда бірлескен жобаларды жүзеге асыруға келісті. Бұл бағытта Африка елдерінің сауда және инвестиция, бейбітшілік пен қауіпсіздік, білім мен мәдениет сияқты басымдықтарына сәйкес әзірленген жобалар жүзеге асырылуда, жастардың мүмкіндіктерін кеңейту және технологиялар трансферті, ауыл шаруашылығы, энергетика және көлік. Бұл мақала сонымен қатар Африка мен Түркия арасындағы жеңіске жету принципіне негізделген ынтымақтастықтың өсіп келе жатқан әлеуметтік-экономикалық динамикасын атап өтуге тамаша мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мақалада Африканың әлемдік бизнес ортадағы динамикалық ойыншы ретіндегі дамып келе жатқан

рөлі көрсетілген. Осы тақырыпты таңдау Африка Одағының Африка мен Түркия халықтарының экономикалық прогрессивті болашағын қалыптастырудағы Афро-Түркия ынтымақтастығына адалдығын көрсетеді. Сонымен қатар, құжатта негізгі экономикалық, саяси және стратегиялық мотивтер, сондай-ақ осы стратегиялық жоспардың кейбір түсініктері мен қазіргі қиындықтары талданады және талқыланады.

Тірек сөздер: сыртқы саясат, халықаралық ынтымақтастық, ауқымды жоспарлар, ынтымақтастық мақсаттары, өзара іс-қимыл мәселелері, ұзақ мерзімді қатынастар, тарихи тәсілдер, Түркия

НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ТУРЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНО-АФРИКАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

*Мукатова Д.Б.¹, Мансурова Ш.Ш.², Ануарбекова А.А.³

*¹магистр, преподаватель Базовой кафедры международных отношений КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail:diddy1606@mail.ru,

²магистр, преподаватель Базовой кафедры международных отношений КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail:shakhniza.mansurova@mail.ru,

³магистр, преподаватель Базовой кафедры международных отношений, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: airi-noir@ya.ru

Аннотация. Развитие отношений и сотрудничества с африканским континентом является одним из основных принципов многомерной внешней политики Турции. В статье рассматривается всеобъемлющая стратегия Турции в отношении Африки с точки зрения приоритетов и географического охвата. Турция и Африка договорились осуществлять совместные проекты в разных сферах наряду с пятилетней программой «Совместный план осуществления на 2015 - 2019 годы». В данном направлении осуществляются проекты, разработанные в соответствии с приоритетами африканских стран в таких областях, как торговля и инвестиции, мир и безопасность, образование и культура, расширение прав и возможностей молодежи и передача технологий, сельское хозяйство, энергетика и транспорт. Эта статья также предоставляет прекрасную возможность подчеркнуть растущий социально-экономический динамизм сотрудничества между Африкой и Турцией на основе принципа беспроигрышной победы. Кроме того, статья демонстрирует формирующуюся роль Африки как динамичного игрока в глобальной деловой среде. Выбор этой темы свидетельствует о приверженности Африканского союза афро-турецкому сотрудничеству

в формировании экономически прогрессивного будущего для народов Африки и Турции. Кроме того, в документе анализируются и обсуждаются основные экономические, политические и стратегические мотивы, а также некоторые представления и текущие проблемы, с которыми сталкивается данный стратегический план.

Ключевые слова: внешняя политика, международное сотрудничество, масштабные планы, цели сотрудничества, вопросы взаимодействия, долгосрочные отношения, исторические подходы, Турция

Статья поступила 17.08.2023

УДК 327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.014>

ГРНТИ 11.25.40

АНАЛИЗ РОЛИ И ИНТЕРЕСОВ КИТАЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*Илимкожа А.Е.¹, Раев Д.С.²

¹докторант 3-курса Казахский университет международных
отношений и мировых языков имени Абылай хана,

Алматы, Казахстан

e-mail: a.ilimkozha@mail.ru

²доктор философских наук, профессор Казахский университет
международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,

Алматы, Казахстан

e-mail: raev_53@mail.ru

Аннотация. В статье мы предпримем попытку глубокого анализа внешней политики Китая и охарактеризуем отношения между этой державой и регионом Центральной Азии. Наше исследование будет охватывать различные аспекты, включая политические, экономические и энергетические вопросы, которые формируют этот сложный международный ландшафт. Статья начинается с обзора дипломатических принципов, которые оказывают влияние на участие Китая в Центральной Азии. Важно понимать, что Китай стремится к укреплению своего присутствия в регионе, и это имеет свои корни в его стратегических интересах. Китай рассматривает Центральную Азию как ключевую торговую платформу и источник энергетических ресурсов, что является важным фактором для поддержания своего экономического роста. Кроме того, Китай придает большое значение стабильности в Центральной Азии, поскольку любые потенциальные

волнения и беспорядки в этом регионе могут оказать отрицательное воздействие на его внутренние дела, включая ситуацию в Синьцзяне, на северо-западе страны. Таким образом, Китай активно взаимодействует с государствами Центральной Азии в сфере безопасности, чтобы поддерживать стабильность и предотвращать потенциальные угрозы.

Политические заявления и риторика также играют важную роль во взаимоотношениях Китая и Центральной Азии. Страна использует свои политические контакты для укрепления своего влияния в регионе. Однако стоит отметить, что подрывная деятельность между великими державами не является нормой, и условия для таких действий обычно относительно редки. Это поднимает вопрос о том, действительно ли подрывная деятельность играет столь важную роль в международных отношениях, как некоторые могли бы считать. Возможно, более важными являются экономические и стратегические интересы, которые способствуют сотрудничеству.

В заключение, наш анализ поможет сделать некоторые предварительные выводы о будущем взаимоотношений Китая и Центральной Азии, а также оценить вызовы и возможности, с которыми они могут столкнуться. Эти отношения остаются ключевым фактором в современном мире и продолжат привлекать внимание исследователей и политиков в ближайшие годы.

Ключевые слова: ЦА, Китай, безопасность, интересы, дипломатические принципы, экономика, подрывная деятельность, фактор

Основные положения. Центральная Азия постепенно стала важным товарным рынком для Китая. Регион продолжает укреплять свою роль в глобальной экономике и политике, и Китай играет ключевую роль в этой динамике. Стратегические соглашения, подписанные Китаем со всеми пятью центральноазиатскими странами, подчеркивают его стремление к укреплению экономических связей в этом регионе. Однако, важно отметить, что эти отношения идут далеко за пределы экономики. Обуславливается это тем, что Китай активно использует различные методы «мягкой силы» для улучшения своего имиджа в ЦА. Стороны стали ближе политически и дипломатически. Визиты на высоком уровне стали более частыми, что свидетельствует о живом диалоге и сотрудничестве. Это помогает укрепить доверие и обеспечить стабильность в регионе, что имеет критическое значение для обоих актеров. Культурный обмен также играет свою роль в укреплении отношений. Институты Конфуция, предоставляющие курсы китайского языка и культуры, созданы в Казахстане, Узбекистане, Кыргызстане и

Таджикистане. Это способствует пониманию и уважению культурных различий и способствует укреплению дружественных связей между народами.

Однако, оценка эффективности такой «мягкой силы» Китая в Центральной Азии может быть сложной, так как она зависит от множества факторов и варьируется в разных странах региона. Некоторые страны могут видеть положительные результаты в экономическом и социальном развитии, одновременно опасаясь возможного геополитического влияния Китая. Другие могут оценивать усилия Китая в области культурного обмена и образования. Кроме того, влияние мягкой силы можно измерить в долгосрочной перспективе, и оно может изменяться со временем в зависимости от развития событий и изменения внутренних и внешних факторов.

Введение. С распадом Советского Союза Китай начал усилия по установлению и укреплению отношений со странами Центральной Азии, такими как Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан. В то время как политическая и дипломатическая деятельность первоначально была сосредоточена на разрешении пограничных споров, оставшихся от Советского Союза, отношения Китая с Центральной Азией с тех пор стали все больше отражать желание защитить свои экономические интересы и интересы безопасности в регионе.

Сегодня обширная сеть автомобильных, железнодорожных, воздушных, коммуникационных, нефте- и газопроводов тесно связывает Китай с Центральной Азией. В 2022 году общий объем торговли Китая с пятью странами Центральной Азии достиг 6,25 триллион долларов США, что сделало его самым заметным экономическим игроком и источником иностранного капитала в регионе. С тех пор, как Китай установил дипломатические отношения с пятью странами Центральной Азии в 1992 году, общий объем торговли с регионом увеличился в 100 раз [1]. Китай также поставляет энергию, добычу природных ресурсов и сырьевые товары.

За огромный капитал и прямые иностранные инвестиции, такие как нефтепровод Средней Азии из Туркменистана в Китай, нефтепровод Атырау-Алашанькоу из Казахстана в Китай, крупные инвестиции в транспортировку энергии и связи в Узбекистане, новые инвестиции в Таджикистан, инвестиции в такие проекты Кыргызстана как строительство дорог и туннелей и расширение дорожных сообщений между Кыргызстаном и Китаем попали в заголовки газет.

Для пяти центральноазиатских стран растущие связи с Китаем приходятся на решающий исторический момент, который несет с собой множество возможностей, а также множество проблем. В то время как

гражданское общество в регионе выразило разную степень принятия, терпимости или доверия к участию Китая, политические лидеры в странах Центральной Азии приветствовали участие Китая, поскольку оно предоставляет им возможности для содействия экономическому росту, ведения переговоров со старыми доминирующими игроками региона в лице России и Запада.

Так, инициатива «Один пояс, один путь» (Belt and Road Initiative, BRI), представленная Китаем в 2013 году, имеет значительное место в китайской региональной и глобальной стратегии. Эта инициатива направлена на развитие торговых и инфраструктурных связей между Китаем и другими странами, а также на создание новых экономических и геополитических возможностей. Наряду с положительными аспектами, существуют и определенные риски.

Например, финансовые риски возникают из-за того, что многие страны берут кредиты у Китая для финансирования инфраструктурных проектов, что может привести к увеличению государственного долга и финансовой зависимости от Китая. Экологические риски связаны с неконтролируемым строительством инфраструктуры, что может негативно повлиять на окружающую среду и природные ресурсы. Геополитические риски возникают из-за опасений и реакции других государств на увеличение китайского влияния, что может привести к геополитическим напряжениям. Несбалансированные выгоды могут вызвать неравенство и конфликты между странами-участницами, а проблемы с транспарентностью и коррупцией в некоторых проектах BRI могут негативно сказаться на результате инициативы. Эти риски требуют внимательного мониторинга и управления для обеспечения устойчивого и успешного развития инициативы BRI.

Соответственно, несмотря на расширяющееся экономическое участие Китая в Центральной Азии, остается много ключевых вопросов о его основных интересах здесь и его будущем участии. Например, каковы основные проблемы в отношениях Китая и Центральной Азии? Есть ли у Китая большой стратегический план для Центральной Азии? Действительно ли Китай хочет завоевать Среднюю Азию и держать ее подальше от других мировых держав? Является ли главная мотивация Китая вкладывать значительные средства в Центральную Азию для удовлетворения своих растущих потребностей в энергии, особенно для получения большего количества сырья для своего экономического развития? Являются ли интересы Китая в регионе «безопасными»? Могут ли периодические всплески нестабильности и конфликтов в регионе угрожать экономическим интересам Китая, энергетической безопасности, экономическим инвестициям и даже жизни его граждан?

Каково значение возросшего участия Китая в урегулировании конфликтов в Центральной Азии? Для того, чтобы ответить на эти вопросы, рассмотрим несколько принципов и факторов, влияющих на внешнюю политику Китая в отношении центральноазиатских стран.

Описание материалов и методов. Был проведен системный анализ дипломатических принципов внешней политики Китая для описания этапов развития двухсторонних отношений со странами ЦА. Также на основе проведенного контент-анализа были выявлены изменения в официальных заявлениях и высказываниях представителей власти стран. Так, одним из характерных черт в официальных заявлениях Китая является то, что Китай никогда не меняет экономическую поддержку на политические уступки. В отличие от других экономических и политических стран-участниц, кредиты и другие финансовые инструменты Китая никогда не облагаются какими-либо условиями, а экономическая помощь Китая оказывается «без каких-либо условий» и осуществляется на основе равноправных и дружественных отношений. Были использованы материалы китайских авторов для определения степени участия Китая в Центральной Азии.

Результаты

Системный анализ дипломатических принципов. Чтобы оценить степень участия Китая во внешней политике Центральной Азии, в первую очередь важно проанализировать основные принципы внешней политики Китая. До сих пор внешняя политика Китая по-прежнему придерживалась (по крайней мере, в официальных заявлениях) пяти принципов мирного сосуществования, установленных в 1954 году, а именно: взаимное уважение суверенитета и территориальной целостности, взаимное ненападение, невмешательство во внутренние дела друг друга, равенство и взаимная выгода, мирное сосуществование.

Китайские официальные лица подчеркивают, что внешняя политика в отношении Центральной Азии и остального мира основана на этих пяти принципах. В принципах подчеркивается, что Китай является развивающейся страной с независимой внешней политикой и не принадлежит ни к какому лагерю в мире. Китай заявляет миру, что никогда не будет стремиться к гегемонии, и тем самым разъясняет своим центральноазиатским соседям и всему миру, что быстрый рост его экономического строительства и постоянный рост его военной мощи представляют собой не угрозу, а принесет взаимную выгоду и беспроигрышную возможность соседям и партнерам.

По словам властей страны, Китай часто подчеркивает свою уникальность как ответственной крупной страны в политических

дискурсах, то есть уважает суверенитет других стран, а не пытается вмешиваться в социальные системы, пути развития, внутреннюю и внешнюю политику других стран. Концепция международной структуры, предложенная Китаем, подчеркивает многополярность и то, что ко всем странам «независимо от размера, силы, соотношения богатых и бедных» следует относиться одинаково. Правительство каждой страны имеет право и возможность надлежащим образом решать соответствующие внутренние политические, экономические и социальные вопросы, включая внутренние конфликты, исходя из своих национальных обстоятельств. На первый взгляд, на поведение Китая в международных отношениях явно повлияла собственная история Китая и деликатные вопросы, такие как Тайвань, Тибет и Синьцзян. Особенно это заметно после того, как в августе 2022 года Спикер палаты представителей Конгресса США Нэнси Пелоси посетила Тайвань в поддержку демократии страны.

Позиция Китая по большинству споров в мире заключается в том, что они должны решаться путем взаимопонимания, диалога и мирных переговоров, а также противостоять внешнему вмешательству. Это всегда было взглядом и подходом Китая к решению своих пограничных вопросов со странами Центральной Азии. Таким образом, основной идеей пяти принципов мирного сосуществования в Китае сегодня является суверенитет, то есть одна страна не имеет права вмешиваться во внутренние дела другой страны.

На практике баланс между защитой зарубежных интересов Китая и соблюдением принципов национального суверенитета и невмешательства становится все труднее поддерживать. Китайские официальные лица и ученые осознали важность принципа невмешательства перед лицом ответственности Китая как мировой державы и пришли к выводу, что попытки отделить политику от бизнеса не увенчаются успехом [2]. В Организации Объединенных Наций Китай также часто использует воздержание, а не вето, при голосовании по предлагаемым санкциям или интервенциям, направленным на урегулирование или реагирование на крупные международные кризисы. Это связано с тем, что в качестве постоянного члена Совета Безопасности голос Китая, выражающий неодобрение, представляет собой право вето, вызывая гнев у тех, кто поддерживает интервенцию. Не применив право вето или воздержавшись от голосования, Китай позволил провести несколько интервенций, не нарушив принцип невмешательства [3].

Безопасность и развитие являются основными проблемами, стоящими перед Центральной Азией, и важно понять, как Китай

интерпретирует безопасность и развитие. С одной стороны, для плавного развития страны необходима мирная и стабильная внутренняя и внешняя среда. С другой стороны, безопасность часто проявляется через развитие: отсталость порождает незащищенность и нестабильность и является первопричиной конфликтов, или, другими словами, инвестиции в развитие обеспечивают наилучшую гарантию безопасности. Эта связь между безопасностью и развитием была первоначально выведена из собственного опыта Китая, а затем применена к внешней политике, в частности, через концепцию бывшего президента Ху Цзиньтао о «гармоничном обществе», в котором развитие и безопасность тесно связаны. Значение и вывод этого в отношении политической и этнической напряженности в Синьцзяне и других регионах Центральной Азии очевидны: экономическое развитие имеет эффект снижения или даже устранения политической и этнической напряженности.

Контент-анализ официальных заявлений и высказываний представителей власти стран. Между руководителями Китая и стран Центральной Азии происходят частые двусторонние и многосторонние встречи, в ходе которых они подписывают соглашения и обмениваются мнениями по двусторонним отношениям и многосторонним вопросам, представляющим взаимный интерес. Во время этих визитов в декларациях и программных заявлениях, которые они делали, добрососедские отношения, взаимное доверие и взаимная выгода, равноправные консультации и стремление к достижению общих целей развития часто ставились в качестве основных принципов сотрудничества.

В политическом заявлении, опубликованном китайскими лидерами, вопросы, связанные с общим развитием, такие как экономическое и торговое сотрудничество, имеют приоритетное значение, а общее развитие рассматривается как основная цель добрососедства и дружбы. Например, в своем выступлении в Узбекистане У Банго заявил, что Китай продолжит модель добрососедства и общего развития и соберется вместе, чтобы написать новую главу мира, сотрудничества и согласия [4].

В июне 2012 года в совместном письменном интервью средствам массовой информации государств-членов ШОС бывший Председатель Ху Цзиньтао подчеркнул, что, подписывая Концепцию многостороннего торгово-экономического сотрудничества, государства-члены способствуют значительным достижениям в области транспорта, энергетики и связи [5].

В июне 2022 года министр иностранных дел Китая Ван И посетил Кыргызстан, Узбекистан и Туркменистан. В ходе визита он подчеркнул поддержку Китаем развития Центральной Азии, поддерживая различные меры, принимаемые странами для поддержания стабильности и вдохнув новую жизненную силу в регион. Он также сказал, что три страны считают Китай надежным другом и партнером и высоко ценят важное влияние Китая как ответственной державы в региональных и международных делах [6]. Эти визиты были подготовлены к государственному визиту президента Си Цзиньпина в сентябре 2013 года в страны Центральной Азии, включая Туркменистан, Казахстан, Узбекистан и Кыргызстан.

Еще одной характерной чертой официальных заявлений китайских руководителей является укрепление политического взаимного доверия и поддержание мира и стабильности в регионе. На саммите Шанхайской организации сотрудничества, состоявшемся в Пекине в июне 2012 г., заместитель министра иностранных дел Китая Чэн Гопин заявил, что мир и стабильность в Центральной Азии затрагивают коренные интересы Китая и интересы государств-членов ШОС. Решимость Китая поддерживать мир и стабильность в Центральной Азии прочна, и Китай никогда не допустит беспорядков в Центральной Азии, подобных тем, что произошли в Западной Азии и Северной Африке [7].

На региональном уровне в политическом заявлении Китая высоко оцениваются выдающиеся достижения и широкие перспективы Шанхайской организации сотрудничества, которая проложила путь народам всех стран к ликвидации пережитков холодной войны и открытию дружественного сотрудничества. В совместном письменном интервью со средствами массовой информации государств-членов ШОС Ху Цзиньгао отметил, что ШОС способствовала ускорению процесса мирного восстановления в Афганистане и стала незаменимой и важной силой в решении вопросов безопасности. Он также объяснил новую концепцию безопасности Китая в Центральной Азии, дословно сосредоточение внимания на всеобъемлющей безопасности, общей безопасности и безопасности на основе сотрудничества и повышение способности противостоять реальным угрозам и различным рискам [5].

Обсуждение

Научные дискуссии о взаимоотношениях Китая со странами Евразии сосредотачиваются на нескольких ключевых аспектах, включая экономическое влияние и BRI, геополитическое влияние, культурные взаимодействия, безопасность и сотрудничество, энергетическую политику и влияние на мировую экономику и многополярность. Эти

обсуждения отражают растущее значение Китая в регионе и мировой политике, а также его влияние на геостратегическую карту мира.

Ключевыми темами научных дискуссий являются экономическое влияние Китая в рамках инициативы BRI, включая вопросы долгосрочной устойчивости финансирования и инфраструктурного развития. Геополитические аспекты включают анализ влияния Китая на геостратегическую ситуацию в регионе, включая его отношения с Россией и США, а также вопросы геополитической стабильности в Центральной Азии. Культурные и образовательные обмены инициированные Китаем также привлекают внимание исследователей, исследующих их воздействие на межкультурное взаимопонимание и влияние на образовательные системы. В общем, эти дискуссии отражают сложность и динамику отношений между Китаем и странами Евразии, а также их глобальное значение в контексте современных мировых динамик.

Модель развития современного Китая представляет собой уникальный и многогранный подход к экономическому и социальному росту, который привел к впечатляющим результатам и сделал Китай одной из ведущих мировых держав. Ключевыми характеристиками этой модели являются смешанная экономика, объединяющая элементы рыночной и государственной экономики, экспортно-ориентированная стратегия, которая сосредотачивается на экспорте товаров и услуг, инфраструктурное развитие, включая активные инвестиции в строительство дорог, железных дорог и энергетических проектов, а также социальные реформы, направленные на снижение бедности и увеличение доступности образования и медицинского обслуживания. Особое внимание также уделяется инновациям и технологическим достижениям, а государство играет ключевую роль в регулировании экономики и стратегическом планировании. Несмотря на достижения, эта модель вызывает обсуждения в мировом сообществе, включая вопросы о социальных неравенствах, экологической устойчивости и геополитическом влиянии Китая.

Факторы, влияющие на внешнюю политику. В формировании и реализации внешнеполитических позиций Китая участвуют многочисленные институты, фракции и идеологии. То же самое по отношению к Центральной Азией, где многие ключевые институты участвуют в разработке и реализации политики Китая в отношении пяти центральноазиатских стран. Среди них Государственный совет отвечает за политику Китая в Центральной Азии в целом, а также Отдел международных связей ЦК Коммунистической партии и Руководящая группа по иностранным делам ЦК Коммунистической

партии, которые играют решающую роль в разработке политики. Министерство иностранных дел является органом по обеспечению соблюдения политики, отвечающим за дипломатические отношения Китая со странами Центральной Азии. Национальное управление по энергетике при Национальной комиссии по развитию и реформам играет ключевую роль в энергетическом сотрудничестве как основной области отношений, иницируя международное энергетическое сотрудничество, участвуя в разработке политики, связанной с энергетикой, финансами, налогообложением и защитой окружающей среды. Кроме того, важную роль в экономических отношениях играют Министерство финансов, Государственный банк развития Китая и Экспортно-импортный банк Китая. Народно-освободительная армия и Министерство общественной безопасности играют жизненно важную роль в сотрудничестве в борьбе с терроризмом, особенно в рамках Шанхайской организации сотрудничества. Кроме того, государственные предприятия страны также играют определенную роль в разработке и реализации политики. Среди них самыми известными в Центральной Азии являются три государственные энергетические компании: PetroChina, Sinorec и CNOOC. Кроме того, что эти компании действуют в рамках политики, установленной партией и государством, их обширный бизнес-портфель и их собственные внутренние и внешние интересы также делают их влиятельными лицами, формирующими политику.

Основные интересы Китая в Центральной Азии. Несмотря на то, что связи Китая с Центральной Азией за последние десятилетия расширились, интересы Китая в Центральной Азии также необходимо сопоставлять с его общими дипломатическими интересами. Центральная Азия не находится на переднем крае основных международных, экономических и связанных с безопасностью проблем Китая. Основные зарубежные направления Китая в большей степени сосредоточены на его коренных интересах, особенно китайско-американских отношениях, китайско-японских отношениях, отношениях по обе стороны пролива, ситуации на Корейском полуострове и китайско-индийских отношениях. Так было всегда в истории, да и общая ситуация за последние годы особо не изменилась.

Аргумент о том, что у Китая есть «скрытые мотивы» в Центральной Азии и что Китай реализует свою грандиозную геостратегию, направленную на достижение полного контроля и господства в регионе, является преувеличением. Китай не имеет намерения стать страной-гегемоном в Центральной Азии. Как заметил Дж. Кучера: «У Китая нет большой стратегии в Центральной Азии...

но слияние действий нескольких ведомств, хочет того Китай или нет, означает, что Китай стал самым важным игроком в регионе. Другие считают, что стратегия Китая в отношении Центральной Азии «может быть отражением его более широкой стратегии в отношении внешнего мира, которая заключается в импорте большого количества природных ресурсов и большом экспорте товаров» [8].

Однако отсутствие общей стратегии не означает, что политике Китая в Центральной Азии не хватает практичности или стратегического значения, и не означает, что ей не хватает геополитических коннотаций. Отношения между Китаем и Центральной Азией содержат много практических проблем и интересов. Ученые и аналитики, изучающие участие Китая в Центральной Азии, часто расходятся во мнениях относительно того, что является главной движущей силой, особенно экономические вопросы (разработка природных ресурсов) и вопросы безопасности (проблема Синьцзяна), что стоит на первом месте? Но ясно, что и экономика, и безопасность напрямую связаны с внутренними делами Китая, и эти два вопроса также взаимосвязаны.

После трех десятилетий быстрого роста, урбанизации и радикальных социальных преобразований Китай, будучи вторым по величине потребителем нефти, должен обеспечить устойчивое снабжение энергией во всем мире. А страны Центральной Азии, особенно те, которые обладают богатыми запасами углеводородов и месторождениями полезных ископаемых, стали основными направлениями для инвестиций Китая, они географически близки к Китаю и могут обеспечить надежное наземное энергоснабжение, тем самым снижая зависимость спроса на нефть в Китае от морских путей.

Но политика Китая в Центральной Азии никоим образом не ограничивается его энергетическими потребностями. Как заявил Китай в Белой книге «Мирное развитие Китая», создание мирной и стабильной международной среды для национального развития является центральной задачей внешней политики [9]. В то же время Китай стремится стабилизировать страны Центральной Азии, способствуя экономическому развитию, что очень важно для безопасности региона, включая китайский регион Синьцзян, который имеет протяженную границу с регионом Центральной Азии. Между взаимодействием Китая с Центральной Азией и уйгурским вопросом существует неотъемлемая связь [10]. Отсталость, нестабильность и возможный конфликт Центральной Азии грозят перекинуться за ее пределы, ставя под угрозу развитие и стабильность Китая, а также усилия по сближению Синьцзяна с остальным Китаем, поэтому Китай надеется на развитие и стабильность в регионе. Поскольку в странах

Центральной Азии проживает самое многочисленное уйгурское население за пределами Китая, Китай также хочет, чтобы эти соседи играли более активную роль в борьбе с этническим сепаратизмом [11]. В последние годы беспорядки в Кыргызстане, который имеет 1000-километровую границу с Китаем, и в Ферганской долине, пересекающей Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан, представляют огромную угрозу для Китая. Эти беспорядки могут поставить под угрозу торговлю и поставки энергоносителей и, в конечном итоге, стабильность в Китае, особенно в Синьцзяне. Беспорядки между этническими кыргызами и узбеками в Кыргызстане были ярким примером, который «напрямую повлиял на экспорт Синьцзяна в страну, а также в Узбекистан и Казахстан» [12].

Вопросы безопасности. Существует множество факторов низкий уровень безопасности в Центральной Азии, начиная от неудовлетворенности внутри стран, влияющих на социальную стабильность, и заканчивая региональной межэтнической напряженностью и негативными побочными эффектами в Афганистане. Более насущные угрозы исходят от внутреннего недовольства, повсеместной коррупции, транснациональной преступности и социально-экономических проблем в странах Центральной Азии, когда широкая общественность выражает растущие националистические настроения, скептицизм и озабоченность по поводу роли Китая в их национальной экономике. Одна из проблем Китая в Центральной Азии заключается в том, что, несмотря на усилия по развитию отношений «люди-люди», контакты Китая в настоящее время в подавляющем большинстве относятся к категории отношений «государство-государство», что означает неизбежность концентрации официальной риторики по вопросам, касающимся национальной безопасности, а не безопасности людей. Это привело к тому, что Китай поддерживал по существу лишь поддержание стабильности режимов в странах Центральной Азии. В отсутствие какого-либо эффективного диалога с местным сообществом рабочая среда для китайских инвестиций часто характеризуется растущим национализмом и глубоко укоренившимся подозрением в отношении китайского экспансионизма с небольшой ощутимой выгодой для широких масс. Китайские инвестиции рискуют получить только политическое одобрение, но не получить социального одобрения и, таким образом, стать объектом различных жалоб со стороны местных жителей.

Несмотря на огромные экономические интересы Китая и озабоченность по поводу безопасности в Центральной Азии, прямое

участие Китая в вопросах безопасности в регионе ограничено. Китай выразил решимость никогда не размещать военную мощь в Центральной Азии, независимо от того, угрожают ли китайским гражданам или инвестициям. Какие события заставят Китай пересмотреть эту политику и увеличить вероятность своего военного присутствия в Центральной Азии? Также можно задаться вопросом, не станет ли прямая угроза энергетическим проектам Китая в Центральной Азии событием, которое может изменить эту политику.

Шанхайская организация сотрудничества — единственная межправительственная организация, в которой Китай участвовал в решении вопросов безопасности в Центральной Азии. Он помог Китаю укрепить политические связи со странами Центральной Азии, стабилизировать районы, прилегающие к Синьцзяну, и совместно реагировать на угрозы безопасности, такие как терроризм, транснациональная преступность и стихийные бедствия, с которыми все страны сталкиваются вместе. На первом саммите Шанхайской организации сотрудничества в 2001 г. государства-члены подписали Шанхайскую конвенцию о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом [13], которая сделала борьбу с «тремя силами зла» главной задачей ШОС. С тех пор государства-члены ШОС подписали ряд документов о сотрудничестве в области безопасности, таких как Антитеррористическая конвенция Шанхайской организации сотрудничества, Соглашение о сотрудничестве в области борьбы с наркотическими средствами и Совместное соглашение по борьбе с преступностью. Сфера сотрудничества организации в области безопасности постепенно расширялась, включая стратегическую безопасность, оборону, безопасность правоохранительных органов, информационную безопасность и борьбу с транснациональной организованной преступностью. Шанхайская организация сотрудничества имеет два постоянно действующих органа: один — секретариат в Пекине, а другой — исполнительный комитет регионального антитеррористического агентства в Ташкенте.

Военное сотрудничество между Китаем и странами ШОС в основном находит отражение в регулярных двусторонних и многосторонних антитеррористических учениях. Китай провел свои первые учения с Кыргызстаном в 2002 году, после чего последовало более 20 двусторонних и многосторонних учений с членами Шанхайской организации сотрудничества.

Официально Китай, похоже, удовлетворен соглашением ШОС и его дальнейшими перспективами. Однако более детальный анализ показывает, что китайские руководители также осознают, что на

самом деле многостороннее сотрудничество в области безопасности в рамках Шанхайской организации сотрудничества все еще нуждается в укреплении. Это было признано, по крайней мере, некоторыми высокопоставленными китайскими чиновниками, например, Шанхайской организацией сотрудничества необходимо создать более полную систему сотрудничества в области безопасности, чтобы координировать и формулировать общие позиции по основным международным политическим вопросам, вопросам безопасности, экономики и финансов, эффективности антикризисного управления. Другие китайские лидеры также указали на важность укрепления сотрудничества в области безопасности, например, на укрепление способности Шанхайской организации сотрудничества защищаться от реальных угроз, особенно в связи с активизацией «трех сил». В то время, когда ситуация с безопасностью в регионе усложняется на фоне возникающих международных и региональных проблемных точек, не менее важно эффективно пресекать незаконный оборот наркотических средств и транснациональную организованную преступность. Кроме того, Китай также выдвинул конкретные предложения на более практическом уровне, такие как создание более полной системы сотрудничества в области безопасности, активное выполнение Шанхайской конвенции против «трех сил зла», консультация и обмен информацией, продолжать проводить регулярные совместные антитеррористические учения, укреплять сотрудничество в области безопасности для крупномасштабных мероприятий, сосредоточиться на совершенствовании возможностей организационных действий и возможностей быстрого реагирования, неуклонно бороться с «тремя силами зла», эффективно пресекать контрабанды оружия.

Насаммите ШОС в Пекине был принят принцип, согласно которому в случае возникновения ситуации, создающей угрозу миру, стабильности и безопасности государства-члена Организации или всего региона, государства-члены будут принимать политико-дипломатические меры в соответствии с соответствующими документами Организации, и реагировать своевременно и надлежащим образом. Теоретически этот принцип дает странам-членам ШОС право вмешиваться во внутренние дела друг друга в политическом и дипломатическом (но не военном) порядке в случае внутреннего конфликта.

Западные аналитики имеют очень разные, если не сказать пессимистичные, взгляды на достижения и перспективы Шанхайской организации сотрудничества. Они указали на огромный разрыв между формулировкой манифеста организации и совместными действиями, необходимыми для его фактической реализации. В частности, ШОС

не удалось скоординировать совместные действия по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и обеспечить платформу для обсуждения водных споров.

Помимо политических заявлений, маловероятно, что Шанхайская организация сотрудничества быстро станет эффективной международной коалицией, способной осуществлять собственные интервенции в области безопасности. Будущие перспективы Шанхайской организации сотрудничества в основном определяются китайско-российскими отношениями в регионе. Хотя Китай и Россия добились больших успехов в энергетическом, инвестиционном, высокотехнологичном и военно-техническом сотрудничестве за последние два десятилетия, руководствуясь схожими соображениями безопасности и желанием сотрудничать для противодействия влиянию США в регионе, реальность такова, что у России также есть четкая цель восстановить контроль над Центральной Азией, особенно в рамках программы Евразийского союза. Эти планы противоречат углубляющемуся развитию Шанхайской организации сотрудничества, по крайней мере, в долгосрочной перспективе, и вряд ли совместимы с расширяющимся экономическим, политическим и дипломатическим измерением Китая. Хотя Россия является одним из основателей ШОС, она также использует другую свою структуру в Центральной Азии, Организацию Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), для продвижения своих политических, оборонных и военных целей. Неясно, какое практическое сотрудничество у двух организаций будет в будущем.

Любое силовое военное вторжение в Центральную Азию противоречило бы принципу невмешательства Китая, даже если он попытается обеспечить военное присутствие путем создания военных баз, подобных России и Соединенным Штатам. Однако в связи с углублением экономической активности Китая в Центральной Азии в сочетании с проблемами, связанными с небезопасной и нестабильной обстановкой, Китаю может быть трудно защитить себя, не предприняв более активных действий для обеспечения стабильности и безопасности в регионе.

Заключение. Движимое экономическими интересами, особенно стремлением к обеспечению ресурсной безопасности и желанием сохранить стабильность и безопасность Синьцзяна, существенное взаимодействие Китая с Центральной Азией спровоцировало так называемую «новую большую игру» в регионе, в которой ранее участвовали Россия, Европа и Соединенные Штаты Америки. По мере того, как экономические связи Китая с Центральной Азией продолжают углубляться, растет и влияние Китая в регионе как для России, так и

для Запада. Нет никаких сомнений в том, что динамизм китайской экономики и ее расширение могут создать «беспроегрывшую» ситуацию, которая может принести пользу как Китаю, так и странам Центральной Азии, а развитие китайской торговли и инвестиций станет катализатором роста.

Через дипломатические отношения и углубление экономических контактов Китай действительно имеет влияние на внутренние дела Центральной Азии. Но участие и влияние Китая в вопросах безопасности на низком уровне по сравнению с его широким экономическим участием. Действия Китая на центральноазиатском пространстве безопасности вращаются вокруг Шанхайской организации сотрудничества, но главный многосторонний инструмент Китая в Центральной Азии не смог своевременно отреагировать на кризисы, которые происходили в регионе. Китай опасается, что ухудшение ситуации с безопасностью в Центральной Азии приведет к большому количеству беженцев, исламскому фундаментализму, незаконному обороту наркотических средств, внутренним и региональным конфликтам, что поставит под угрозу экономическое и торговое сотрудничество.

У Китая и России разные стратегии, разные интересы и разные приоритеты в Центральной Азии, которые иногда несовместимы с растущей ролью Китая. Китайско-российское сотрудничество в области энергетики, инвестиций, высоких технологий и военной техники значительно расширилось за последние два десятилетия. Но как отмечают китайские и западные эксперты, в среднесрочной перспективе Китай не может вытеснить Россию и стать лидером региона. Однако несомненно то, что поддержание стабильности в регионе и защита его интересов, особенно энергоснабжения и огромных инвестиций, будут становиться все более важными для Китая, поскольку его зависимость от Центральной Азии в плане энергоносителей возрастает. Несмотря на то, что Китай не может разрешить какие-либо будущие кризисы в Центральной Азии в одиночку, для защиты своих интересов и по мере постепенного развития принципа суверенитета и невмешательства, Китай будет более активно участвовать в обеспечении мира и безопасности в Центральной Азии, выходя за рамки реагирования на кризисы, приняв более активную стратегию мира, безопасности и стабильности в Центральной Азии.

ЛИТЕРАТУРА

[1] За 30 лет товарооборот между Китаем и странами Центральной Азии вырос более чем в 100 раз. http://russian.news.cn/2022-01/18/c_1310428551.htm.

- [2] Taylor I. China's New Role in Africa. – Lynne Rienner Publishers. – 2021. - p. 111.
- [3] Nathan A. Principles of Chinese Foreign Policy, Asia for Educators. - Columbia University, 2020.
- [4] Выступление У Банго в Верховном собрании Узбекистана. – 2012. – Сентябрь. https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/wshd/201109/t20110927_855680.html
- [5] Письменное интервью Ху Цзиньтао газете “Жэньминь жибао” и ведущим СМИ стран-членов ШОС. – 2012. – Июнь. http://ru.china-embassy.gov.cn/rus/shhzzz/AS1/201206/t20120606_3149269.htm
- [6] Встреча глав МИД «Китая + пяти стран Центральной Азии». - 2022. – Июнь. http://kz.china-embassy.gov.cn/rus/zhgx/202206/t20220609_10700514.htm
- [7] Беспорядки, подобные тем, что происходили в Западной Азии и Северной Африке, никогда не будут допущены в Центральной Азии. Министерство иностранных дел Китая. 2022. <http://news.sohu.com/20120608/n345027562.shtml>.
- [8] Kucera J. What is China's policy in Central Asia?. - EurasiaNet. - 2022. <https://eurasianet.org/central-asia-what-is-chinas-policy-driver>
- [9] Белая книга «Мирное развитие Китая». Вебсайт посольства Китайской Народной Республики в РФ. http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2011-09/22/content_23472127.htm
- [10] Laruelle M., Peyrouse S. The neighbor is China: Perspective and Strategy of Central Asia. The Silk Road Research Project. - Washington: Nitze School of Advanced International Studies, -2019. – P.14.
- [11] Doyon J. Strengthening the SCO in the New Big Game in Central Asia // EU Council on Foreign Relations. – 2021. – September. – P.3.
- [12] China's Central Asian Problem. International Crisis Group // Asia Report. – 2020. -No. 244. - P.11.
- [13] The UN Refugee Agency report. www.refworld.org/docid/49f5d9f92.html

REFERENCES

- [1] Za 30 let tovarooborot mezhdu Kitaem i stranami Central'noj Azii vyros bolee chem v 100 raz [Over 30 years, the trade turnover between China and the countries of Central Asia has grown more than 100 times]. http://russian.news.cn/2022-01/18/c_1310428551.htm. [In Russ.]
- [2] Taylor I. China's New Role in Africa. – Lynne Rienner Publishers. 2021, p. 111.
- [3] Nathan A. Principles of Chinese Foreign Policy, Asia for Educators. - Columbia University. - 2020.

[4] Vystuplenie U Bango v Verhovnom sobranii Uzbekistana. [U Bango's speech at the Supreme Assembly of Uzbekistan.] – 2012. – September. https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/wshd/201109/t20110927_855680.html [In Russ.]

[5] Pis'mennoe interv'yu Hu Czin'tao gazete "Zhen'min' zhibao" i vedushchim SMI stran-chlenov SHOS. [Hu Jintao's written interview with the People's Daily newspaper and the leading media of the SCO member states.] 2012, June. http://ru.china-embassy.gov.cn/rus/shhzzz/AS1/201206/t20120606_3149269.htm [In Russ.]

[6] Vstrecha glav MID «Kitaya + pyati stran Central'noj Azii». [Meeting of the Foreign Ministers of "China + five Central Asian countries".] - 2022. – June. http://kz.china-embassy.gov.cn/rus/zhgx/202206/t20220609_10700514.htm [In Russ.]

[7] Besporyadki, podobnye tem, chto proiskhodili v Zapadnoj Azii i Severnoj Afrike, nikogda ne budut dopushcheny v Central'noj Azii. Ministerstvo inostrannyh del Kitaya. [Riots like those in Western Asia and North Africa will never be tolerated in Central Asia. Ministry of Foreign Affairs of China.], 2022. <http://news.sohu.com/20120608/n345027562.shtml>. [In Russ.]

[8] Kucera J. What is China's policy in Central Asia?: quoted from A. Petersen's point of view. // EurasiaNet, 2022.

[9] Belaya kniga "Mirnoe razvitie Kitaya". Veb sajt posol'stva Kitajskoj Narodnoj Respubliki v RF. [White Book "Peaceful Development of China". Website of the Embassy of the People's Republic of China in the Russian Federation.] http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2011-09/22/content_23472127.htm [In Russ.]

[10] Laruelle M., Peyrouse S. The neighbor is China: Perspective and Strategy of Central Asia. The Silk Road Research Project. - Washington: Nitze School of Advanced International Studies, 2019, P.14.

[11] Doyon J. Strengthening the SCO in the New Big Game in Central Asia // EU Council on Foreign Relations, 2021. September, P.3.

[12] China's Central Asian Problem. International Crisis Group. // Asia Report, 2020. No. 244, p.11.

[13] The UN Refugee Agency report. www.refworld.org/docid/49f5d9f92.html.

ҚЫТАЙДЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ РӨЛІ МЕН МҮДДЕЛЕРІН ТАЛДАУ

*Ілімқожа А.Е.¹, Раев Д.С.²

*¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 3-курс докторанты Алматы, Қазақстан
e-mail: a.ilimkozha@mail.ru,

²ф.ғ.д., профессор Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан
e-mail:raev_53@mail.ru

Аннотация: Бұл мақалада біз Қытайдың сыртқы саясатын терең талдауға тырысамыз және осы держава мен Орталық Азия аймағы арасындағы қатынастарды сипаттаймыз. Біздің зерттеуіміз осы күрделі халықаралық ландшафтты қалыптастыратын саяси, экономикалық және энергетикалық мәселелерді қоса алғанда, әртүрлі аспектілерді қамтиды. Мақала Қытайдың Орталық Азияға қатысуына әсер ететін дипломатиялық принциптерді шолудан басталады. Қытайдың аймақтағы қатысуын нығайтуға ұмтылатынын және оның стратегиялық мүддесінің тұптамасы бар екенін түсіну маңызды. Қытай Орталық Азияны негізгі сауда алаңы және энергетикалық ресурстар көзі ретінде қарастырады, бұл оның экономикалық өсуін қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Сонымен қатар, Қытай Орталық Азиядағы тұрақтылыққа үлкен мән береді, өйткені аймақтағы кез келген ықтимал толқулар оның ішкі істеріне, соның ішінде елдің солтүстік-батысындағы Шыңжаңдағы жағдайға теріс әсер етуі мүмкін. Осылайша, Қытай тұрақтылықты сақтау және ықтимал қауіптердің алдын алу үшін Орталық Азия мемлекеттерімен қауіпсіздік саласында белсенді өзара іс-қимыл жасайды.

Саяси мәлімдемелер мен риторика Қытай мен Орталық Азия арасындағы қарым-қатынаста да маңызды рөл атқарады. Ел өзінің саяси байланыстарын аймақтағы ықпалын нығайту үшін пайдаланады. Алайда, ұлы державалар арасындағы диверсияның дұрыс еместігін және мұндай әрекеттердің шарттары әдетте салыстырмалы түрде сирек кездесетінін атап өткен жөн. Бұл диверсия шынымен де халықаралық қатынастарда маңызды рөл атқарады ма деген сұрақ туғызады. Ынтымақтастыққа ықпал ететін экономикалық және стратегиялық мүдделер маңыздырақ болуы мүмкін.

Қорытындылай келе, біздің ғылыми талдауымыз Қытай мен Орталық Азия арасындағы қарым-қатынастың болашағы жайлы алдын ала қорытынды жасауға, сондай-ақ олардың алдында тұрған қиындықтар мен мүмкіндіктерді бағалауға көмектеседі. Бұл қатынастар

қазіргі әлемде шешуші фактор болып қала береді және алдағы жылдары зерттеушілер мен саясаткерлердің назарын аударуды жалғастырады.

Түйін сөздер: ОА, Қытай, қауіпсіздік, мүдделер, дипломатиялық принциптер, экономика, диверсия, фактор

ANALYSIS OF CHINA'S ROLE AND INTERESTS IN CENTRAL ASIA

*Ilimkozha A.¹, Raev D.²

*¹3rd year doctoral student Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan
e-mail: a.ilimkozha@mail.ru

²Doctor of philosophy, professor Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan
e-mail: raev_53@mail.ru

Annotation: In this article, we will attempt an in-depth analysis of China's foreign policy and characterize the relations between this power and the Central Asian region. Our research will cover various aspects, including political, economic and energy issues that shape this complex international landscape. The article begins with an overview of the diplomatic principles that influence China's participation in Central Asia. It is important to understand that China is striving to strengthen its presence in the region, and this has its roots in its strategic interests. China views Central Asia as a key trading platform and source of energy resources, which is an important factor for maintaining its economic growth. In addition, China attaches great importance to stability in Central Asia, since any potential unrest and unrest in this region could have a negative impact on its internal affairs, including the situation in Xinjiang, in the northwest of the country. Thus, China actively cooperates with the Central Asian States in the field of security in order to maintain stability and prevent potential threats.

Political statements and rhetoric also play an important role in the relations between China and Central Asia. The country uses its political contacts to strengthen its influence in the region. However, it is worth noting that subversive activity between great Powers is not the norm, and the conditions for such actions are usually relatively rare. This raises the question of whether subversion really plays as important a role in international relations as some might think. Perhaps more important are the economic and strategic interests that promote cooperation.

In conclusion, our analysis will help to draw some preliminary conclusions about the future of relations between China and Central Asia,

as well as to assess the challenges and opportunities they may face. These relationships remain a key factor in the modern world and will continue to attract the attention of researchers and politicians in the coming years. The article concludes with a discussion of how to draw some preliminary conclusions and assess the challenges that China-Central Asia relations may face in the future.

Key words: Central Asia, China, security, interests, diplomatic principles, economy, subversion, factor

Статья поступила 27.06.2023

ЭОК 94(5)

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.015>

FTAMP 11.1

ШЫҢЖАҢ ӨНДІРІСТІК-ҚҰРЫЛЫС КОРПУСЫ – ҚХР-ДЫҢ ҚАЗАҚСТАНМЕН ШЕКАРА АЙМАҒЫНДАҒЫ ҚАУІПСІЗДІК КЕПІЛІ

*Мадиев Д.А.¹

*¹PhD докторы Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
доцент м.а. Алматы, Қазақстан
daniyarmadiev@mail.ru

Андатпа. Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусы (ары қарай Корпус) Қытайдың солтүстік-батыс өңірінде орналасқан көпұлтты Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданын басқарудың маңызды құралы болып табылады. 1954 жылы құрылған уақыттан бері Қытай билігі Корпусқа қарасты әскери бөлімшелерді шекара өңіріне орналастыра отырып екі түрлі мақсатты алдына қойды: біріншіден, шекара беріктігін сақтау, шекара өңіріндегі қауіпсіздікті ұстап тұру болса, екіншіден, шекара аймағының әлеуметтік-экономикалық дамуына үлес қосу.

Берілген мақалада Пекиннің Шыңжаңда жүргізіп отырған саясатының негізгі тірегіне айналған Корпустың әскери және экономикалық саладағы қызметінің ерекшеліктеріне кең талдау жасалып, жан-жақты зерттеу жүргізіледі. Бүгінгі таңда, ҚХР солтүстік-батыс шекара өңірін дамыту саясатын жүзеге асыруда. Осы тұрғыдан алғанда, аталған аймақтың стратегиялық маңыздылығын айқындау, Қазақстанмен шекаралас өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына, инфрақұрылымының жақсаруына, аталған аймақта халықаралық

сауда-экономикалық байланыстарын ұлғайту саясатына үлес қосып отырған Корпустың қызметін анықтау зерттеу жұмысының негізгі мақсаты болып табылады.

Дегенмен, Корпустың нарықтық экономикаға бейімделу процесі өте баяу жүзеге асуда. Сонымен қатар, халық шаруашылығының жекелеген салаларындағы қол жеткізген үлкен жетістіктеріне қарамастан, аталған ұйым әлі де Орталықтың қаржылай және саяси қолдауына тәуелділіктен арыла алмай отыр. Корпустың тәуелсіз мекеме ретінде өз қызметін жалғастыруына кедергі келтіріп отырған факторлар бар. Шыңжаң үкіметі мен жергілікті халықтың Корпуспен арадағы қалыптасқан шиеленіскен қарым-қатынасы Корпус қызметінің нәтижесіне тікелей әсер етуде. Осы тұрғыда, мақалада Корпус пен жергілікті халық арасындағы байланыстардың шиеленісу себептері мен болашақта кері факторлардың алдын алу жолдарына сараптама жасалады.

Тірек сөздер: Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусы, солтүстік-батыс шекара аймағы, шекара қауіпсіздігі, сепаратизм, дивизия, ауыл шаруашылығы, инфрақұрылым, еңбек лагерьлері

Негізгі ережелер

Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы – Қытайдың солтүстік-батыс шекара өңірінде орналасқан стратегиялық маңызы зор әкімшілік-аумақтық бірлік. Шыңжаңның көршілес мемлекеттермен арадағы 5000 шақырымнан аса шекара және шекаралық аймақтарының қауіпсіздігін сақтау міндетін Қытай басшылығы тұрақты әскерлермен қатар Корпусқа да жүктеп отыр. Алайда, шекараның беріктігі оны қорғауға қойған әскери күштің әлеуетімен өлшене бермейді, көбінесе шекаралас мемлекеттер арасындағы өзара сенім мен саяси-экономикалық ортақ мүдделердің қалыптасуы аса маңызды рөл атқарады. Қазіргі реформа және ашықтық саясатын атқару барысында төңіректегі елдермен кең көлемде қарым-қатынас өрістету - ҚХР-дың жаңа дәуірдегі сыртқы саясатының басым бағыты болып саналады.

ҚКП Корпусты Шыңжаңның болашақтағы тұрақтылығы мен дамуының негізі болады деп есептейді, оған ҚХР Төрағасы Си Цзиньпиннің 2022 жылы Шыңжаңға жасаған сапары барысында айтқан сөзі дәлел бола алады. Төраға өз сөзінде Корпустың өңірдегі атқаратын қызметінің маңызына тоқтала келе, жергілікті ұлт өкілдерімен бірлесе отырып аймақтағы әлеуметтік-экономикалық жағдайды жақсартуға, сепаратистік пиғылдың алдын алуға бағытталған шараларды жүзеге асыруға шақырды [1]. Мемлекет

басшысының бұл жағдайға ерекше көңіл аударуының өзіндік себебі бар, өйткені Шыңжаңдағы, әсіресе шекаралық аймақтардағы жиі-жиі туындап отыратын этникалық мәселе әлемдік қауымдастықтың ерекше назарында.

Қытайдың солтүстік-батыс өңірінде орналасқан Шыңжаң жері табиғи қазба байлығының мол қоры шоғырланған өлке. Ел экономикасы үшін стратегиялық маңызы бар мұнай мен газ қоры бойынша Қытайдағы алдыңғы орындарда. Сонымен қатар, Орталық Азияның бірқатар мемлекеттерімен көршілес орналасқан бұл аймақтың транзиттік әлеуеті де өте зор. Әйтсе де, жаһандық терроризмнің күшейіп тұрған кезінде Қытайдың экономикалық трансформациясын жүзеге асыру мен ұлттық дамуы үшін Шыңжаңдағы тұрақтылықты сақтап қалу маңызды. Осы тұрғыдан қарастырғанда, қатарында 3 млн-нан аса мүшесі бар, аймақтағы қауіпсіздік пен әлеуметтік тұрақтылықтың кепілі ретінде танылған Корпустың қызметі зерттеушілердің ерекше қызығушылығын тудыратыны сөзсіз.

Кіріспе

Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусының Шыңжаң өлкесіндегі ұлтаралық татулық пен шекара аймағының қауіпсіздігін сақтаудағы атқарып отырған маңызды қызметімен қатар, корпусың аталған өңірдегі халық шаруашылығы, атап айтқанда ауыл шаруашылығы мен өндірістегі, инфрақұрылым жүйесі мен азаматтық құрылыс саласындағы жетістіктерге қосып жатқан үлесі де ерекше. Корпус Қытай коммунистік партиясының шешімімен 1954 жылдың 7 қараша күні құрылған. Сол кездегі алғашқы құрамы Шыңжаңды азат етуге қатысқан Халық азаттық армиясының, коммунистер жағына өткен Гоминьдан әскерінің жауынгерлерінен құралды. Корпустың құрылуы Мао Цзедунның әскери бөлімдерді «жұмысшы отрядтарына» айналдыра отырып, оларға саяси, әкімшілік және өндірістік қызметтерді жүктеу концепциясына толық сәйкес жүргізілді десе болады [2]. Жалпы, шекара өңіріне әскери бөлімшелерді, тіпті тұтастай бір ұлт өкілдерін көшіріп әкеліп орналастыру жағдайы Қытай тарихында бірінші рет болып отырған жоқ. Мұндай жағдай Қытайдың империялық тарихында бірнеше рет қайталанған. Осындай оқиғаның бірі Маньчжур билігі тұсында, елдің солтүстік-шығыс аймақтарында орналасқан Сибирь ұлтының бірнеше мың отбасы өздерінің ата қонысынан ажыратылып, солтүстік-батыстағы қазіргі Қазақстан территориясымен шектесетін аймақтарға көшірілген болатын. Оларға шекара беріктігін сақтау, жергілікті халықтың наразылығын басу және шаруашылықпен айналысу секілді тапсырмалар жүктелді. Қазіргі таңда Сибирь ұлты

Шыңжаңда өмір сүріп жатқан аз санды халықтардың белді бір өкіліне айналған.

Корпусты құру барысында ел билігі аймақтың ішкі ерекшеліктері мен оларға әсер етуші сыртқы факторларды толық назарда ұстаған. Оны корпусқа қарасты әскери бөлімшелердің басым бөлігінің қазіргі Қазақстан және Қырғызстан республикаларымен шектесетін аймақтарда орналасуынан көруге болады. Тек аз бөлігі ғана Орталық немесе Оңтүстік Шыңжаңда орналасқан. Анық байқағанымыздай, корпустың алдына қойылып отырған басты тапсырма – партия басшылығының аз санды ұлт өкілдері тығыз қоныстанған, қытай үкіметінің шешімдеріне әрдайым қолдау көрсете бермейтін, әлеуметтік тұрақсыздық халықтың наразылығын тудыратын аймақтағы тірегіне айналу.

Сонымен қатар корпусқа бірқатар әлеуметтік және экономикалық тапсырмаларды орындау міндеті де жүктелген. Корпус қатарына қабылданып, жұмыспен қамтылып жатқан халық арасында соңғы жылдары жергілікті ұлт өкілдерінің саны көбеюде. Егер ертеректе корпус құрамы 99% хань ұлтының өкілдерінен құралған болса, қазіргі кезде жергілікті ұлт өкілдерінің үлесі 14%-ға дейін жетіп отыр. Орын алған өзгерісті Орталық биліктің аталған аймақтағы әлеуметтік шиеленісті бәсеңдетуге бағытталған маңызды қадамы деп қарастыруға болады [3]. Жұмыспен қамтылған азаматтар корпус құрамында мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес орталық провинцияларды азық-түлікпен, жеңіл және ауыр өнеркәсіп өнімдерімен қамтамасыз ету, суғару жүйелерін салу, тың жерлерді игеру, авто және теміржол желілерін жүргізу секілді ірі-ірі жобаларда еңбек етуде.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Ғылыми зерттеулердің логикалық үйлесімділігін қамтамасыз ететін қолданбалы әдіснаманың негізі ретінде қарастырылатын жүйелік әдіс ҚХР-дың аймақтарды басқару саясаты мен экономикалық маңызын талдауда қолданылды. Корпустың орналасуы, атқарып отырған қызметінің аймақ қауіпсіздігі мен әлеуметтік-экономикалық тиімділігін анықтау мақсатында салыстырмалы-географиялық, факторлық және типологиялық жалпы ғылыми және жеке зерттеу әдістеріне басымдық берілді.

Аталған тақырыпты талдап саралау барысында сондай-ақ, тарихи, саяси, компаративистік және халықаралық қатынастар теориясының әдістері пайдаланылды, ол таңдалған тақырыптың тарихи, саяси, халықаралық және аймақтық-экономикалық аспектілерін біріктіретін пәнаралық ауқымын қамтиды. Сонымен қатар, зерттеу тақырыбын толыққанды ашу үшін деректер мен ақпараттарды сыни тұрғыдан талдау, жинақтау және сұрыптау әдістері кең қолданылды.

Тарихи-генетикалық әдісті қолдану Корпустың тарихи дамуын сипаттауға және орын алған оқиғалардың себеп-салдарлық байланыстарын анықтауға, оның кейінгі дамуы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Тарихи-салыстырмалы әдісті қолдану Корпус құрылған уақыттан бергі әртүрлі кезеңдеріндегі атқарған қызметінің функционалдық айырмашылықтарын анықтауға қолайлы жағдай тудырды.

Нәтижелері

Шыңжаңның шекара аудандарындағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер «Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусы» («新疆生产建设兵团») арқылы іске асырылды. Бұл Ұлт-азаттық армиясының жартылай әскери-өндіріс құрылымы Шыңжаң Ұйғыр автономиялық ауданының 1954 жылы құрылды. Құрылымның шекара өңіріндегі саяси қызметі де өте маңызды болды, өйткені корпусстың мойнына аймақтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын арттырумен қатар, шекара өңірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті де жүктелді. Олар Орталық үкіметке және Шыңжаңдағы басқармасына бағынады. 2021 жылдан бері корпусқа Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы партия комитетінің бірінші хатшысы Ма Синжуй басшылық жасауда. Бүгінгі таңда корпус құрамында 14 дивизия, 174 ауыл-қыстақтарда шаруашылық жүргізу бірлестіктері, 4391 өндірістік, құрылыс, транспорт, коммерциялық мекемелер бар, сондай-ақ, ғылыми зерттеу, білім беру, мәдениет, денсаулық сақтау, спорт, қаржы, сақтандыру және заң секілді әлеуметтік салаларда да өз өкілдіктері жұмыс істейді. 2019 жылдың соңына қарай берілген статистикалық мәліметте корпус құрамында ресми тіркеуде 3 млн-нан аса адам бар деп хабарланған. Алғашқы құрылған кезде корпусстың қатарында 175 мың адам болған. Содан бері корпус құрамы Қытайдың ішкі аймақтарынан негізінен хань ұлтының өкілдерін тарту арқылы үздіксіз көбейіп отырды. Дегенмен соңғы жылдары партия билігінің аймақтың саясатын жүзеге асыру мақсатында, жергілікті аз санды ұлт өкілдерін корпус жұмысына қабылдауда оң өзгерістер орын алды. Бүгінгі таңда Шыңжаң өндіріс-құрылыс корпус мекемелеріне тиесілі аймақтарда 37 ұлттың өкілдері өмір сүреді. Олар ханьзу, ұйғыр, қазақ, дүнген, моңғол сияқты ұлт өкілдерінен тұрады. Олар ислам, буддизм, христиан діндерін ұстанады. Соған қарамастан олар ұлттар бірлігінің үлгісін көрсетіп келеді [4].

Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусы өзінің қалыптасып даму барысында бірнеше кезеңдерден өтті. Оған 1949-1954 жылдар аралығындағы негізі қаланған уақытты, 1954-1957 жылдар аралығындағы құрылғаннан кейінгі қызметінің алғашқы кезеңін жатқызуға болады. Одан кейінгі уақытта даму кезеңін, «революция»

кезеңін, тың игеру және жаңа дәуір секілді кезеңдерді басынан өткерді. 1949 жылы Шыңжаң азат етілді. 1949 жылдың қазан айынан бастап Ұлт-азаттық армиясының бөлімдері Шыңжаңға еніп, көтеріліс жасаған Гомиьндан әскерлерінен жасақталған 22-і әскери корпус пен Ұлттық жасақтардан қайта құрылған 5-і армиямен бірлесе отырып бүлікшілер мен қарақшыларға қарсы жазалау соғысын жүргізеді. 1952 жылдан бастап Шыңжаң территориясында орналасқан Ұлт-азаттық армиясының әскери бөлімдері өндірістік-құрылыс жұмыстарына жұмылдырыла бастады. 1954 жылдың өзінде-ақ корпус күшімен 34 шаруашылық бірлестігі, 8 мал шаруашылығы фермалары құрылды, егін шаруашылығына пайдаланатын жердің көлемі 77,2 мың гектарға жеткен. Корпустың өндірген егін және мал шаруашылығы өнімдері Шыңжаң территориясында орналасқан әскери бөлімдердің қажеттілігін қамтамасыз етіп отырды. Тіпті сол 50-ші жылдардың ішінде корпусқа қарайтын заманауи өндіріс, тау-кен, сауда мекекелерімен қатар, мектептер, ауруханалар және басқа да өндірістік емес мекемелер ашылды.

1954 жылдың қазан айында Орталық үкіметтің тапсырмасы бойынша Ұлт-азаттық армиясының бөлімдері негізінде халық шаруашылығына аса қажетті өндірістік-құрылыс бөлімшелері құрыла бастайды, ендігі жерде, жартылай әскери құрылымдардың міндеттілігіне еңбек пен әскери қызметті қатар алып жүру, шекара маңындағы тың жерлерді игеру, мемлекеттік шекараны қорғау жүктелді. 1956 жылдан бастап корпус ҚХР-дың Орталық үкіметі мен жергілікті Шыңжаң үкіметіне бағынатын болды. Құрылған күннен бастап корпус жергілікті жерлердің әлеуметтік жағдайын жақсартуға, экономикалық өндірісін арттыруға бағытталған жұмыстармен шұғылданып келеді [5].

XX ғасырдың 50-жылдары аймақтың экономикалық дамуына ықпал еткен екі фактор болды. Оның бірі – жалпы ел көлемінде жүргізілген антифеодалдық аграрлық реформа болса, екіншісі – Халық азаттық армиясының негізінде құрылған Өндірістік-құрылыс корпусының Шыңжаңдағы, әсіресе шекара өңіріндегі әлеуметтік-экономикалық саладағы атқарған қызметінің нәтижесі деуге болады.

XX ғасырдың 50-60 жылдары құрылыс корпусының күшімен Тяньшань тауының солтүстігі мен оңтүстігіндегі Такла-Макан және Кұрбан-Тұнғұт шөлінде, шекара бойындағы аудандарда суғару жүйелері салынды, тың жерлер игерілді, шөл далада су каналдары, орман белдеулері, авто жолдары салынып, аймақтың экономикасының деңгейін көтеруге үлкен көмек көрсетілді. Корпус өз жұмысын ауыл шаруашылығы өнімдерін өндейтін өндіріс орындарын салудан

бастады, ол біртіндеп жеңіл және тоқыма өндірісіне басымдық беретін көп салалы өндірістік жүйеге айналды. Бүгінгі таңда, көп салалы өндірістік жүйе металлургия, көмір өндірісі, құрылыс материалдары, энергетика, химия және машина жасау өндірістерін қамтиды.

1964 жылдан бастап құрылыс корпусы жергілікті аудандардың даму жоспарын іске асыруына қаржы бөліп, жергілікті халыққа медициналық және басқа да көмек көрсетіп келеді. Шыңжаңның өндірісін дамыту мақсатында құрылыс корпусы өзі салған өндіріс орындарын, транспорттық, құрылыс, сауда мекемелерін жергілікті үкіметтің басқаруына беріп, Шыңжаңның модернизация үрдісіне өз үлесін қосуда [6].

Әрине Корпустың даму тарихында құлдырау, артқа кету кезеңдері де болды. XX ғасырдың 70-ші жылдары, «Мәдени төңкерістің» қызған шағында корпус жұмысының нәтижесіне сын көп айтыла бастады, экономикалық тиімсіздігі, өзін-өзі ақтамайтындығы алға тартылып, 1975 жылы корпус таратылды. Оған қарасты басқармалардың жұмысы жергілікті үкіметке жүктелді.

1981 жылы Дэн Сяопин партия басшылығына келіп, елді реформалау жұмыстары өз жемісін бере бастағанына қарамастан, аймақтардағы наразылықтар өрши түсті. Шыңжаңның тәуелсіздігіне ұмтылған топтардың сепаратистік әрекеттері ел тұтастығына қауіп төндірді. Онымен қатар, қытайдың батысында орналасқан мемлекеттерде әскери қақтығыстардың басталуы, ел билігін аталған аймақта қауіпсіздік шараларын жедел қолға алуға мәжбүр етті. Осылайша, 1981 жылдың желтоқсан айында ҚХР Мемлекеттік Кеңесі Корпус жұмысын қайта жандандыру туралы қаулы қабылдады. Осы уақыттан бастап Корпус қызметінің аймақтағы маңызы еш күмән тудырмайды [3].

«Өндірістік-құрылыс корпусы» Шыңжаңның 5 мың шақырымнан аса шекарасының 2109 шақырымын тікелей бақылауында ұстайды. Әсіресе Шыңжаңның солтүстік-батыс шекара өңіріндегі стратегиялық маңызды аймақтарда Корпусқа қарасты 14 дивизияның кем дегенде алтауы орналасқан: Алтай өңірінде 10-шы, 7, 8, 9 дивизиялар Тарбағатай өңірінде, Қарамай қаласы, Іле өңіріне қоныс тепкен. Сондай-ақ, Қазақстанның Алакөл ауданымен шекаралас аймақта 5-ші дивизияға қарасты бөлімшелер орналасса, Алматы облысына шекаралас Іле өңірінде, орталығы Көкдала қаласында 4-ші дивизия орналасқан. Ал шекара өңірінде жүргізіліп жатқан инфрақұрылымдық жобаларды 11-ші инженерлік-құрылыс дивизиясы жүзеге асыруда [5, 105 б.].

Алғашқыда ауыл шаруашылығы мен құрылыс саласына бейімделген корпус, бүгінгі таңда энергетика, тау-кен өндірісі, химия, мұнай мен газ өндірісі, логистика, киім тігу, электроника, шарап

жасау, тамақ өнеркәсібі, сақтандыру, туризм және басқа да көптеген салалардағы корпорацияларға басшылық жасайды. Корпусқа қарасты өндіріс орындары өндірген өнімдер тек ел ішіндегі сұранысты қанағаттандырып қоймай, көп бөлігі экспортқа шығарылуда. Құрылыс саласында да корпусқа қарасты бөлімшелер Шыңжаңдағы, немесе Қытайдың басқа өңірлеріндегі құрылыс жұмыстарына белсенді қатысуда. Соңғы жылдардағы ерекше айта кететін жағдай, Корпус трансұлттық компания ретінде шетелдердегі құрылыс жобаларына қатысып, өзін халықаралық деңгейдегі ұйым ретінде таныта бастады. Оған мысал ретінде Орталық Азияда, Таяу Шығыста және Африка құрылығында жүргізіліп жатқан инфрақұрылымдық жобаларды атап кетуге болады.

ҚХР Төрағасы Си Цзиньпин 2022 жылы шілде айында Шыңжаңға сапары барысында жасаған баяндамасында Корпус жұмысына ерекше көңіл бөлді. Ол өз сөзінде «Корпус жоғары деңгейде механикаландырылған ауыл шаруашылығымен, ауқымды дамыған өнеркәсібімен және астық, мақта, май, жемістер мен көкөністер өндірудегі жетістіктерін пайдалана отырып Қытайдың азық-түлік қауіпсіздігін сақтауда, ауыл шаруашылық өнімдерімен қамтамасыз етуде маңызды рөл ойнауы керек» деп атап өтті. Ол сонымен қатар, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және экологиялық прогреске жету үшін, этникалық бірлік, мемлекет пен кадрлық резервті дамыту үшін Корпус пен жергілікті аймақ арасындағы интеграцияны күшейтуге шақырды [7].

Соңғы жылдары корпусстың экономикалық жетістіктері айтарлықтай деңгейге жетті. 2019 жылы корпусстың ЖІӨ 274, 707 млрд юань (40,46 млрд доллар) болды [8]. 2021 жылы Шыңжаңның ЖІӨ 1,59 трлн юань (236,33 млрд доллар) болса, соның 339,56 млрд юані (50,20 млрд доллары) корпусқа тиесілі болған. Жалпы Шыңжаңдағы бидай өндірісінің 19,9%, майлы дақылдар өндірісінің 30% және қызылша өндірісінің 44,5% корпус өндіріп отыр. Одан бөлек, корпусқа қарасты 2873 компания жұмыс істеуде. Сондай-ақ, бүкіл әлем бойынша 862 мың компанияның активтері тікелей немесе жанама түрде корпусқа тиесілі [9].

Корпус жартылай әскери ұйым ретінде өзі орналасқан аймақтарда әскери қызметті де жолға қойған. Дегенмен корпусқа жүктелген әскери қызмет тұрақты әскердің алдына қойылған тапсырмалардан ерекшеленеді. Корпус жалпы саны 100 мыңға жуық халық жасағын тұрақты түрде әскери дайындықтан өткізіп, қажет болған жағдайда жергілікті әскери округтерге және полиция бөлімшелеріне көмекке келуге дайын тұрады. Төтенше жағдай туындағанда, корпусқа қарасты

бөлімшелер шекарашылармен бірге шекара аймағының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, полициямен бірге қала көшелерінде тәртіпті сақтауға атсалысады. 1997 жылы Құлжа қаласында, 2009 жылы Үрімші қаласында орын алған жергілікті халықтың бас көтерулерін аталған құрылымның қарулы жасақтары аяусыз басып-жаныштауға қатысқан [10, 119 б.]. Сонымен қатар түрлі деңгейдегі және әртүрлі мақсаттағы түрмелер мен жазалау орталықтары негізінен корпусқа қарасты жасақтарға бағынышты. Қылмысты жазалау мекемелері, уақытша ұстау орындары, жастарға арналған колониялар және кейінгі жылдары кең етек жайған, алайда әлемдік қауымдастықтың наразылығын туындатып отырған «еңбекпен түзеу лагерлері» де толықтай корпустың құзыреттігіне тапсырылған. Әр дивизияның қарамағында бір немесе бірнеше еңбекпен түзеу лагерлері бар. 3-ші дивизияның басшылығында 9 түрме бар, оларда шамамен 7,6 мың азамат жазасын өтеуде. Сотталғандардың еңбегі дивизияға қарасты шаруашылықтарда кеңінен қолданылады. Осылайша, түрмелерді ұстау және тұтқындарды «қайта тәрбиелеу» корпустың «арнайы» миссиясына айналған деуге болады. Өз кезегінде жазасын өтеушілердің еңбегі корпустың алдына қойылған жоспарларды жүзеге асыруға өз үлесін қосуда [2].

Шыңжаңның солтүстігінде корпустың орталығы Шихэцзы қаласы орналасқан. Бұл статусқа қала корпустың бас штабы Үрімші қаласынан ауысып келгелі бері еб болды. Жалпы корпус басшылығы қала құрылысына ерекше көңіл бөлуде. Мысалы, Шихэцзы қаласында салық органдары, мемлекеттік басқарма, өндірістік және сауда басқармалары орналасқан. Қала Тянь-Шань тауының солтүстік бетіндегі маңызды көлік тасымалы торабы болып табылады. Қалада бірқатар жоғары және арнайы кәсіби оқу орындары корпус қызметкерлерінің білім алуына қолайлы жағдай тудырып отыр. Олардың ішіндегі ең танымалы Шихэцзы университеті. Университет білім беру деңгейі бойынша Шыңжаңдағы алдыңғы қатарлы университеттердің бірі. Алдағы уақытта корпус әр дивизияның өкілдігі орналасқан аймақтағы елді мекенді қала деңгейіне жеткізуді жоспарлап отыр. Қазіргі кезде Бэйтунь, Тэмэньгуань, Көкдала секілді елді мекендер дивизиялардың орталық қаласы статусына көтерілген. Бұл жекелеген құрылымдардың ресурстарын өз орталықтарына жұмсай отырып осы аймақтағы әлеуметтік мәселені шешудің оңтайлы жолы ретінде қарастырылған [11].

Талқылау

Корпус жұмысының аталған кезеңдегі қол жеткізген қомақты жетістіктеріне қарамастан, корпустың болашақтағы даму үдерісін шектейтін, шешімін таппаған бірқатар факторлар бар. Ең алдымен, корпустың Шыңжаң аумағында атқарып отырған қызметі барлық

жағдайда аудан басшылығы тарапынан қолдау таба бермейді. Екі құрылым арасындағы ортақ нарықтағы үлес салмағын арттыру, жер және су ресурстарын пайдалану үшін бәсекелестік күшейе түскен. Корпусқа қарасты тау-кен өндірісі, мұнай-газ өндіру саласындағы кәсіпорындардың өндірісті дамыту жоспары көп жағдайда аудан басшылығы тарапынан қарсылыққа ұшырайды. Егер корпус бюджетінің аудан бюджетінен жеке құрылатындығын ескерсек, бәсекелестік туындауының басты себебін түсінуге болады.

Сонымен қатар, кадр мәселесі өте өзекті болып тұр. Соңғы жылдардағы адам санының салыстырмалы түрде артқанына қарамастан, мамандардың корпусқа қарасты өндіріс орындарында, ауыл шаруашылығы фермаларында тұрақтап қалуының үлес салмағы өте төмен. Бұл жағдай әсіресе жоғары білікті мамандар арасында көп кездеседі. Оған себеп жалақының жоғарғы шектеулі деңгейі төмен. Бұл көрсеткіш жалпы мемлекеттік орташа жалақы деңгейінен ғана емес, Шыңжаң бойынша орташа көрсеткіштен біршама төмен. Сондықтан, көптеген шаруалар, басқа да жоғары санаттағы мамандар корпустан тыс мекемелерге ауысып кетіп жатады. Өз кезегінде корпус үнемі елдің басқа өңірлерінен адам тарту жұмыстарымен айналысуға мәжбүр. Қазіргі кезде корпустағы жергілікті аз санды ұлт өкілдерінің үлес салмағының біршама артуының себебі осы болуы мүмкін, атап айтқанда егіншілікпен, мал шаруашылығымен айналысатын фермаларда олардың саны өскен [3].

Негізінен хань ұлты өкілдерінен жасақталған дивизиялар мен полктердің жергілікті тұрғындармен тығыз, достық қарым-қатынас орнатылмаған. Басым бөлігі мұсылман дінін ұстанатын, түркітілдес ұйғыр, қазақ, қырғыз және тағы басқа жергілікті халық оларды өздерінің шаруашылыққа қолайлы, шұрайлы жерлерін тартып алған басқыншы ретінде қабылдайды. Екі жақта сақталып тұрған тілдік барьер өзара сенімсіздік пен күдік тудыруда. Этникалық және діни қайшылықтар да бар. Сондай-ақ, корпусқа қарасты аймақтарда қайта тәрбиелеу орталықтарының құрылуы мен оларда миллиондаған жергілікті ұлт өкілдерінің сот үкімінсіз ұсталуы, азапталуы, қиын жұмыстарға салынуы олардың корпусқа қарсы пиғылын ушықтыра түсуде.

Еңбекпен түзеу лагерьлеріндегі адам құқығын бұзу фактілерін назарға ала отырып 2019 жылы шілде айында АҚШ корпус басшылары мен оның барлық өндірген өнім түрлеріне санкция жариялап, АҚШ аумағына кіргізуге тыйым салды. Соңғы уақытта осы мәселеге әлемдік қауымдастық ерекше назар салып отыр. Ұлыбританияның Шеффилд-Халлам университетіндегі Хелен Кеннеди атындағы халықаралық әділет орталығы Шыңжаңдағы ұйғыр ұлтына қарсы адам

құқықтарының бұзылуы, оның ішінде мәжбүрлі қоныс аудару, еңбекке мәжбүрлеу, жерін тартып алу, сотсыз қамауға алу, түрмеге жабу және діни қудалау фактілері бойынша баяндамалар топтамасын жасаған. Баяндамаға қарағанда, осы заң бұзушылықтардың барлығында Корпус «басты және шешуші рөл» атқарады [12].

Қалыптасқан жағдайды толықтай болмаса да біршама жеңілдету үшін корпус пен жергілікті халықтың арасында орын алған шиеленісті жою керек. Ол үшін жергілікті мамандарға сенім білдіріп жұмысқа тартса, сөйтіп қытайдың басқа өңірлерінен келіп жатқан хань ұлты өкілдерінің санын шектеген жағдайда, халықтың жергілікті аймақты қытайландыру саясатын жүргізіп жатыр деген көзқарасын өзгертуге болар еді. Ұйғыр, қазақ тілінде сөйлейтін мұғалім, дәрігер, инженерлерді жұмысқа алу жергілікті халықтың әлеуметтік мәселесін шешіп қана қоймайды, сонымен бірге өзара теңдік пен сенімділікті тудырады.

Қорытынды

Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусы өзінің құрылымы мен басқару жүйесі ерекше, әлемнің басқа елдерінде кездесе бермейтін ұйым. Өткен ғасырдың ортасында құрылған уақыттан бері алдына қойылған міндеттер мен тапсырмаларды нәтижелі орындап келеді. Қызмет атқарып келе жатқан 70 жылға жуық уақыттың ішінде корпусқа қатысты қытай қоғамында, үкіметте, жергілікті халық арасында және халықаралық аренада жағымды-жағымсыз түрлі пікірлер мен көзқарастар қалыптасты. Дегенмен, ел орталығы мен дамыған шығыс аймақтарынан шеткері жатқан өңірдің экономикалық дамуы мен жергілікті халық арасындағы сепаратистік пиғылдың алдын алу және шекара өңірінің қауіпсіздігін сақтау ісінде корпус айтарлықтай өз үлесін қосуда.

1981 жылы корпус жұмысы коммунистік партия тарапынан қолдау тауып қайта жанданған тұста, корпусың реформа жылдарындағы алдына қойған мақсаты айқындала түсті. Ендігі жерде корпус қызметінің аясы кеңіп, халық шаруашылығының кез-келген саласындағы ірі жобаларды іске асыратын корпорацияға айналды. Қазіргі кезде корпусқа қарасты компаниялар ауыл шаруашылығында, ауыр және жеңіл өнеркәсіпте, банк-қаржы саласында, оқу-ағарту, білім беру саласында, мәдениет пен денсаулық сақтау саласында, инфрақұрылым құрылысында негізгі жұмыстарды атқаруда. Және бұл қызметтерін тек Шыңжаң аумағында ғана емес, бүкіл Қытай шеңберінде жүзеге асыруда [13].

Жалпы Шыңжаңның қытай билігі үшін стратегиялық маңызы өте зор. Әсіресе аз санды ұлт өкілдері тығыз орналасқан шекара аймағының

саяси, әлеуметтік тұрақсыздығы мемлекеттің тұтастығы мен бейбіт өмір сүріп даму принциптеріне аса үлкен нұқсан келтірген болар еді. Сол себепті де мемлекет басшылығының, үкіметтің бұл аймаққа ерекше мән беруінің маңызы зор. Шыңжаң экономикалық тұрғыда біршама арта қалғанымен, оның болашақта даму перспективасы бар. Оған оның географиялық орны да жақсы мүмкіндіктер береді. Шыңжаң тарихи Ұлы Жібек жолының бойында жатқан аймақ болғандықтан, көршілес мемлекеттермен сауда-экономикалық байланыстарды жандандыра түсудің әлеуеті жоғары.

Осындай мүмкіндіктеріне қарамастан, корпус жұмысының еркін дамуына кедергі келтіріп отырған факторлар да бар. Корпус құрылған кездегі басты принцип жергілікті шаруалардың жұмысына бәсекелестік тудырмау болды. Сондықтан да бүгінгі таңда корпусқа қарасты ауыл шаруашылығы фермалары негізінен шаруашылық жүргізуге қолайсыз аймақтарда, шөл және шөлейт жерлерде орналасқан. Сондай-ақ, көп жағдайда су тапшылығынан тартып отырған зардабы көбіне мол өнім алуға мүмкіншілік бере бермейді. Демек, бұл сала бойынша корпус өзін-өзі ақтамайды. Тек биліктің ерекше ықыласының арқасында жыл сайын үкіметтен бөлінген субсидияның есебінен өз жұмысын жалғастыруда деп айтуға болады. Жергілікті билікпен арадағы туындаған бәсекелестік те корпустың кейбір салалардағы монополист болу ниетіне кедергі келтіруде. Сондай-ақ, корпус пен жергілікті халық арасында өзара сенімділік пен сыйластық принциптері қалыптаспаған. Екі жақ бірін-бірі бәсекелес, этникалық қарсылас деп қарайды. Оның себебі корпус өзін жергілікті қоғамнан оқшау ұстайды, өз алдына жергілікті халықпен қоян-қолтық бірлесе отырып жетуге болатын мақсаттар қоймайды. Үкімет тарапынан аймақтағы жүргізіліп жатқан біржақты қатаң шектеулердің арқасында бейбіт даму жолына түсу өте қиын. Сондықтан да Қытай билігі болашақта аталған аймақта барынша тиімді басқару механизмін қалыптастырады деп сенеміз.

ӘДЕБИЕТ

[1] The Xinjiang Production and Construction Corps: an Insider's Perspective. <https://www.bsg.ox.ac.uk/blog/xinjiang-production-and-construction-corps-insiders-perspective>

[2] Афанасьева Е.А. Синьцзян-уйгурский автономный район во внутренней политике Китая (1991-2006 гг.): автореф. ... канд. истор. наук. – Томск, 2007. - 28 с.

[3] Yajun Bao. The Xinjiang Production and Construction Corps: an Insider's Perspective. <https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/default/files/2018-05/BSG-WP-2018-023.pdf>

[4] Made in Xinjiang: US sanctions trigger scrutiny of supply chains in western China. <https://www.aperio-intelligence.com/2020/10/06/made-in-xinjiang-us-sanctions-trigger-scrutiny-of-supply-chains-in-western-china/>

[5] 岳廷俊。新疆生产建设兵团简史。--乌鲁木齐：新疆大学出版社，2007。 - 327页。 Юэ Тинцзюн. Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусының тарихы. – Үрімші, 2007. - 327 б.

[6] Тищенко М. Корпус стражей. Как Китай обзавелся «армией», которая ассимилирует Синьцзян и зарабатывает на нем миллиарды долларов. <https://mediazona.ca/article/2020/11/16/army>

[7] Xi Jinping's inspection tour of Xinjiang. http://kr.china-embassy.gov.cn/kor/zgxw/202208/t20220801_10731195.htm

[8] Liu Xin. Divisions of XPCC contribute to social stability, promote residents' income. <https://www.globaltimes.cn/content/1201866.shtml>

[9] Wyk, van Barry. What does the Xinjiang Production and Construction Corps do, aside from forced labor? <https://thechinaproject.com/2022/08/08/what-does-the-xinjiang-production-and-construction-corps-do-aside-from-forced-labor/>

[10] Сыроежкин К.Л. Китай: военная безопасность: монография. - Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2008. - 268 с.

[11] Xiaoyun Li. Tracking the urban expansion and its driving mechanisms behind Xinjiang Production and Construction Corps (XPCC): Evidence from morphology and landscapes. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0197397522000960>

[12] Ruth Ingram. Xinjiang Production and Construction Corps: A Main Tool of Uyghur Oppression. <https://bitterwinter.org/xinjiang-production-and-construction-corps-uyghur/>

REFERENCES

[1] The Xinjiang Production and Construction Corps: an Insider's Perspective. <https://www.bsg.ox.ac.uk/blog/xinjiang-production-and-construction-corps-insiders-perspective>

[2] Afanasyeva E.A. Sintziyan-uygurskii avtonomnyi raion vo vnutrennei politike Kitaya (1991-2006 gg.): [Xinjiang Uyghur Autonomous Region in China's internal isolation (1991-2006)]: avtoref. ... cand. istor. auk, Tomsk, 2007, p. 28 [in Russ.]

[3] Yajun Bao. The Xinjiang Production and Construction Corps: an Insider's Perspective. <https://www.bsg.ox.ac.uk/sites/default/files/2018-05/BSG-WP-2018-023.pdf>

[4] Made in Xinjiang: US sanctions trigger scrutiny of supply chains in western China. <https://www.aperio-intelligence.com/2020/10/06/made->

in-xinjiang-us-sanctions-trigger-scrutiny-of-supply-chains-in-western-china/

[5] 岳廷俊。新疆生产建设兵团简史。—乌鲁木齐：新疆大学出版社，2007。—327页。[Yué Tǐnzyun. Şınjañ ondiristik-qurılıs korpwsınıñ tarixı / Yue Tingjun. History of Xinjiang Industrial and Construction Corps]. Urumshi, 2007, p.327.

[6] Tishenko M. Korpus strajei. Kak Kitai obzavelsya «armiei», kotoraya assimiliruet Sintziyan i zarabatyvaet na nem milliardy dollarov [Guardian Corps. How China acquired an “army” that will assimilate Xinjiang and earn billions of dollars from it] <https://mediazona.ca/article/2020/11/16/army> [in Russ.]

[7] Xi Jinping’s inspection tour of Xinjiang. http://kr.china-embassy.gov.cn/kor/zgxw/202208/t20220801_10731195.htm

[8] Liu Xin. Divisions of XPCC contribute to social stability, promote residents’ income. <https://www.globaltimes.cn/content/1201866.shtml>

[9] Barry van Wyk. What does the Xinjiang Production and Construction Corps do, aside from forced labor? <https://thechinaproject.com/2022/08/08/what-does-the-xinjiang-production-and-construction-corps-do-aside-from-forced-labor/>

[10] Syroejkin K.L. Kitai: voennaya bezopasnost [China: military security]: monografia. Almaty: KISI pri Prezidente RK, 2008, p.268 [in Russ.].

[11] Xiaoyun Li. Tracking the urban expansion and its driving mechanisms behind Xinjiang Production and Construction Corps (XPCC): Evidence from morphology and landscapes. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0197397522000960>

[12] Ruth Ingram. Xinjiang Production and Construction Corps: A Main Tool of Uyghur Oppression. <https://bitterwinter.org/xinjiang-production-and-construction-corps-uyghur/>

СИНЬЦЗЯНСКИЙ ПРОИЗВОДСТВЕННО-СТРОИТЕЛЬНЫЙ КОРПУС – ГАРАНТИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ПРИГРАНИЧНЫХ С КАЗАХСТАНОМ РАЙОНОВ КНР

*Мадиев Д.А.¹

*¹доктор PhD, и.о. доцента КазНУ имени Аль-Фараби,

Алматы, Казахстан

daniyarmadiev@mail.ru

Аннотация. Синьцзянский производственно-строительный корпус (далее - Корпус) - важный инструмент управления многонациональным Синьцзян-Уйгурским автономным районом, расположенным в северо-западном регионе Китая. С момента его

создания в 1954 году китайские власти размещая воинские части в составе корпуса в приграничном районе ставили перед собой две разные цели: во-первых, охрана государственной границы, поддержание безопасности приграничных районов, во-вторых, способствовать на социально-экономическое развитие приграничного региона.

В данной статье проводится широкий анализ особенностей военно-хозяйственной деятельности Корпуса, ставшего главной опорой политики Пекина в Синьцзяне. На сегодняшний день Китайская Народная Республика реализует политику развития северо-западного региона страны. С этой точки зрения, целью данной работы является определение стратегического значения указанного района, определение деятельности Корпуса, способствующего на социально-экономическому развитию приграничного с Казахстаном района, совершенствованию его инфраструктуры, на курс активизации международных торгово-экономических связей в указанном регионе.

Однако процесс адаптации Корпуса к рыночной экономике идет очень медленно. Кроме того, несмотря на большие достижения, достигнутые в отдельных областях народного хозяйства, упомянутая организация до сих пор не может избавиться от зависимости от финансовой и политической поддержки Центра. Есть факторы, которые мешают Корпусу продолжать свою деятельность в качестве независимого учреждения. Напряженные отношения правительства Синьцзяна и местного населения с Корпусом напрямую сказываются на результатах деятельности Корпуса. В этом контексте в статье рассматриваются причины натянутых отношений между Корпусом и местным населением и пути предотвращения негативных факторов в будущем.

Ключевые слова: Синьцзянский производственно-строительный корпус, Северо-западный приграничный регион, пограничная безопасность, сепаратизм, дивизия, сельское хозяйство, инфраструктура, трудовые лагеря

XINJIANG PRODUCTION AND CONSTRUCTION CORPS IS A GUARANTEE OF THE SECURITY OF PRC BORDER REGIONS WITH KAZAKHSTAN

*Madiyev D.A.¹

*¹PhD, acting associate professor of Al-Farabi KazNU,

Almaty, Kazakhstan

e-mail: daniyarmadiyev@mail.ru

Abstract. The Xinjiang Production and Construction Corps (hereinafter referred to as the Corps) is an important tool for managing the multinational Xinjiang Uygur Autonomous Region, located in the northwestern region of China. Since its inception in 1954, the Chinese authorities, deploying military units as part of the corps in the border area, have set themselves two different goals: firstly, the protection of the state border, maintaining the security of the border areas, and secondly, to contribute to the socio-economic development of the border region.

This article provides a broad analysis of the features of the military and economic activities of the Corps, which has become the main pillar of Beijing's policy in Xinjiang. To date, the People's Republic of China is implementing a policy of development of the northwestern region of the country. From this point of view, the purpose of this work is to determine the strategic importance of the specified region, to determine the activities of the Corps, contributing to the socio-economic development of the region bordering Kazakhstan, improving its infrastructure, on the course of enhancing international trade and economic relations in the specified region.

However, the process of adaptation of the Corps to the market economy is very slow. In addition, despite the great achievements achieved in certain areas of the national economy, the mentioned organization still cannot get rid of dependence on the financial and political support of the Center. There are factors that prevent the Corps from continuing to operate as an independent institution. Tensions between the government of Xinjiang and the local population with the Corps directly affect the performance of the Corps. In this context, the article examines the causes of strained relations between the Corps and the local population and ways to prevent negative factors in the future.

Key words: Xinjiang Production and Construction Corps, Northwestern border region, border security, separatism, division, agriculture, infrastructure, labor camps

Статья поступила 14.08.2023

UDC 327

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.016>

IRSTI 11.25.40

ON THE QUESTION OF THE HISTORY OF ECONOMIC DIPLOMACY

*Nursultanova L.N.¹, Baissultanova K.Ch.²

*¹doctor of historical science, associated professor

“Astana International University”

Astana, Kazakhstan

e-mail.ru: 2012nura@bk.ru

²candidate of political science, professor Kazakh Ablai Khan UIRandWL

Almaty, Kazakhstan

e-mail.ru: baisultan_k@mail.ru

Abstract. Mutually beneficial economic ties are increasingly important in the current context of international relations, in comparison to “hard” powers. The intensification of international economic relations has led to the development of economic diplomacy, which aims to meet the domestic needs of a country and occupies a special place in inter-state relations. Economic diplomacy plays a great role in implementing the goals and objectives of a state’s foreign policy, increasing the competitiveness of the national economy, and its recognition throughout the world. The use of methods and techniques of economic diplomacy in improving the competitiveness of a country’s economy has been effective in achieving this goal.

This article analyzes the history and modern trends in the development of economic diplomacy based on the theoretical conclusions of scientists dealing with this problem. The history of economic diplomacy has its origins in the trade diplomacy of the ancient historical period and has passed through several stages in its development. A comprehensive study of economic diplomacy, including the means and methods used at different stages of historical development, is relevant both from a scientific and practical point of view. The historical comparative method is used as a methodological basis for the study of the problem raised in the article, which draws conclusions about the history of economic diplomacy.

It was established that the development of economic diplomacy was associated with different periods of world history and changing geopolitical conditions. The complication of interstate relations and the increasing predominance of economic factors in them began with trade diplomacy in antiquity and depended on the domestic politics of the country. The results

and conclusions obtained in the study of the history of economic diplomacy within the framework of this article can be used in the curricula for the training of future specialists. The study of the emergence of diplomatic methods and means at each historical stage allows us to determine the level of development of economic diplomacy in modern international economic relations and its role in achieving the strategic objectives of the state. Economic diplomacy has wide opportunities at the international level to introduce domestic business to foreign markets, support them, and create favorable conditions for the sale of their products in foreign markets.

Key words: economic diplomacy, history of development, state, trade relations, modernity, Hanseatic League, «Silk Road», capitalism

Basic provisions

The development of economic diplomacy has been linked to various events in world history and changing geopolitical conditions. The complication of interstate relations and the increasing predominance of economic factors in them has its own history. In ancient Greece, city-states used their economic wealth to support trade and military interests simultaneously, and this is how trade diplomacy first took shape. The development of international trade and foreign economic relations in the Middle Ages required special regulatory organizations and institutions, which laid the first institutional foundation for economic diplomacy. At this time, the Crusades and the formation of the Silk Road in Asia contributed to the development of trade relations between states, and the use of various methods to regulate them also contributed to the development of economic diplomacy.

The development of economic diplomacy in modern times has been strongly influenced by global trends. Through analyzing the works of scholars and researchers, it can be noted that the development of economic diplomacy has been influenced by several factors.

The history of the development of economic diplomacy, as discussed in this article, has been examined by numerous scholars and researchers. They have also explored the origins of diplomacy. According to encyclopedic dictionaries, the word «diplomacy» comes from the Greek language. In ancient Greece, the term «diploma» referred to double tablets with letters and notes issued by apostles as documents confirming their authority abroad [1]. The word «diplomacy» was first used in the early seventeenth century. Russian researcher Popov V.I. noted that the first use of this term in England dates back to 1645.

It is clear that economic diplomacy cannot be considered separately from traditional classical diplomacy. Classical diplomacy corresponds to the

Italian model of development and was formed on the basis of interstate trade after the signing of the Treaty of Westphalia in the German Empire in 1648. This document put an end to the Thirty Years' War on a pan-European scale, concluded a century of confessional confrontation in Europe, introduced a legal basis into the system of European international relations, and defined their character for several centuries to come [2].

Introduction

English scholars Nicholas Bayne and Stephen Woolcock investigated the relationship between international relations and economics. In "The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations," they drew on Gardner and Marjolin's claim that the first major tension is between international economics and international politics. In an ideal world, states would be able to keep politics and economics separate. However, since states are political entities, politics frequently encroaches on economics in the pursuit of international objectives. Governments strive to reconcile politics and economics, both in the objectives chosen and the methods used. The impact of this tension has varied over the last 70 years but is always present. In the period following World War II, the United States launched major initiatives that combined political and economic objectives. The Bretton Woods institutions and the Marshall Plan had the essentially political aims of deterring future wars and helping Western Europe to resist communist encroachment. To achieve these political objectives, the Americans adjusted their economic policies accordingly, so that politics and economics successfully reinforced each other [3]. Maximizing the presence of economic goals and interests in foreign policy, even under modern conditions, has led to improvements in the mechanisms and methods of economic diplomacy.

According to researchers, the development of economic diplomacy consists of three stages:

– The first stage was economic guardian diplomacy: diplomacy stood guard over the economy, protecting those who found themselves abroad in lands that were not always safe, hospitable, or civilized.

– The second stage was diplomacy serving the economy: Over the centuries, diplomacy has served the economy in a variety of ways, initially providing guarantees of freedom of trade routes, then opening up markets, colonies, and zones of influence, preparing trade agreements, and actively supporting the activities of trading firms.

– The third stage is diplomacy, which puts the economy at its service: diplomacy enlists the aid of the economy, and the economy, in turn, aids foreign policy. The place of the economy in all spheres of society has been defined, and diplomacy has found in the economy both a working

tool and a weapon. Diplomacy turns to economics, and economics helps foreign policy. At this stage, the place of economics in all spheres of society is defined, and diplomacy recognizes economics as a tool and a weapon [4].

In general, academic studies have determined that modern economic diplomacy has its origins in trade diplomacy. These studies also include the concept of “commercial diplomacy.” The authors believe that trade diplomacy and commercial diplomacy have some common features, but also differ from each other.

Description of materials and methods

Commercial diplomacy tends to focus on supporting and defending the interests of companies and entrepreneurs in the international arena. It is concerned with establishing commercial relations between countries, developing economic ties, and encouraging trade. The main goal of commercial diplomacy is to provide a favorable and stable international economic environment for businesses.

Trade diplomacy, on the other hand, is a narrower and more specialized form of commercial diplomacy that focuses on promoting a country’s economic interests in world markets. This form of diplomacy is concerned with shaping trade policies and agreements, ensuring access to global markets for national products, improving the investment climate, and supporting exports.

A researcher of American diplomacy, V.O. Korobko, points out that there have been instances in history when commercial diplomacy has been used to achieve a state goal. For example, the American “open door” policy towards China (1899-1949) aimed to implement free trade and free penetration of capital into the Chinese market. The Bretton Woods Agreement is also based on the principles of commercial diplomacy, and it had a huge impact on world trade: the creation of the IMF and GATT (WTO) [5].

Russian scholar R.I. Khasbulatov considers commercial diplomacy as a part of economic diplomacy and interprets it as a set of methodologies and measures to solve problems related to the foreign trade policy of a country. According to him, the sphere of commercial diplomacy includes negotiation skills, preventing disagreements in foreign trade, working out compromises, and mutually beneficial proposals to solve complex foreign economic issues [6]. Consequently, commercial diplomacy means the ability to effectively use traditional diplomatic methods and tools in foreign economic relations.

It is noticeable that a number of researchers consider economic diplomacy and commercial diplomacy as a whole. The prevailing view is

that the goals of commercial and economic diplomacy are similar, being in the same sphere of activity.

The main methodological approach used in this research article was the historical approach, which allowed the authors to study the emergence, formation, and development of economic diplomacy. Through this approach, the authors identified the main stages of economic diplomacy and the factors that contributed to its emergence and development. By studying the main historical events of world history, the authors established their influence on the development of economic diplomacy. This approach enabled a better understanding of the changing methods and means of economic diplomacy in different periods, leading to the modern form of economic diplomacy. The authors consider the historical stages of economic diplomacy development as a continuity phenomenon with a qualitative transition to a more perfect form of economic diplomacy.

The comparative method was also used in the study of the history of economic diplomacy. This facilitated the identification of the purpose and objectives of economic diplomacy at a particular time and place by comparing it with other historical events. Through comparison, the authors identified similarities and differences in the historical development of economic diplomacy and concluded that the objectives of commercial diplomacy from the ancient period to the present day persist, with gradual transformation into the modern form of economic diplomacy. The forms, methods, and means of economic diplomacy are continuously transformed and modified in the modern stage, and new actors appear with changes in the world order. Therefore, the comparative method was useful in studying the different historical stages of development of economic diplomacy.

Results.

In conclusion, the history of the development of economic diplomacy can be divided into several stages.

In ancient times, countries such as Ancient Greece, Rome, Egypt, and China developed trade relations that shaped the economic interests and foreign policies of states.

During the Middle Ages, states such as Spain, Portugal, Holland, and Britain established their trading empires and colonies, leading to the emergence of international financial relations, such as loans and bonds.

In modern times, in the late nineteenth and early twentieth centuries, new forms of economic diplomacy emerged in the form of trade and tariff agreements and participation in international organizations such as the League of Nations.

After World War II, new forms of economic diplomacy emerged,

including the creation of a number of international organizations such as the United Nations, the World Bank, the International Monetary Fund, and the World Trade Organization, as well as the development of economic aid, trade agreements, and investment treaties.

In recent decades, economic diplomacy has become increasingly complex and comprehensive, including the use of new technologies and mechanisms such as the digital economy, innovation management, the promotion of free trade, and addressing global environmental issues through economic diplomacy.

Discussion.

One of the first manifestations of economic diplomacy was in ancient Greece, where city-states used their economic resources to support trade and military interests. Although economic diplomacy did not exist in the modern sense at that time, history highlights a number of political and diplomatic events related to economics that occurred in ancient Greece. The Greek city-states were originally organized as independent units that competed with each other in trade and economic affairs. During the Great Colonization, which took place in the eighth and sixth centuries B.C., Greek cities expanded their trade relations and established colonies in different parts of the Mediterranean Sea. This led to the formation of many trade routes and the creation of international trade relations. However, the existence of individual entrepreneurs and traders regulated society's economic situation at that time. Furthermore, many Greeks had their own laws and customs duties that could restrict trade and economic relations between cities. It is known from various sources of history that this sometimes led to conflicts and sometimes to wars between states.

In addition, the economic power and prosperity of city-states such as Athens and Sparta allowed them to influence international politics and use their economic resources as a means to achieve their political goals. For example, in 480 B.C., after defeating the Persians, peace and social stability were established in Greece, and economic stability enabled culture and the arts to flourish. Athens, which had the strongest navy of its time, was able to demand tribute from other city-states and forced others to fulfill their demands. Athens formed the Delian League, a defensive alliance aimed at preventing further Persian invasion [7]. Thus, the Greek states used their navy and economic power to form the Delian League, which cooperated in defense and economy. In ancient Greece, economics and trade played an important role in Greek political life.

Meanwhile, in the Middle Ages, trade diplomacy did not exist in the modern sense as diplomacy was more concerned with politics and military affairs than trade. However, international trade and foreign economic relations

did occur. Trade developed not only through the travels of individuals and representatives but also required the work of market research institutions to protect traders in foreign lands. Italian cities established active trade relations with Middle Eastern countries and sent ambassadors to protect their citizens during the 13th and 14th centuries, including holding diplomatic posts in Constantinople. The use of a common Latin language facilitated mutual trade and helped the masses engage in trade [8].

In addition, several important events and changes in the Middle Ages influenced the development of international trade and foreign economic relations, such as the *Crusades*.

As a result of the *Crusades* in the 11th and 13th centuries, Europeans came into contact with the peoples of the Near and Middle East, as well as East Asia, leading to the development of international trade and the emergence of new trade routes such as the Silk Road. However, the *Crusades* also had an impact on the Western economy and culture. The plundering of overseas countries became a catalyst for property stratification and the progress of commodity-money relations. The economic power of the Italian trading republics increased, allowing them to make huge profits from freight and significantly strengthen their commercial positions in the Eastern Mediterranean and the Black Sea, challenging the Arabs and Byzantines [9]. Researcher I. Krivushin argues that for Venice, Genoa, and Pisa, the expansion to the East was a continuation of their struggle with the Arabs for domination of the Mediterranean Sea. Their support for the Crusader movement was motivated by their desire to establish themselves on the shores of the Levant and to control the main trade routes to Mesopotamia, Arabia, and India.

The *Crusades* had an enormous impact on the formation of trade relations between Western and Eastern countries and served as the basis for the further development of trade diplomacy.

In the Middle Ages, trade diplomacy was more concerned with politics and military affairs than with trade. However, international trade and foreign economic relations also took place. Italian cities established active trade relations with the countries of the Middle East, sending ambassadors to Eastern countries to protect their citizens during the thirteenth and fourteenth centuries. A common Latin language facilitated mutual trade and helped the masses to engage the population in trade [8].

Formed in the 2nd century BC, the Silk Road was the first manifestation of the trend of globalization in the early Middle Ages. Along this route, valuable items, goods and various achievements of other countries became available in other regions of the Earth. Trade and cultural ties developed between the peoples living along the Silk Road. Since the foundation of the

Kazakh Khanate in the 15th century, Kazakh wealthy cattle-owners sought foreign markets to exchange their wealth for or buy such wares as textiles, handicrafts, porcelain and ceramics. However, in those days Kazakhs did not have direct access to Chinese goods, they could get them through East Turkestan and Central Asian khanates. Such trade relations with neighboring states contributed to the creation of trade diplomacy between them [10]. Thus, trade diplomacy was in its infancy in the Middle Ages.

Islam, the religion based on the Quran, the holy book of Muslims, promoted unity among nations, proclaimed the equality of all Muslims, and called trade a godly occupation, all contributed to the success of creating a united Arab Caliphate in the East and Eurasia. It strictly rejected usury (charging interest on money and property). This religion became a powerful attraction for the merchant class and the revival of petty trade. As early as the eighth-ninth centuries. The Arab Caliphate completely Muslimized territories from southern Spain to a large part of India (including modern Bangladesh and Pakistan, as well as Afghanistan, later Indonesia, Central Asia, the Caucasus and part of the Volga region); it gave these peoples its written language (Arabic) and Muslim culture [6].

Hanseatic League. In the 13th century, German cities formed the Hanseatic League to protect their trade interests. The Hanseatic League began as an association of North German merchants and evolved into a confederation in the mid-14th century. At its height, the Hanseatic League included over 200 cities both on and off the coast. Its area of influence stretched from the Bay of Seidersee in the west to the Gulf of Finland in the east, and from Thuringia in the south to the Baltic Sea in the north. The main goals of the Hanseatic League were to protect traders abroad and to develop trade. These goals made it the foremost political force in Northern Europe, capable of waging victorious wars against neighboring states despite the weakness of the Hanseatic imperial power. The wars waged by the Hansa always had economic objectives. In his research, the French historian F. Dollinger notes that «the Hanseatic League merchant cities in northern Germany were a unique phenomenon in European life from the 12th to the 17th centuries. Hanseatic merchants supplied the West with Russian furs and wax, Polish wheat, Hungarian and Swedish copper. They brought Flemish, Dutch, and English cloth, French and Portuguese salt and wine to the East. Thanks in large part to them, Scandinavia and Eastern Europe were introduced to Western literature, Gothic architecture, and Renaissance paintings. For 500 years, the Hanse helped to establish economic, political, social, and cultural ties between Western and Eastern Europe» [11]. The Hanseatic League was the first European trade union and had a significant impact on the development of international trade and trade relations.

The spread of capitalism in the late Middle Ages led to the emergence of a market economy and the expansion of money circulation, which in turn led to the creation of banks and new forms of trade relations. This development influenced the growth of economic diplomacy in several ways.

The spread of capitalism began at the end of the Middle Ages, which led to the emergence of a market economy. This, in turn, resulted in the expansion of money circulation, the creation of banks, and the emergence of new forms of trade relations. The spread of capitalism during the late Middle Ages had a significant impact on the development of economic diplomacy in several ways.

Firstly, capitalism stimulated the growth of trade and commercial relations between countries, leading to the need for international agreements and treaties governing economic relations between nations. This provided the foundation for the development of economic diplomacy.

Secondly, capitalism created a need for protecting the interests of capitalist entrepreneurs abroad, which led to the creation of diplomatic instruments to safeguard their interests. This may have included the use of diplomatic channels to resolve disputes and conflicts between entrepreneurs and the governments of other countries.

Lastly, capitalism led to competition between countries for access to resources and markets. This resulted in the use of economic diplomacy to gain a competitive advantage in international trade and investment. Additionally, capitalism strengthened the role of state institutions in regulating economic relations between countries, and states began to use economic diplomacy as a foreign policy tool to promote their economic interests in the international arena.

Thus, the spread of capitalism in the late Middle Ages stimulated the development of economic diplomacy, creating the need to regulate economic relations between countries, protect the interests of entrepreneurs abroad, and use economic diplomacy to achieve competitive advantage. The strengthening of state institutions in regulating economic relations between countries led to the use of economic diplomacy as a tool of foreign policy.

In the first half of the 17th century, the French thinker Emeric Crousse suggested that merchants were more effective than soldiers in improving people's well-being, as they played a crucial role in international trade. In this regard, the thinker called for the construction of roads, the creation of a unified system of dimensions and weights, and a system of currency. [12]

Nowadays economic diplomacy is becoming more and more organized and systematic, especially due to the development of international organizations such as the UN and the World Trade Organization. In the

twentieth century, economic diplomacy played a crucial role in solving many global economic problems, such as the creation of the International Monetary Fund and the World Bank. Economic diplomacy remains an important part of the foreign policy of many states, which use it to protect their economic interests, attract foreign investment, promote exports and ensure economic security.

The second half of the twentieth century was a period of rapid development of economic diplomacy. At this time there were changes in economic and diplomatic activity in terms of its methods and mechanisms. We know from history that there were conflicts and large-scale wars at the beginning of the twentieth century and there was a global crisis between the two world wars. These conditions in the world contributed to the transformation of trade diplomacy into economic diplomacy. In the second half of the twentieth century, economic diplomacy, with its rapid development, proved its important role and place in the modern world. The economicization of the diplomatic industry demanded a more intense involvement of companies and the state in global economic development. Along with the changes in the global economy, the forms of activity within classical economic diplomacy have also changed. But its overall goals remained the same, unchanged[13].

Modern economic diplomacy of the XXI century is a set of international economic relations, which are based on cooperation, competition and dialogue between states and international organizations. Economic diplomacy includes the use of economic mechanisms and tools to achieve foreign policy objectives, such as strengthening national security, attracting foreign investment, increasing exports of goods and services, increasing employment and improving living standards.

There are several important trends in modern economic diplomacy:

–Globalization of the economy - the world's economic ties are becoming deeper and more complex, resulting in increasing interdependence between states and international organizations.

–Growing economic power of new players such as China, India, and Brazil, which are becoming increasingly active in international trade and investment.

–Strengthening multipolarity of the world economy - the number of centers of economic power and influence is growing, leading to increased competition between states.

–The growing role of the private sector in international economic relations - companies are playing an increasingly important role in shaping international economic relations and are involved in many issues previously reserved for states.

Overall, modern economic diplomacy is becoming increasingly complex and multifaceted, requiring states and international organizations to adopt more flexible and adaptive strategies that can respond adequately to changes in the global economy.

Conclusion.

In general, modern economic diplomacy has become increasingly complex and differentiated, requiring states and international organizations to adopt flexible and adaptive strategies that can respond to changes in the global economy as much as possible. Thus, based on the history of economic diplomacy, we can conclude that the economic interests of states have always played an important role in foreign policy. Today, economic diplomacy has become an integral part of international relations.

REFERENCES

[1] Русский энциклопедический словарь. Книга 1. Главный редактор Прохоров А.М. М., 2001. -с. 460.

[2] Попов В.И. Современная дипломатия: теория и практика. Часть 1: Дипломатия – наука и искусство // М.:ДА МИД РФ. – 2017. – с. 13.

[3] The new economic diplomacy: decision-making and negotiation in international economic relations / [edited] by Nicholas Bayne and Stephen Woolcock. London. - 3rd ed.p. - 2016. - P. 360

[4] Шевченко Б.И. Экономическая дипломатия в современной системе международных отношений//М. Экономический журнал.- 2016. - №5 (41).- с. 29

[5] Korobko V. O. Features of American diplomacy at the present stage // Scientific and methodical electronic journal “Concept”. - 2017. - Т. 37. - С.103-107. - URL: <http://e-koncept.ru>

[6] Экономическая дипломатия в 2-х частях. Часть 1: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / Р. И. Хасбулатов [и др.] ; под редакцией Р. И. Хасбулатова. – Москва: Издательство Юрайт, – 2018. – С.282.

[7] Ancient Greece - World Historical Encyclopedia// URL: worldhistory.org/trans/ru Carron de la Carriere G. Economic diplomacy: the diplomat and the market // MGIMO(U) MFA, Russia. - MOSCOW: ROSSEPAN, - 2003. – p.295.

[8] Krivushin I., Crusades //- URL: <http://files.school-collection.edu.ru>, - 2019.

[9] Khafizova K.Sh. Historical and cultural bases of cooperation between Kazakhstan and China on the Silk Road. One Belt and One Road Initiative: state and prospects - Almaty: Research Institute of International and Regional Cooperation of Kazakhstan-German University, - 2018. - 220 с.

[10] Dollinger F. Hanseatic Union. Trade Empire of the Middle Ages from London to Pskov and Novgorod, Izd.; Tsentrpoligraf, - 2021. – p. 551.

[11] Treatises on the eternal world / Comp. I.Andreeva, A.Guliga. SPb. - 2003. - p. 60.

[12] Yurtsevsky D., Yakimov G. Historical development of economic diplomacy/ Znanie - International Journal, - Vol. 43. - 2020. - N 6. - URL: / <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij>

[13] Treatises on the eternal world / Comp. I.Andreeva, A.Guliga. SPb. - 2003. - p. 60.

[14] Yurtsevsky D., Yakimov G. Historical development of economic diplomacy/ Znanie - International Journal, - Vol. 43. - 2020. - N 6. - URL: / <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij>

REFERENCES

[1] Russkij jenciklopedicheskiy slovar'. [Russian Encyclopedic Dictionary]. Kniga 1. Glavnyj redaktor Prohorov A.M. M., 2000, p. 460. [In Russ.].

[2] Popov V.I. Popov V.I. Sovremennaja diplomatija: teorija i praktika. Chast' 1: Diplomatiya – nauka i iskusstvo [Modern diplomacy: theory and practice. Part 1: Diplomacy - science and art] // M.:DA MFA RF., 2017, p. 13. [In Russ.].

[3] The new economic diplomacy: decision-making and negotiation in international economic relations / [edited] by Nicholas Bayne and Stephen Woolcock. London. - 3rd ed.p. - 2016. - P. 360

[4] Shevchenko B.I. Jekonomicheskaja diplomatija v sovremennoj sisteme mezhdunarodnyh otnoshenij[Economic diplomacy in the modern system of international relations] //M. Jekonomicheskij zhurnal, 2016. No. 5 (41), p. 29 [In Russ.].

[5] Korobko V. O. Features of American diplomacy at the present stage // Scientific and methodical electronic journal “Concept”. - 2017. - T. 37. - C.103-107. - URL: <http://e-koncept.ru>

[6] Jekonomicheskaja diplomatija v 2-h chastjah. Chast' 1: uchebnyj i praktikum dlja bakalavriata i magistratury [Economic diplomacy in 2 parts. Part 1: textbook and workshop for bachelor's and master's degree] / R. I. Hasbulatov [i dr.] ; pod redakciej R. I. Hasbulatova. – Moskva: Izdatel'stvo Jurajt, 2018, p.282. [In Russ.].

[7] Ancient Greece - World Historical Encyclopedia// - URL: worldhistory.org/trans/ru Carron de la Carriere G. Economic diplomacy: the diplomat and the market // MGIMO(U) MFA, Russia. - MOSCOW: ROSSEPAN, - 2003. – p.295.

[8] Krivushin I., Crusades //- URL: <http://files.school-collection.edu.ru>, - 2019.

[9] Khafizova K.Sh. Historical and cultural bases of cooperation between Kazakhstan and China on the Silk Road. One Belt and One Road Initiative: state and prospects - Almaty: Research Institute of International and Regional Cooperation of Kazakhstan-German University, - 2018. - 220 с.

[10] Dollinger F. Hanseatic Union. Trade Empire of the Middle Ages from London to Pskov and Novgorod, Izd.; Tsentrpoligraf, - 2021, p. 551.

[11] Treatises on the eternal world / Comp. I.Andreeva, A.Guliga. SPb. - 2003. - p. 60.

[12] Yurtsevsky D., Yakimov G. Historical development of economic diplomacy/ Znanie - International Journal, - Vol. 43. 2020, No. 6. - URL: / <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij>

[13] Treatises on the eternal world / Comp. I.Andreeva, A.Guliga. SPb. - 2003. - p. 60.

[14] Yurtsevsky D., Yakimov G. Historical development of economic diplomacy/ Znanie - International Journal, - Vol. 43. – 2020, No. 6. - URL: / <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij>

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯ ТАРИХЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

*Нұрсұлтанова Л.Н.¹, Байсултанова К.Ш.²

*¹тарих ғылымдарының докторы «Астана халықаралық университетінің» қауымдастырылған профессоры Астана, Қазақстан
e-mail.ru: 2012nura@bk.ru

²саяси ғылымдарының кандидаты Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ-нің профессоры Алматы, Қазақстан
e-mail.ru: bailsultan_k@mail.ru

Андатпа. Қазіргі жағдайда халықаралық қатынастарда өзара тиімді экономикалық байланыстар «жұмсақ күш» ретінде танылып, олардың маңыздылығы «қатты» күштерден де артып келеді. Халықаралық экономикалық қатынастардың күрделенуі экономикалық дипломатиялық байланыстардың жаңа түрде дамуына әкелді. Елдің ішкі талап-сұраныстарын қанағаттандыру мақсатында мемлекетаралық қарым-қатынастарда экономикалық дипломатияның алатын орны ерекше екендігі байқалады. Қазіргі таңда халықаралық деңгейде мемлекеттің сыртқы саясатының мақсат-міндеттерін жүзеге асыруда, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін нығайту мен

оны әлемге танытуда экономикалық дипломатия үлкен рөл атқарып отыр. Бүгінгі саяси және экономикалық жағдайлар мемлекет алдына ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажеттілігін нақтылап отыр. Осы мақсатты жүзеге асыруда экономикалық дипломатияның әдіс-тәсілдерін қолдану тиімді нәтиже беретіндігі дипломатия тәжірибесінен байқалады. Оның халықаралық деңгейде отандық бизнесті сыртқы нарыққа шығаруға, оларға қолдау көрсету мен оның өнімдерін шетел нарығында сатуға қолайлы жағдай туғыза алатын мүмкіндіктері мол.

Бұл мақала ойшылдар мен ғалымдардың түйген экономикалық дипломатияның теориялық тұжырымдарына сүйене отырып, оның дамуы тарихы мен қазіргі тенденцияларын саралауға арналады. Жалпы, экономикалық дипломатияның тарихы ертеректегі сауда дипломатиясынан бастау алады, ол өзінің даму барысында бірнеше кезеңдерден өтті. Авторлардың пайымдауынша, экономикалық дипломатияны жан-жақты зерттеу, әсіресе, тарихи даму кезеңдеріндегі қолданылған құралдары мен әдістерін саралау ғылыми және практика тұрғыдан да өзекті болып отыр. Мақалада көтерілген мәселені зерттеудің методологиялық базасы ретінде тарихи салыстырмалы әдіс қолданылуы экономикалық дипломатия тарихы жайында бірқатар қорытындылар жасауға негіз болды.

Экономикалық дипломатияның дамуы әлемдік тарихтың әртүрлі кезеңдерімен және геосаяси жағдайлардың өзгеруімен байланысты болғандығы анықталды. Мемлекетаралық қатынастардың күрделенуі, ондағы экономикалық факторлардың басымдылығының өсуі әр замандағы елдің ішкі саясатымен тығыз байланысты болғандығына және сауда дипломатиясынан басталғандығына көз жеткіздік.

Экономикалық дипломатия тарихын зерттеуде алынған нәтижелер мен қорытындылар болашақ мамандарды даярлауда оқу бағдарламаларында пайдалануға болады. Әлемдік экономикалық кеңістікте экономикалық байланыстардың дамуы, әр тарихи кезеңде дипломатиялық әдіс-тәсілдер мен құралдардың пайда болуын зерттеу қазіргі заманғы халықаралық экономикалық қатынастардағы экономикалық дипломатияның даму деңгейін, оның мемлекеттің стратегиялық мақсаттарға жетудегі рөлін анықтауға мүмкіндік береді.

Кілттік сөздер: экономикалық дипломатия, даму тарихы, мемлекет, сауда қатынастары, қазіргі уақыт, Ганзалық одақ, «Жібек жолы», капитализм

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ

*Нурсултанова Л.Н.¹, Байсултанова К.Ч.²

¹доктор исторических наук, ассоциированный профессор
«Международный университет Астана», Астана, Казахстан
e-mail.ru: 2012nura@bk.ru

²кандидат политических наук, профессор
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail.ru: baisultan_k@mail.ru

Аннотация. В современном контексте международных отношений взаимовыгодные экономические связи приобретают все большее значение по сравнению с «твердыми» силами. Активизация международных экономических отношений привела к развитию экономической дипломатии, которая направлена на удовлетворение внутренних потребностей страны и занимает особое место в межгосударственных отношениях. Экономическая дипломатия играет большую роль в реализации целей и задач внешней политики государства, повышении конкурентоспособности национальной экономики, ее признания во всем мире. Использование методов и приемов экономической дипломатии в повышении конкурентоспособности экономики страны является эффективным в достижении этой цели.

В данной статье анализируется история и современные тенденции развития экономической дипломатии на основе теоретических выводов ученых, занимающихся данной проблемой. История экономической дипломатии берет свое начало с торговой дипломатии древнего исторического периода и прошла несколько этапов в своем развитии. Комплексное исследование экономической дипломатии, включая средства и методы, использовавшиеся на разных этапах исторического развития, актуально как с научной, так и с практической точки зрения. В качестве методологической основы для исследования поставленной в статье проблемы используется историко-сравнительный метод, на основе которого делаются выводы об истории экономической дипломатии.

Установлено, что развитие экономической дипломатии было связано с различными периодами мировой истории и меняющимися геополитическими условиями. Усложнение межгосударственных отношений и все большее преобладание в них экономических факторов началось с торговой дипломатии в древности и зависело от внутренней политики страны.

Результаты и выводы, полученные при изучении истории экономической дипломатии в рамках данной статьи, могут быть использованы в учебных программах по подготовке будущих специалистов. Изучение возникновения дипломатических методов и средств на каждом историческом этапе позволяет определить уровень развития экономической дипломатии в современных международных экономических отношениях и ее роль в достижении стратегических целей государства. Экономическая дипломатия имеет широкие возможности на международном уровне для ознакомления отечественного бизнеса с зарубежными рынками, оказания им поддержки, создания благоприятных условий для реализации их продукции на внешних рынках.

Ключевые слова: экономическая дипломатия, история развития, государство, торговые отношения, современность, Ганзейский союз, «Шелковый путь», капитализм

Статья поступила 7.04.2023

Абылай хан атындағы ҚазХКжәнеӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және АЙМАҚТАНУ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN
of Ablai Khan KazUIRandWL
series «INTERNATIONAL RELATIONS and REGIONAL STUDIES»

3 (53) 2023
ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)
moregion.bulletin@ablaikhan.kz

Отпечатано в издательстве “Полилингва”
«Издательство не несет ответственности за содержание авторских материалов
и не предоставляет гарантий в связи с публикацией фактов,
данных результатов и другой информации»

Директор издательства:
Есенгалиева Б.А.

Компьютерная верстка:
Ахметова Р.С.

Подписано в печать 26.09.2023 г.
ФОРМАТ 70x90 1/8. Объем 29.5 п.л. Заказ № 3340. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство “Полилингва” КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Мурағбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru